

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANA BİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE
TAM ÜYELİĞİ BAĞLAMINDA
DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARININ ÖNEMİ**

**HAZIRLAYAN
SUNA BOYLU ERGÜN EMEKLİ
14523**

**TEZ DANIŞMANI
PROF.DR. RAUF VERSAN**

DÜZELTİLMİŞ TEZ

İSTANBUL–2008

YAPILAN DÜZELTMELER:

- 1-Bazı başlıklardaki kısaltmalar açıklamalı olarak yazıldı.
- 2-Bazı ara başlıklar daha açıklayıcı şekilde genişletildi.
- 3- Ek başlık yapıldı: 2.2.2.2 Kopenhag Kriterleri ile ilgili olarak.
- 4-Başlıklarda yer alan antlaşmalara tarihleri eklendi.
- 5- Lizbon (Reform) Antlaşması güncelliği korumak amacıyla yeniden yazıldı.
- 6- İlerleme Raporu 2007'nin esaslarına güncelliği korumak amacıyla değinildi.
- 7- 301.maddenin son haline güncelliği korumak amacıyla değinildi.
- 8- Güncel kaynaklara genişletilerek yer verildi.

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE TAM ÜYELİĞİ BAĞLAMINDA DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARININ ÖNEMİ

SUNA BOYLU ERGÜN EMEKLİ

ÖZ

“Avrupa”, belli bir dönem “Hristiyan”, belli bir dönem “Yunan-Roma” gibi çeşitli özelliklerin hakim olduğu dönemlere göre tanımlanmaya çalışılan bir kavramdır. Her dönemde “daha iyi ve özlem duyulan değerler” Avrupa’ya atfedilmiş ve Avrupa adeta bir ideali temsil etmiştir. Coğrafi keşifler Avrupa’yı zenginleştirmiş, rönesans ve reform ile Fransız devrimi ve endüstri devrimi de hep Avrupa’nın dünyaya tanıttığı gelişmeler olmuştur. Yine iki büyük dünya savaşı ve ardından oluşturulan birlik hareketleri de Avrupa tarihinin bir parçasıdır.

Türkiye’den çok Avrupa Birliği (AB) içinde tartışılan bir konu vardır ki o da kimlik konusudur. Türkiye, doğu ile batı arasında kendine has tecrübeleri olan bir devlettir. Kuruluşundan bu yana yüzünü sürekli Avrupa’ya dönmüş ve onun bir parçası olma arzusunu ortaya koymuştur. Bu maksatla pek çok Avrupa kurumuna üye (hatta kurucu üye) olarak katılmıştır. Türkiye’nin mücadelesi, çağdaş değerleri yaşatan ve onun nimetlerinden faydalanan bir toplum yaratmaktır. Avrupa kimliği, artık orta çağ Avrupa’sının değer yargıları ile tanımlanmamaktadır. 21. yüzyıl Avrupa’sının değerleri insan hakları, demokrasi gibi kavramlar üzerinde gelişmektedir.

Avrupa’daki oluşumun siyasi boyutu uzun süre göz ardı edilmiş, ekonomik ilişkilerin boyutu derinleştirilmeye çalışılmıştır. Günümüzde ise tam üyelik arzusu her dille getirilişinde “insan hakları-demokrasi” engeli ile karşılaşılıyor olmak, Türk halkını şaşırtmaktadır. Tezin kapsamı içinde, AB’ye adaylık kriterleri çerçevesinde Türkiye’nin tam üyelik yolunda kaydettiği ilerlemeler de ele alınmıştır.

Bu alışmada, Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinde demokrasi ve insan haklarına verilen önem incelenmiştir. AB'nin demokrasi anlayışının temelinde yer alan ve tarihsel süzgecinden geçerek gelen insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi kavramların önemine ve uygulamaya yansımalarına yer vermeye çalışılmıştır. AB'nin konuya verdiği önemi dikkate alarak, AB ile müzakere sürecine gelmiş olan Türkiye'den beklentileri nelerdir? Bu çalışmanın amacı, bu ve benzeri başka soruları da cevaplamak olacaktır. Bu kapsamda ele alınan konu, AB projesi ile uyum sağlamaya alışan Türkiye'nin teknik değil fakat toplumsal olarak yaşadığı glkleri ortaya koymak açısından önem taşımaktadır.

THE IMPORTANCE OF DEMOCRACY AND HUMAN RIGHTS IN THE CONTEXT OF THE FULL MEMEBERSHIP OF TURKEY IN THE EUROPEAN UNION

ABSTRACT

“Europe” is a concept which has usually been defined on the basis of certain features that are said to be ascribed to Christianity and to Greco-Roman cultures. This features are regarded as manifestations of “better values and aspirations” which are the underpinnings of the European ideal and the European identity.

There is a matter which has given rise to debates both in the EU and, even more, in Turkey: that of identity. The Turks are a nation who have had a long history and experience of statehood, both in the Middle-East and the West. They have continuously turned their face to Europe and displayed their aspiration of being considered, in many ways, as European. Turkey has been the founding member of many European institutions and has participated in many others as members. Its aspiration has been to adopt and implement human values in its domestic society. The foremost among these values are those which are based on democracy and human rights.

The present study examines the interplay between democracy and human rights in the full membership of Turkey within the EU. Within this framework, extensive reference has been made to pertinent questions such as the rule of law in a democratic society and how this could be made to work effectively in Turkey.

ÖNSÖZ

Bilindiği üzere Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Avrupa Birliği'ne aday devletlerin başında gelmektedir. AB'ye girişin en önemli koşullarından biri ise, insan haklarının aday devlette kurumsallaşmış olmasıdır. Dolayısıyla, Avrupa Birliği adaylığı ve üyeliği ile insan hakları ve demokrasi ilişkisinin incelenmesi bir ihtiyaç haline gelmektedir.

AB sadece siyasi ya da ekonomik bir birlik değil, aynı zamanda bir medeniyet birliğidir.

Avrupa Birliği'ne üye 27 devletin sadece 5'i (Fransa, Almanya, Hollanda, Avusturya ve Kıbrıs) farklı nedenlerle Türkiye'yi aralarına eşit şekilde almak yerine, farklı bir konumda görmeyi tercih etmektedirler. Büyük çoğunluk, Türkiye'yi destekliyor olsa da bu 5 devletin hem ağırlığı vardır hem de geri kalan 22 devletin sesi yeterince çıkmamaktadır. İşte bu nedenle, AB'nin her şeyden önce kendi içinde bir karara varması gerekmektedir: "Türkiye'yi tam üyeliğe gerçekten istiyor muyuz?" AB bu konuda acele etmemekte kendince haklıdır. Avrupa bir kulüptür ve o kulübe katılmak isteyen yeni üyenin sorun yaratmaması gerekmektedir. Öte yandan AB Türkiye'ye yıllarca söz vermiş, yaptığı antlaşmalarla ümit vermiş ve tam üyelik hedefini göstermiştir. Şimdi değişen koşullarla birlikte tam üyelik için yeni kriterler öne sürülmektedir.

Bu çalışmanın kapsamı olarak, AB olgusu üzerine kullanılan söylemlerden hareketle Birliğin oluşumuna geçmeden önce, ona alt yapı hazırlayan tarihsel Avrupalı olma kimliği ve Avrupa medeniyetinin ele alındığı ilk bölümü AB'nin oluşum felsefesi ve tarihsel süreci izlemektedir. Birliğin niteliği ve genişleme sürecinde ve de üyelik kriterlerinde ortaya çıkan değişiklikler bu bölümde belirtilmiştir.

AB'nin dış politikasında ve Türkiye ile ilişkilerinde, insan hakları ve demokrasi konusu ele alınmış ve özellikle AB-Türkiye ilişkilerini zorlayan bazı konulara da ayrıca yer verilmiştir.

Son olarak, Türkiye ile AB yelik müzakerelerinde ve ilişkilerde gelinen son durum ele alınmıştır.

“AB'nin Tarihi”, “Avrupalı Kimliği”, “AB'nin Demokrasisi”, “Türkiye’de Demokrasinin Gelişimi”, “AB'nin Genişlemesi” ve hatta tezin alt başlıklarında yer alan “Azınlıklar”, “Düşünce ve İfade zgrlğ” gibi konular aslında başlı başına tez konusu olabilecek genişlikteki konulardır. Tезin tamamında karşılaşılan en büyük güçlük, konunun kapsamca çok geniş olması ve sınırlarının çizilmesinde olmuştur. Ve bu çalışmanın tamamlanmasında yaşanan en büyük sıkıntı ise, AB'nin dinamik süreci içerisinde sürekli olarak kendini yenileme, güncelleme ihtiyaı içerisinde, Türkiye ile ikili ilişkilerde söz konusu olduğunda, tezinde sürekli olarak güncellenmesi ihtiyaının ortaya çıkması olmuştur.

Kapısını her alışımda zamanını ve fikirlerini benimle paylaşan ve tez çalışmamı tamamlayabilmemde araştırma ve yazma aşamalarımıda bana göstermiş olduğu destek ve anlayış için tez danışmanı hocam Prof. Dr. Rauf Versan ve tüm çalışmam sırasında değerli fikirleri ile beni yönlendiren tez izeleme jürisi yeleri hocalarım Prof. Dr. Naz avuşoğlu ve Yard. Doç. Dr. şebnem Sayhan’a çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iv
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLOLAR LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM	8
AVRUPA MEDENİYETİ'NİN KÖKENLERİ-ORTAK AVRUPA KÜLTÜRÜ	8
1.1. AVRUPALI BİR KİMLİK	8
1.2. DOĞAL HUKUK, İNSAN HAKLARINA GİDEN YOL	30
1.3. DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARI KAVRAMLARI.....	38
1.3.1. DEMOKRASİ İLKELERİ	41
1.3.2. İNSAN HAKLARI İLKELERİ.....	45
1.4. AVRUPA'DA ORTAYA ÇIKAN İNSAN HAKLARI BELGELERİ	50

İKİNCİ BÖLÜM.....	53
AVRUPA BİRLİĞİ FİKRİNİN TARİHİ OLUŞUMU.....	53
2.1. BİRLEŞMEYE DOĞRU TARİHİ ADIMLAR.....	56
2.1.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN OLUŞUM FELSEFESİ.....	56
2.1.2. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ	57
2.1.3. AVRUPA KÖMÜR ÇELİK TOPLULUĞU ANTLAŞMASI (1951)	
.....	59
2.1.4. AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU VE EURATOM'U	
KURAN ANTLAŞMA (1957)	59
2.1.5. BİRLEŞME (Füzyon) ANTLAŞMASI (1965)	60
2.1.6. SCHENGEN ANTLAŞMASI (1985).....	60
2.1.7. AVRUPA TEK SENEDİ (1986)	62

2.1.8. AVRUPA BİRLİĞİ ANTLAŞMASI (Maastricht) (1992).....	63
2.1.9. AMSTERDAM ANTLAŞMASI (1997).....	64
2.1.10. GÜNDEM 2000	64
2.1.11. NICE ANTLAŞMASI (2001).....	66
2.1.12. AVRUPA BİRLİĞİ ANAYASASI (2004).....	66
2.1.13. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN HEDEFLERİ.....	67
2.1.14. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TEMEL DEĞERLERİ	68
2.2. GENİŞLEME	68
2.2.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEMESİNİN GELECEĞİ.....	72
(GENİŞLEME SÜRECİ-DÜNÜ/YARINI).....	72
2.2.2. AVRUPA BİRLİĞİ'NE KATILIM (ÜYELİK KRİTERLERİ)	79
2.2.2.1 KOPENHAG AVRUPA KONSEYİ (1993).....	80
(KOPENHAG KRİTERLERİ)	80
2.2.2.2. KOPENHAG KRİTERLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.82	
2.2.2.2.1. KOPENHAG SİYASİ KRİTERLERİNİN ÖNEMİ	82
2.2.2.2.2. KOPENHAG EKONOMİK KRİTERLERİ	84
2.2.2.2.3. KOPENHAG TOPLULUK MÜKTESEBATINA UYUM KRİTERİ	84
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	87
AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARINA YAKLAŞIMI.....	87
3.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI POLİTİKASI.....	89
3.1.1. İNSAN HAKLARI VE DEMOKRATİKLEŞME ÜZERİNE AVRUPA BİRLİĞİ BİLDİRGELERİ.....	95
3.1.2. ÜÇÜNCÜ DÜNYA DEVLETLERİ İLE YAPILAN ANTLAŞMALARDA İNSAN HAKLARI MADDELERİ.....	96
3.1.3. İNSAN HAKLARI VE DEMOKRATİKLEŞME ÜZERİNE KOMİSYON TEBLİĞLERİ.....	98
3.1.4. İNSAN HAKLARI VE DEMOKRATİKLEŞME AMAÇLI FAALİYETLERİN DESTEKLENMESİ	99

3.2. AVRUPA BİRLİĞİ GELENEĞİNDE TEMEL HAKLAR.....	101
3.3. AVRUPA BİRLİĞİ ANTLAŞMALARINDA DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARININ YERİ	107
3.3.1. AVRUPA KURUCU ANTLAŞMALARI (1951-PARİS VE 1957-ROMA)	108
3.3.2. AVRUPA TEK SENEDİ (1986)	110
3.3.3. AVRUPA BİRLİĞİ ANTLAŞMASI (1992-MAASTRICHT).....	111
3.3.4. AMSTERDAM ANTLAŞMASI (1997).....	117
3.3.5. TEMEL HAKLAR ŞARTI (2000)	125
3.3.6. NICE ANTLAŞMASI (2001).....	126
3.3.7. AVRUPA BİRLİĞİ ANAYASASI (2004).....	128
3.3.8. LİZBON ANTLAŞMASI (2007)	131
3.4. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DEMOKRATİKLİĞİ.....	135
3.5. AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİĞİNİN DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARINA KATKISI.....	138
 DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	140
AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ AÇISINDAN DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARI.....	140
4.1. AVRUPA BİRLİĞİ - TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİ ZORLAŞTIRAN BAZI KONULAR.....	141
4.1.1. İFADE - DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ ve TCK 301.MADDE	143
4.1.2. DİN VE İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜ	154
4.1.3. AZINLIK HAKLARI	161
4.1.4. ÖLÜM-İDAM CEZASI.....	174
4.2. AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI SORUNU.....	180
4.3. TÜRKİYE'NİN TAM ÜYELİK HEDEFİ İLE İLGİLİ OLARAK İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ ALANINDA ATTIĞI ADIMLAR	183
4.3.1. TÜRKİYE'DE SİYASİ KRİTERLERE UYUM YÖNÜNDE KAYDEDİLEN GELİŞMELER.....	189

BEŞİNCİ BÖLÜM.....	216
TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE TAM ÜYELİK BAŞVURUSU VE	
KATILMA MÜZAKERELERİNİN BAŞLAMASI.....	216
5.1. MÜZAKERE SÜRECİ VE TÜRKİYE	221
5.2. AVRUPA BİRLİĞİ TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE GELİNER SON	
DURUM.....	244
 SONUÇ.....	257
BİBLİYOGRAFYA / KAYNAKÇA.....	267
ÖZGEÇMİŞ	282

TABLolar LİSTESİ

Tablo.1

Alman kamu medyasındaki Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılımı
konulu tartışmada kimlik çerçevesi sıklığı (2004).....15

Tablo.2

İnsan hakları ve demokrasi.....39

Tablo.3

Avrupa Birliği'ne katılım süreci.....235

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	:Aynı eser
AB	:Avrupa Birliği
ACP grubu	:Asia Caraip Passific group/Asya Karayip Pasifik grubu
AET	:Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.e.	:Adı geçen eser
AGİT	:Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHS	:Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKÇT	:Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AP	:Avrupa Parlamentosu
AT	:Avrupa Topluluğu
ATAD	:Avrupa Toplulukları Adalet Divanı
AÜ	:Ankara Üniversitesi
BAB	:Batı Avrupa Birliği
BM	:Birleşmiş Milletler
Çev.	:Çeviren
Der.	:Derleyen
EPB	:Ekonomik Parasal Birlik
EU	:European Union
Europol	:Avrupa Polis Ofisi
GSMH	:Gayrisafi Milli Hâsıla
GÜ	:Gazi Üniversitesi
HAK	:Hükümetlerarası Konferans
HF	:Hukuk Fakültesi
İİBF	:İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
İÜ	:İstanbul Üniversitesi
İR	:İlerleme Raporu
KOB	:Katılım Ortaklığı Belgesi

KPK	:Karma Parlamento Komisyonu
M	:Madde
MDAÜ	:Merkezi Doğu Avrupa Ülkeleri
MSHS	:Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi
NATO	:North Atlantik Treaty Organization
NGO	:Non-Government Organization
ODGP	:Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası
RTÜK	:Radyo Televizyon Üst Kurulu
s.	:Sayfa
SBF	:Siyasal Bilgiler Fakültesi
SHÇEK	:Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğı
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	:Türkiye Cumhuriyeti
TCK	:Türk Ceza Kanunu
THÖ	:Temel Hak ve Özgürlükler
UP	:Ulusal Program
Vb.	:Ve benzeri
vd.	:Ve diğlerleri
vs.	:Vesaire
yy	:Yüz yıl

GİRİŞ

Türkiye'nin AB ile olan ilişkilerinde özellikle son yıllarda AB çevrelerince öne çıkarılan sorunlar arasında "Demokrasi ve İnsan Hakları"nın giderek en önemli yeri aldığı görülmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliği bağlamında demokrasi ve insan hakları konusunun önemi vurgulanarak, kavramlara açıklık getirilecektir. Bu açıdan AB'de demokrasi ve insan hakları ilkelerinin içeriği ve önemini ortaya koyarak, AB'nin bu konudaki hassasiyetini yansıtmak üzere özellikle Haziran 1997 tarihli Amsterdam Zirvesi kararları – Aralık 2000 tarihli Nice Zirvesi ve Temel Haklar Şartı'nın ilanı gibi dönüm noktalarını saptamak yoluyla izlenen AB'deki gelişmeler de değerlendirilmiştir.

AB'yi ele alan çalışmaların çoğu genellikle AB'nin Avrupa'sını temel alan, birleşme sürecini tarihsel olarak anlatan eserlerdir. Bu çalışmada, Avrupa'nın genişleme sürecine paralel olarak Türkiye'nin tam üyeliği konusu ve bu konu bağlamında özellikle insan hakları ve demokrasi konusu üzerine odaklanılmıştır. Bu konuda var olan bilgiler, yorumlayıcı bir çerçeve içerisinde ele alınmıştır.

Türkiye ile AB'nin ortaklık ilişkilerini tam üyeliğe götürmesi için, bugün Türkiye'nin önündeki en büyük engellerden biri olarak gösterilen "Türkiye'de demokrasi ve insan hakları" konusu da vazgeçilmez bir biçimde ele alınması gereken bir tartışma konusudur. İnsan hakları ve demokrasi ile işleyen liberal bir ekonomi, hukuk devletinin bütünlüğü içinde birbirinden ayrı düşünülemeyecek parçalardır. Türkiye açısından asıl sorun sistemde mevcut olan temel hak ve özgürlüklerin eksiksiz olarak uygulanabilmesinin koşullarını oluşturmaktır.

Çağdaş toplumların göstergesi, nüfus büyüklüğü, coğrafi büyüklük ya da yalnızca ekonomik gelişmişliği değil, aynı zamanda "demokrasi ve insan hakları" alanında ulaşmış olduğu seviyedir.

Türkiye bütün bu konularda arzu edilen reformları gerçekleştirse bile acaba o zaman AB yolundaki engeller ortadan kalkacak mıdır? Türkiye'nin AB üyeliği beklentisinin engellenmesinde demokrasi ve insan hakları ihlalleri bir bahane olarak mı kullanılmaktadır? AB, tam üyeliğe giden yolda sürekli engeller koyarak tam üyeliğe engel olurken bir yandan da oyalama taktikleriyle Türkiye ile iplerin kopmasını engellemeye mi çalışmaktadır? AB üyesi devletler, Türkiye'nin demokrasi ve insan hakları sicilinin düzeltilmesini isterken “Kürt sorunu”na siyasi bir çözüm konusunda ısrarcı olmaktadır.

Orta ve Doğu Avrupalı devletler 1990'lı yılların başında demokrasiye ilk adım attıklarında Türkiye çoktan yerleşmiş bir demokrasiye sahipti. Türkiye'nin demokrasi eksikliği nedeniyle AB'ye tam üye olarak sokulmak istenmemiş olması gerçekçi gözükmemektedir. Demokrasi ve insan hakları ihlalleri bazı Avrupa kurumları ve devletleri tarafından bir bahane olarak mı kullanılmaktadır? Türkiye bu engeli aşsa bile karşısına çıkacak olan engel Yunan ve Rum vetoları olacaktır. Yunanistan, Ege ve Kıbrıs emellerinden vazgeçmediği sürece vetosunu Türkiye'ye engel olarak kullanacaktır. Türkiye'nin temel hedefi ise dünya standartlarını yakalamak olmalıdır.

AB'ye tam üyelik için yerine getirilecek taahhütleri içeren “Ulusal Program”ın siyasi boyutu AB üyeliğinin ötesinde Türkiye'nin kendi çağdaşlaşma gereği olan değişimlerdir. Bugün artık ekonominin, siyasetin ve hukukun birbirini bütünleyen parçalar olduğunu unutmamak lazımdır. Aynı günlerde hazırlanan iki program vardır ki, biri siyasi diğeri ekonomik bakımdan önemli değişiklikler öngörmekte olan “AB Ulusal Programı” ve “Ekonomik Ulusal Program”. İkisi de “ulusal” olarak adlandırılarak karışıklığa neden olsa da, siyasi ve ekonomik kriterler açısından ikisi de köklü değişimin yolunu çizmekte ve birbirini tamamlamaktadırlar.

Ekonomik açıdan Gümrük Birliği'ni gerçekleştirmekten çekinmemiş bir devletin, siyasi açıdan demokratik kurumların kuruluş tarihinden itibaren var olduğu bir devletin, Türkiye'nin, AB'ye üyeliğinin yeni demokrasiye kavuşmuş ve AB'ye ekonomik entegrasyonun da bariz sorunları olan Doğu Avrupa devletlerinin gerisinde

kalması kabul edilemez bir durumdur. Bu devletler ekonomik ve siyasi kriterlere ulaşma konusunda AB'den tam destek almakta iken, Türkiye'nin önüne bu kriterler üyelikte birer engel olarak konulmaktadır.

AB üyesi devletlerin Türkiye'nin üyeliğine olumsuz yaklaşmasının nedenleri neler olabilir? Bu soruya verilebilecek bir cevap şu olabilir; Türkiye'nin üyeliği demek pastadaki payın küçülmesi demek olacaktır. Türkiye'nin kalabalık nüfusu, ulusal gelir seviyesinin düşüklüğü, Türkiye'nin Avrupa kimliği içerisindeki yerine ilişkin tartışmalarda önemli bir faktördür. Devletler için önemli olan çıkarların iyi hesaplanmasıdır. 1963 yılında tam üyelik hedefi ile yola çıkan Türkiye'nin bu hedefe ulaşması demek zenginleşmesi ve siyasi gücünün artması demektir.

1993'te Kopenhag'da gerçekleştirilen zirvede, AB'ye üye olmak isteyen devletlerin uyması gereken koşullar (kriterler) ortaya konulmuştur. Kopenhag Kriterleri, AB üyeliği olsun olmasın Türkiye için yerine getirilmesi gerekli koşullardır. Demokrasi ve insan hakları uluslararası toplumun savunduğu evrensel değerlerdir. Kopenhag Kriterleri kapsamında birçok yasa çıkartılmıştır. Demokrasi ve özgürlük alanlarının genişletilmesi, devlet kurumlarında açıklık-şeffaflık uygulanması, basın özgürlüğü, düşünce ve ifade özgürlüğü gibi konularda arzu edilen iyileştirmelerin yapılması beklenmektedir.

Doğal olarak Avrupa kimliği ve Türkiye'nin Avrupa'da yeri konusu da bu çalışmanın ilk bölümünde yer almıştır. Tarihsel, dinsel, toplumsal ve doğal unsurların oluşturduğu kimlik sabit ve değişmez bir kavram değildir. Kültürel kimlik, yeme-içme, giyim-kuşam, sanat, politika, günlük yaşam biçimi şeklinde kendini gösterir. Bir arada yaşama biçimlerinin, temel insan hak ve özgürlüklerine olanak sağlayacak nitelikte olması önemlidir.

Bu bölümde yanıt aranacak diğer sorular şunlardır: Türkiye Avrupa değerlerine sahip midir? Bu değerler nelerdir? Türkiye Avrupa'ya yabancı mıdır? Bu çerçevede insan hakları ve demokrasi anlayışı farklı mıdır? Kültür farklılıkları var mıdır ve Türkiye AB'ye üye yapılmalı mıdır? Avrupa kimliğinin oluşturucu

unsurlarında Helen kültür birikimi, coğrafi olarak öncelikle Türkiye topraklarında oluşmuştur. Avrupa kimliğinin başlıca özelliği olarak Rönesans, bilimsellik ve akılcılık belirleyici olmuştur.

Hiç şüphesiz Avrupa kültürü ve Türk kültürü başlı başına bir tez konusudur. Ancak Avrupa’da Türkiye karşıtlığı genellikle Kopenhag Kriterleri’ne uyum ölçüsünde tartışılırken acaba Avrupa’nın kültürel bir oluşum olarak farklılığı da etkili olmakta mıdır sorusu da ister istemez akla gelmektedir. Bu bakımdan ilk olarak Avrupa kültürü ve Avrupalı kimliği ele alınmış bulunmaktadır. Avrupa halkının Türk halkına yaklaşım tarzı bu konuyu aydınlığa kavuşturduğumuzda daha çok anlam kazanacaktır.

Bu nedenle birinci bölümde, “Avrupa Medeniyeti’nin Kökenleri ve Avrupa Kültürü” başlığı altında, Avrupa kimliğinin tarihsel oluşum süreci ve insan hakları ve demokrasinin bu süreç içerisindeki gelişimi ele alınmıştır.

İkinci bölüm ise AB fikrinin tarihi oluşum sürecini içermektedir. Bu bölümde AB’nin oluşum felsefesi ve tarihsel gelişim süreci içerisinde kurucu antlaşmaların önemi ve bu antlaşmalarda zaman içinde, ihtiyaçlar doğrultusunda yaşanan evrim süreci ele alınmıştır.

AB’nin genişleme süreci ile birlikte, geleceğe yönelik yapılanma sürecinde yaşanan sıkıntılar nedeniyle, AB’nin genişlemesi konusu da ikinci bölümde incelenmiştir. Genişlemede yeni üyeler ile uyum sürecinde çatışma konularının en aza indirgenebilmesi amacıyla ortaya atılan üyelik kriterleri ve bu bağlamda Kopenhag Kriterleri incelenmiştir.

Sürekli olarak kendini geliştiren bu konu, AB’nin gelişim tarihi içerisinde de mutlak olarak yer almıştır. Avrupa tarihi boyunca, insan hakları ve demokrasi konusunda kendini geliştirmeye çalışmış, dünyanın geri kalanına yayılmasında öncülük etmiştir. Ancak bu demek değildir ki, Avrupa insan hakları konusunu aşmış ve mükemmelle ulaşmıştır. Avrupa’da da halen sorunlar yaşanmaktadır. Avrupa’nın

bu konudaki kendi başarısızlıklarına rağmen, üçüncü devletlere yönelik öncülük vazifesi üstlenmesi söz konusudur.

Üçüncü bölümde, AB'nin özellikle uluslararası alanda demokrasi ve insan haklarına yaklaşımı incelenmiştir. Bu konuda üçüncü dünya devletleri ile yapılan antlaşmalarda insan hakları maddelerinin yer alması, insan hakları ve demokrasi ile ilgili komisyon tebliğleri ve bu konudaki faaliyetlerin desteklenmesi konuları ele alınmıştır.

Özellikle kurucu antlaşmalardan başlayarak, insan hakları ve demokrasi ile ilgili maddeler incelendiğinde, bugüne dek kurucu antlaşmalarda yapılan tadilatlar ve yeni düzenlemelerdeki artışlar tesadüfî değildir. Konuya verilen önemin artışını göstermektedir. AB'nin genişleme çabaları çerçevesinde bu konuya verdiği önem, antlaşma detaylarında artan bir biçimde kendini göstermektedir.

Dördüncü bölüm, AB-Türkiye ilişkileri açısından demokrasi ve insan hakları konusunun ele alınması ile ilgili olarak hazırlanmıştır. Yıllarca süren bu ilişkide özellikle Türkiye'ye karşı ileri sürülen ve son yıllarda tam üyelik sürecinde müzakere aşamasına gelmiş olması neticesinde önceleri fazla üzerinde durulmayan insan hakları ve demokrasi konusu bu bağlamda çok sık telaffuz edilir olmuştur. AB'nin kendi tarihsel süreci içerisinde önceliği ekonomik entegrasyona vermiş olması, başlangıçta bu tartışmaların tam üyelik için gerekli olan şeyin ekonomik yeterlilik olarak algılanmasına neden olmuştur. Ancak tam üyelik söz konusu olduğunda, siyasi boyutun ekonomik boyutun ötesine geçmesi, kamuoyunda bazı soru işaretleri ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de "bizi alırlar mı-almazlar mı? " soruları, AB'de "Türkler farklı, bizim birliğimizi bozar" gibi yorumlar, ya da "Türkiye'ye çifte standart mı uygulanıyor? " tartışmaları yaşanırken, tam üyelik için en büyük engel yine "insan hakları ve demokrasi" konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. AB bu konuda neler yapıyor? Türkiye'den neler yapması bekleniyor? AB bu isteklerinde ne kadar haklı? Türkiye neler yapıyor? Bu soruların cevaplarını ortaya koyabilmek bakımından dördüncü bölümde özellikle Türkiye-AB ilişkilerinin sorunlu diyebileceğimiz, ifade ve düşünce özgürlüğü-din ve inanç özgürlüğü-azınlık hakları-

ölüm cezası gibi konular incelenmiştir. Daha sonra, AB ve Türkiye’de insan hakları sorunu ve Türkiye’nin tam üyelik sürecinde bu konuda attığı adımlar ele alınmıştır.

Konu aslında bir yönüyle genişleme ile ilgilidir. Türkiye tam üye mi olsun? Özel statülü üye mi olsun? Türkiye Avrupalı mıdır? Nüfusu Müslüman olduğu için uygun değildir gibi yorumlar, genişlemeden duyulan kaygıyı da içermektedir. Bu bağlamda beşinci bölüm, üyelik ve müzakere sürecini kapsamakta ve geline son durum değerlendirilmektedir. Daha teknik bir konu olan müktesebat uyumundan başka, ikili ilişkiler siyasi yönüyle kendini göstermektedir. Avrupa’da bazı devletlerin Türkiye ile üyelik görüşmelerinin başlatılacağını dahi düşünmediklerini, bu devletlerin Türkiye’nin tam üyelik için zorunlu kriterleri hiçbir zaman yerine getiremeyeceğine inandıklarını görüyoruz. AB’ye adaylık süreci dahi Türkiye’de pek çok reformların gerçekleşmesini sağlamıştır.

AB, Türkiye’nin tam üyelik müracaatını tam olarak reddetmeksizin bekleme sürecinde tuttukça, Türk insanı AB’ye olan inancını yitirmektedir. Yine süreç uzadıkça AB’de bir takım değişimler ortaya çıkmaktadır; yeni genişlemeler ya da anayasa oluşturma çabaları gibi. AB süreyi uzattıkça kendisi açısından en uygun çözüm arayışı içinde olup genişlemenin getireceği riskleri bertaraf etmeye çalışmaktadır.

AB içinde bir yandan gelişme ve bir yandan da genişleme süreci devam etmektedir. AB kimliği henüz oluşturulmaya çalışılmakta ve AB’de iç reformlar sürmektedir.

Türkiye-AB ilişkileri, Türkiye’nin çağdaşlaşma projesinin bir parçası olarak devam etmekte olup, adaylık süreci dahi Türkiye’de temel hak ve özgürlükler ile demokrasi adına önemli adımların atılmasına neden olmuştur. Beşinci bölümde AB-Türkiye ilişkilerinde, tam üyelik müzakere süreci içerisinde geline son durum ele alınmaktadır.

Son olarak, müzakere süreci içerisinde, bir yandan Türkiye'ye uygulanan adaylık sürecinin değerlendirilmesi yapılırken bir yandan da AB'yi daha iyi tanımak ve tanıtmak amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA MEDENİYETİ'NİN KÖKENLERİ-ORTAK AVRUPA KÜLTÜRÜ

İnsan haklarının Avrupa medeniyeti içinde tarihsel gelişimine baktığımızda; Eski Yunan ve Roma uygarlıklarını ve bu uygarlıklarda insan hakları anlayışını ardından ortaçağ ve Rönesans dönemleri ve daha yakın zamanda Avrupa'da ortaya çıkan insan hakları belgelerini görüyoruz. İlk olarak Avrupa kimliği nedir; hangi unsurlardan oluşmaktadır; Türkiye'yi tam üye olarak kabul etmek Avrupa'ya neden zor gelmektedir; gibi bazı sorulara verilecek cevaplar aynı zamanda Avrupalı olma anlayışını tarif edecektir.

1.1. AVRUPALI BİR KİMLİK

Avrupa kimliği içerisinde Türkiye'nin yeri konusu, AB üyeliği çerçevesinde önem taşımaktadır. Öncelikle Avrupa'dan söz edildiğinde bundan ne anlaşılması gerektiğini göstermeye çalışırsak, klasik olarak Avrupalı kimdir? diye sorulduğunda yunanlı? romalı? yahudi mi? ya da hristiyan mıdır? ya da bunların hepsinden biraz gibi yanıtlar verilmesi pek yanlış olmayacaktır.

Yer olarak Avrupa ile, içerik olarak Avrupa ayırımını da yapacak olursak; yer olarak Avrupa coğrafyadan kaynaklanan bir mekândır. İçerik olarak Avrupa ise tarihsel olarak bu coğrafi alanın içinde ortaya çıkmış olgular olarak karşımıza çıkar. Bu tarihsel olaylar bir anda oluşmuş olabilir ya da uzun dönemleri kapsıyor olabilir. Bunların hepsi "Avrupalı" diye nitelediğimiz şeye görünümünü vermede az ya da çok katkılı olmuştur.¹

¹ Remi Brague, Avrupa: **Roma Yolu**, Çev. Betül Çotuksöken, İstanbul,1995,s.31.

Demokrasi Yunanistan’da ortaya çıkmıştır. Fakat demokrasiyi köleler ve kadınlar dışındaki yurttaşların seçkin bir azınlığı ile sınırlandıran kısıtlamayı yavaş yavaş kaldırma, ancak Avrupa mekânının içinde olup bitmiştir. Bu olaylar Avrupa’ya özgü olaylardır; hatta Avrupa kendini dünyanın geri kalanına o olayların görünümü altında, hafif ya da ağır biçimde göstermiştir ve göstermektedir.²

Hristiyan dünyası Romalı olarak algılanmıştır. Yunanlılar ise kendilerini, daha Bizans döneminde Romalı olarak düşünüyorlardı ve konuştukları dili de Rumca olarak belirtirler. Müslüman dünyası da Bizanslılara Rum’der; Osmanlı İmparatorluğu Avrupa Türkiye’si dediğimiz yere “Rumeli” diyordu. Sadece Avrupa’nın kendisinin sahip çıktığı bir nitelik vardır ki o da “Romalı”lık ya da daha kesin bir deyişle “Latinlik”tir. Latinliği, Avrupa’dan başka hiçbir kimse istememiş³, sahiplenmemiştir.

Temmuz 2006 itibariyle AB dönem başkanlığını devralan Finlandiya,1999 yılında yürüttüğü ilk AB dönem başkanlığında olduğu gibi her çarşamba “Latince” olarak Avrupa haberleri bülteni yayınlamıştır. Latince dışında Fince yayınlanan bültenin ilk sayısında “Latincenin kullanımı ile Avrupa medeniyetine saygı sunulmakta ve geçmişi klasik antik çağlara dayanan Avrupa toplumunun kökenleri hatırlatılmaktadır” denilmiştir.⁴

Pekiye ya Hristiyanlık? Avrupa ortak kültürünün bir parçası mıdır? Papa’nın Roma’da oturuyor olması bir rastlantı mıdır? Herkes için açık bir gerçektir ki, Hristiyanlık diğer öğeler yanında en çok antik ya da Yahudi mirası gibi öğeler yanında Avrupa kültürünün bir bölümünü oluşturur.⁵

² A.e.,s.32.

³ A.e.,s.33.

⁴ Avrupa Bilgi Merkezi web sitesi,(Çevrimiçi) <http://www.abm-istanbul.org>,03 Temmuz 2006

⁵ Brague,a.g.e.,s.149.

Avrupa, sürekli bir kendini Avrupalılaştırma hareketinden başka bir şey değildir. Avrupalılaşma, Avrupa'ya ilişkin bir harekettir, hatta bu Avrupa'yı Avrupa olarak kuran harekettir. Avrupa Avrupalılaşmanın sonucudur, nedeni değildir. Tarihçilerin bakış açısına göre, Avrupa hiçbir zaman birden belirmemiş, önceden var olan ve kendi içinde belli bir kültürün geliştirdiği bir mekân değildir. İnandırıcı doğal sınırlardan yoksun olan Avrupa belirli bir mekân değildir, ancak dünyanın geri kalanından ayırmak suretiyle kendini belirlemiş olan bir mekândır.⁶

Avrupa'da gelişen Rönesans, hümanizm ve akılcılık akımları Avrupa'nın tarihi gidişatını da etkilemiştir. Avrupa kavramının ilk kültürel ifadesi Hristiyanlığın 8.yy.dan itibaren Avrupalılaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu dönemle beraber, Avrupa artık bir Hristiyan ülkesi olarak anılmaya başlamıştır. Doğudan gelen baskılarla ve zamanla barbar kabilelerin Hristiyanlaşmasıyla birlikte merkezi kuzeybatıya kayan Avrupa'nın Hristiyanlığı, Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu Charlemagne'la (742–814) birlikte tescillenmiştir. Nitekim “Avrupa” kavramı siyasi bir kavram olarak ilk kez “Avrupa'nın babası” (pater Europae) olarak adlandırılan Charlemagne'nin sarayında telaffuz edilmiştir. Bu dönemin bir diğer önemli ayrımı, Latin Hristiyanlığı ile Ortodoksluk arasındaki çekişme olmuştur. Papalığın güçlenmesiyle, Latin Hristiyanlığı Avrupa ile özdeşleşirken Ortodokslar Avrupalılıktan dışlanmıştır.⁷

Avrupa kendisi Katoliklikten vazgeçemese de gerçekten Protestanlık son beş asrın Avrupa tarihinin en önemli vechesidir. Dini parçalanma ve laisizmin getirdiği erimede birinci derecede rolü vardır; kıtada Katolik-Protestan çatışması alttan alta hep sürer ama şurası bir gerçek ki Katolik kilisesi bu akımın karşısında gerilemiştir.⁸

Ortaçağda Avrupa kendini dini sınırlarla belirliyordu. Bu sınırları oluşturan din de şüphesiz Hristiyanlık olmuştur. Buna rağmen Balkanlar'daki Hristiyanların

⁶ A.e., s.145.

⁷ F.H.Burak Erdenir, **Avrupa Kimliği: Pan-Milliyetçilikten Post-Milliyetçiliğe**, Ankara, 2005, s.54,55.

⁸ İlber Ortaylı, Milliyet, 27 Mayıs 2007,s.4.

kimliğinden haberleri yoktu; Bulgarları unutuyorlardı veya Türk ile Yunanı karıştırıyorlardı. Ruslar hiç sevilen ve istenen bir grup değildi. 18.yy aydınlanması Avrupa'yı “düşünen, gelişen ve bu gelişmeyi bilgisiyle sağlayan bir kıta” olarak tarif etti. Dünyanın öbür kısımları durgunluk içindeydi. Nihayet bu tasnif öbür kısımlar üzerinde “medenileştirme görevi” edinmelerine neden oldu. Avrupa medeniyetinin kendini tarif edişi sürekli tartışılan bir konudur. Örneğin, Helen-Hıristiyan uygarlık deniyor; Helenizm'in Ortadoğu ve Akdeniz uygarlıklarının ürünü olduğu gerçeği bir yana, Yunan felsefesi ve ilmini Yahudiler, Sami milletler ve Müslüman dünya Avrupa'dan çok evvel benimsemiştir. Hıristiyanlık da gene aynı durumdadır. Doğuda doğup gelişmiştir.⁹

Medeniyetin ayırıcı vasfına bakacak olursak; Batı medeniyeti sanayi devrimini yaratan bir dünyadır. Fakat iki asır içinde sanayi medeniyeti de evrenselleşmiştir. O zaman Batı'nın ayırıcı kıstasının ne felsefe, ne matematik, ne coğrafyacılık, ne tarihçilik, ne fizik, ne kimya ne de tıp olduğunu söylemek mümkündür. Bunlar Batı'dan önce Akdeniz dünyasında çok önceden vardı ve kurumlaşmıştı. Bugünkü Batı'nın ayırıcı özelliği İtalya'nın 12.yy Rönesans'ıyla başlar; o da musikidir, filolojidir ve Hıristiyanlık dogmasına karşı çıkan hareketlerdir. İtalya'dan doğan Batı musikisi Akdeniz'in diğer bölgelerinde görülmez ve Avrupa medeniyetinin ayırıcı bir niteliğidir. Filoloji yani dilbilimi, eski çağlardan beri Doğu'da da vardır. İslam dünyası hadis ve fıkıh metinleri dolayısıyla filolojik dalda uzmanlaşmıştı. Ama yerküreyi fetheden bir dilbilim Avrupa medeniyetinin ayırıcı bir vasfıdır.¹⁰

Yeniden doğuş anlamına gelen Rönesans süreci, Avrupa'yı ticaret ve keşiflerle geri kalmışlıktan çıkartmış, sanat ve bilimsel gelişmelerle devam etmiştir. Rönesans evrensel ve bütüncül bir hayat görüşü sunarken, reformlarla birlikte ortaya çıkan çatışmalar Hıristiyanlığın homojen yapısını zedelemiştir. Katolik kilisesinin aşırı zenginleşme ve yozlaşmasına karşı ortaya çıkan reformlar dinsel bir hareket

⁹ A.e.,s.4.

¹⁰ A.e.,s.4.

olarak, aydınlanma ile birlikte laik bir Avrupa düşüncesi tanımlanmaya başlamıştır. Bununla birlikte Hristiyanlık Avrupa kavramında hiçbir zaman tamamen dışlanmamıştır. Söz gelimi, İngiliz William Penn (1644–1718) 17.yy ın sonlarına doğru evrensel hoşgörüye dayanan projesinde Avrupa Parlamentosu ve Avrupalılar için ortak bir pasaport önerirken, aslında Türklere karşı Hristiyan Avrupa'nın bütünleşmesini önermekteydi.¹¹

18.yy da Avrupa'da krallıklar hakimdi ve 18.yy devletler dünyası henüz milliyetçi değildi, hükümdarlar birbirleri ile uzaktan akraba uluslararası bir topluluktu. Her ne kadar Tanrı ve kralın bütün dilleri konuşabildiği söylenmişse de Fransızca, soyluların ve sarayın egemen dili durumuna gelmişti; soylular yerel dili bilseler bile, sadece hizmetkârlarıyla o dilde konuşurlardı. Fransızca, o zamana dek çok konuşulan İtalyancanın yerini aldığı gibi, bilim dili olarak Latincenin de yerine geçmeye başlamıştı.¹²

Fransız devrimi, modern demokrasiye giden yolu açmaktaydı. Ulusal bağımsızlık ve demokratik kurtuluş savaşlarını meşrulaştırdı. Ulus devletlerin ortaya çıkması, ortak bir Avrupa'nın doğuşu ile çelişkili görünse de ulus devletler Avrupa'da laikleşmeyi hızlandırmışlardır. Avrupa'da ulusal devlet oluşum süreci insanların, feodal yapının, toprağa bağlı derebeylik ve kentli lonca sistemlerinin düzeninden ve geleneksel bağlarından çözülmelerine neden oldu. Yeni başlayan endüstriyel gelişim, ticaret ve sanayi için gereken geniş çaplı fırsatları ortaya çıkardı. Birlikte tecrübe ettikleri tarihleri gibi ortak dilleriyle de (Fransızca ve İngilizce) dayanışma duygusu kuvvetleniyordu.¹³

19.yy da ortaya çıkan romantizm akımı özellikle Fransız devrimi sonrası ortaya çıkan milliyetçilikten rahatsız olmuştur. Bu akıma göre, ulusal devletlerin Avrupa kültürünü zayıflatacağı inancı ile ortak değerlerin korunması için

¹¹ Erdenir, a.g.e., s.60.

¹² Ulrich Im Hof, **Avrupa'da Aydınlanma-Avrupa'yı Kurmak**, Paris,1993,Çev. Şebnem Suner, İstanbul,1995,s.98,99.

¹³ Michael Gehler, **Avrupa**,Çev.Özgür Pozan, İstanbul, 2005,s.33.

Hristiyanlık öne çıkartılmalıydı. Viyana Kongresi (1814–1815), Avrupa’nın Fransız devrimine karşıt olan planıydı. Mağlup Fransa’nın da oy kullanma hakkının olduğu, bu devletler Avrupa’sı, Avrupa’nın yeni düzenini görüştü.¹⁴

Avrupa’da ortak bir kimlik ve ortak kültür geleneği daima bir birlik oluşturma arayışını peşi sıra getirmiştir. Viyana kongresi, Alman ve Avrupa Birliği hareketinden beklenenleri gerçekleştirememiştir. Alman Federasyonu’ndan oluşan gümrük birlikleri ve paranın standartlaştırılması küçük çaplı Alman Birliği için teşvikler oluşturdu. Latin (1865’ten itibaren) ve İskandinav (1872’den itibaren) para birlikleri, sadece 1927’ye kadar kalabilmiş olsalar da Euro’nun öncül biçimleriydi.¹⁵

Avrupa’da savaşların neden olduğu hasarların ortadan kaldırılması çabaları da siyasi ve ekonomik entegrasyonun itici gücü olmuştur. Avrupa kendi içinde evrensellik, barış, özgürlük, demokrasi arayışını sürdürürken 19.yy sömürgecilik süreci de devam etmekteydi.

Kısaca özetleyecek olursak, Avrupa’nın tarihi geçmişine baktığımız da Rönesans ve aydınlanma ile birlikte “insan”ın keşfedilmesini, insana değer verilmesini, ticarette ve sanatta yaşanan gelişmelerin de etkisiyle yaşamın yeniden düzenlenmeye başlandığını görüyoruz. Reform süreci ise tüm Avrupa’yı etkileyen dinsel bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. 1789 Fransız devrimi de milliyetçiliğin ve ulus devletlerin ortaya çıkışının miladı olmaktadır. Bugün tartışılan Türkiye’nin Avrupa’dan farklı kimliği konusu, belki de Türk tarihinin doğrudan bu etkileşim süreci içinden geçmemiş olmasıyla ilgilidir.

Almanya, Fransa, Birleşik Krallık ve İtalya gibi birçok Avrupa ülkesinde, Türkiye’nin Avrupa Birliğine girip girmemesi konusunda sert ve oldukça fazla heyecanlı tartışmalar zaman zaman şiddetlenmektedir. Avrupa Birliği tarihinde ilk kez aday bir devletin Avrupa kimliği konusunda medya ortamında bir tartışma

¹⁴ A.e., s.34.

¹⁵ A.e., s.35.

olduğunu gözlemliyoruz. Bazı entelektüeller ve politikacılar gibi halkın elitleri Türkiye'nin coğrafi durumuna, dinine, tarihine ve değer sistemine dikkati çekerek Türkiye'nin Avrupalılığını kullanılmaya hazır hale getirmeye çalışmaktalar. Bu büyüyen tartışmanın Kopenhag kriterlerinin gerçekleştirilmesi ile ilgili bir tartışma olması çarpıcı bir örnektir. Türkiye'nin Avrupa'ya ait olup olmadığı ve ortak bir Avrupalı kimliği geliştirip geliştirmediği-ya da gelecekte geliştirme kapasitesinin olup olmadığı- konusunda pek çok soru sorulmaktadır.

Avrupa Kimliği Nedir? Türkiye Avrupa'ya mı aittir? Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği Avrupa kimliğiyle bağdaşır mı? Türkiye Avrupalı estetik ve sosyolojik kavramını geliştirmeye muktedir midir? Türkler kendini Avrupalı mı hissediyor ve neden öyle hissediyor? Bu sorulara cevap arayan Ellen Madeker bir sempozyumda şöyle açıklamaktadır¹⁶:

“Avrupa kimliği kavramı, Avrupalı olarak tanımlanan herkes tarafından paylaşılması beklenen yaygın bir şekilde hissedilen Avrupalı kavramını ifade eder. Başka bir deyişle; Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılımının hem taraftarları hem de aleyhtarları aidiyet duygusu ile birbirlerine bağlanan üyelerden oluşur ve Avrupalı olarak müştereken kendini tanımlamanın var olduğunu kabul eder. Ama bu hissedilen Avrupalı kavramı nereden gelmektedir? Avrupa'nın ortak kimliğinin çeşitli tanımlamaları içerik olarak farklılaşmaktadır. Türkiye'yi kendilerine katıp katmamayı kastederek tanımlamalar çeşitlenebilmektedir. Bu kavramlar, Avrupa kimliğini ifade eder ama birbirine zıt olan ve birbirini tamamlayan bazı farklı ifadeler söz konusu olabilmektedir. ”

Aşağıdaki tabloya göre, Türkiye'yi Avrupalı olmayan (toplamı %84) olarak tanımlayan kimlik yapısını onayladığı sonucu çıkarılabilir.

¹⁶ Ellen Madeker, Turkey-a part of Europe? (Çevrimiçi) <http://www.jhubc.it>, 23 Haziran 2007.

Alman kamu medyasındaki Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılımı konulu tartışmada kimlik çerçevesi sıklığı 2004.¹⁷

Ayrım türleri	Birleştirici kimlik yapıları			Ayrımcı kimlik yapıları		
	Coğrafya (a)	Tarih (b)	Evrensel Değerler (c)	Coğrafya (d)	Kültür Tarih (e)	Din (f)
Konum	%1.9	%6.4	%7.7	%24.2	%45.3	%14.5
Toplam		%16			%84	
			%100			

Tablo.1

“Coğrafya bize Türkiye’nin Avrupa kıtasının bir parçası olduğunu öğretir. Türkiye Avrupa’nın Asya’ya açılan son kapısını oluşturur. Avrupa Birliği bir Hristiyan kulübü değil de politik bir birlik olmak isterse ve birliğin hedefi uygarlıkları bir araya getirmekse, o zaman Türkiye’nin Birliğin bir parçası olması gerekir”.¹⁸

Bu söylem bize, Türkiye’nin AB üyeliğine coğrafi ve dini bakımdan bir engeli olmadığını ve bu üyeliğin siyasi bakımdan ne kadar uygun olduğunu göstermektedir. Halbuki Türkiye’yi kapsayan coğrafi tanımlamalar yapılan tartışmada başarılı olmamıştır. Yukarıdaki tabloya baktığımızda Türkiye, coğrafi olarak %1,9 oranında Avrupalı kabul edilmektedir. Avrupa coğrafyasının da gerçekte nerede bittiği noktasında bir uyuşmazlık olduğu görülmektedir. Yani Türkiye bu tabloya göre örneğin Asyalı ya da doğulu olarak görülmektedir diyebiliriz. İkinci olarak Türkiye’nin çoğunun Boğazların doğusunda ve bu nedenle Asya’da bulunuşuna göre, Avrupa’nın geleneksel coğrafi tanımlamasıyla çelişmektedir.

Tablodaki ikinci kimlik kavramı tarih ile ilgilidir ve bu kavram Türkiye’yi, tarihi-kültürel ve bunun sonucunda Avrupa’nın doğal bir parçası olarak görmektedir.

¹⁷ A.e.

¹⁸ Recep Tayip Erdoğan, Der Spiegel Dergisi, 04 Ekim 2004, s.42.

Bu yorumlama Eski Yunanistan, Roma İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu ve her iki dünya savaşından beri olan tarihi olaylara dayanarak Avrupa ve Avrupa Birliği devletleri arasındaki benzerliklerin ve ortak noktaların yapısını hedeflemektedir.

“Hepsi Türkiye hakkında konuşuyor ama hiç kimse Türkiye’nin hem antlaşmanın mürekkebiyle hem de savaşlardaki kanla Avrupa Tarihini yazdığı dönem boyunca devam eden uzun soluklu Osmanlı imparatorluğundan bahsetmiyor”.¹⁹

“İstanbul eskiden Konstantinopolis’ti ve Doğu Roma İmparatorluğu’nun da başkentiydi. Truva Türkiye’deydi ve Araplar ile Türkler arasındaki değişim Avrupa’nın matematik ve antik dünya ile ilişki kurmasına neden oldu”.²⁰

Yukarıdaki ifadelerde de anlatılmak isten, Avrupa’nın tarihi yapısı, hem bugünkü Avrupa Birliği üyeleri hem de Türkiye tarafından paylaşılan tarihi gerçeklerden oluşmaktadır. Tarihi çerçeve, paylaşılmış deneyimler ve hatıraların ortak geçmişine dayalı ortak bir Avrupa kimliğinin varlığını kabul etmektedir. Bu ortak noktaların köklerinin sadece on yıllara ya da yüzyıllara değil ama binlerce yıl geriye gidebildiğini kaydedilmesi dikkate değer ve önemli bir şeydir.

Eğer Türkiye Avrupa’nın tarihi kimliğinin gerekli bir parçası olarak varsa “öteki” kim olacaktır? Kim ya da ne diğerini yani Avrupalı olmayı temsil edecektir? Bu kavramda, Avrupa kimliğinin pozitif bir şekilde yapılmış olduğunu gözlemliyoruz: ortak noktalar vurgulanıyor ve önemi belirtiliyor. Katılımcılar, Avrupalı olmayan diğerlerinin varlığını ima ediyorlar, ama yine de tam anlamıyla sınır koymaktan ya da açık bir şekilde “diğer” ya da “yabancı” diye isimlendirmekten kaçınıyorlar. Sonuçta birleştirici unsur olarak “tarih” yukarıdaki tabloda %6,4 olarak karşımıza çıkmaktadır.²¹

¹⁹ Michael Stürmer, Die Welt, 15 Ekim 2004,s.6.

²⁰ Peter Sonderegger, Die Welt,27 Eylül 2004,s.8.

²¹ Madeker,a.g.e.

Avrupa kimliğinin üçüncü kavramı evrensel topluluk değerini üstlenmesinden dolayı Türkiye’yi de kapsar. Buna göre yukarıdaki tablo da %7,7 (c). Evrensel değerler ile tarih yaklaşık olarak aynı orandadırlar.

Evrensel değerler konusunu kısaca şöyle açıklayabiliriz: Avrupa Birliği bir değerler topluluğudur. Birlik demokrasi, özgürlük, (birçok milletlerden meydana gelen toplum) çoğulculuk, hoşgörüye dayalıdır. Kendini “Avrupa değerlerine uyduğunu ilan eden demokratik Türkiye, İslami inancı ile aydınlatılmış modern bir toplum arasında bir karşıtlık olmadığını kanıtlayacaktır.”²² Alman başbakanı tarafından ifade edilen evrensel değer sistemi 1993 yılında Kopenhag Kriterinde belirlenmiştir. Bu üyelik kriteri, bir adayın demokrasiyi, hukuk kurallarını, insan haklarını, azınlıkların korunması ve de onlara saygı duyulmasını garantileyen kuruluşların istikrarının sağlanmış olmasını istemektedir.

Tabloda kimlik, Avrupalı olmayan “diğer”in açık bir tarifi aracılığıyla yapılandırılmamıştır.²³

Özetle, bu üç kapsamlı kimlik çerçevesi (coğrafya, tarih ve evrensel değerler) yeniden yapılandırılabilir. Öncelikle “diğer”in kesin farklılık tanımından kaçındıkları için ve Avrupalının tarifinde oldukça belirsiz kaldıkları için kesin sınırlardan yoksundur. Sonuç olarak, bu çerçeveler ortak kimliğin kesin tarifi için yeterli olmamaktadır.

Ayırıcı kimlik çerçeveleri olarak baktığımızda yine coğrafya karşımıza çıkmakta ve kültür olarak ta tarih ve din ayrımı yapılmaktadır: Bu üç kimlik çerçevesinin hepsi (coğrafya, tarih, din) dikkate değer bir biçimde öneme sahiptir. Başlangıçta coğrafya çerçevesi, Türkiye’yi Avrupa’nın coğrafi sınırlarının dışında olarak belirlemiştir.²⁴

²² Gerhard Schröder, Die Welt, 13 Ekim 2004, s.6.

²³ Madeker ,a.g.e.

²⁴ A.e.

“Türkiye kesinlikle küçük bir Avrupa ile kuşatılmış bir bölgeye sahiptir, ama bu sadece topraklarının %5’ini ve nüfusunun %8’ini kapsar. Ülkenin geri kalanı Anadolu yaylasında Asya’da yerleşik durumdadır.”²⁵

Coğrafi hesaplama ile Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliğine karşıt olanlar, Türkiye’nin Avrupa topraklarında kalan yüzdesini hesaplayabilir ve potansiyel bir Avrupa Birliği üyeliği için Avrupa topraklarında kalan %5’in üyelik için yeterli olmadığı sonucunu çıkarabilirler. Politik Birliğin coğrafi sınırlamalara göre tanımlanması gerektiği tartışılmaktadır. Bunlar doğal veriler olarak algılanmaktadır, bu yüzden hem sorgulanamaz hem de değişemez görünmektedir.

“Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılımı yalnızca ekonomik ya da politik bir konu değildir, ama Türkiye’yi Avrupa’ya ait kılan tek bir parça olduğu için coğrafi bir meseledir. Eğer biz doğal sınırlarımızın farkında değilsek, Avrupa nerede sona erecek? Bazı insanlar Avrupa Birliği’nin ekonomi ve de politik konulardaki ilişkilere bize yakın olan milletlere açılması gerektiğini söylemektedirler. Ama o zaman ya Avustralya? Avrupa Birliği Avrupalılar için olmalıdır ve Avrupa sınırları neredeyse orada bitmektedir.”²⁶

Yukarıda bahsedilen şekiller bu kesin coğrafi çerçevenin oldukça güçlü olduğunu göstermektedir. Bu her şeyden önce, bugüne kadar hala Alman kitaplarında görülen ve birçok kuşağı aşan bir süredir Alman okullarında öğretilen bu tanımlamaya bağlı olarak böyledir. Bu yüzden Avrupa’nın bu coğrafi kavramı insanların aklında, derinlerde kök salmıştır ve hatta Avrupa kimliği ya da topluluğu konusundaki konuşmaların içeriğinde bile dokunulmaz olarak kalmaktadır.²⁷

Oysa ki insan tarafından oluşturulan coğrafya nedeniyle, her zaman geçerli bir Avrupa tanımlaması olmamalıdır.

²⁵ Valérie Giscard d’Estaing,, Frankfurter Allgemeine Zeitung,i 26 Kasım 2004.s.8.

²⁶ Xavier Fornt, Die Welti, 21 Ağustos 2004,s.7.

²⁷ Madeker ,a.g.e.

Yukarıdaki tabloda “Kültür” kodu adı altında yer alan, tarihi ve dini farklılıkları gösteren bölümde katılımcılar Türkiye’yi dışlamış görünmektedirler. Tarihi ve dini farklılıklar, geçmişten gelen özelliklerdir. Dolayısıyla bu özelliklerin değiştirilemez bir yanı vardır. Bu değiştirilemez özellikteki farklılıklar, Türkiye’nin Avrupa’ya entegrasyonunda acaba nasıl bir etkiye sahiptirler?

Avrupalı ruhu ve Avrupalılık düşüncesi, öncelikle tarihi olayların etkisiyle oluşturulmuştur. Burada kültür başlığı altında Türkiye’nin, Avrupalı değer sistemi ve kimliğini geliştirmek için zihinsel temellerden yoksun olduğu tartışılmaktadır.²⁸ “Türkiye aktif bir şekilde Avrupa’nın manevi ve politik gelişmesinde yer almamıştır, ama sadece bir gözlemcisi ya da alıcının rolünü oynamıştır. İşte bu nedenle Batı Avrupalı şehir toplumunu geliştirmemiştir.”²⁹ Bu ifade de anlatılan da, Türkiye’nin, Avrupalı değer sisteminden uzak bir zihinsel temele sahip olduğu yönündeki bir açıklamadır.

Bu yapılan araştırmada, yıllar boyunca kendi birikimlerini ortaya koyan bir topluluk olarak Avrupa, bütünleşmesinin temelini şekillendiren tüm fikirleri kendisi ortaya çıkartmıştır. Bu değer topluluğu, Hristiyanlığın kökleri ve Yunan felsefesi dönemine kadar geri gider. Ayrıca Roma hukukunun, Rönesans ya da aydınlanma çağı’nın Avrupalı kimliğinin gelişmesi için birinci derecede önemli olduğuna inanılır.

Sonuç olarak, bir Orta Doğu ülkesi olarak görülen Türkiye’nin Avrupa değerlerini sadece taklit edebildiği veya yalnızca kopyaladığı tartışılmaktadır. Bu görüşü yansıtan ifadesiyle R.Köppel şöyle söylemektedir:

“Rönesans ya da aydınlanma çağı’nın mirası Türkiye’yi teğet bile geçmemiştir-tıpkı harem kültürünün bizden hiç geçmediği gibi.”³⁰

²⁸ Madeker ,a.g.e.

²⁹ Herwig Schafberg, Frankfurter Allgemeine Zeitung, 06 Ağustos 2004,s.6.

³⁰ Roger Köppel, Die Welt,12 Eylül 2004,s.4.

Farklı katılımcılar farklı tarihi olayların ve dönemlerin üzerinde durmaktadırlar. Oysa ki ortak tarih, kültür ve bu nedenle değer topluluğu düşüncesine dayalı olan Avrupalı kavramı, tüm bu kodların bütünleştirici parçasını oluşturur. Bu unsurları ayrı ayrı değil fakat bir arada düşünmek gerekmektedir. Geçmişte, Atatürk'ün çalışmasına bakarak, demokratik devrimlerin kesinlikle dayatma ile kabul ettirildiği, ama bunun insanların zihniyetlerinde asla kök salmadığı tartışılmaktadır. Oysa ki yüz yıla yakın tecrübesi ile Türk haklı ve devlet yapısı, demokratik devrimleri benimsediği gibi bunları daha da ilerletmek üzere çaba sarf etmektedir.

Dinin etkilerine bakıldığında özellikle Hristiyan mirasının bireysellik, çoğulculuk, özgürlük, azınlıkların korunması, yardımlaşma, demokrasi ve hukuk kurallarının zihinsel temellerine göre kurulmuş olduğu söylenmektedir. Bu bağlamda, Avrupa'da laikleştirme işlemi ve din konusuna gösterilen özel bir dikkat vardır. Bu işlem tipik bir biçimde dünya tarihinde Avrupalı özelliği olarak önemsenmekte ve vurgulanmaktadır. Kilise ve hükümetin ayrılmasının karakteristik bir Avrupalı özelliği olduğu söylenmektedir. Ama laiklik sistemine rağmen, Türkiye Doğulu ve de Avrupalı olmayan olarak gösterilmektedir. Laikliğin sadece 1920'lerde kurulmuş olduğu ve bu sebeple insanların zihinlerinde kökleşemediği tartışılmaktadır. Mevcut hükümetin laiklik konusundaki açıklanmış inancı ve de toplumdaki somut gerçekleştirilmesi Türkiye'nin Batılı bir karakter olmasını inkâr eden kişiler için yeterli olmamaktadır. Türkiye laik sisteme Avrupa'nın desteği ile ulaşmamıştır. Mustafa Kemal ulusal kurtuluş savaşını sürdürürken, Avrupalı devletler Halife'nin arkasında yer almışlardır. Modern laik Türkiye Avrupa'nın yardımı ile değil, Mustafa Kemal'in önderliğinde yürütülen halk mücadelesi ile kurulmuştur.

Yine yukarıdaki tabloya bakacak olursak burada yer alan birleştirici ve ayrımcı iki kimlik çerçevesi görmekteyiz. Burada kısaca ifade etmek gerekirse, Türkiye'nin sadece özel Avrupalı geçmişinden yoksun olduğu tartışılmaktadır.³¹

Almanya’da yapılan bu araştırmanın neticesinde katılımcıların %80’in üzerinde Türkiye’yi dışlayan bir Avrupa kimliğini tanımladığını görmekteyiz. Özellikle Türkiye’nin ve de genelde doğunun farklı bir geleneği olduğu inancının Almanya’da yaygın olduğu ortaya çıkmaktadır.

Türkiye ile Avrupa arasındaki karşılıklı ilişkiler, Türkiye ve Türkiye’nin Avrupalılığı konusunda Alman halkın düşüncesiyle ilgili olarak bir araştırma verisinde kendini göstermektedir. 2001 yılında Alman nüfusunun sadece %27’si Türkiye’yi bir Avrupa ülkesi olarak görürken, 2002–2003 yıllarında bu yüzde artmıştır (33% ve 35%). Ama bu 2006 yılında sadece %21’de kalmıştır. Bu Alman halkının algılamasında, Türkiye’nin Bulgaristan(%64) ve Romanya(%52)’dan çok daha az Avrupalı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu veri Almanya’daki kültürel birikimin sonucu olarak düşünülebilir.³²

Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılmasına karşı çıkanlar, Türkiye’nin ne şimdi ne de gelecekte Avrupa Birliği üyesi olmak için seçilmemesi gerektiğini tartıştıkları zaman kimlik tanımlamalarıyla ilgi kurmuşlar ve Türkiye’yi farklı kimlikte kabul etmişlerdir. Bundan ötürü, Türkiye’ye karşı tüm kapılarını kapatırlar. Yaygın olarak hissedilen farklı Avrupalı kavramı, coğrafyaya, ortak hafızaya ve/veya dini köklere dayalı olarak, Türkiye’nin asla içinde yer alamayacağını iddia etmektedir.

Kimlik üzerine araştırmalar, düzenli olarak Avrupa Komisyonu’nun adına devamlı olarak 1993’ten beri yapılan araştırmalar tarafından ölçülür ve değerlendirilir. Görüşme yapılan şahıslara aidiyet duyguları sorulur ve aşağıdaki cevaplardan birini seçmeleri istenir: “Bilmiyorum”, “ sadece milliyet”, “milliyet ve

³¹ Madeker ,a.g.e.

³² A.e.

Avrupalılık”, “sadece Avrupalı”, “Avrupalı ve milliyet” son iki cevap Avrupalı ortak kimliği için bir gösterge olarak yorumlanabilir.³³

Görüşme yapılan Almanların %46’sı ilk sırada kendilerini Alman ve ikinci sırada Avrupalı hissetmesine karşın, %38’i sadece kendini Alman hissettiğini söylemiştir. Yalnızca %8’i kendini birinci derecede Avrupalı ve (ikinci derecede Alman hissettiğini söylemiştir ve %6’lık bir azınlıkta kendini tamamen bir Avrupalı olarak tanımlamıştır.³⁴

Özetle, çeşitli Avrupalı kimlik tanımlamaları, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılımı konusundaki tartışmada yer almıştır. Tüm tartışmalarda kabul edilen ortak Avrupalı kimliği tanımlamasının bir tane olmadığı sonucunu çıkartabiliriz. Daha doğrusu, birbiriyle çelişen ve veya örtüşen kimlik yapılarının bir demetini gözlemliyoruz. Türklerin, Avrupalıların hissettiği “Avrupalılık” kavramı paylaşmadığını ve asla paylaşmayacağını yönündeki yaklaşım, tam üyelik iddiaları ile ilgili olarak öne sürülen itirazlara yakın olarak bağlıdır. Bu karmaşık bir sorundur, çünkü kimlik ya da aidiyet duygusunun kabulü deneye dayalı bir sonuçtan yoksundur.

Avrupa kimliğini oluşturan tarihi, kültürel, dinsel pek çok sebep olduğunu biliyoruz. Ancak, Türkiye’nin tam üyeliği ile ilgili olarak son genişleme tartışmalarında yaşanan kimlik meseleleri sonuçlanabilmiş değildir. Avrupa’da Türkiye’yi dışlayan bir kimlik çerçevesi yapılandırıldığı görülmektedir. Daha ayrıntılı bir araştırmanın, Avrupa kimliğinin ne üzerine yapılandırıldığıyla ilgili soruyu aydınlatması gereklidir. Kimlik yapılandırılması ile onları etkileyen sosyal olayların bağlantısına ışık tutmak için şimdiye kadar çok az akademik çaba sarf edilmiştir.

³³ A.e.

³⁴ Eurobarometer, 2004 B94.

Türkiye’yi tam üye olarak kabul etmek Avrupalılara çok zor gelmektedir. Alman Profesör Wehler, Alman basınına yazdığı yazılarda, Türkiye’nin AB’ye alınmasının Avrupa düşüncesini yok edeceğini, AB’nin “biz hissi”ni zayıflatacağını savunmuştur. Wehler 2003’te Frankfurter Allgemeine Zeitung için kaleme aldığı bir yazısında, Türkiye’deki görücü usulü evlilikler, küçük kızların aile zoru ile evlendirilmelerini, Türkiye’nin geri kalmış, ilkel tarım ülkesi olduğunu, demokrasi sorunu olduğunu, ayrıca sonunun ne olacağı bilinmeyen Irak ve Suriye ile ve teokratik rejimli İran ile, Gürcistan ve Ermenistan ile AB’nin komşu olmak istemeyeceğini yazmıştır. Türkiye’nin hiçbir zaman Avrupa’nın bir parçası olmadığını, Avrupa’yı şekillendiren aydınlanma hareketlerinden nasibini almadığını ve Batı düşmanı İslam dininin etkisinde olduğunu ileri sürmüştür.³⁵

Türkiye’nin AB’ye girmesinin mümkün olmadığını düşünenlerin söylemleri: AB birbirine benzeyenlerin birliğidir, Türkiye’nin burada yeri yoktur, Avrupa’nın kültür kimliği, Avrupalıları birbirine bağlayan bir zincirdir.

Türkiye’nin tam üyeliğinin, AB’nin kimliğini büyük oranda değiştireceği anlayışı devam ettiği sürece, zaman ve süreç açısından Türkiye’ye eşit muamele beklemek mümkün değildir. Avrupa kamuoyunda Türkiye’nin tam üyeliğine sıcak bakılıyor olması gerekir ki Türkiye tam üye olabilsin. Atatürk’ün önderliğinde Müslüman bir toplumun çoğulcu demokrasi ile tanışması ve bunu o günden beri yaşıyor olması önemlidir. AB kamuoyunun “biz Türkiye’nin AB üyeliğini istiyoruz, laik bir Avrupa’yı savunuyoruz” diyebilmesi, Türkiye’nin tam üye olabilmesi için önemlidir.

Bazı Avrupalı bilim adamı ve siyasetçiler Türkiye’nin Avrupa’dan farklı bir kültür ve dine sahip olduğunu, iç politik belirsizlikler yaşadığını, Yunanistan’la sorunları olduğunu ve hiçbir zaman Avrupa’ya dahil olamayacağını ileri sürmektedirler. Bu anlamda AB’nin sadece bir serbest ticaret bölgesi olmadığının altını çizerek, Türkiye ile Batı arasındaki farklılıkları ön plana çıkartmak

³⁵ Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Yayınevi, 2007, s.131.

istemektedirler. İslam dini Avrupa için sadece bir inanç farkı demek değildir. Tarihten gelen bir kalıntı olarak “düşman” kimliğini de içermektedir. Ve bu durum Türkiye’nin üyeliği için de bir sorun teşkil etmektedir.

Avrupa Komisyonu eski Başkanı Romano Prodi’nin ifade ettiği gibi “İtalya’da korkulan her hangi bir durumla karşı karşıya kalındığında Mama Li Turchi (anneciğim Türkler geliyor) denir. Türkiye denince başımıza kötü bir şeyler gelecek sanıyoruz. İşte bunu yenmemiz lazım...” demiştir.³⁶

Eski Dışişleri Bakanı İsmail Cem, “Avrupa kültürü, AB’nin yaptığı gibi demokrasi, insan hakları, hukuk devleti, kadın-erkek eşitliği ve laiklik gibi unsurlarla tanımlanacaksa... bu, 75 yıldır çağdaş Avrupa kültürünü paylaştığımız ve ona katkıda bulunduğumuz anlamına gelir” diyerek kültürel ve dini farklılık sebebiyle Türkiye’nin üyeliğine karşı çıkanlara gereken cevabı vermiştir.³⁷

Türkiye’nin tam üyeliğe yeterince hazır olmadığı, iç sorunları (insan hakları, Kürt meselesi, laiklik gibi) bulunduğu da öne sürülmektedir. Ancak AB’nin Türkiye’de farklı kültüre ve farklı değerlere sahip olduğu üzerine farklı medeniyetlerin çatışması anlayışı devam ettikçe her iki tarafın ilişkilerinin gelişmesi zorlaşacaktır.

Avrupa’nın tarihi ve kültürel mirasında var olan Hristiyanlık, Avrupa kimliğinin temel unsuru olarak kabul edilecekse işte o zaman Avrupa’nın bir Hristiyan kulübü olduğu sonucu ortaya çıkar ki bu da Türkiye AB’ye alınmamalı tezini güçlendirir. Oysa ki AB’nin oluşumunun temelinde herhangi bir Türk tehlikesi, Türklere karşı birleşme amacı yer almamaktadır. Ancak unutmamak gerekir ki AB üyeleri kuruluştan bugüne benzerlikleri ön plana alarak genişlemeler gerçekleştirmişlerdir. Türklerin farklı olduğu anlayışı, genişlemenin bu aşamasını sorunlu hale getirmektedir. Ne var ki AB’nin kendisi gerek Kopenhag gerek

³⁶ A.e.,s.562.

³⁷ İsmail Cem, ‘Türkiye AB İlişkileri’, **Yeni Türkiye**, No.35, s.476.

Amsterdam’da genişleme ile ilgili olarak belirlediği kriterlere de yine kendisi uyacaktır.

Din farkı önemli bir sebeptir. Müslümanlık farklı bir yaşam tarzını da ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Avrupa, açıkça din değil ama medeniyet bağlamında kültür, sosyal değerler gibi bazı farklılıkları ortaya koymaya çalışmaktadır. Öte yandan AB’nin belirlediği ve kendinden istenen somut kriterleri birer birer yerine getiren demokratik ve laik bir Türkiye’nin üyelik arzusu ancak Avrupa halkının Türkiye’yi üye hazmetme kapasitesi ile yakından ilgilidir.

12 Eylül 2002 tarihinde Alman Die Zeit Gazetesi’nde tarihçi Hans-Ulrich Wher şöyle demektedir: “Türkiye’yi istemiyoruz. Müslüman Türkiye Avrupa’nın hasmıdır... İslamcı bir parti çoğunluğu sağlamsı demek, Batılı değerlere, Batı kültürüne, Batılı politikaya ve Batılı yaşam biçimine karşı olduğu anlamına gelmektedir... Almanya’da yabancılar sorunu değil, Türk sorunu vardır. Coğrafi olarak, tarihsel geçmişi, dini, kültürü ve zihniyeti ile Türkiye Avrupa’nın bir parçası değildir.”³⁸

Avrupa Birliği Komisyonu Eğitim ve Kültür Genel Müdürlüğü, “Avrupalılar, Kültür ve Kültürel Değerler” başlıklı yaptırmış olduğu yeni bir araştırmayla ilgili rapor yayınlamıştır. 27 Avrupa ülkesinde yapılan araştırmanın “Avrupa Kültürü ve Karakteristik Bileşenleri” başlıklı bölümünde, AB vatandaşlarının genelde Avrupa’nın yüzyılları kapsayan ortak ve uzun bir tarihi paylaştıkları görüşünde oldukları belirtilmiş, bu tarihi mirasta, düşmanlıkların hatta savaşların “karşılıklı etkileşimi” artırdığı görüşünü de dile getiren AB vatandaşları, daha sonraki deneyimlerin “barış için kolektif arzu”yu biçimlendirdiğini kaydetmişlerdir. Araştırma her AB ülkesinde 20–55 yaş arasında 25’er katılımcının katıldığı iki grupta görüşerek yapılmış, katılımcılara Avrupa ve Avrupa kültürü hakkında sorular sorulmuştur. Gruplardan biri yüksek gelir ve eğitim düzeyinden seçilirken diğeri alt orta gelir ve eğitime sahip kişilerden oluşturulmuş, araştırmada AB vatandaşlarının

³⁸ Karluk,a.g.e.,s.570.

sanat ve kültür piyasasıyla ilgileri, diğer kültürlerle alış verişleri, kültürel çeşitlilik ve tolerans konusundaki görüşleri gibi konular da ele alınmıştır. Avrupa’da tarihe dayanan ortak kurumların Avrupa’yı “arınma”, “bilgelik” gibi aşamalara ulaştırdığı, bunun da Avrupalıları daha genç halklardan ayıran bir özellik olduğu vurgulanan araştırmada sırasıyla Avusturya, Hollanda, Danimarka ve İtalya’dan bazı düşük-orta gelir ve eğitim düzeyinden katılımcıların şu sözlerine yer verilmiştir:³⁹

—“Diğer uluslardan farklı olarak II. Dünya Savaşı’ndan birçok hatamızı öğrendiğimizi varsayabilirsiniz;

—Yaptığımız tüm hatalarımızdan ve savaşlardan sonra bilge konumuna geldik;

—Avrupa ülkeleri eskidir. Kültürleri Hristiyanlık ve monarşi üzerine inşa edilmiştir.

Biz daha geniş bir şeyleri hissetmek durumundayız;

—Sanat bizi Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile ayıran önemli nokta. Onlar sadece modern sanatlara başvuruyor. ”

Raporda Türkiye’yle ilgili bölümde şöyle denilmiştir: “Aynı şekilde, özellikle Müslüman dünyayla kıyaslandığında ve Türkiye’nin AB’ye katılım potansiyeliyle ilgili olarak; “Avrupa’nın Hristiyan mirası”ndan bahsedilirken, bu mirasın “Avrupa Kültürünün” temel kurumlarından biri olduğundan söz edilmektedir. Bu özellikle bazı düşük-orta gelirli gruplarda (örneğin Yunanistan, Avusturya ve İrlanda’da) görülmektedir. ”

Raporda, araştırmada yer verilen anketlerin büyük oranda geçmişten gelen Hristiyanlık değerlerine bağlı vatandaşlarla gerçekleştirildiği, ancak Avrupa’nın her şeyden önce laiklik tarafından karakterize edilmiş bir devletler topluluğu olduğu vurgulanmıştır.

Raporda, Avrupa’nın “demokratik rejimler, laik devletler, liberal ya da kapitalist ekonomik sistemler ve ifade özgürlüğü” gibi değerler açısından ABD’ye

³⁹ AB Kültürler Raporu: Türkiye’nin Katılımına Karşı Hristiyan Miras Tezi, (Çevrimiçi) <http://www.referansgazetesi.com> 27 Mayıs 2007.

yakın Afrika ve Arap-Müslüman ülkelerden ise farklı bir konumda bulunduğu da belirtilmiştir.

Bu araştırma sonucunda görülmektedir ki, Türkiye'nin AB'ye katılımı tartışmaları sırasında Avrupa'da kimi ülkelerin alt ve orta gelir-eğitim grupları arasında Avrupa kültürünün Hristiyan miras üzerine temellendiği görüşünün ileri sürülmektedir.⁴⁰

Türkiye, siyasi ve ekonomik kriterleri yerine getirmek için çaba sarf ederken elde edeceği sonuçlar Avrupa'daki Türk imajının da yenilenmesine yardımcı olacaktır.

Fransız Guizot'a göre, Avrupa medeniyeti, farklılıklara tahammül eden ve çeşitlilikleri içerisinde barındıran tek medeniyettir. Avrupa'nın birlik ve bütünlüğü farklılıkların ve çeşitliliklerin yok edilerek tek düzeleştirme işlemi değil, değişik özelliklerin bir arada barış içinde yaşamasını mümkün kılan bir çerçeve uzlaşmasıyla sağlanmaktadır.⁴¹

Voltaire'de Avrupa'yı tanımlarken şöyle demiştir: "Avrupa, bazıları monarşik, bazıları karma, bazıları aristokratik, bazıları popüler, ama hepsi de birbiriyle bağlantılı olan devletlerden oluşan bir Büyük Ülke'dir. Farklı mezheplere bölünseler de, tamamı Hristiyanlık temeline dayanır. Hepsi dünyanın başka yerlerinde bilinmeyen, aynı kamu hukuku ve siyaseti prensiplerine sahiptir."⁴²

Guizot ve Voltaire, Avrupa'nın birlik ve bütünlüğünün bir arada yaşamayı olanaklı kılan ortak bir çerçeve ile yeni bir tür kamu hukuku ve siyaset ile sağlandığını söylemektedirler. Avrupa, "çeşitlilik içinde birliğin ya da birlik içinde

⁴⁰ A.e.

⁴¹ **Yeni Türkiye**, Sayı 35,s.526.

⁴² A.e.

çeşitliliğin” ifadesidir. Oysa günümüz AB’sinin Guizot ve Voltaire’in tarif ettiği gibi çeşitlilik içinde birlik ya da birlik içinde çeşitlilik olmadığını söyleyebiliriz.⁴³

Özetle Türkler, Hristiyan Avrupa kimliğinin oluşmasında özel bir rol oynamışlar ve özellikle Hristiyan Avrupa, Türk tehdidi ile kendini tanımlamıştır. Ancak unutmamak gerekir ki en yoğun savaşların yaşandığı dönemlerde bile Türkler Avrupa düzeninin bir parçasıdır. Türkler Avrupa anlayışına sahiptirler ve Hristiyan milletlerle dahi diğerlerine karşı ittifak ilişkisine girebilmişlerdir. Yine Osmanlılar geleceklerini Orta Asya veya Orta Doğu’da değil, Avrupa’da görmüşlerdir. Yani Türklerde bir Avrupa karşıtlığı orta çağda ve sonrasında mevcut değildir. Tüm bunlara rağmen Türklerin Avrupa kimliğinin zıddını temsil ettiği iddiası kabul edilse bile, söz konusu “Avrupa kimliği” orta çağın günümüze göre geri ve kabul edilemez değerleri üzerine kurulmuştur. Fransız devrimi, endüstri devrimi, reform, rönesans, dünya savaşları, modernizasyon vb. evreler Avrupa ve Avrupalılık kavramlarında büyük bir değişime yol açmıştır. Halen “Avrupalılık” bilinçaltında “öteki” olarak Türkler bulunsa da, bugün Avrupa’yı Avrupa yapan değerler dini farklılıklar ve çatışma kültüründen çok liberalleşme, bireysel haklarda genişleme, katılımcılık, çoğulculuk, kadın ve çocuk hakları, genel olarak insan hakları, örgütlenme ve sivilleşmedir. Bu hali ile bakıldığında 21. yy. Avrupa’sı ile orta çağ Avrupa’sı arasında büyük uçurum vardır. Çünkü eski Avrupa, yeni Avrupa’nın dostu değil, düşmanıdır. Avrupalılık tanımı “öteki” üzerinde değil, daha yapıcı değerler üzerinde yükselecektir. Bu değerler insan haklarının, refahın, özgürlüklerin, demokrasinin, liberal ekonominin, adil paylaşım ve işbirliğinin geliştirilmesi olmalıdır.⁴⁴

Avrupa tanımı yapılırken, Avrupa bir kıta mı? Avrupa bir kültür mü? Avrupa bir siyasi yapılanma mı? olarak farklı değerlendirmelere tabi tutulabilir. Bu bakımdan aslında Avrupa ile AB’yi de eşdeğer görmememiz gerekmektedir. Avrupalılık tanımı ile sadece coğrafi aidiyet yetersiz kalacaktır. Ortak tarih, siyasi ve kültürel olarak ortak sahip olunan değerlerden oluşmaktadır Avrupa. AB kimliği ise

⁴³ A.e.

⁴⁴ Sedat Laçiner, Mehmet Özcan, İhsan Bal, **Türkiye’nin Üyeliğinin AB’ye Olası Etkileri Türkiye’li Avrupa**, Uluslar arası Startejik Araştırmalar Kurumu, Hayat Yayınları, 2004, s.21,22.

oluşumu yüzyıllar alan ulus kimlikleri üzerine oluşturulmuş yeni bir kimlik modeli olarak değerlendirilebilir.

Avrupa kimliği, dünyanın diğer bölgeleri bakımından, kendi tarihi tecrübeleri, ekonomik koşulları ve kültürel özellikleri ile bir model teşkil edebilmektedir. Avrupa fikri, salt coğrafi olmayan, politik, kültürel ifadeleri de olan, Avrupalı kimliğinin temelidir.

Ulusal kimlikler, yüzyıllar boyu savaşlar, dünya görüşleri, ulusal, dini, etnik çatışmalar sonucu oluşmuştur. Dışarıya yönelik Avrupa kimliği ise, krizlerin üstesinden gelmeye ehil ve hazır olmak üzere ampirik olarak oluşturulmuştur. AB'nin bugün din ve kültür farkı olan devletlere kapılarını açması AB'nin aynı kültüre sahip olanlar topluluğu olmadığını ortaya koymaktadır. AB kimliğinin adım adım oluşturulması ve kurumsallaştırılması gerekmektedir. Bu kimlik zamanla büyüyecektir. AB Avrupası, kendi kimliğini kendi yaratmaktadır. Bu kimlik üye devletlerin hepsinde ortak olan özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere ve hukuk devletine saygı gibi değerler ile ortak kurumlarla oluşturulmaktadır.⁴⁵

Ulusal kimlikler yaşanan tarihin, yüzyılların sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. AB'nin Avrupa kimliği ise, proje olarak çok eski de olsa, yaklaşık elli yıllık bir geçmişe sahiptir. Tarihi bakımdan oldukça eski, duygusal bakımdan açıkça ağırlığı olan ulusal kimliğe karşı AB kimliğinin kazanılması, ortak değerler ve prensiplerle ve ortak kültürel miras ile sağlanacaktır.⁴⁶ Ve zaman içerisinde yerleşecektir.

Henüz Avrupa'da ulusal kimliklerin baskın rolü devam etmektedir. Bunun en bariz örneğini, üye devletlerin ulusal politikalarının baskın geldiği Ortak Dış Politika Ve Güvenlik Politikası'na (ODGP) ilişkin karar alımı sırasında görmekteyiz. Yine

⁴⁵ Füsün Arsava, **Nice Anlaşması Sonrasında Avrupa Birliği'nin Geleceği**, AÜ AT Araştırma ve Uygulama Merkezi, Araştırma Dizisi No:18, Ankara 2003, s.4

⁴⁶ A.e.,s.5

bir aday devletin üyeliğe kabulü de ulusal baskın kimliklerin tesiri ile kamuoyunda olumlu ya da olumsuz değerlendirilmelere maruz kalmaktadır. Yine üye devletler, uluslararası kuruluşlarda halen ulusal çıkarlarını temsil etmeye devam etmektedirler.

1.2. DOĞAL HUKUK, İNSAN HAKLARINA GİDEN YOL

İnsan hakları ilk aşamada bireylerin devlet erkine karşı korunması çabaları ile oluşturulan hukuk kuralları ile korunma altına alınmıştır. Yine tarih boyu süren demokrasi arayışları da aynı amaç uğruna insana verilen önem nedeniyle süre gelmiştir.

Almanca Demokratie, İngilizce Democracy, Fransızca Democratie, Yunanca Demokratia demek olan kelime, Yunanca demos=halk kratos=erk kelimelerinden oluşmaktadır ve halk erki anlamına gelir.⁴⁷ Demokrasi için; halkın kendi kendini yönetmesi-halk tarafından yönetim gibi tanımlamalar yapılmaktadır.

Roma Hukukunda şöyle deniyordu: Hukukun temelleri şunlardır: Dürüstçe yaşamak, hiç kimseye zarar vermemek, kendine ait olanı herkese vermek. Ortaçağ, eski çağın ve Hristiyanlığın hukuk tasarımlarını birleştirmeyi ve tüm Hristiyan dünyası için geçerli olan bir sistem geliştirmeyi başarmıştı. Buna jus nature, yani doğal hukuk adı veriliyordu. Doğal hukuk okulunda söz konusu olan şey, devletlerüstü bir hukukun yaratılmasıydı.⁴⁸

Eski Yunan’da site devletleri söz konusuydu. Siyasi hakların temeli olarak “eşit konuşma hakkı” kişisel hakların temeli olarak “yasa önünde eşitlik” uygulanmaktaydı.⁴⁹

⁴⁷ Akarsu Bedia, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Ankara,1984,s.83.

⁴⁸ Hof, a.g.e.,s.172-173; P.Egido, **Natural Law, in Encyclopedia of Public International Law**, Instalment 7, 1984, s.344.

⁴⁹ Tekin Akıllıoğlu, **Kavram, Kaynakları ve Koruma sistemleri**, A.Ü.SBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları No.7, Ankara,1995.

Demokrasinin ilk uygulamaları bazı eski Yunan şehir devletlerinde görülse de bunların modern demokrasi anlayışı ve uygulaması ile bir bağlantısı yoktur. Bu küçük devletlerin nüfusları çok azdır ve ayrıca kadın ve kölelerin oy hakkı yoktur. Yunan demokrasisine katılanlar, Atina’da yaşayan ve sayıları yirmi bini bulmayan soylular ve köle sahipleridir.⁵⁰ Unutmamak gerekir ki çağdaş demokrasiye ulaşmak bir süreç gerektirmiştir. Bu süreçte Fransız ihtilalini demokrasinin gerçek başlangıç noktası kabul edebiliriz.

Birleşik Krallık’ta asillerin baskıları sonucunda 1215 yılında Magna Carta denilen büyük ferman kabul edildi ve kralın yetkileri sınırlandı. Aslında amaç asillerin haklarını korumaktı, ancak bu fermanla, herkesin işlediği suça uygun biçimde cezalandırılacağı, gibi toplumun bütün kesimlerini ilgilendiren konulara da yer verilmiştir. Bugünkü anlamda bir demokrasi örneği sayılmasa da Magna Carta kralın yetkilerini sınırlandırarak demokrasi yolunun açılmasında önemli bir adım olmuştur.⁵¹

Bugün çağdaş demokratik hakların simgesi haline gelen 1789 Fransız İhtilali, “özgürlük, eşitlik ve kardeşlik” kavramlarını yalnız Fransız milleti için değil, bütün dünya milletleri için ulaşılması amaçlanan bir hedef haline getirmiştir. Ancak Fransız ihtilalinden sonra Fransa’da iki imparatorluk, birçok meşruti krallık ve beş cumhuriyet kurulmuştur.⁵²

18.yy içinde insanların ve yurttaşların “ödevleri”nden insan ve yurttaş “hakları” öğretisi gelişmişti. Kişinin dokunulmazlık hakkı, adil yargı hakkı, rahatsız edilmeksizin mülkiyet hakkı ve - yeni ve önemli - vicdan özgürlüğü hakkı. İnsana onun bir arada yaşamasına olanak sağlamak için gerçekte bir kısmını topluma bırakması gerektiği belirli bir özgürlük verilmişti. Ancak toplum ve devlet bu bireysel haklara saygı göstermekle ve sistemi bunun içine kurmakla yükümlüydü. Hristiyanlıkta öteden beri aynı fikirde olmayan başka insanlara karşı saygı gösterme,

⁵⁰ Ali Bulaç, **Modern Ulus Devlet**, İstanbul,1995,s.83.

⁵¹ Onur Öymen, **Türkiye’nin Gücü: Demokrasi, İdealler ve Gerçekler**, İstanbul, 1998, s.230.

⁵² A.e., s.232.

burada yeni, daha kesin ve daha bağlayıcı bir ifade buluyordu. Yüzyıl, adaletsizliğin ve insanlık dışı tutumun özellikle korkunç kabul edildiği bir alanda, ceza hukuku alanında, gerçek bir reform yapmak için çabalamıştı. Cesare Beccaria⁵³ 1764'te, "Suçlar ve Ceza" makalesinde sadece engizisyona saldırmakla kalmıyordu, aynı zamanda ölüm cezasını da sorguluyordu.⁵⁴ Yüzyılın sonlarına doğru artık ceza yasaları daha insancıl hale gelmişti.

Her devletin ideolojik yapısını oluşturan bir hukuk ve devlet felsefesi vardır. Benimsedikleri hukuk felsefesine bağlı olarak devletler hukuk düzenlerini kurarlar ve normlar hiyerarşisini oluştururlar. Avrupa Birliği'nin temel normu, hukuk ve devlet felsefesi "doğal hukuk düşüncesidir". İnsan haklarından, kadın haklarına, çocuk haklarına, düşünce ve inanç özgürlüğü ve uzantılarına kadar tüm ilkeler doğal hukuk felsefesinin ürünüdür.⁵⁵

"İnsan hakları, herkesin sahip olduğu bir hak" olarak tanımlanmaktadır. Bir insan belirli bir işi yapması muayyen bir rolü icra etmesi yahut belirli görevleri yerine getirmesi dolayısıyla bu hakları kazanmaz, bu haklar sadece insan olmasından ötürü ona aittir.⁵⁶

Doğal hukuk düşüncesine göre, insanlar dünyaya doğuştan kazandıkları hak ve özgürlüklerle gelirler. Devlet kutsal değildir, devletin işlevi bireyin esenliğini sağlamaktır. İnsan hakları kaynağına bakıldığında karşımıza "doğal hukuk" çıkmaktadır. Devlet, kendisinin oluşturmadığı ve kendisinden önce var olan bu doğal hukukla bağlıdır. İnsan hakları, demokrasinin temelini oluşturmaktadır. Doğal haklar doğuştan sahip olduğumuz haklardır; devredilemez ve vazgeçilemez niteliklere sahiptir. Doğal haklar, toplumsal ya da siyasal düzenlemenin eseri değildir, onlardan önce de vardır. Doğal haklar hiçbir düşünceyle geçersiz kılınamaz, uygulanmaları

⁵³ Cesare Beccaria, 1738–1794 yılları arasında Milano'da yaşamış yazar, filozof, ekonomist.

⁵⁴ Hof, a.g.e.,s.174-175.

⁵⁵ Niyazi Öktem, 'Avrupa Birliği'nin Hukuk ve Devlet Felsefesi', **Güncel Hukuk Dergisi**, sayı: 10 Ocak 2004, s.19.

⁵⁶ Abdullah Özkan, **Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye**, Tasam Yayınları, 2004, s.114.

engellenemez. Doğal haklar evrenseldir, zaman ve mekâna bağılı olmaksızın bütün insanlar doğal haklara sahiptir.⁵⁷

Doğuştan kazanılan haklar içinde düşünce ve inanç özgürlüğü ve onların uzantıları, ifade özgürlüğü mutlak haklar kategorisi içindedir. Bu haklardan din, dil, ırk, mezhep, cinsiyet vs. farkı gözetilmeksizin herkes yaralanır.⁵⁸

Doğal hukuk düşüncesinin başlangıcını yine Antik Yunan'da bulmaktayız. Socrates, Platon, Aristoteles bu düşünceyi dile getirmişlerdir. Avrupa'daki batı türü demokrasinin binlerce yıl süren bir geçmişi olduğu bir gerçektir. Avrupa bütünleşmesi doğal olarak ortak bir kültürel miras üzerine yerleşmiştir. Doğu ile batı arasında kültür farklılığı olduğu nasıl bir gerçek ise doğu ve orta doğu kültür geleneğine sahip Türkiye ile AB üyesi devletler arasında kültür farkı olduğu da bir gerçektir. Ancak küreselleşen dünyada artık bu kültür farklılıkları törpülenmeye başlamıştır. Tarihte süregelen gelişmeler, insan haklarına ilişkin ortak bir anlayış üzerine oluşmuştur.

Nitekim insan hakları teorileri de öncelikle evrensel olarak tanıtılmaktadır. 17.yy da burjuva sınıfının doğuş sürecine bağlı olarak doğal hukuk felsefesi akıl ve aydınlanma çağı düşünürleri tarafından yeniden gündeme getirilmiştir.⁵⁹ 18.yy, 19.yy ve 20.yy lar boyunca sırasıyla medeni, siyasi ve sosyal haklar biçimlerinde gelişme göstermiştir bu haklar.

19.yy da ortaya atılan klasik tanımlamaya göre Avrupa kültürü üç temel unsurun ürünüdür: Eski Yunan düşünce sistemi, Roma Hukuku ve Hristiyanlık. Fransız şair Valery (1871–1945) başarılı bir şekilde Romalılaştırılan, Hristiyanlaştırılan ve zihinleri Yunanlılar tarafından disipline edilen her ırkın mutlak anlamda Avrupalı olduğunu söyleyerek Avrupa kimliğinin sınırlarını çizmiştir.⁶⁰

⁵⁷ A.e.,s.114.

⁵⁸ Öktem,a.g.e.,s.19.

⁵⁹ A.e.,s.19.

⁶⁰ Erdenir,a.g.e., s.89.

20.yy sonuna gelindiğinde ise ulusal sınırların ortadan kalktığı, ulus devletleri aşan bir AB modelinin ortaya çıktığı bir dönemde artık insan hakları ve demokrasi konusu bütün insanlık için ortak değerler ve ortak hedefler olarak algılanmaktadır.

Birçok Avrupa ülkesinin ortak kültürü:

- insan hakları;
- demokrasi;
- özgürlük;
- hukukun üstünlüğü;
- ortak bir din

gibi temeller üzerine oturmaktadır. Bugün Kopenhag kriterlerine baktığımızda “ortak bir din” hariç diğerlerini aynen görmekteyiz. Ortak Avrupa mirası-her devletin hukuk düzeninin dayanağının insan hakları olduğudur. 1948 Evrensel Beyanname başlangıç bölümünde “insan hakları dünyada özgürlük, adalet ve barışın temelidir” der. Kopenhag siyasi kriterlerine uyum neticede insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü konularını içermektedir.

İnsan hakları denildiğinde ilk olarak bildirgeler, uluslararası antlaşmalar, anayasalar tarafından benimsenmiş olan ve her insanın doğuştan sahip olduğu haklar aklımıza gelmektedir. Özellikle Avrupa’daki insan hakları gelişimi ile ilgili yaptığımız incelemeler, “insan hakları anlayışı”nı sadece Batılı ya da Avrupalı anlayışa indirgeyen bir yaklaşım tarzı olarak algılanmamalıdır. Batıdan başka bir yerde insan hakları düşüncesinin var olmadığını ya da bu düşüncenin sadece Avrupa’dan ithal edildiğini söylemek çok yanlış olacaktır. Bu çalışmada sadece AB’nin bu konudaki hassasiyetini anlayabilmek için Avrupa’yı ele almış bulunmaktayız.

Klasik liberal devletten sosyal devlet aşamasına geçen doğal hukukçu devletler 20.yy ve 21.yy da doğal hukuk ve insan hakları kavramında daha önemli gelişmeleri gündeme getirdiler. İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinden Kopenhag Kriterlerine uzanan doğal haklar süreci, bir anlamda tüm insanlığın antikiteden

günümüze , “olurken oluşturduğu” ve tüm insanlığa kazandırdığı evrensel değerlerdir.⁶¹

Global olarak insan hakları ile ilgili sorunların çözümünde tek bir kültürün bakış açısı ile olaylara yaklaşmak hatalı olacaktır. Her bölgenin her ülkenin kendi kültürü ve hatta dini kuralları çerçevesinde insan haklarını belirleyici anlayışı mevcuttur. Kültür ve kimlik oluşumu süreci içerisinde iç ve dış koşulların etkisiyle bireyleşme ve toplumsallaşma, ulus devlet olma ve uluslarüstü birliğe geçme Avrupa Birliği üyeleri devletlerin arayışlarını ortaya koymaktadır. AB’nin siyasal bir birlik olarak, “ortak dış güvenlik ve savunma politikaları” haricinde “ortak kültür ve ortak tarih”e dayanan bir oluşum olarak, Avrupa kimliğini oluşturan değerlerin yarattığı aidiyet duygusunun da payı önem taşımaktadır. Türkiye’nin Avrupa ile temelden farklı olduğu görüşü sadece Hristiyanlık ve İslam ile açıklanamaz. Farklı değer yargıları, gelenekler ve yaşam biçimleri söz konusudur. Bir değerler topluluğu olarak Avrupa, “hukuk devleti, insan haklarına saygı ve temel haklar” gibi kriterlerin yerine getirilmesini tam üyelik için yeterli bulacak mıdır?

Günümüzde modern insan hakları anlayışı denildiğinde, batı kültürü ile gelişmiş insan hakları standartları akla gelmektedir. Yine burada önemli olan belirleyici unsur “insan hakları hukuku” belgeleridir. Bu noktada zaman içinde evrim geçirmiş kendini geliştirmiş Avrupa’nın geliştirdiği insan hakları hukuku da temel hukuki belgeler olarak kabul görmektedir. Avrupa’nın savaşlarla dolu geçmişi Avrupa’yı bu bakımdan olgunlaştırırken, Türkiye’nin de coğrafi olarak yakınlık ve de gelişmişlik olarak örnek aldığı bir bölge olarak Avrupa’dan uzak durması beklenemez.

İnsan hak ve özgürlüklerinin tanımlanmasında kullanılan “evrensellik”, “süreklilik”, “üstünlük” gibi kavramlar söz konusudur. İnsan hakları zaman, içerik ve yer bakımından değişmez özelliklere dayandırılmaktadır ki bu da “evrenselliştir”.

⁶¹ Erdenir ,a.g.e.,s.19.

Evrensellik kavramı bu bağlamda evrensel kabul gören kurallar oluşturulması çabalarını da vurgulamaktadır. Öte yandan “özgürlük” kavramı bir anlamda serbestliği ifade ederken, “hak” kavramı ise başka bir güç tarafından verilmiş, bahşedilmiş anlamına gelmektedir. O halde bir hukuk düzeni tarafından korunan ya da hukuk düzeni tarafından yasaklanmış olan, sınırları çizilmiş bir özgürlükten bahsediyoruz demektir. 1798 Bildirgesi md.4 “özgürlük başkasına zarar vermeyen her şeyi yapabilmektir” der. “Temel Haklar ve Özgürlükler” deyiminde “hak” ve “özgürlük” farklı kavramlar olarak karşımıza çıkıyor. Örneğin; “çalışma hakkı” diyoruz, ama öte yandan “din ve vicdan özgürlüğü” diyoruz. Hukuk düzeni tarafından yasa ile düzenlenen, sınırları daraltılıp ya da tamamen kaldırılabilen haklar söz konusu olabilmektedir. Öte yandan yine hukuk düzeni tarafından güvenceye alınmış özgürlükler söz konusudur. İnsanlık onuru (saygınlığı) ilkesinden hareketle insana verilen değer günümüzde sadece iç hukuk kuralları ile değil uluslararası hukuk düzeyinde de kendini göstermektedir.

İnsan haklarını üç grupta sınıflandırabiliriz:⁶²

Birinci grup haklar, klasik haklardır. Yaşam hakkı, kişi dokunulmazlığı, kişi özgürlüğü, kişi güvenliği, düşünce ve düşüncüyü açıklama özgürlüğü, inanç-ibadet özgürlüğü, konut dokunulmazlığı, mülkiyet hakkı, eşitlik, dernek kurma hakkı, çalışma özgürlüğü, seçme seçilme hakkı, kamu hizmetlerine girme hakkı, tarafsız bir yargı önünde yargılanma hakkı... Bu hakların temel özelliği, kişilere devletin karışamayacağı özel bir alan oluşturmasıdır. Bu haklar kişileri devlete karşı korur.

İkinci grup hakların çoğu devlete bir hizmet sunma görevi yükleyen haklar niteliğindedir. Çalışma hakkı, sendika hakkı, grev ve toplu sözleşme hakkı, eğitim ve öğretim, sağlık, beslenme, konut hakkı...

⁶² Özkan,a.g.e., s.115.

Üçüncü grup haklar, “dayanışma hakları” olarak adlandırılmaktadır. Çevre hakkı, insanlığın ortak mal varlığına saygı hakkı, gelişme hakkı, barış hakkı olarak sıralanmaktadır.

Demokratikleşmede birinci grup hakların çok önemli bir yeri vardır.

Hukuk kuralları insan hayatını düzenlemek, karmaşayı ortadan kaldırmak üzere ortaya çıkmıştır. Hukuk kuralları içinde insan hakları ve özgürlükleri denildiğinde konunun ayrı bir önemi bulunmaktadır. “Kamu yararı”, “kamu düzeni” gibi amaçlarla özgürlükler yasalarla sınırlandırılabilir. Yasalarda kişilerin ne yapabileceklerini değil, ne yapamayacaklarını göstermek yeterli olmalıdır.

Sosyal devlet, bireylere sadece klasik özgürlükleri sağlamakla kalmaz, aynı zamanda onların insan gibi yaşamaları için gerekli ihtiyaçlarının da karşılanmasını sağlar. Eğitim, öğretim, sağlık, iş bulma imkanları gibi. Gerek liberal, gerek sosyal devlette insanlar din, dil, ırk, cinsiyet siyasi, felsefi görüşler nedeniyle ayırıma tabi tutulmazlar ve kanun önünde eşittirler. Hiçbir kimseye aileye, zümreye, sınıfa imtiyaz tanınmaz.

İnsan hakları ne kadar insanlık tarihi kadar eski olsa da yazılı olarak düzenlenip koruma altına alındıkça bu konudaki tartışmalar şiddetlenmektedir. İç hukukta düzenlenen insan hakları aynı zamanda o devletin yapısal sistemi hakkında da bize ipuçları verir. İnsan hakları ve özgürlükleri sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsal bir nitelikte taşır. Tarih boyunca toplumlar özgürlükçü yönetim biçimleri arayışlarını sürdürmüşlerdir. İnsan hak ve özgürlükleri sadece bireyler arasında değil, aynı zamanda çok önemli bir ölçüde birey-devlet ilişkilerinde de geçerlidir ve bu noktada o toplumun ve o devletin demokratik bir yapıya ne kadar sahip olduğunu da bize gösterecektir. Ve artık günümüzde insan hakları uluslararası hukuk düzeyinde pozitif (yazılı) hukuk haline gelmiştir.

AB çatısı altında konu artık uluslararası bir anlam taşımaktadır. O halde evrensel sayılabilecek değerlerin belirlenmesi gerekir. Esasen, uluslararası ve

bölgesel insan hakları sözleşmeleri organları da, kendi sözleşmelerinin evrensel geçerliliğini, yani her şartta ve her yerde uygulanması gerektiğini tespitle, taraf devletin hangi koşullar altında olduğuna bakılmaksızın yeknesak olarak sözleşmesel sorumluluğu bulunduğunu belirlemişlerdir.⁶³

Evrensellik temasının insan hakları bağlamındaki asıl yeri, büyük ölçüde, felsefi ve kavramsal kategori olarak “evrensel”den çok, tüm dünya ölçeğinde “genel kabul bulan” ya da “benimsenen”, dolayısıyla da uygulanan ve uygulanması gereken ilkeler/normlar ile bağlantısı ekseninde konumlandırılabilir.⁶⁴

İnsan hakları ve demokrasinin evrensel değerler olarak ortaya çıktığı yer, antik dönemden itibaren ağırlıklı olarak Avrupa olmuştur.

1.3. DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARI KAVRAMLARI

Demokrasinin sözlük anlamı “halk tarafından yönetim” onun muhtemelen en yaygın tanımıdır. Demokrasi sözcüğü ile anlatılmak istenen şey, genellikle temsile dayanan demokrasidir. Yani serbest seçimlerle iş başına gelmiş temsilciler ile yapılan yönetimdir. Demokrasi yalnızca halk tarafından yönetim olarak tanımlanmakla kalmamalı, aynı zamanda, Başkan Abraham Lincoln’un (1809–1865) ifadesi ile halk için irade, yani halkın tercihleri doğrultusunda yapılan bir yönetim olarak tanımlanmalıdır. Böylesine halkın eğilimlerine tam olarak uyan bir yönetim hiçbir zaman olmamıştır.⁶⁵

Robert Dahl’ın belirlediği üzere, makul ölçüde duyarlı bir demokrasi için en az şu sekiz kuralın bir arada olması gerekmektedir:

- Örgüt kurma ve bunlara katılma özgürlüğü;
- İfade özgürlüğü;

⁶³ Mehmet Semih Gemalmaz, **Ulusalüstü İnsan Hakları hukukunun Genel Teorisine Giriş**, İstanbul, 2005, s.2021.

⁶⁴ A.e., s.1021.

⁶⁵ **Türk Hukuk**, Mayıs 2003, sayı 75, s.24–25.

- Oy verme hakkı;
- Kamu görevlerine serbestçe girme hakkı;
- Siyasal liderlerin seçmen tercihini kazanmak için yarışabilme hakkı;
- Değişik haber alma kaynaklarının varlığı;
- Serbest ve adil seçimler;
- Hükümet politikalarını oylara ve diğer tercih belirtilerine dayandırmak için gerekli kurumların bulunması.

Bunların ilk altısı klasik demokratik özgürlükleri içerir; özellikle ifade ve toplanma özgürlüğü, aynı zamanda eşitliği ima eder.⁶⁶

İnsan Hakları ve Demokrasi⁶⁷

Tablo.2

Demokrasi ve insan hakları, gittikçe birbiri ile ilişkilendirilen iki kavramdır. İnsan haklarını, medeni ve siyasi haklar, ekonomik ve sosyal haklar, kültürel haklar olarak üç kategoriye ayırdığımızda her birinin demokrasi ile farklı bir ilişki içinde olduğunu görürüz. Medeni ve siyasi haklar, demokrasinin asli parçasıdır. Bu hakları tanımayan bir demokrasi düşünülemez. İfade, örgütlenme, toplanma, adil yargılanma vb olmadan seçimler bir anlam taşımayacaktır. Ekonomik ve sosyal hakların demokrasi ile karşılıklı bağımlılık ilişkisi vardır. Bu hakların ihlali medeni ve siyasi eşitlik ilkesine, kamu hayatının kalitesine ve demokratik kurumların uzun vadeli yaşama şansına zarar verir. Diğer yandan demokrasi de ekonomik ve sosyal haklar

⁶⁶ A.e.,s.24-25.

⁶⁷ David Beetham, '**Demokrasi ve İnsan Hakları**', Çev. Bilal Canatan, Liberte yayıncılık, s.142

için gereklidir. Kültürel haklar, çok kültürlü toplumlarda ulusun parçalanmasını önlemek ve vatandaşlar arası eşitliği sağlamak için demokrasi kavramının yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Çağdaş dünyada demokrasi sadece siyasal demokrasi olarak değil, aynı zamanda sosyal ve çoğulcu demokrasi olarak ta anlaşılmalıdır.⁶⁸

Hükümetlerin oluşumu ve işleyişi ile ilgili bir konu olarak görülen demokrasi ile bireysel haklar ve bu hakların korunmasıyla ilgili bir konu olarak görülen insan hakları, siyasal alanın iki farklı bölgesinde yer alan iki kavram olarak değerlendirilmiştir. Demokrasi ilkeleri daha çok anayasal düzenle ve siyasal iktidarla ilgili bir konudur. İnsan hakları ise hareket noktası olarak bireyi kabul eder. Hükümet şekli ve anayasal düzenlemeler devletin iç meselesi olmakla birlikte, insan hakları evrensel bir kavramdır. Diktatörlükle yönetilen bir devlette insan hakları ihlalleri, o devletin siyasal sisteminin, insan hakları açısından sorgulanmasını da beraberinde getirmektedir. Demokrasinin insan haklarının korunması için en uygun hükümet sistemi olduğundan veya demokrasinin insan hakları ile takviye edilmesi gereken bir rejim olduğundan söz edilebilir. İnsan hakları demokrasiye ilave edilecek ya da ondan ayrıca güvence altına alınacak bir şey değildir. Demokratik olan şeyin ne olduğu sorusuna, “bu kurumlar demokratiktir, çünkü demokratik bilinen devletin kurumlarıdır” diye cevap verecek olursak, bu durumda bilinen devletin neden demokratik olarak nitelendirildiği sorusunu cevaplamak gerekecektir. Demokraside de hareket noktası, insan haklarında olduğu gibi vatandaşlar yani bireylerdir. Vatandaşların kamu işlerine katılımı, denetimi, vatandaşlar arası eşitlik, demokrasinin temel ilkeleridir.⁶⁹

Demokrasi, ortak kararların nasıl alındığı ile ilgilidir. Demokraside, toplum için bağlayıcı kurallar ve politikalar halkın denetimi altında belirlenir. Toplumun tüm üyelerinin bu karar alma mekanizmasına eşit bir şekilde katılabilme hakkı olmalıdır. Ortak kararlara eşit katılım, halk denetimi ve siyasi eşitlik (herkesin bir oya sahip

⁶⁸ A.e.,s.173

⁶⁹ A.e.,s.133-139

olması) ilkeleri en temel ilkelerdir. Demokrasi ilkelerinin evrensel bir tarafı da vardır, kültürel farklılıklar bunu geçersiz kılmamaktadır.

1.3.1. DEMOKRASİ İLKELERİ

—Özgür seçim ve partiler demokrasisi:

“Özgür seçim” denildiğinde geniş anlamda hem ülke çapındaki demokratik seçimleri, hem de bireyin kendi yaşamına ilişkin verdiği kararlardaki gerçek bireysel seçim hakkını kullanabilmesidir. Parti içi demokrasi, partinin siyasi doğrultusuna uymak kaydıyla, partiye üye olmak, parti içinde herhangi bir organa seçilmek, parti politikalarını eleştirmek ve alternatif politikalar teklif etmek konusunda gerçek bir özgürlük olmalıdır. Partilerin idari kadrosunun ve başkanının üyeler ve delegeler üzerinde baskı kurmasının engellendiği bir yönetim modelidir.

—Hükümetin denetimi:

Devlet organlarının ve bu arada hükümetin tüm eylem ve işlemlerinin yargı denetimine tabi olması gerekmektedir. Sınırsız bir devlet otoritesi, insan haklarının korunması ve gerçekleştirilmesi bakımından güvenli bir ortam oluşturmayacaktır.

—Kuvvetler ayrımı:

Fransız düşünür Montesquieu tarafından ortaya atılmış demokratik devlet yönetimini düzenleyen bir modeldir. Bu model içinde devlet çeşitli birimlere ayrılmıştır, her birimin ayrı ve bağımsız gücü ve sorumluluk alanları vardır. Bunun yanında her birim diğer birimin güç kullanımı üzerine sınırlamalar getirebilmektedir. Devlet birimleri genel olarak yasama, yürütme ve yargıdan oluşur. Kuvvetler ayrılığı ilkesine göre her birim büyük oranda bağımsızdır. Bağımsızlıktan kasıt her birimin diğer birimlerden bağımsız olarak seçilmesi ya da en azından varlığının diğer birimlere bağlı olmamasıdır. Parlamenter sistemlerde yasama biriminin süresi dolduğunda yürütme biriminin de süresi dolmuştur. Başkanlık sistemlerinde ise yürütme biriminin süresi yasama süresine bağlı değildir, süreleri aynı zamanlarda

dolabilir veya dolmaz. Burada önemli nokta yürütme biriminin seçiminin yasama biriminden bağımsız olmasıdır.

—Hukuk devleti:

Hukuk devleti, tüm eylem ve işlemlerinde hukukun genel ilkelerine bağlı kalan ve meşruiyetini de bu bağlılıktan alan devlet türüdür. Devletin bütün işlem ve eylemlerinin hukuka ve demokratik bir anayasaya uygunluğu anlamına gelen hukuk devleti kavramını “hukukun önceliği” şeklinde ifade etmekte mümkündür.⁷⁰

Ancak burada “kanun devleti” ile “hukuk devleti” kavramlarının eş anlamlı olmadığına bilinmesi gerekmektedir. Tüm devletler yönetim işlevlerini yerine getirirken bazı normatif kurallar belirleyerek belirli sınırlar içerisinde kalabilirler. Hukuk devletini, geniş anlamı olarak yorumlayıp kanun devleti ile özdeş olarak gördüğümüzde belirli yasal düzenlemeler getirip, kendi koydukları düzenlemelere uyan tüm devletleri hukuk devleti olarak kabul etmek zorunda kalırız. Bu durumda Hitler Almanya'sının da, Mussolini İtalya'sının da, Stalin Sovyetleri'nin de hukuk devleti olarak görülebilmesi tehlikesi söz konusu olacaktır. Hukuk devleti olup olmadığını anlamak için sadece mevzuata bakmakla yetinmeyiz. Bu yöntem, sadece Türkiye'yi değil diğer devletleri anlamakta da yetersiz kalabilir ve yanıltıcı olabilir. Anayasası olan her devletin rejimi anayasal yönetim olmadığı gibi, kanun adı verilen kurallara sahip olan her devlet de hukuk devleti değildir. Oysa gerçek hukuk devleti, eylem ve işlemlerinde kendisini evrensel hukuk kuralları ve değerlerle sınırlı görür; salt kendi koyduğu yasalarla değil. Hukuk devleti, iktidarı sınırlandırılmış ve vatandaşlarının tüm hak ve özgürlükleri güvence altına alınmış devlettir. Devletin hukuka uygunluğunun sağlanmasının esas yolu yargı denetimidir. Bu nedenle devlet, devletin bütün eylem ve işlemlerinin hukuka uygunluğunun yargı yoluyla denetlenmesini zorunlu kılmaktadır. Hukuk devletinin temel noktaları “hak arama özgürlüğü, yargısal denetim ve yargı bağımsızlığı”dır.⁷¹

⁷⁰ Bülent Tanör, **Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri**, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 1997, s.151.

⁷¹ Özkan,a.g.e.,s.111.

Avrupa Konseyi statüsünün başlangıç bölümünde, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) bünyesinde kabul edilen yeni bir Avrupa için Paris Şartı'nda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde (AİHS), “çoğulculuk-insan hakları” yanı sıra, “hukukun üstünlüğü” ilkesini gerçekleştirme; kısaca “hukuk devleti” olma zorunluluğu yer almaktadır. “Hukuk devleti, insan haklarına saygı gösteren ve bu hakları koruyucu, adil bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmeye kendini zorunlu sayan ve bütün faaliyetlerinde hukuka ve anayasaya uyan bir devlet olmak gerekir. Hukuk devletinde, yasa koyucu da dahil olmak üzere, devletin bütün organları üstünde, hukukun mutlak bir egemenliğe sahip olması, yasa koyucunun faaliyetlerinde kendisini her zaman anayasa ve hukukun üstün kuralları ile bağlı tutması gerekir.” Günümüzde, siyasal sistemin, iç hukukla, kendi yarattığı hukukla bağlı olması yeterli değildir. Uluslararası hukuka, uluslararası topluluğun ortak hukukuna ya da bu alanda geliştirdiği asgari müştereklere uygun olması da zorunludur.⁷²

Hukuk devletinin taşıdığı unsurlar:

- Hukuk kurallarını bireyler yaratır ve bireyler değiştirebilirler;
- Devletin kendisi de bu hukuk kuralları ile bağlı olmalıdır;
- Devletin ve bireylerin hukuk kurallarına uygun davranması, yargı organları tarafından denetlenmelidir.

—Sivil toplum kuruluşlarının varlığı ve etkinliği:

Sivil toplum iktidarı dizginleyen ya da yönlendiren bir güç olarak düşünülebilir. Bugünkü anlamda sivil toplumun ortaya çıkışı batıda sanayi devrimi ile meydana gelen yeni toplumsal ve siyasal arayışların sonucu olmuştur.

Sivil toplum, devletten önce gelen, onun içinde yaşayan, ama onunla özdeş olmayan, hatta ona karşı koyabilen bir tür insan ilişkileri yumağıdır. Batı uygarlığı tarihi içinde, böyle bir kavram kapitalizmin doğurduğu burjuvaziyle gerçekleşmiştir;

⁷² Süheyl Batum, ‘Türkiye’de Hukuk Devleti Anlayışı’, Gündem, Görüş, TÜSİAD, Sayı 33, Kasım-Aralık 1997, s. 62–70.

başka deyişle, daha ilkel gelişme düzeylerinde “sivil toplum” kurulamaz. Sivil Toplum Kuruluşları (STK), “hükümet/devlet dışı kurumlar”la özdeş bir kavramdır. Bununla anlatılmak istenen, merkezi ya da yerel yönetimin denetiminde olmayan, gönüllü olarak kurulmuş dernekler, vakıflar, siyasal partiler, spor kulüpleri, sendikalar, meslek odaları vb. STK tanımları gereği, büyük bir çeşitlilik göstermekle birlikte, gerek ulusal siyasette gerekse uluslararası açıdan anlam ve önem taşıyanları, kişisel ya da grupsal çıkar sağlamak peşinde koşmayan, demokratikleşme, çağdaşlaşma gibi temel hak ve özgürlükleri korumayı amaçlayan kurumlardır. Demokrasilerde siyasal karar alma süreci, kamuoyunun yönlendirmelerine açıktır. Sağlıklı bir demokrasinin işleyebilmesi için, kamuoyu oluşmasında etkili örgütlerin toplumun bütün katmanlarını kapsamaları zorunludur. Gerçekten türdeş (homojen) bir toplumda, demokrasi olamaz. Toplumun yapısındaki “çoğulluk” (plurality), kamuoyunu oluşturan kuruluşların çokluğuyla temsil edilmek gerekir, “çoğulculuk” (pluralism) bu demektir. Türkiye’de yasal olarak biçimsellik kazanmış başlıca sivil toplum kuruluşları, işçi sendikaları, odalar ve barolar gibi serbest meslek örgütleri, siyasal partiler, spor kulüpleri, çeşitli amaçlar güden vakıflar ve derneklerdir.⁷³

Demokrasi kavramının özü itibarıyla tartışmaya açık bir kavram olduğunu söylemek, aslında demokrasi tanımlarının çoğunda yer almaktadır. Özellikle 1945’ten sonra “demokrasi” ve “demokratik” terimleri siyaset sözlüğünün en yaygın sözcüklerinden biri haline gelmiştir.⁷⁴

Bütün bu ilkeler ancak bir bütün olarak uygulandıkları zaman toplum açısından bir anlam taşır ve etkili olabilir. “Halkın yönetimi”ni ifade eden “demokrasi” kavramı, yönetim biçimi ile ilgili sadece bir prensibi vermektedir. Demokrasi, açık bir anlamda kullanıldığı zaman önüne bir sıfat almaktadır. Siyasal demokrasi, sosyal demokrasi, doğrudan demokrasi, çoğulcu demokrasi, parlamenter demokrasi, anayasal demokrasi, v.s... Demokrasi, katılımcı rejimdir, bu bakımdan çoğulculuk demektir.

⁷³ Mete Tunçay , Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili Kavramlar, **Sivil Toplum Dergisi**, Yıl.1, Sayı. 1, Ocak -Şubat -Mart 2003.

⁷⁴ Beetham, a.g.e.,s.2-3.

Devletlere ve uluslara bölünmüş dünyada demokrasi ilkelerinin uygulanabilmesi için; insan haklarını ve yükümlülüklerini hangi siyasi birim içinde tanımladıkları, hangi coğrafi sınırlar içinde kabul ettikleri konusunda bireyler arasında bir uzlaşma olması gereklidir. Belirli bir ulus devlette geçerli olan demokratik ilkeler, bütün uluslara ve hatta uluslararası örgütlere genelleştirilebilir.⁷⁵

Toplumlar, kültürel açıdan giderek daha çoğulcu hale gelmektedir. Eşit vatandaşlık hakkının sağlanması için kapsayıcı bir ulus anlayışının benimsenmesi gerekmektedir. Ortak ulusal kimlik ve rejime sadakatin, karşılıklı güven, tarihsel olarak, ırk veya etnik kimlik, dil veya lehçe, din veya mezhep gibi dışlayıcı toplumsal aidiyet ölçülerinin siyasallaşması sonucu ortaya çıktığı doğru olabilir. Ancak belirli bir “etnik” tanımın dışında kalan vatandaşların siyasi olarak marjinalleşmesini önlemek için, bu dışlayıcı ölçütlerin yerini vatanseverlik, ortak siyasi kurumlar, ulusal semboller, ortak tarih, ortak vatandaşlık değerleri almalıdır. Bu gelişim zaman alabilir ancak halklar içinde farklılık ve ayrışmanın öne çıktığı bir dünyada bu gelişimin rolü inkâr edilemez.⁷⁶

Demokratik ilkelerin odağında bir bütün olarak toplumsal faaliyet ve toplumsal kurallar vardır. Demokrasinin en bireyselci yönü, “bireysel haklar” konusudur. Ayrıca bu hakların yargısal korumaya sahip olarak, geçici çoğunlukların müdahalesinin üstünde bir güvenceye sahip olması, demokrasi ile çelişen bir durum değildir.

1.3.2. İNSAN HAKLARI İLKELERİ

İnsan hakları, insanın insan olması dolayısıyla sahip olduğu, vazgeçilmez, devredilmez, tükenmez nitelikli hak ve özgürlükleridir.

⁷⁵ A.e.,s.26-27

⁷⁶ A.e.,s.27

İnsan hakları ilkelerini; dil, din, cinsiyete dayalı ayrımcılığın yasaklanması; ifade ve basın özgürlüğü; toplanma ve örgütlenme özgürlüğü; azınlık hakları; hukuk karşısında eşit olma, hukuki usullere göre muamele görme ve adil yargının varlığı olarak sıralayabiliriz.

Bu hakların ya da özgürlüklerin herhangi bir anayasada yazılmamış ya da sayılmamış olması, yok olduğu ya da tanınmadığı anlamına gelmez. Bu haklar insanın varlığın doğal ve ayrılmaz bir sonucudur.

Demokrasi ve insan hakları iç içe olup, birbirine bağlantılı bir yapıya sahiptirler. Demokrasi, hükümetlerin oluşumu ve işleyişi ile ilgili bir konu olarak görülür. İnsan hakları, bireysel haklar ve bu hakların korunması ile ilgili bir konudur. İnsan haklarının hareket noktası bireydir.

İnsan hakları, bireylere insanca bir yaşam için gerekli asgari şartların sağlanmasını amaçlar ve bu haklar “evrensel”dir. Uluslararası düzenlemelere konu olmaktadır. İnsanın olduğu her yerde insan haklarından söz edilecektir.

Günümüzde demokrasi ve insan hakları birbirine sıkı sıkıya bağlı iki kavram olarak kabul görmekte ve demokrasi de insan hakları gibi “evrensel” bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Demokrasi, insan haklarının korunması için en uygun hükümet sistemi olduğu veya demokrasinin insan hakları ile takviye edilmesi gereken bir rejim olduğu ifade edilmektedir. İnsan haklarını demokrasiye eklenebilecek ya da bağımsız olarak ayrıca güvence altına alınabilecek bir şeymiş gibi görmek yanlış olacaktır.⁷⁷

Demokrasi ve insan hakları arasında doğrudan ve birbirini tamamlayıcı bir ilişki söz konusudur. Hakların kullanılabilmesi için demokratik bir toplumun varlığı gereklidir.

⁷⁷ A.e.,s.133-136

Demokrasiler siyasal rejim olarak, çağlar boyu süre gelen insan hakları düşüncesinin temelleri üzerine doğmuşlardır. Demokrasi, insan haklarının güvence altına alındığı siyasal düzenleri ve yönetim biçimlerini simgeler. Hukuk devleti, kişilerin devlet gücü karşısında korunması ihtiyacından doğmuş olup, her koşulda bireyin hukuk güvenliğini sağlamak zorundadır. İnsanlık tarihi boyunca edinilen birikimlerle hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti kavramları, evrensel bir boyut kazanarak günümüze ulaşmıştır. Hukuk devleti, çağdaş demokrasilerin en önemli özelliğidir. Demokrasilerde yasalar herkese eşit bir şekilde uygulanır, bunun istisnası olmaz. Temel hak ve özgürlükler tüm çağdaş demokrasilerde güvence altına alınmıştır. Türkiye'nin insan hakları konusunda yaşadığı sorunun bir boyutu da "yurttaşlık hakları" ile ilgili olarak "azınlık hakları", "sosyal ve ekonomik haklar" vb konularda yoğun olarak tartışılmaktadır. Türkiye'nin insan hakları ihlallerinin yaşandığı bir devlet olarak tanınması kabul edilemez bir durumdur. Demokratikleşme ve insan hakları alanında gerekli yapısal değişiklikler ve düzenlemelerin bir an önce tamamlanması zorunludur.

Burada siyasi partilerin demokrasideki yeri de önem taşımaktadır. AB devletleri hiç kuşkusuz 19.yy dan itibaren Batıda gelişmekte olan demokratik sistemi kurmayı ve bu sistemi ayakta tutan değerleri korumayı ihmal etmemişlerdir. Avrupa'da demokrasi geliştikçe siyasal partiler ön plana çıkmış ve demokrasinin taşıyıcı öğeleri olmuşlardır. Siyasal partiler 19.yy ın ikinci yarısından itibaren, sosyal ve ekonomik farklılaşmayı siyasal alana çekme, siyasal katılım yoluyla kitlelerin yönetime ortak olmasını sağlama ve iktidarı toplumsal gruplara dayandırma gibi işlevleri üstlenmişlerdir. Siyasal partiler toplumsal farklılaşmanın meşru temsilcileri olarak toplumda yükselen değerleri yönetime taşıyan, böylece yönetimi toplumun etkisine açık tutan aracı kanallar olmuşlardır. Türk siyasal partilerinin Türkiye'yi Avrupa Birliğine hazırlaması, ekonominin yanında siyasal alanda atacakları köklü reformlarla mümkün olabilecektir. Bu da her şeyden önce partilerin demokratik olmasını zorunlu kılmaktadır. Siyasal partiler batıdaki demokrasilerin ana aktörlerindendir. Bu yönüyle siyasal partiler, toplumla devlet arasındaki dayanışmayı, özellikle toplumun yönetime katılımı ve iktidarı denetimi temeli üzerinde sürdürerek; sistemin ekonomi, kültür, eğitim gibi alanlarına mutlak anlamda

hükmedebilen aktörler durumundadırlar. Bu bakımdan batıda demokrasi, partilerle özellikle de çok partili sistemle özdeşleşmiştir.

Demokratik rejimlerde bugünün azınlığı gelecek seçimlerde çoğunluğu kazanma şansına sahip olmalıdır ve ebediyen muhalefet rolüne mahkûm edilmemiş olmalıdır.

Demokrasi çeşitleri açısından David Held'in sınıflandırmasına göre, dört çeşit demokrasi modelinden söz edilebilir: Klasik Yunan demokrasisi; doğrudan demokrasi; cumhuriyetçi demokrasi; liberal demokrasi.

Klasik yunan demokrasisinde vatandaşların doğrudan isteklerini dile getirmeleri, doğrudan katılım söz konusudur. Doğrudan demokrasi halkın egemenliğini bizzat ve doğrudan kullanılmasıdır. Cumhuriyetçi modelde yasama yürütme fonksiyonları birbirinden ayrılmıştır. Liberal demokraside vatandaşlar siyasi haklarını temsilciler vasıtasıyla kullanırlar.⁷⁸ Liberal demokrasi ile cumhuriyetçi demokrasi "özgürlükler konusunda ayrılmaktadır. Cumhuriyetçi demokraside siyasal katılım ön plana çıkmaktadır. Liberal demokraside ise çoğunluğun siyasal sürece katılımı ve özgürlükler-siyasal eşitlik gibi kavramlar ön plana çıkar.

Demokrasi anlayışına bir de liberalizm düşüncesini eklediğimizde ortaya çıkan demokrasi kavramı, aynı zamanda bir paradoksu ortaya koymaktadır. Liberalizm, tarihsel olarak demokrasi için hem gerekli bir zemin hem de bir tür sınır oluşturmakta, demokratikleşmenin önüne engeller çıkartmaktadır. Liberaller ile demokratlar arasındaki ilk mücadele oy hakkı konusunda olmuştur; ikincisi ise oy hakkının genelleştirilmesi konusudur. Bir diğer konu ise temsil konusudur. Klasik liberalizm, eşit vatandaşların siyasi kararlar üzerinde denetimi anlamına gelen demokrasiye karşı çıkan unsurları da bünyesinde barındırmaktadır. Örneğin klasik liberaller, hükümetin halk tarafından denetiminden bahsederken halkın bütün

⁷⁸ David Held, **Models of Democracy**, Stanford University Pres, 1996, California, s.5, 99.

üyelerini kastetmezler. Aktif ve pasif vatandaşlık ayırımı vardır. Siyasi hakların vergi ödeyenlere tanınması gibi.⁷⁹

20.yy sonu itibariyle görüyoruz ki, liberal kurumları daha mükemmel bir demokrasi adına ortadan kaldırma çabaları her defasında demokrasinin yara almasıyla sonuçlanmıştır. Örneğin, genel irade, ortak iyi veya daha yüksek bir özgürlük anlayışı adına, bireysel haklara saldırılmıştır. Burjuva liberalizmi olarak ta adlandırılabilir olan klasik liberalizm, mutlakıyetçi devletleri halk denetimine tabi tutarak sorumlu devlete dönüştürmek yoluyla verdiği mücadele, demokrasiye yaptığı en büyük katkıdır. Bu açıdan liberal demokrasinin bir alternatifi yoktur. Bu nedenle yapılması gereken, liberal demokrasiye alternatif aramak değil, demokratikleşme sürecini nasıl ileriye götürülebileceğini araştırmaktır.⁸⁰

Kısaca, insan haklarına, piyasa ekonomisine ve hukuk devleti anlayışına dayanmayan siyasi bir rejimin, demokrasi olmasına imkân yoktur. Demokrasinin felsefesi, özgürlük ve eşitliktir. Demokrasi ancak bireysel özgürlüğün ve insanların eşitliğinin hukuki düzeyde tanınıp güvence altına alındığı bir siyasal toplumda kurulabilir. Bunlarda liberal felsefenin insan hakları anlayışının altında yatan temel değerlerdir.

Özgürlük, kişinin olmak istediğini olması, yapmak istediğini yapması ve başkalarının da aynı özgürlüğe sahip olabilmesidir.

Eşitlikte ise, bireylere eşit muamele edilmesi, keyfi ayrımcılıkların yapılmaması gerekir. Devletin herkese eşit davranması gerekir. Resmi ideolojinin olduğu bir siyasi toplumda devletin vatandaşlar arasında dünya görüşleri ve hayat tarzları anlayışlarına göre ayırım yapması söz konusu olur ki, bu eşitliğe aykırıdır. Herkesin siyasi sürece katılmada eşit oy hakkına sahip olması ayrımcılığa yer verilmemesi gerekir. Eşitlik sadece bireyler arasında değil, aynı zamanda devlet-

⁷⁹ Beetham, a.g.e.,s.51-57

⁸⁰ A.g.

birey ilişkilerinde de yaşanmalıdır. Hukuk nasıl vatandaşları bağlıyorsa, aynı şekilde siyasi otorite de hukuka bağılı olmalıdır. Devlet hukukun üstünde olamaz. Yine devlette görevli olmanın, devlet yetkisi kullanıyor olmanın, bir üstünlük ve ayrıcalık nedeni sayılmaması gerekir.

Liberal demokrasi, siyasal düşünce çeşitliliğine, insan haklarına ve azınlık haklarına yer verir ve bu hakların siyasal sistem içinde temsiline olanak tanır. Kişisel hakların kanun çerçevesinde korunması, işleyen rekabetçi bir pazar ekonomisi ve üretim araçlarına bireylerin sahip olabilmesi, liberal demokrasinin göstergesidir. Avrupa Birliği, aday devletlerde bu tür bir liberal demokrasinin yerleşmiş olmasını aramaktadır. Düzenli olarak serbest seçimlerin yapılması, gizli oylama, seçimle gelen temsili yönetim gibi kriterler AB'nin aday devletlerde aradığı kriterlerdir.

Avrupa Birliği'nin kendi içinde sahip olduğu demokrasi yapısına bakacak olursak, doğrudan parlamentaryer seçimlerin yapıldığı tek uluslararası (ki yapısal olarak uluslararası bir örgüttür) organizasyondur. Avrupa halkına her geçen gün daha fazla ifade hakkı tanımak adına, Parlamento'nun yetkileri arttırılmaktadır. Yine de Konsey-Komisyon-Parlamento arasında ki denge bu açıdan tam olarak sağlanabilmiş değildir. Hala “demokrasi açısından” söz edilmektedir.

Yine AB ile ilgili önemli konularda Avrupa Birliği halkı referandumlarda kısmen de olsa söz sahibi olabilmektedirler. Ancak üye devletlerin hepsinde referandum uygulamamaktadırlar.

1.4. AVRUPA'DA ORTAYA ÇIKAN İNSAN HAKLARI BELGELERİ

18.yy da Birleşik Krallık, Fransa, ABD gibi ülkelerde bildirgelerle ilan edilen insan hakları, uluslararası alanda bütün insanlık için ortak değer olarak 1948 İnsan

Hakları Evrensel Beyannamesinde kendini bulmuştur. “Evrensel” nitelemesi, öncelikle global ölçekli benimsemeye referans yapmaktadır.⁸¹

20.yy artık tam anlamıyla uluslararası düzlemde insan hakları yüzyılı olmuştur. Bazı bölgesel örgütlenmeler bu yüzyılda isim yapsa da asıl önemli olan bu örgütler vasıtasıyla dünyanın herhangi bir bölgesinde meydana geldiği ileri sürülen insan hakları ihlallerine karşı diğer devletlerin müdahalesi anlayışı yerleşmeye başlamıştır. İnsan hakları aynı zamanda çoğulcu bir demokrasi anlayışını da beraberinde getirmektedir.

10 Aralık 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası ilişkilerde insan hakları düzenleyicisi olmuştur.

İnsan haklarının tartışma konusu haline gelmesi ve AB’nin kurulması, II. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir. Evrensel İnsan Hakları Sistemi 1945’te BM’nin kurulmasıyla başlamış olmakla birlikte evrenselliği zaman zaman tartışma konusu olmuştur. 10 Aralık 1948’te Evrensel İnsan Hakları Bildirgesinin imzalanması ile yürürlük kazanmıştır. Bununla birlikte 4 Kasım 1950’de imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile bir Avrupa İnsan Hakları Sistemi oluşturulmuştur. Bu sözleşme, Avrupa Konseyi üyesi her devletin uymakla yükümlü olduğu ilk uluslararası antlaşmadır. Üstelik Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi adı ile yargısal bir denetim mekanizması da oluşturulmuştur.

İnsan hakları, bireylerin doğrudan insan olmakla kazandıkları haklardır. İnsanların baskı, sömürü, zarar ve her türlü güç karşısında korunmasını esas alır. İnsanların temel hak ve özgürlüklerini düzenler, bireylerin toplum içindeki hak ve hürriyetleriyle birlikte huzur ve güven içinde yaşamalarını sağlar. İnsan hakları şunları kapsar:

—İnsan hakları, birey karşısında devletin gücünü sınırlar;

⁸¹ Gemalmaz,a.g.e.,s.1021.

- Devlet insan haklarını korumak için yasal ve ahlaki düzenlemeleri yapar;
- İnsan hakları genel ve evrensel niteliklidir;
- İnsan hakları bütün insanların sahip olması gereken haklardır.

İnsanlar bugün 21.yy da bile pek çok yerde baskı altında bulunmaktadır. İnsan haklarını elde edebilmek ve koruya bilmek için sürekli düşünce üretilmektedir. Özgürlük, başkalarına zarar vermeden her şeyi yapabilmektir. Dünyada özgürlüğün, mutluluk ve barışın sağlanabilmesi için tüm insanların eşit olması ve haklarının tanınması gerekmektedir. Tarihte insan haklarının olmadığı dönemlerde yaşanan zulüm ve baskılara karşı daima mücadele yaşanmıştır. Bunun bir örneği kölelik rejimidir. İnsanlar köleliğe karşı ayaklanmışlardır. Ve insan haklarının hukuk sisteminde korunması ihtiyacı duyulmuştur.

AB bağlamında insan hakları konusu, öncelikle ekonomik entegrasyonun gelişmesine paralel olarak, “pazar hakları”na yönelik olarak kendini göstermiştir. AB’de insan hakları konusunda başlangıçta öncelikli olarak önem verilen, “ayırıcılık karşıtı yasalar”ı takiben, Temel Haklar Şartı’nın kabulüne kadar git gide artan bir süreç izlenmiştir.⁸² Bu konuda izlenen aşamalarda karşımıza çıkan başlıca belgeler; Kurucu Antlaşmalar (1951 Paris ve 1957 Roma), Tek Senet (1986) , AB Antlaşması (1992) , Kopenhag Kriterleri (1993) , Amsterdam Antlaşması (1997) ve Temel Haklar Şartı (2000)’dir.

Ayrıca Avrupa Toplulukları Adalet Divanı (ATAD) ve Avrupa Parlamentosu’nun (AP) insan haklarının korunmasındaki rolü de söz konusudur.

⁸² Paul Craig, Grainne de Burca, **EU Law; Text, Cases and Materials**, Oxford University Pres, 2003, s.369; O’Keefe and Twomey, Eds., **Legal Issues of the Maastricht Treaty**, Wiley Chancery, 1994, s.121.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ FİKRİNİN TARİHİ OLUŞUMU

Victor Hugo'nun (1802–1885) barışçıl bir “Avrupa Birleşik Devletleri” hayali, 20. yy da kıtayı yakıp yıkan iki savaşla adeta paramparça olmuştu. II. Dünya Savaşı süresince totaliterliğe direnen insanlar, Avrupa’da kalıcı bir barışı sağlamak için çaba sarf ettiler. Hukukun egemenliği temelinde ulusal menfaatleri ortak menfaat ile dengeleyen ve bir birlik oluşturma süreci yaratan Avrupa ruhu oluşturuldu. Victor Hugo, “20. yy ın Avrupalı ulusu, bir aile olacak, dil birliği, parasal birlik, ölçü ve zaman birliği, yasal birlik her yerde yürütülecek” diyordu; ulus devletin sadece ilerleme yolunda bir geçiş fonksiyonu olduğuna inanmıştı.¹

Türklerin 1071’de Anadolu’ya ayak basmalarıyla başlayan Avrupalı ile tanışma süreci üzerinden 1000 yıla yaklaşan bir süre geçmiştir. Avrupa kültür ve medeniyeti bu süre içerisinde sadece Türkleri değil, bütün dünyayı etkilemiş, hatta biçimlendirmiştir. Bu süreçte Endüstri Devrimi tarihsel bir dönüm noktası olmakla birlikte geçen yüz yılda yaşanan iki büyük savaşın da bu kıtada meydana gelmiş olması anlamlıdır. Avrupa’nın yeniden imarı sürecinde kalıcı barışın sağlanabilmesi birleşmiş, bütünleşmiş bir Avrupa’da mümkün olabilecektir anlayışı, AB’nin temellerinin atılmasında önemli olmuştur.

Avrupa’da hükümetler komşuları ile birlikte yaşamaya öncelik vermeden önce imparatorluklarını, imparatorluklarının umutlarını kaybetmek zorunda kaldılar. Avrupa’nın gitmekte olduğu yönü tanımlayan ilk kişi Winston Churchill olmuştur. “Avrupa nedir? ” diye yazmıştır. “Bir çöplük yığını, ölülerin doldurduğu bir mahzen, bulaşıcı hastalıklar ile nefret büyüten bir bölge”.²

¹ Michael Gehler, **Avrupa**, çev.Özgür Pozan İnkılap Yayınları, 2002, s.37.

² Norman,Davis, **Avrupa Tarihi**, Çev.B. Çığman,E.Topçugil,K.Emiroğlu,S.kaya, İmge Kitabevi, 2006, s.1131; Gordon Slynn, **Introducing a European Legal Order**, Stevens and Sons, 1992,s.xvi.

19 Eylül 1946’da Churcill Zürih’te “bir çeşit Avrupa Birleşik Devletleri” için bir konuşma yaptı. “Zaman kısa” diyordu; “atom silahlarının yayılması bir süre sonra var olan bölünmeleri keskinle tirecektir. İlk aşama Fransa ile Almanya arasında bir ortaklık kurmak olmalıdır”. “Eğer Birleşik Avrupa Devletleri kuracaksak, şimdi başarmak zorundayız” diyordu. Bu dönemde Churchill’in stratejik g r   , İngiliz Uluslar Topluluğu, Avrupa Birliği ve ABD’den oluşan, birbirine karşılıklı bağımlı    daireden meydana gelen bir “kardeşlik birliği” olarak ortaya konulmuştu.³

AB bütünleşme sürecinde hiç kuşkusuz tarihsel birikimlerin yeri vardır. 20.yy da yaşanan savaşların merkezi olan Avrupa, bu savaşlardan sonra eski gücünü yitirmiş ve adeta söz hakkını ABD ile SSCB’ye devretmiştir. Doğal olarak ta bu iki kutuplu dünyada eski gücünü elde etmek üzere arayışlara girmiştir. Avrupa’nın modern bütünleşme süreci II. Dünya Savaşı sonrasında ba lamı tır. Bu s rec  yalnızca savaşların engellenmesi Avrupa’nın sonsuz bir barı a kavuşması değil, aynı zamanda demokrasi ve insan haklarının da tam manasıyla yerleşmesi süreci olmuştur.

1945 yılında Avrupa imparatorluklarını devam ettirmenin neredeyse imkânsız olmasının pek çok nedeni vardı. Bunların ilki ve  nde geleni, birçoğu Avrupa’da eğitim almış olan sömürge halklarının seçkinlerinin, ustalarından milliyetçilikle demokrasiyi   renmi  olmaları ve şimdi bağımsızlık istemeleriydi. S m rgelerle sömürgeci ülkeler arasındaki ba lar savaş sırasında zayıflamı tı. Bunları yeniden güç kullanarak kurmak için gereken kaynaklar artık yoktu. Birleşmiş Milletler’in tavrı da bu yöndeydi. Sömürgecilik artık daha fazla ne ayakta durabilir ne de saygın olabilirdi. Sovyetler Birliği’nin Doğu Avrupa halkları üzerinde egemenliğini yaydığı bir dönemde Batı Avrupa’nın sömürgeci hükümetleri, kendi imparatorluklarını da ıtmanın yollarını arıyorlardı.⁴

³ A.e.,s.1132.

⁴ A.e.,s.1135.

1922’den itibaren İtalya’da faşizmin gelişmesi Avrupa’yı da etkilemiştir. II. Dünya Savaşı sonrasına kadar Avrupa faşist iktidarlar arası ittifak ile faşizme karşı ittifaklara arasında gidip gelmiştir. Faşizm için devlet mutlak, bunun karşısında birey ve gruplar görelidir. Kim liberalizm derse birey, kim faşizm derse devlet demiş olmaktadır. 19.yy liberalizmi tümüyle 18.yy “aydınlanması”na bağlıdır. 19.yy liberalizmin, demokrasinin yüz yılı olsa bile 20.yy da İtalya’da ortaya çıkan bu akım tüm Avrupa’yı etkilemiştir. Hatta 1939–1945 arası II. Dünya Savaşı’nın, “faşizme karşı savaş” ve “iyi”nin “kötü”ye karşı galibiyetini tanımlayan olay olarak algılandığı görülmektedir.⁵ Yine de Avrupa’da faşizmin yok oluşu yavaş olmuştur. Portekiz’de 1974’e kadar, İspanya’da 1975’e kadar yaşamıştır.⁶

Avrupa’nın ulusal yapılarının siyasi ve ekonomik bakımdan çökmesi, Avrupa’da yeni düzenin kurulmasını zorunlu kılarken II. Dünya Savaşı sırasında totaliter yönetimlere karşı savaşın direniş hareketleri bu zorunluluğu güçlendirmiştir. Artık Avrupa’nın siyasi, ekonomik ve askeri bir güç olarak ortaya çıkması zamanı gelmişti. Ayrıca yeni bir savaş olasılığının engellenmesi gerekmektedir. Uluslararası arenada Avrupa dünya düzenine daha fazla katkıda bulunabilecekti. AB düşüncesi, Avrupa’nın karmaşık sorunlarını daha bir baş edilebilir halde basitleştirecektir beklentisi etkili olmuştur.

Bugün hukuk ve demokrasi kuralı üzerine kurulmuş olan AB’nin dört ana hedefi bulunmaktadır:

- “Avrupa Vatandaşlığı” kavramı ile, temel hak ve özgürlüklerin, sosyal ve siyasal hakların geliştirilmesi, korunması;
- Güvenlik, adalet ve özgürlüğün korunması;
- Ekonomik ve sosyal gelişmenin sürdürülmesi;
- Avrupa’nın dünyada söz sahibi etkili bir konumunun varlığı ve sürdürülmesidir.

⁵ A.e.,s.58.

⁶ A.e.,s.1143.

Tüm hukuk sistemleri muhtelif insan hakları normları içerirler ve tüm hükümetler ve kişiler insan haklarının ihlal etmeme yükümlülüğü taşırlar. Doğal olarak, insan hakları sadece hükümetlerin var olmasına karar verdikleri haklar değildir. Bunlar sadece yasal olanlardır. Hükümetler hangi insan haklarının var olduğu konusunda farklı görüşlere sahip olabilirler. Ancak bu durum birtakım hakların varlığını hükümsüz kılamaz.

2.1. BİRLEŞMEYE DOĞRU TARİHİ ADIMLAR

II. Dünya Savaşı sonrasında temelleri atılan bugünkü AB'nin oluşum sürecini adım adım ele aldığımızda karşımıza çıkan süreç sürekli gelişim ve değişim sürecidir. AB durağan değil, zaman içinde ortaya çıkan şartlara uyum sağlamak üzere sürekli değişken bir oluşumdur.

2.1.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN OLUŞUM FELSEFESİ

Uluslararası ilişkilerin havası hemen hemen evrensel bir olgu olan savaştan duyulan nefrete dayanıyordu. Yirmi yıl içinde (1925–1945) bir sürü saldırmazlık antlaşması imzalanmıştı, ancak saldırı niyeti olmayan devletler için bunun hiç önemi yoktu. Saldırı niyeti olanlar için ise mükemmel bir örtü sağlanmış oldu.⁷

AB'nin oluşumunun başlıca sebeplerinden birisi, kıtada yüzyıllarca süren savaşlar sonucunda harabeye dönen Avrupa'yı inşa etmek ve insanlar arasında barışı, huzuru ve refahı sağlamaktır. Savaş bitse de savaşa neden olan ekonomik-sosyal çekişmeler bitmiş değildi. AB'nin oluşumunda bir diğer etken, II. Dünya Savaşı ardından oluşan iki kutuplu dünyada Avrupa'yı üçüncü bir kutup olarak söz sahibi yapmaktır. Tehlike olarak görülen “nazizim” ve “faşizm”in yerini, “komünizm” alınca sıcak savaş yerini soğuk savaşa bırakmıştı. Ve yine bir başka etken, savaştan sorumlu tutulan Almanya'nın kontrol altına alınması, Almanya tehdidinin bertaraf

⁷ A.e.,s.1012.

edilmesi olmuştur. Avrupa kıtasında ulus devlet ve milliyetçilik kavramlarının yol açtığı savaşları uluslarüstü birlik anlayışıyla frenlemek olmuştur.

2.1.2. AVRUPA BİRLİĞİ’NİN TARİHSEL GELİŞİMİ

II. Dünya Savaşı sonrası başlayan çalışmalar sonucunda Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) modeli üzerine bir siyasi birlik ve savunma topluluğu oluşturmak için yola çıkan 6 kurucu devlet antlaşmalarını imzalamış ve 6'dan 5'i (Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) iç onay işlemlerini de halletmişti. Ancak son dakikada, 1954 yılında de Gaule Fransa'sının Parlamentosu, Almanya'nın silahlanmasına yol açacağı endişesi ile bunu engellemiştir. Bunun üzerine siyasi birlik ve savunma topluluğu AET'nin bir aşama daha ilerisi olarak rafa kaldırılmıştır. 1958'den günümüze AB'nin ekonomik yapısını geriye dönülmez bir yol kat etmiştir. Bu açıdan bakıldığında da AB ekonomik bir dev olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak AB'nin siyasi boyutuna baktığımızda 1993 Maastricht Antlaşmasının kurmaya çalıştığı “siyasi birlik ve savunma topluluğu” hedefi söz konusudur. Son olarak Irak Savaşı dolayısı ile “varla yok” arası kendini ispatlayamayan bu yapı, siyasi bir cüce olarak görünmektedir. AB Anayasa Antlaşması ve referandum sonuçları Avrupa Siyasi Birliği’nin geleceği ne olacak? Sorusunu akıllara getirmektedir. 2001 Nice Antlaşması’nın varlığı AB'nin, temel hedefi olan siyasi birlik yolunda geriye dönüş olmadığının bir göstergesidir.

1945 sonrası ise SSCB liderliğindeki Doğu Bloku ile ABD liderliğindeki Batı Bloku arasında kalan Avrupa’da barış güvenlik ve özgürlüğün var olduğu bir Avrupa yaratma çabaları hız kazanmasıyla birlikte, 1947’de İngiltere ile Fransa arasında imzalanan Dunkerque Antlaşması, 1948’de Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve Birleşik Krallık arasında imzalanan Brüksel Antlaşması, bugünkü AB yolunda karşılaştığımız öncü antlaşmalardır.

Yukarıda da bahsedildiği gibi, 4 Kasım 1950’de Roma’da imzalanan antlaşma, Avrupa’da insan hakları ve temel özgürlüklere verilen önemin bir göstergesidir.

Bilindiği gibi AB, tek bir para birimi, kişilerin, hizmetlerin, malların ve sermayenin serbest dolaşımında olduğu bir “Tek Pazar” yarattı. Zaman içinde kurucu antlaşmalarda bazı değişiklikler yapıldı.

Bu yapının oluşturulmasında Fransız Planlama Teşkilatı Başkanı Jean Monnet ve Dışişleri Bakanı Robert Schuman öncülük etmişlerdir.

Jean Monnet (1888–1979), 1930’larda Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri Yardımcısıydı. 1940’ta Churchill’e, Fransız-İngiliz birliği düşüncesini verdi. 1947–1949 yılları arası bir dizi bakanlığı yürüttü. Avrupa Birliği düşüncesine (politik ve askeri olduğu kadar ekonomik bir birlik) hararetle inanıyordu. Amacına, “etkinlik alanlarını” yavaş yavaş ulusal denetimden, uluslararası denetime bırakan bir yöntemle adım adım ulaşacaktı. “Avrupanın Babası” olarak adlandırıldı.⁸

Robert Schuman (1886–1963), Monnet’in öğrencisiydi. Savaştan önce uzun yıllar milletvekilliği yapmıştı. İki kez Başbakan ve 1948–1950 arasında Fransa Dışişleri Bakanı oldu. Birlikte AB’nin temelini oluşturacak olan demir ve çelik sanayini işbirliğine sokacak bir ekonomik örgütlenmeyle bir Avrupa ordusu kurma çağrısını yapmışlardır.⁹

Jean Monnet ve ekibinin hazırladığı ve Robert Schuman tarafından 9 Mayıs 1950’de ilan edilen metin “Schuman Bildirgesi” olarak tarihe geçmiş ve 9 Mayıs, Avrupa Günü olarak kabul edilmiştir.

Avrupa’nın bütünleşmesi öncelikle kurucu antlaşmalara dayanmaktadır.

⁸ A.e.,s.1151.

⁹ A.e.,s.1151.

2.1.3. AVRUPA KÖMÜR ÇELİK TOPLULUĞU ANTLAŞMASI (1951)

AKÇT, Schuman Planı'nın hayata geçen ilk evresi olmuştur. Bu topluluk, üye devletlerin ayrı askeri-sınai tesisler kurmalarını önlemek için düşünülmüştü ve ilk başkanı Monnet'ydı.¹⁰

18 Nisan 1951 de Belçika, Almanya, Fransa, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya arasında imzalanan Paris Antlaşması ile Avrupa Kömür Çelik Topluluğunun (AKÇT) kurulması ve yine bu devletlerin 25 Mart 1957 de imzalanan Roma Antlaşması ile de Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (Euratom) kurulmaları bugünkü AB'nin temelleri olmuştur.

AKÇT Antlaşmasına imza koyan devletler kömür ve çelik ticaretini serbest hale getirmeyi, üretimle rekabeti ortak düzenlemelerle denetlemeyi ve bunalım durumunda fiyatlarla üretimi denetlemeyi kabul ettiler. Bu açık bir başarıydı.¹¹

1951 tarihinde Paris'te imzalanmış olan ve 23 Temmuz 1952 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nu kuran Antlaşma 23 Temmuz 2002 tarihinde sona ermiştir.

2.1.4. AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU VE EURATOM'U KURAN ANTLAŞMA (1957)

25 Mart 1957 tarihinde Roma'da imzalanmış olan, Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşması ile birlikte Avrupa Atom Enerji Topluluğu'nu kuran Antlaşma, 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Antlaşmalar, “Roma Antlaşmaları” olarak ifade edilirler. “Roma Antlaşması” denildiğinde, yalnızca Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşması ifade edilir.

¹⁰ A.e.,s.35.

¹¹ A.e.,s.1152.

1958'de yürürlüğe giren Roma Antlaşması üye devletler arasında önce gümrük birliğini, yani malların gümrük vergisi ödenmeksizin üye devletler arasında serbestçe alınıp satılmasını öngörmüştür. Diğer adıyla Ortak Pazar'ın temel amaçları bütün iç gümrükleri kaldırmak, ortak bir dış ticaret politikası oluşturmak, ulaşım, tarım ve vergilendirmeyi uyumlu hale getirmek ve sermaye, işgücü ve yatırımların dolaşımını desteklemektir.¹²

2.1.5. BİRLEŞME (Füzyon) ANTLAŞMASI (1965)

Füzyon Antlaşması, 8 Nisan 1965 tarihinde imzalanarak, 1 Temmuz 1967'de yürürlüğe girmiştir. Füzyon Antlaşmasının resmi adı "Avrupa Topluluklarında Tek Komisyon ve Tek Konsey Kuran Antlaşma"dır.¹³

AET ve Eurotom antlaşmaları benzer organlar oluşturmuşlardır. Füzyon Antlaşması ile Antlaşmalar ya da Topluluklar birleştirilmemiş yalnızca Topluluk organları birleştirilmiştir.¹⁴ Buna göre, tek bir Avrupa Komisyonu ve Konseyi oluşturulmuştur. Füzyon Antlaşması ile de AET'nin yerini bu üç kuruluşu ifade eden Avrupa Toplulukları (AT) almıştır. Sonuç, hızla bütünleşmeye giden bir Avrupa'dır. Bu Avrupa'da bütünleşme her alandadır: ekonomik, sosyal ve siyasi.

2.1.6. SCHENGEN ANTLAŞMASI (1985)

On iki üyeli Topluluk olarak birlikte çalışma zorlukları, üye devletlerin bazılarının diğerlerini beklemeden sağlam adımlarla ilerlemesine yol açmıştır. Alman Başbakanı Helmut Kohl ve Fransız Cumhurbaşkanı François Mitterrand, Fransa ile Almanya arasındaki sınır denetimlerini azaltacak ve zamanla ortadan kaldıracak olan Fransız—Alman Anlaşması ile 13 Temmuz 1984'te ilk adımı atmışlardır. Benelüks

¹² A.e.,s.1152.

¹³ İrfan Kaya Ülgener, **Avrupa Birliği'nin ABC'si**, Sinemis Yayınları, 2005, s.15.

¹⁴ Nugent Neill, **The Government and politics of the European Community**, 1992, s.47.

lkeleri onlara katılma arzularını aklamışlar ve bu Komisyonun Fransız—Alman Anlaşmasının Topluluğun tamamını kapsayacak şekilde genişletilmesini önermesine yol açmış, ancak Konsey tarafından reddedilmiştir. Bu yüzden, Schengen’de (Lüksemburg), 14 Haziran 1985 tarihinde Almanya, Belçika, Fransa, Lxembourg ve Hollanda’nın aralarında imzalamış oldukları Schengen Antlaşması ile ye devletler arasındaki tüm vize ve gümrük işlemleri kaldırılmış ve üçüncü devlet vatandaşlarına yönelik ortak vize ve gümrük işlemleri uygulaması getirilmiştir. Bu yeni durum, Birleşik Krallık ile İrlanda hariç diğer ye devletleri içermek üzere tedricen genişletilen “Schengen alanını” yaratmış, ayrıca emniyete ait ve adli işbirliği alanlarında, Mart 1995’te yürürlüğe giren kişilerin serbest dolaşımına yol açan, ilerlemeler kaydedilmesine imkan vermiştir.

Schengen sistemi şekillenmeye başlarken, bu alanlarda basit emniyet ile ilgili ve adli işbirliğinden Topluluk otoritesinin ortaya çıkması yönünde hareket ile önemli bir ileri adım atılmıştır.

9 Kasım 1989’da Berlin Duvarı’nın yıkılışı ile birlikte eski komünist bloğu devletlerin AET’ye katılımları konuşulmaya başlandı. Ve hatta Doğu Almanya için adeta otomatik bir üyelik gerçekleşmiştir.

Doğu Avrupa’da Komünist rejimlerin çöküşünü takiben, iltica arayışında olan kişilerin sayısındaki artış, Topluluk dahilinde yerleştirilen mlteccilerin, tek başına, yarısını kabul eden Almanya için bir problem yaratmıştır. Mltecciler konusunda Topluluğun bazı tedbirler alması maksadıyla Başbakan Kohl, bir taraftan, iltica ve g meselelerinin Topluluk seviyesinde ele alınmasını ve öte yandan, özellikle uyulşturucu kaçakçılığı ile mücadele etmek üzere Avrupa polis bürosunun kurulması yönünde ilk adımların atılmasını önermiştir.

19 Haziran 1990’da Schengen Antlaşmasını tamamlayan bir protokol imzalanmıştır. Bu protokolün hedefleri, harici sınır kontrollerini kuvvetlendirmek, bir örnek vize ihracı için belirli prosedürler tanımlamak, iltica hakkı ile ilgili

prosedürleri uyumlu kılmak, Schengen Enformasyon Sistemi'ni kurmak ve uyuşturucu kaçakçılığına karşı önlemler almaktır.

1 Ocak 1993 için planlanmış olan, Schengen Antlaşmasının tamamlanması pek çok zorlukla karşılaşmış ve birkaç lüzum üzerine ertelenmesi gerekmiş ve geri dönülemez bir tarih olarak 26 Mart 1995 belirlenmiştir. Schengen Antlaşması o zamandan bu yana tedricen imzalayan devletlere uygulanır. İtalya ile Yunanistan, deniz sınırlarını denetlemekte karşılaşılan güçlüklerden dolayı, bazı taleplerde bulunmuşlardır. Aynı şekilde Fransa terör saldırılarından korunmak için ve Hollanda'da uyuşturucu kaçakçılığından korunmak için, Belçika ve Lüksemburg ile sınırlarını denetlemek amacıyla taleplerde bulunmuşlardır.

Schengen, 2 Ekim 1997 tarihli Amsterdam Antlaşmasında tesis edilen Avrupa Topluluğu temel ilkesinin parçasıdır, ancak Birleşik Krallık ile İrlanda'ya uygulanmaz.¹⁵

Şimdiye kadar on üç AB üyesi (Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, İspanya, Finlandiya, Fransa, Yunanistan, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz, İsveç) ile Norveç ve İzlanda Schengen müktesebatını tamamen üstlenmiş durumdadırlar. AB üyelerinden Güney Kıbrıs'ın 2009, Bulgaristan ve Romanya'nın ise 2011'de Schengen sistemine katılmaları beklenmektedir. Ayrıca, İsviçre ve Liechtenstein da 2008 sonunda Schengen üyesi olacaklardır.¹⁶

2.1.7. AVRUPA TEK SENEDİ (1986)

1 Temmuz 1987 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi ilk kez kurucu antlaşmalarda kapsamlı bir tadilat yapmıştır. İç pazarın gerçekleşmesi için gerekli olan düzenlemeleri sağlanmış, yeni ortak politikalar geliştirilmiş, Roma Antlaşmasına sosyal politika, ekonomik ve sosyal uyum, çevre gibi konulara da yeni

¹⁵ Pierre Gerbet,(Çevrimiçi),<http://www.ena.lu>,31 Mayıs 2007.

¹⁶ **Kriter Türkiye-AB İlişkileri Haber Yorum Dergisi**, Sayı 18, Aralık 2007, s.33.

maddeler eklenmiştir. Dış politika ve işbirliği konusu da Tek Senet ile karara bağlanmıştır.

2.1.8. AVRUPA BİRLİĞİ ANTLAŞMASI (Maastricht) (1992)

7 Şubat 1992 tarihinde Maastricht'te imzalanmış olan Avrupa Birliği Antlaşması, 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Maastricht Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) terimi, Avrupa Topluluğu (AT) terimi ile yer değiştirmiştir (madde G). Antlaşma, üye devlet hükümetleri arasında yeni işbirliği olanaklarına (savunma ve adalet ve içişleri) zemin hazırlamıştır. Maastricht Antlaşması, söz konusu hükümetlerarası işbirliğini var olan Topluluk sistemine ekleyerek siyasi ve aynı zamanda ekonomik olan üç sütunlu yeni bir yapı ortaya çıkarmıştır. Bu yapı Avrupa Birliği (AB) olarak adlandırılmıştır. Antlaşmanın A maddesi, “Bu Antlaşma ile, Yüce Akit Taraflar, bundan sonra “Birlik” olarak adlandırılacak bir Avrupa Birliği’ni aralarında kurmuşlardır...” demektedir.

Maastricht Antlaşmasının düzenlediği ve Avrupa Birliği olarak adlandırılan yapı üç alandan oluşmaktadır. Bu üç alan, üç sütun olarak anılmaktadırlar:

- Avrupa Toplulukları: AKÇT, EURATOM, AET-AT;
- Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası;
- Adalet ve İçişleri.

Kurumsal yapılarda temel değişikliklere neden olan önemli reformlar da gerçekleşmiştir. Böylece, Avrupa kurumlarına yeni sorumluluk alanları verilmiştir.

Tek paraya geçilmesini sağlayacak olan ekonomik ve parasal birlik oluşturulmuştur. AB vatandaşlarına yaşadıkları devletin yerel seçimlerine katılabilmelerine imkân tanınmış ve “Avrupa Vatandaşlığı” oluşturulmuştur.

Maastricht Antlaşması, Avrupa Birliği’ni kuran antlaşma olarak tarihe geçmiştir.

2.1.9. AMSTERDAM ANTLAŞMASI (1997)

Amsterdam Antlaşması, 2 Ekim 1997 tarihinde imzalanarak, 1 Mayıs 1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir. AB ve AT Antlaşmalarını yeniden numaralandırarak, değişiklikler getirilmiştir. AB ve AT Antlaşmalarının konsolide halleri de Amsterdam Antlaşmasına eklenmiştir. Amsterdam Antlaşması, AB Antlaşması'nın maddelerini değiştirilmiştir. (A'dan S'ye harflerle belirledi.)

Amsterdam'da 1 Ocak 1999 tarihinde tek para birimi Euro'ya geçilmesi teyit edilmiştir.

Adalet ve İçişleri Politikası, Amsterdam Antlaşması ile “Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanı, Cezai Meselelerde Polis ve Adli İşbirliği” olarak değiştirilmiştir. İnsanların serbest dolaşımı, suçla mücadeleyle yönelik tedbirler ve hukuki konularda adli işbirliği önlemleri tesis edilmiştir. Amsterdam Antlaşmasıyla gerek üye devletler gerek yakın ilişkide bulunduğu devletler açısından demokrasi ve insan hakları ilkelerine uymayan devletlere yeni yükümlülükler getirilmiştir. Buna göre, üye devletlerin AB karar alma mekanizmasına katılımı bir süre askıya alınabilecektir.

2.1.10. GÜNDEM 2000

Avrupa Komisyonu, tarihinde bir dönüm noktası niteliği taşıyan Gündem 2000 (Agenda 2000) paketi ile genişletilmiş bir topluluk için gerekli kurumların çerçevesini ortaya koyarak, 2006 yılına kadar Birliğin alacağı yolun genel haritasını belirlemiştir.

Avrupa Komisyonu, Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nin (MDAÜ) AB üyeliği ile ilgili ilk dönem raporunu 1995 yılında hazırlayarak Madrid Zirvesi'nde sunmuştur. Konsey'in talebi üzerine, 1996 yılında başlayarak bir yıl kadar süren Hükümetlerarası Konferans sonunda, 17 Temmuz 1997'de, Avrupa Komisyonu “Gündem 2000” başlıklı raporunu hazırlamıştır.

1997 Amsterdam Zirvesiyle kabul edilen Amsterdam Antlaşması ile AB'nin yeni genişleme stratejisi yönünde karar alınmış ve aynı zirvede Avrupa Komisyonu Gündem 2000'i kabul etmiştir. Gündem 2000'de Komisyon, genişleme ile ilgili olarak, 1993 Kopenhag kriterlerini kullanmıştır. Buna göre; başvuru sahibi devlet, işleyen bir piyasa ekonomisi, siyasi ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uymanın yanı sıra, demokrasi, insan hakları ve azınlıklara saygı göstermesini ve korunmasını garanti eden kurumların istikrarını gerçekleştirmiş olmalıdır.

24–25 Mart 1999 tarihlerinde gerçekleştirilen Berlin Zirvesi'nde Gündem 2000 üzerinde uzlaşmaya varılmıştır. Bir eylem planı niteliğinde olan Gündem 2000, 2000–2006 yılları arasında Avrupa Birliği politikalarını güçlendirmek ve yeni bir mali çerçeve uygulamayı amaçlamaktadır.

21.yy ın eşiğinde Avrupa Birliği politikaları ve AB'nin gelişim perspektifi, genişlemenin getirdiği fırsatlar ve tavsiyeler, genişlemenin AB üzerindeki genel etkileri, genişlemiş bir AB perspektifiyle gelecekteki mali yapı üzerine odaklanmaktadır.

Gündem 2000 paketi ile Birlik içinde şu konularda gelişme sağlanması hedef alınmıştır:¹⁷

- İşgücü piyasasının iyileştirilmesi; fırsat eşitliği, çalışma şartlarının ve saatlerinin iyileştirilmesi, sanayi rekabeti gibi konularda girişimler desteklenmelidir;
- Parasal birliğin gerçekleştirilmesi;
- Birlik politikalarının güçlendirilmesi ve uyumlaştırılması;
- Ekonomide rekabetin geliştirilmesi;
- Eğitim, bilim ve teknolojinin desteklenmesi;
- Birliğe dahil olan ve aday devletlerle ekonomide uyumlaşmanın sağlanması;
- AB'nin genişleme sürecinin başarıyla yürütülmesi;
- Birlik vatandaşlarına daha kaliteli hizmet sunmak.

¹⁷ Gündem 2000,(Çevrimiçi), <http://ec.europa.eu/agenda2000>, 02 Mart 2006.

Gündem 2000 Raporu’nun Türkiye’deki siyasi durum hakkındaki değerlendirmesi şöyledir: Türkiye’nin kişi haklarını ve ifade özgürlüğünü destekleme konusundaki sicili, AB standartlarının oldukça gerisindedir. Güneydoğudaki terörizm ile mücadele ederken, Türkiye itidalli davranmalı, hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına saygı göstermek için daha çok çaba harcamalı ve askeri değil sivil çözüm bulmalıdır.¹⁸

2.1.11. NICE ANTLAŞMASI (2001)

7–9 Aralık 2000 tarihlerinde yapılan Nice Zirvesi’nde; AB üyesi devletler, genişleme kapsamında AB’nin gerçekleştirmesi gereken kurumsal reformlarla ilgili olarak kurucu antlaşmalara değişiklik getiren bir antlaşma üzerinde uzlaşmaya varmışlardır.

26 Şubat 2001 tarihinde imzalanan Nice Antlaşması, 1 Şubat 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Birliği, yeni üyeler alarak genişlemeye hazırlayacak olan bu antlaşma, 15 üye ve 12 aday devletin AB Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu’ndaki üye dağılımları ile AB Konseyi’ndeki karar almadaki oy ağırlıklarını belirlemiş, Bakanlar Konseyi’ndeki ağırlıklı oy oranlarını değiştirmiştir.

2.1.12. AVRUPA BİRLİĞİ ANAYASASI (2004)

Avrupa için bir anayasa oluşturan antlaşma taslağı 17–18 Haziran 2004 tarihinde Brüksel Zirvesinde kabul edilmiş, 29 Ekim 2004’te Roma’da imzalanmış olmakla birlikte Avrupa Anayasası olarak yürürlüğe girememiştir.

¹⁸ A.e.

Anayasa, AB'ye tüzel kişilik tanımakta ve Birliğin dayandığı değerleri, insan haysiyeti, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı olarak sıralamaktadır.¹⁹

2.1.13. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN HEDEFLERİ

Geçmişte, özellikle her savaş sonrası gündeme gelen Avrupa Birliği kavramı, bugün artık kendini somut bir zeminde bulmuştur. Kuruluş aşamasında ekonomik faktörlere ağırlık veren devletler, giderek artan bir biçimde siyasal ve kültürel alanda da birlik duygusunu güçlendirmenin yollarını aramaktadırlar. Bu bakımdan AB'nin hedeflerinin neler olduğunu şu başlıklar altında sıralayabiliriz:

—Tek Avrupa pazarı kurmak: iç sınırların olmadığı, fiziki, teknik ve mali engellerden arındırılmış bir tek pazar hedefinde önemli mesafeler kat edilmiştir;

—Ekonomik ve sosyal bütünleşmenin güçlendirilmesi: ortak ekonomi politikalarının oluşturulması konusunda da önemli mesafeler alınmıştır;

—Ekonomik ve parasal birlikte gelinen son nokta, Avrupa para birimi Euro'ya ulaşılması olmuştur;

—Ortak dış politika ve güvenlik politikası; ortak bir dış politika ve güvenlik politikası oluşturmak suretiyle, Avrupa Birliği'nin uluslararası alanda kendi kimliği ile söz sahibi olmasını sağlamaktır;

—Avrupa vatandaşlığı kavramını yerleştirmek;

—Adalet ve içişleri alanında daha sıkı işbirliğini gerçekleştirmek;

—İnsan haklarını Birlik hukuku içerisinde genel ilke olarak kabul etmek; AB, hak ve özgürlüklerin en etkin biçimde güvence altına alındığı bir birlik yaratma arzusundadır;

—Birlik müktesebatını korumak ve buna uygun faaliyet göstermek AB'nin belli başlı hedefleridir.

¹⁹ Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma,(Çevrimiçi) <http://www.abgm.adalet.gov.tr>, 19 Mayıs 2007.

2.1.14. AVRUPA BİRLİĞİ’NİN TEMEL DEĞERLERİ

Bir siyasal bütünleşme sürecinin, siyasal birlik aşamasına ulaşabilmesi için, ekonomik birlikte olduğu gibi bazı elverişli koşulların bulunması gerekmektedir. Siyasal bir bütünleşme sürecinde giderek artan bir “ulusların” uyumu söz konusudur. Burada ortak siyasal ve hukuksal değerlerden ve uygulamalardan bahsetmek mümkündür. AB’nin de siyasal bütünleşme süreci içerisinde ileriye yönelik olarak kendisine atfettiği temel değerleri şu şekilde sıralayabiliriz:

—Barış: Avrupa politikası demek öncelikle “kalıcı barış”ın tesisi demektir. Avrupa bütünleşmesi ve AB olmaksızın gerek Avrupa’da barışın, demokrasinin, hukukun ve adaletin korunmasının ve gelecekte de güvenceye alınmasının çok güç olduğu yaygın paylaşılan bir görüştür;

—Birlik: üyelerin bazı sorunların üstesinden gelebilmeleri birlik içerisinde daha kolay olabilmektedir;

—Eşitlik: yalnız vatandaşlar arasında değil, aynı zamanda üye devletler arasında eşitlik sağlanması söz konusudur;

—Özgürlük: AB’nin temel değerlerinin başında “özgürlük” yer almaktadır. İşgücünün serbest dolaşımı, iş kurma özgürlüğü, hizmetlerin serbest dolaşımı, sermayenin serbest dolaşımı ile başlayan özgürlükler tanımı zamanla rekabet özgürlüğü, eşitlik gibi konuları da kapsayarak ekonomik özgürlüklerden sosyal ve siyasal hak ve özgürlükler yelpazesine genişlemiştir;

—Dayanışma: AB için de dayanışma vasıtasıyla refah ve külfetlerin üye devletler arasında eşit ve adil paylaşımına inanılmaktadır;

—Güvenlik: Avrupa’nın temel değerlerinden biridir. Vatandaşların arzuladığı, barış içinde yaşama ancak etkin bir güvenlik politikasına bağlıdır.

2.2. GENİŞLEME

Avrupa Birliği oluşumu yoğun ekonomik temelli olmakla birlikte genişleme süreci şüphesiz siyasi kararlar neticesinde olmaktadır. AB sadece ekonomik bir olay değildir, birey-devlet ilişkisini de içermekte olan siyasi ve hukuki bir yapıdır. Ancak

genişleme ile ilgili olarak sorun bu noktada siyasi yapının geleceği ile ilgili tartışmalarda da kendini ortaya koymaktadır.

Türkiye açısından da konu sadece dış politika konusu değildir; toplumsal ve siyasal hayata yönelik bir konudur ve içselleştirilmesi gereken bir konudur. Öncelikle bazı giderilmesi gereken eksikliklerin ne aşamada olduğu önem taşımaktadır. Siyasi irade eksikliğine çözüm olarak uyum paketleri ile ortaya çıkan kanun değişiklikleri öne sürülmekte, ancak AB tarafından bunların uygulamaya yansıtılması istenmektedir. Kurumsal kapasite eksikliğine çözüm aranırken burada AB'nin de desteği gerekmektedir. Ve sivil toplumun katılım eksikliği de zamanla aşılmaktadır. Roma Antlaşmasında, Avrupa'nın giderek daha yakınlaşması (ever closer union) ekonomik birlik –parasal birlik ve giderek siyasal birlik yolu açılmıştır. Avrupa'nın kendi bütünlüğüne ulaşması için ihtiyaç duyduğu bazı değerler söz konusudur. Bu değerler dışa karşı kendini koruyacağı değerlerdir.

Genişleme ile ilgili tarihi sürece baktığımızda, 1 Ocak 2007'deki son genişleme ile AB'nin 27 üyesi vardır.

Kuruluş: 1952

1951/1957 yıllarında toplulukta bulunan altı kurucu üyeler şunlardır:
Belçika,Fransa,Almanya (Batı),İtalya,Lüksemburg ve Hollanda.

Bunu izleyen yıllarda çeşitli aşamalarda aşağıdaki devletler birliğe katılmışlardır:

Birinci genişleme: 1973

1973'te: Danimarka, İrlanda ve Birleşik Krallık;

İkinci genişleme: 1981

1981'de: Yunanistan;

Üçüncü genişleme: 1986

1986'da: Portekiz ve İspanya;

1990'da: Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmeleri sonucu, üye devlet sayısı artmamasına rağmen, AB'nin sınırları genişlemiş ve nüfusu artmıştır.

Dördüncü genişleme: 1995

1995'te: Avusturya, Finlandiya ve İsveç;

Beşinci genişleme: 2004

2004'te: Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya, Slovenya;

Altıncı genişleme: 2007

2007'te: Bulgaristan, Romanya;

1979'da Danimarka tarafından kendini yönetme hakkı verilen Grönland, yapılan halk oylaması sonucu, 1985'te topluluktan ayrılmıştır.

Norveç 1972 ve 1994 yıllarında yapılan halk oylamaları sonucu topluluğa katılmama kararı almıştır.

Fas'ın yaptığı üyelik başvurusu girişimleri değişik zamanlarda, coğrafi gerekçeyle reddedilmiştir.

Makedonya 2004, Hırvatistan 2005'de üyelik başvurusu yapmıştır. 2006'da Karadağ adaylık için başvurmuştur.

Andorra, Liechtenstein ve San Marino, Avrupa Birliği ile gümrük birliği ilişkisine girmiştir.

Norveç, İzlanda ve İsviçre bütün zorlamalara rağmen Avrupa Birliği'ne girmek istememiştir.

3 Ekim 2005 tarihi itibariyle Türkiye de Avrupa Birliği ile katılım müzakerelerine başlamıştır.

Halen Türkiye, Hırvatistan ve Makedonya ile müzakereler devam etmektedir. Arnavutluk, Bosna-Hersek, Sırbistan ve Karadağ ise aday devletlerdir.

AB'nin genişlemesi hakkında olumsuz düşüncelerin artmasının birçok nedeni vardır. Bunları şöylece sıralayabiliriz:²⁰

—Genişlemenin maliyeti: 2004 Mayıs ayında 10 yeni devletin katılımı ardından 2007'de Bulgaristan ve Romanya ile birlikte bu yeni üyelerin AB'ye maliyeti yadsınamaz;

—Hazmetme kapasitesi: AB'nin mevcut siyasi ve ekonomik kapasitesi, kurumsal ve idari çerçeveleri dikkate alındığında, Birliğin kaç yeni üyeyi daha kaldırabileceğine yönelik bir görüş birliği bulunmamaktadır;

—Çekirdek devletler ayırımı: Avrupa entegrasyonu çekirdek devletler arasında mı derinleşmeli, yoksa yeni üyelerle eşit olarak mı genişletilmeli sorusunun cevabı da henüz netlik kazanmış değildir;

—Ekonomik boyutta: serbest ekonomi reformları ile sosyal ve ticari korumacılık tartışmaları devam etmektedir;

—Siyasi boyutta: özellikle dış politika konularında AB tek sesli olmayı başaramamaktadır;

—Fransız ve Hollandalı seçmenlerin, AB anayasasını kabul etmemeleri genişleme ile ilgili olarak olumsuz tepki olarak değerlendirilmiştir;

—Federal yapı: hükümetlerarası kimlik tartışmaları devam etmektedir;

—Avrupa genelinde daha fazla yayılmaya yönelik bir isteksizliğin hakim olduğu gözlemlenmektedir;

—Birçok ülkede ekonomik durgunluğa eklenen ticari ve mali konulardaki tartışmalar, korumacılık ve milliyetçilik eğilimlerine hız kazandırmıştır.

²⁰ Dünya, 30 Ocak 2006, s.17.

2.2.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEMESİNİN GELECEĞİ (GENİŞLEME SÜRECİ-DÜNÜ/YARINI)

Avrupa Birliği ileride bir gün ABD (Avrupa Birleşik Devletleri) olabilecek mi? Aslında bunun mümkün olup olmadığı sorusundan önce, Avrupalıların gerçekten bunu isteyip istemediklerinin net olarak ortaya konulması gerekmektedir. Bu konuda AB içinde kesinleşmiş ortak bir görüş yoktur. Bazı devletler (Fransa gibi), Birliğin federal bir yapıya sahip olmasını, siyasal bir bütünleşmeye gitmesini isterken; bazı üye devletler ise (başta Birleşik Krallık), Birlik içinde daha gevşek bağların hakim olmasını, devletlerin kendi egemenliklerini kaybetmemelerini istemektedirler. 27 üyeli AB'nin kendi geleceği ile ilgili olarak “sınırlarının nereye kadar uzanması”, veya diğer bir deyişle “genişlemenin durması mı, yoksa devam etmesi mi” gerektiği ile ilgilidir. AB'nin “ekonomik bir dev” haline gelse de, “siyasal bir dev” henüz olamamıştır. Birlik, Balkanlar'daki krizler, Irak sorununda şimdiye kadar gerçek bir siyasal varlık gösterememiştir.

Avrupa vatandaşlarının tamamı “Birleşik Avrupa” düşüncesini henüz tam anlamıyla benimseyebilmiş değildir. Bu düşünce adım adım ilerlemektedir. 27 üyeli Avrupa şu anda dünyanın en büyük ticaret merkezi olsa da ortak dış politika, güvenlik, savunma politikaları belirlenirken hala sorunlar yaşanmaktadır. Bu kapsamda AB bir “kimlik krizi”, “kimlik arayışı” yaşamaktadır. Türkiye'nin AB'ye kabul edilip edilmemesi meselesi de, bu kimlik krizi ile yakından ilgilidir. “Genişleme” ile ilgili sorunlar (din - kültür farkı, büyük nüfus, geniş coğrafya, ekonomik ve sosyal dengesizlik vs.) tartışılırken, Türkiye, anlaşmazlıkların odak noktası olmaktadır.

Artık AB, bir yandan üye devletlerin kimliklerini korurken, diğer yandan da karar verebilme ve uygulama yeteneği bulunan hem etkili hem de demokratik bir örgüt olma yolunda ilerlemeye çalışmaktadır. Bu bakımdan kurumsal yapısının genişlemeye uyumlu halde devamı esastır. Karar mekanizmalarının her genişleme sonrası kilitlenmemesi için uyum çalışmaları yapılmaktadır. Birliğin hedefi 27 üyeli

yapısının yeni görevleri göğüsleyebilecek şekilde uyarlanması ve kurucularının büyük siyasi projelerinin kaynakları göz ardı edilmeden ve kapsamı kısıtlanmadan tüm kıtaya istikrar sağlanması ve yeni üyelerin katılımına yardım ve teşvik olmalıdır. Soğuk Savaş'ın bitimi ve Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından eski Doğu Bloku devletleri, Polonya, Macaristan, Slovenya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Litvanya ve Letonya'nın yanı sıra, Akdeniz'deki iki ada devleti Malta ve Kıbrıs da artık yeni Avrupa demokrasileri olarak AB'de yer almışlardır.

Fransızlar tarafından Fransa'da kurulan ve Türkiye'nin AB üyeliğini destekleyen bir dernek olan La Turquie Europeenne'in başkanı Reynald Beaufort, Fransızların tamamının Türkiye'nin üyeliğine karşı olmadığını söylemektedir. Beaufort, "Fransızlar ne Türkiye'yi ne İslam'ı tanıyorlar. Sadece basit sloganlara göre hareket ediyorlar. Onlar için Türkiye eşittir müslüman devlet. Müslüman devlet eşittir terörist. Türkiye eşittir tehlike denklemi söz konusu". 15 yıl sonra AB'nin ne olacağı yönünde kimsenin görüş bildiremeyeceğini belirten Beaufort, "o zaman AB, vatandaşlarının istediği şekli alacaktır" diyor. Beaufort'a göre, Türkiye, halen inşaatı devam eden binaya eklenen büyük bir taş. Bu binanın ne binası olacağı, boyunun ne kadar olacağı ise henüz belirsiz. Sınırları bugünün siyasileri değil, gelecek nesiller belirleyecektir. Türkiye çok büyük stratejik öneme sahip genç nüfuslu bir ülke ve çok büyük bir pazar. Sonuç olarak Türkiye'nin geleceği Avrupa'da, çünkü düşünce yapısı olarak en yakın olduğu yer Avrupa. Orta Asya ve Güney'e uzanan bir köprü. Bu köprünün ABD ya da Rusya'nın değil, AB'nin kontrolünde olması, AB için yararlı olacaktır. Mevcut entegrasyonu yıkmak yerine daha yararlı olması için işbirliği yapmak iki tarafın da çıkarına olacaktır.²¹

Genişleme süreci şüphesiz yeni değildir, ilk 6'lardan bugüne sayı 27'ye ulaşmıştır. Ve tabii siyasi ekonomik kriterler ve müktesebat uyumunu gerektiren topluca Kopenhag Kriterleri olarak bilinen kriterler ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin karşısında artık 6 ya da 12 ya 15 değil, 27 muhatap vardır ve her AB'nin kapısını çaldığında bu 27 üye ile muhatap olacaktır. Bu arada Kıbrıs ve Yunanistan'ın da

²¹ A.e.

Türkiye’ye karşı talepleri olduğunu unutmamak gerekmektedir. Türkiye’yi rahatlatan bir nokta, AB tarafından alınacak kararlarda ilk aşamada eski üyelerin özellikle de büyüklerin etkili olmasına kesin gözüyle bakılmasıdır. Biz de “AB Türkiye’yi alacak mı? ” sorusunu tartışırken, AB içindeki kendi kimlik arayışı ile ilgili gelişmeleri de göz önünde bulundurmamız gerekmektedir.

Yaklaşık yarım yüzyıldır Avrupa bütünleşmesi, kıtanın gelişmesi ve halkının zihniyeti üzerinde önemli etkilerde bulunmuştur; aynı zamanda güçler dengesini de değiştirmiştir. Siyasi renklerinden bağımsız olarak tüm hükümetler, mutlak ulusal egemenlik çağının artık geçtiğinin farkındadır. Ancak güçlerin birleştirilmesi ve AKÇT Antlaşması’nın ifadesiyle “gelecekteki kader birliği” için harcanacak çabalar sayesinde, Avrupa’nın eski ulusları, ekonomik ve sosyal gelişmelerini sürdürebilir ve dünya ölçeğindeki etkinliklerini koruyabilirler. Ulusal ve ortak çıkarların sürekli dengelenmesine, ulusal geleneklerin farklılığına saygı gösterilmesine ve farklı kimliklerin güçlendirilmesine dayalı Topluluk yaklaşımı, her zaman olduğu gibi bugün de geçerlidir. Devletler arasındaki ilişkilere damgasını vuran köklü düşmanlıkları, üstünlük saplantılarını ve savaşçı eğilimleri aşacak biçimde tasarlanan bu yaklaşım, Soğuk Savaş yılları boyunca Avrupa’nın demokratik ülkelerinin özgürlüğe olan bağlılıkları çevresinde birleşmelerini sağlamıştır. Doğu-Batı karşıtlığının ortadan kalkması ve kıtanın siyasi ve ekonomik bakımdan yeniden birleşmesi, Avrupalıların gelecekleri için bugün her zamankinden daha fazla ihtiyaç duydukları Avrupa ruhunun zaferidir.²²

Tarihinin en büyük genişlemesini yapan AB’yi, şimdi daha zor bir karar beklemektedir: Türkiye’ye tam üyelik yolunu açıp açmama kararı. Zorluk, “Avrupa’lılığın tanımı” ve “Avrupa’nın sınırları” üzerine bir kimlik tartışmasını içerdiği için daha da karmaşık bir hal almaktadır. Avrupa kendini nasıl tanımlıyor, kendini nasıl ifade ediyor?

²² Avrupa Birliği- Avrupa Birliği’nin Tarihçesi,(Çevrimiçi), <http://www.abgs.gov.tr> ,15 Temmuz 2006

Türkiye, nasıl tarihi, coğrafyası ve siyasi tercihi nedeniyle “Batılı” bir devlet ise; bu kimlik, AB'ye katılım tercihi ile de, Müslümanlıkla çelişmemektedir. Tüm bu kimlik farklılıkları tartışmaları alenen ifade edilmek istenmemekte bunun yerine AB'ye tam üyelik için siyasi kriterler ön plana çıkartılmaktadır.

Türkiye'de mevcut bir görüşte AB'ye katılmanın AB'ye son derece önemli bir stratejik boyut getireceğine ilişkindir. Böylece AB'nin ikinci bir süper güç olabilecektir. Ancak AB üyeleri acaba bu iş için bütçe ayırmayı gerçekten düşünüyorlar mı, yoksa bu görevi ABD'ye bırakmayı mı tercih ediyorlar? Dolayısıyla Türkiye'nin üyeliği bu açıdan AB'yi gerçekten ilgilendiriyor mu?

Avrupa'nın gelecekte nasıl bir AB olacağı ile ilgili olarak Türkiye'nin üyelik şansına bakacak olursak, Coğrafya Avrupası olarak yani, Konfederal bir yapı içinde bir araya gelmiş, ticari bir birlik olarak AB'de, Türkiye'ye yer bulmak daha kolay. Siyasi bir AB olarak yani, tek açıdan tek politika uygulanan Federal bir AB içinde ise bu çok daha zor görülüyor.

Şimdiye kadar “Türkiye AB üyeliğine hazır değil. Kopenhag kriterlerinin ekonomik ve siyasi koşullarını yerine getiremez” deniyordu. AB, Türkiye'nin 1963 Ankara Antlaşması'ndan bu yana devam eden ilişkilerini göz ardı edemeyerek Kopenhag Kriterlerine dahil etmiştir. Tam üyelik müzakerelerinin başlaması ile şu görüldü ki; Türkiye'nin tam üyeliği AB'yi büyük bir değişime zorlayacak. Bütçeden ortak tarım politikasına; ortak savunma ve dış politika arayışlarından Avrupa Parlamentosu dahil tüm kurumlarının karar alma mekanizmalarına kadar her şey değişecek.

17 Aralık 2005'te Brüksel'de bir araya gelen AB liderleri 2007–2013 AB bütçesini belirlemişlerdir. Türkiye ile üyelik müzakerelerinin yaklaşık 10 yıl süreceği tahmini ile Türkiye için bütçeden ne kadar pay ayrılacağı konusu muhtemelen AB'nin bir sonraki uzun dönem bütçesinde tartışılacaktır. Bu arada Hırvatistan 2009'dan önce katılmayı planlarken, eski Yugoslav Cumhuriyeti Makedonya, Ukrayna ve Moldova'da sırada bekleyen devletler arasındadırlar.

Daha geniş bir Avrupa fikri Avrupa dış politika çevrelerinde merak uyandırmaya devam etmektedir. Genişleyen bir Avrupa'nın kıtanın geri kalanıyla ve komşularıyla ilişkilerini düzenleyen stratejik bir tanımı olması gerektiği düşünülmektedir. Avrupa dışişleri bakanlarının konuşmalarında “daha geniş bir Avrupa” referansları vardır. Avrupa'nın genişlemesinin stratejik amacı, Avrupa'nın geri kalanındaki devletlerin ortak Avrupa değerlerine ve gelişmeci entegrasyon kazanımlarına uygun şekilde dönüştürülmesidir. Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın daha önceki faşist rejimleri ve Orta ve Doğu Avrupa'nın eski komünist devletleri üzerinde Avrupalılaşma son derece güçlü bir siyasi, sosyal ve ekonomik bir yönlendirici güç olmuştur. Şimdi mesele daha geniş bir Avrupa anlayışının geri kalan üye olmamış devletler için yeterli dürtü oluşturup oluşturamayacağıdır.²³

Avrupalılaştırma nedir? sorusuna cevap arayacak olursak; milli politikaların Avrupa değer ve standartlarına uygun bir şekilde dönüştürülmesidir şeklinde tanımlayabiliriz. Şöyle ki:

—AB ve Avrupa Konseyi kural ve normlarından kaynaklanan yasal ve kurumsal yükümlülükler;

—Entegrasyonun bir sonucu olarak ekonomik yapılarda ve bireylerin çıkarlarındaki nesnel değişiklikler;

—İnanç, beklenti ve kimliklerde öznel değişiklikler bu değişimin özeti olarak sayılabilir.

Komisyonun daha geniş bir Avrupa ile ilgili politikasının derinleştirilmesi gerekmektedir çünkü şu ana kadar sunulan sebepler stratejik bir motivasyon sağlayacak kadar güvenilir ve özlü değildir. Bu nasıl geliştirilebilir? Başlangıç noktası, daha geniş bir Avrupa ile büyük Orta Doğu arasında kategorik bir ayrım

²³ Michael Emerson ,Deepening the Wider Europe: Thinking Ahead for Europe,(Çevrimiçi), <http://www.ceps.be>, 18 Temmuz 2006.

olabilir. Daha geniş bir Avrupa, Avrupa Konseyi üyeleri ve siyasi ve insan hakları normları ile açıkça tanımlanabilir.²⁴

Bu normlar AB'ninkilerle aynıdır, Avrupa Konseyi üyeleri geleneksel olarak Avrupa'nın tümü olarak bilinir. Dahası AB kurucu yasaları, tüm Avrupa demokrasilerini AB'ye üyelik konusunda prensipte uygun kabul etmektedir. Pratikte tüm geniş Avrupa –Belarus ve Rusya dışında- AB üyeliğini stratejik amaç olarak görmektedirler.²⁵

Komisyon politika alanlarından önce tek tek komşu ülkeler üzerinde odaklanarak işe başlamıştır. AB nihai sınırlarına ulaşmadan önce, ortak bir Avrupa evi kurmak için ilk ciddi adımın temeli şu üç grup altında toplanabilir:²⁶

— Güvenlik boyutu: Ortak bir özgürlük, güvenlik ve adalet alanı. AB geniş Avrupa ülkelerine artan seyahat özgürlüğü, dış güvenlikle ilgili işbirliği alanı;

—Ekonomik boyutu: Bir Avrupa ekonomik alanı, bir Avrupa makroekonomik ve para sistemi alanı, bir Avrupa altyapı sistemi ve şebeke alanı;

—Siyasi ve insani boyutu:

-Demokrasi ve İnsan haklarının Avrupa'ya özgü alanı: Burada Avrupa Konseyi, AB ile birlikte çalışarak geniş bir Avrupa için anahtar rol üstlenecektir. AB, Avrupa Konseyi'nin insan hakları geleneklerini de kabul eder, ayrıca demokrasi ve insan hakları programları için gerekli kaynakları arttırabilir;

-Eğitim, kültür ve araştırmanın Avrupa'ya özgü alanı: AB programları geniş Avrupa'ya açılmış olmakla birlikte teknik yardım programları zayıf kalmıştır. Bu konuda daha fazla fon gereklidir. Burada hiçbir siyasi şart aranmamalıdır, çünkü bu yatırımlar on yıllar sonraya dönük yatırımlardır.

Bugün Avrupa'nın daha çok genişleme konusunda çekingen olmasının sebebi vardır, 15'ten 25'e ardından 27'ye geçmeyi hazmetmek gerekir. Öte yandan AB ideolojisi ve kurucu kanunları gereği hiçbir Avrupa demokrasisinin üyelik görüşünü

²⁴ A.e.

²⁵ A.e.

²⁶ A.e.

reddedemez. Bu durumda muhataplar üyelik için hazır olmasalar da, Avrupalılaşıma için bir motivasyon işareti olarak üyelik perspektifine ihtiyaçları vardır. Bu arada geniş Avrupa ortak bir Avrupa evi düşüncesini oluşturmalıdır, sadece komşulara bir jest olarak kalmamalıdır. Mesela ticaret ve ekonomik altyapılar için ortak politika alanları olduğu takdirde, Akdeniz ülkelerine açık olabilir. Avrupa Konseyi kendi insan hakları kurallarını takip etmek isteyen ülkelerle işbirliğine açıktır ve bu cesaretlendirilmelidir. O halde geniş Avrupa, ortak değerler ve Avrupa perspektifi ile Avrupalılaşıma sürecini özendirdiği müddetçe sınırlar açısından esnek olmalıdır.²⁷

Yunanistan ile 1976 yılında katılım müzakereleri başlatıldığında, tam üyeliğin özellikle bu devlette demokrasinin gelişmesini olumlu şekilde etkileyeceği düşünülmüş ve katılım süreci üye devletler tarafından desteklenmiştir. İspanya ve Portekiz'in tam üyeliği de, Yunanistan'ın tam üyeliğinde olduğu gibi diktatörlük rejiminden demokrasiye geçişi destekleyici yönde düşünülmüştür.²⁸

Türkiye'nin müzakerelere başlaması ile yeni komşuluk fikri önemli bir boyut kazanmıştır, Avrupa güvenlik stratejisi ile de daha çok örtüşmektedir.

AB uzun vadede Batı Balkanları kendi içine üye alacak eğilimi gösterse de, özellikle Avusturya, Fransa, Almanya ve Lüksemburg başta olmak üzere AB vatandaşlarının büyük bölümü AB'nin genişlemesine olumlu bakmamaktadır. Eurobarometre tarafından yapılan kamuoyu yoklamaları, AB'nin genişlemesine verilen desteğin yüzde 49'larda olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, AB'nin öncelikle kendi kimliğini, sınırlarını ve değerlerini tam anlamıyla belirlemesi ve bunu kendi vatandaşlarına benimsetmesi gerekmektedir. Bu bakımdan, AB'ye katılım ölçütleri olarak Kopenhag Kriterleri AB'nin en büyük yardımcısı olmuştur.

²⁷ A.e.

²⁸ J.Mc Cormick, **The European Union, Politics and Policies**, Cambridge, West View, 1996, s.60.

2.2.2. AVRUPA BİRLİĞİ'NE KATILIM (ÜYELİK KRİTERLERİ)

Kopenhag Zirvesi öncesinde Avrupalı olmak için coğrafi bir tanımlamanın dışında somut bir kriter yoktu. Roma Antlaşması'nın 237.maddesi, “her Avrupa devleti Topluluğun bir üyesi olmak için başvurabilir” der. Maastricht Antlaşması'nın F bendi de “üye devletlerin hükümet sistemlerinin demokrasinin ilkelerine göre kurulmuş olması gerektiği”ni eklemektedir.

Aşağıda bir devletin AB'ye katılımı için dört önemli kriter bulunmaktadır. Burada ele alınan kriterler, hem tam üyeliğin ön şartlarını ve hem de tam üyeliğin muhtemel sonuçlarını belirtmektedir.²⁹

1.Grup kriterler: Demokratik Güvenlik

- Parlamberter demokrasi;
- İnsan hakları ve demokrasi;
- Sosyal ve siyasal örgütlenme özgürlüğü.

2.Grup kriterler: Müktesebatı yerine getirmek

- Ekonomik olgunluk;
- Ekonomik ve parasal birliğe geçiş kriterlerine uyum: Enflasyon, bütçe açığı, kamu borçları oranları ve ulusal programın istikrarı ile ilgili verilerde AB ortalamasına dayanan çeşitli kriterlere uyum;
- Siyasal ve idari alt yapının uyumu;
- Sosyal, idari ve ekonomik kadroların hazırlığı;
- AB'nin siyasal müktesebatını kabul etmek.

3.Grup kriterler: Birliğin Siyasal Gelişmesine Açıklık

- Birlik yetkilerinin genişlemesine açıklık;
- Kurumsal reformlara açıklık;
- Ulusal çıkarlar ile AB arasındaki ilişki.

²⁹ Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Yayınları, 2007, s.79.

4.Grup kriterler: Avrupalılık

- Coğrafi konum;
- Ortak küresel miras;
- AB ruhu.

Tabii bazı kriterlerin (özellikle ekonomik kriterlerin) rakamsal ölçütleri olmasına karşılık, örneğin ortak küresel miras ya da AB ruhu denildiğinde bunun objektif ölçütlerini saptamak basit olmamaktadır.

2.2.2.1 KOPENHAG AVRUPA KONSEYİ (1993) (KOPENHAG KRİTERLERİ)

Genişleme sürecinde Kopenhag Kriterlerinin önemi büyüktür. Kopenhag kriterleri 21–22 Haziran 1993'te yapılan Avrupa Konseyi toplantısında kabul edilen ve Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine uygulanacak üyelik kriterleridir. Daha önceki genişlemelerde en fazla üç devlet söz konusu iken bu en büyük genişleme de on yeni devlet üye oluyordu.

AB, Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerindeki (MDAÜ) reform sürecine yardım amacıyla, öncelikle söz konusu devletlerde siyasi istikrarı tesis etmeyi hedeflemiştir. Demokrasinin bu devletlerde benimsenmesi AB'nin ve üye devletlerin güvenliği açısından önem taşımaktadır.³⁰

Merkezi ve Doğu Avrupa'daki gelişmeler, AB için siyasal bütünleşme, birlik kavramını ön plana çıkarmıştır. Siyasi birliğin başarılı bir şekilde uygulanması, bölgede çıkabilecek olası krizleri önlemede yardımcı olacaktır.³¹

³⁰ John Pinder, 'The European Community and Investment in Central and Eastern Europe', **Foreign Investment in Central and Eastern Europe**, Ed.by. Patrick Arstisien, New york, St Martin's Pres, 1993, s.175.

³¹ Tony Paterson, 'Challenges of a New World Role', **The European**, No.344, 12-18 December 1996

1993 Kopenhag Avrupa Konseyinde kabul edilen Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine uygulanacak olan tam üyelik koşullarını, Türkiye açısından da geçerli olması dolayısıyla özetlemek yararlı olacaktır. Kopenhag kriterleri olarak adlandırılan bu koşullara göre üyelik için:

- Demokrasi, hukuk düzeni, insan hakları ve azınlıkların korunmasını garanti altına alan istikrarlı kurumlara;
- İşleyen bir pazar ekonomisine, rekabetçi baskılara ve Birlik içindeki pazar güçleri ile başa çıkma kapasitesine;
- Siyasi, ekonomik ve parasal birlik de dahil olmak üzere, üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olmak şarttır. Ayrıca aday devletlerin Topluluk müktesebatını (acquis communautaire) uygulayabilmeleri de kriterler arasında yer almıştır.

AB ile katılma müzakerelerini sürdürürken Türkiye'nin kaydettiği ilerleme de Kopenhag Kriterleri ışığında değerlendirilecektir. Artık yalnızca yasalara uymaya dayalı bir genişleme devri söz konusu değildir. Hatta bu koşullar başlangıçta “ek koşullar”, “çifte standart” gibi tepkilerle itirazlara uğramış olsa da adaylar için ihtiyaçları olan reformların sürdürülmesinde bir teşvik yöntemi olmuştur.

Bu kriterlerin değerlendirilmesi Komisyon’un ve Parlamento’nun görüşleri alındıktan sonra Konsey tarafından yapılacak olup, bundan sonra AB üyeliği insan haklarına saygının mutlak öncelik taşıdığı, ön koşul içeren bir süreç haline gelmiştir.³²

Üye olacak devletlerin artık sadece kurucu antlaşmalara katılması ve AB yasalarını tamamen kabul etmesi yeterli olmamaktadır. Kopenhag siyasi kriterleri tam üyelik için aranan koşullardan biridir.

³² Füsün Türkmen, **Avrupa Birliği ve İnsan Hakları: Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Der. Beril Dedeoğlu, İstanbul, Boyut Yayınları, Ekim 2003, s. 149.

2.2.2.2. KOPENHAG KRİTERLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Daha önceki üç genişlemeden farklı olarak, Kopenhag kriterleri ile adayların sadece AB hukukunu, yasalarını ve standartlarını özümseme kapasitesinin değerlendirilmesinin ötesine geçilerek, daha kapsamlı ekonomik ve siyasi değerlendirmeler de konmuştur.

Kopenhag Kriterleri :

- Siyasi kriterler;
- Ekonomik kriterler;
- Topluluk müktesebatına uyum kriterleri olarak gruplandırılabilir.

Ayrıca bir de AB'yi ilgilendiren bir nokta vardır ki o da, yeni üyeleri özümseme kapasitesidir. Özümseme kapasitesi, genişleme tartışmalarında net olarak tanımlaması yapılamadığından, siyasetçilerin genişleme önünde yeni engeller çıkarmasına meşru bir zemin hazırlayacağı endişesi ile tartışma konusu olmuştur.

2.2.2.2.1. KOPENHAG SİYASİ KRİTERLERİNİN ÖNEMİ

Siyasi kriterler: “Aday devlet, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıklara saygı ve azınlıkların korunmasının güvence altına alındığı istikrarlı bir kurumsal yapıya sahip olmalı” şeklinde özetlenebilen kriterlerdir.

Genel olarak; devletin çok partili bir demokratik sistemle yönetiliyor olması, hukukun üstünlüğüne saygı, idam cezasının olmaması, azınlıklara ilişkin herhangi bir ayrımcılığın bulunmaması, ırk ayrımcılığının olmaması, kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığın yasaklanmış olması, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesi'nin tüm maddelerinin çekincesiz kabul edilmiş olması, Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kabul edilmiş olması gibi özellikler tam üye olmak için göz önüne alınan başlıca hususlardır. Ancak bu ilkelerin varlığı tek başına yeterli olmamakta, ayı zamanda kesintisiz uygulanıyor olmaları gerekmektedir. Aday devletlerin sadece

demokrasi ve hukukun üstünlüğü kavramlarını ifade etmekle yetinmemeleri, bunları günlük yaşama bütün unsurlarıyla geçirmeleri gerekmektedir. Özetle, üç temel siyasal kriter tam üyelik için önem taşımaktadır:³³

1.Demokrasi ve hukukun üstünlüğü:

Demokrasi ve hukukun üstünlüğü için; siyasal çoğulculuk, ifade özgürlüğü ve din seçme özgürlüğünü kapsayacak anayasal garantinin bulunması; çeşitli devlet birimlerinin normal işlevlerini yerine getirebilmelerine olanak sağlayan demokratik kurumlar, bağımsız yargı ve anayasal kurumlarının bulunması; değişik siyasi partilerin dönüşümlü olarak iktidara gelmelerini sağlayan ve genelde muhalefetin rolünü tanıyan özgür ve dürüst seçimlerin gerçekleştirilmesi vs. hususlar dikkate alınmakta ve değerlendirilmektedir.

2.İnsan hakları:

AB'ye adaylık için Avrupa Konseyi'nin İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerinin Korunması Hakkındaki Sözleşme'ye taraf olunması ve Avrupa Konseyi İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurunun kabulü önem taşımaktadır.

3.Azınlıklara saygı:

Bu konuda temel referans noktası olarak Avrupa Konseyi'nin Ulusal Azınlıkların Korunması Hakkındaki Çerçeve Sözleşmesi ile Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi tarafından kabul edilen 1201 sayılı tavsiye kararı esas alınmaktadır.

Türkiye, Kopenhag Zirvesinde üye adayları arasına alınmamıştır. Kopenhag Kriterleri, sosyalist sistemden liberal sisteme geçiş aşamasında olan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri için oluşturulmuştur. Türkiye'de çok tartışılan siyasi kriterlerin kapsamına, parlamenter sistemin sağlıklı işlemesine dayalı çoğulcu demokratik rejim, kuvvetler ayrımı, insan hakları ve temel haklar konusunda güvenceler girmektedir. AB kurucu antlaşmalarında AB'nin, "üye devletlerin AB'nin

³³ Can Aktan, 'Avrupa Birliği'ne Üyelik koşulları(Kopenhag Kriterleri): Türkiye Avrupa Birliği'nin Neresinde?',(Çevrimiçi) <http://www.canaktan.org>,26 Temmuz 2006.

ortak ilkeleri olan hürriyet, demokrasi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı ile hukukun üstünlüğü ilkeleri üzerine kurulduğu” ifade edilmiştir. Kurucu antlaşmalar ve diğer müktesebat, bu ilkelere kesin açıklamalar getirmez. İnsan hakları konusunda AB, 4 Kasım 1950 tarihinde Roma’da imzalanan İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Avrupa Sözleşmesi ile garanti altına aldığı hakları esas alır. AB Temel Haklar Şartı da 4 Kasım 1950 Sözleşmesine dayanır.³⁴

Kısaca, AB’nin üye ve aday devlette siyasi kriterler olarak aradığı özellikler demokrasinin güvencesi olan kurumların varlığı, hukukun egemenliği ve azınlıkların insan haklarına saygı güvencesidir.

2.2.2.2.2. KOPENHAG EKONOMİK KRİTERLERİ

Ekonomik kriterlerin nasıl yerine getirileceği konusunda hukuki bir çerçeve yoktur.

1-Etkin bir piyasa ekonomisinin varlığı:

Ticaretin, fiyatların, piyasaya giriş-çıkışların serbest olması, fiyat istikrarı, fikri ve sınai mülkiyetin korunması, mali sektörün iyi gelişmiş olması gibi konular yer almaktadır.

2-AB içinde rekabet edebilme kapasitesinin sağlanması:

Makro ekonomik istikrar, öngörülebilir ortamlar, işleyen bir piyasa, alt yapı, eğitim-öğretim alanında kaliteli elemanlar, küçük ve orta ölçekli firmaların yeterli sayıda olması gibi ilkelere dayanmaktadır.

2.2.2.2.3. KOPENHAG TOPLULUK MÜKTESEBATINA UYUM KRİTERİ

AB’ye uyum kriterleri denildiğinde akla ilk gelen iki kriterden biri, AB’nin siyasi birlik ve ekonomik-parasal birlik hedeflerini kabul etme ve bağlı kalmayı da

³⁴ Karluk,a.g.e.,s.81.

içeren üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneği ve diğeri de AB'nin aldığı kararlara ve uyguladığı yasaklara uyum sağlama yeteneğidir.

Müktesebat 120 bin sayfaya ulaşmaktadır. Müktesebat: Kurucu antlaşmalar, bu antlaşmalara dayanılarak çıkarılan ikincil mevzuat, ilke kararları, polis ve adli işbirliği alanında kabul edilen tedbirler, Toplulukların akdettiği uluslararası antlaşmalar ve üye devletlerin AB'nin faaliyetleri ile ilgili alanlarda kendi aralarında yaptıkları anlaşmalar ile Avrupa Toplulukları Adalet Divanı içtihatlarından oluşmaktadır.³⁵

Müktesebatın benimsenmesi, aktarma, uygulama ve icra süreçlerini kapsar. Topluluk mevzuatını ulusal mevzuata aktarma yanında, uygun idari ve adli yapılar yoluyla onun etkin uygulanmasının sağlamanın önemi, 15–16 Aralık 1995 Madrid'te yapılan Avrupa Konseyi Zirvesi tarafından vurgulanmıştır ve katılım müzakerelerinin temel bir ön koşulu olduğu vurgulanmıştır.³⁶ Bu konu üyeliğe hazırlanmanın çok önemli bir yönüdür ve üyelik için vazgeçilmez olan karşılıklı güven yaratılmasının çok gerekli bir ön koşuludur. Gelişmiş bir kamu hizmeti ve yargı, aday devletlerin üyelik yükümlülüklerini üstlenebilmesi ve AB yapısal fonlarını etkin biçimde kullanabilmesi bakımından önemli bir yer tutar.

Genişleme sürecinin birinci dalgasında, kriterlere en fazla uyum gösterebilme yeteneğine sahip olduğu değerlendirilen, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya ve Estonya; söz konusu kriterlere göre daha geri bir durumda bulunan ikinci dalgada ise Slovak Cumhuriyeti, Litvanya, Letonya, Bulgaristan ve Romanya yer almışlardır. Kıbrıs da daha önce alınan bir kararla söz konusu genişlemenin içine dahil edilmiştir. Daha sonra bu dalgalı sistem bırakılmış ve tüm aday devletleri kapsayan tek bir çerçeve oluşturulmuştur. Türkiye ise ekonomik ve siyasi alanlarda gerçekleştirmesi gereken reformlar nedeniyle bu genişleme kapsamına alınmamıştır.

³⁵ AB Müktesebatı,(Çevrimiçi) <http://www.abgm.adalet.gov.tr>,18 Haziran 2006.

³⁶ Karluk,a.g.e.,s.81.

AB'nin Türkiye'ye yönelik katılım öncesi stratejisi, Lüksemburg'da toplanan Avrupa Konseyi'nin talebi üzerine 1998'de geliştirilmiş olan Avrupa Stratejisi üzerine inşa edilmiş ve Türkiye'ye birtakım önerilerde bulunulmuştur. Türkiye'yi tam üyeliğe hazırlamayı amaçlayan raporda yer alan öneriler, Gümrük Birliği'nin derinleştirilmesini; Gümrük Birliği'nin tarım ve hizmet sektörlerini de kapsayacak şekilde genişletilmesini ve çeşitli alanlarda işbirliğini kapsamaktadır.³⁷

13 Ekim 1999'da açıklanan Türkiye için ikinci İlerleme Raporu'nda, Türkiye'ye üyelik perspektifi verilmesi önerilmiş ve bunun sonucunda 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde toplanan Helsinki Zirvesi'yle Türkiye, AB'ye tam üyeliğe aday devlet olarak kabul edilmiştir.

Helsinki'deki AB Konseyi'nde şöyle bir karar alınmıştır: “Konsey, Türkiye'de son zamanlarda yaşanan olumlu gelişmeleri ve ayrıca Türkiye'nin Kopenhag kriterlerine uyum yönündeki reformlarını sürdürme niyetini memnuniyetle karşılar. Türkiye, diğer aday devletlere uygulanan aynı kriterler temelinde Birliğe katılmaya yönelmiş bir aday devlettir”. Helsinki'de alınan kararlar AB-Türkiye ilişkilerinde bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Helsinki Zirvesi sonrasında, diğer aday devletler gibi Türkiye de, reformlarını teşvik etmeye ve desteklemeye yönelik bir katılım öncesi stratejiden yararlanmaya başlamıştır.³⁸

AB'nin genişlemesi ile ilgili olarak kendi iç idari yapısının da buna müsait hale getirilmesi gerekmiştir. Bu bakımdan AB'nin yeni üyeleri hazmetme kapasitesinin de genişlemede önemli bir etkisi bulunmaktadır. 2003 Nice Antlaşması ile 27 üyeli Birliğin kurumsal çerçevesi oluşturulmuştur. Bu sayının üzerine çıkıldığında AB'nin özellikle karar alma sürecindeki hareket kabiliyetini kaybetmemesi gerekmektedir.

³⁷ İKV Bülteni, 1-15 Mart 1998.

³⁸ 1999 Helsinki Zirvesi, (Çevrimiçi), <http://europa.eu>, 23 Mart 2006.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARINA YAKLAŞIMI

Savaşmayan bir Avrupa arayışından Avrupa Birliği sürecine giden yolda, AB'nin üçüncü devletlere karşı insan hakları politikasını etkileyen iki dış etmen, Amerika'nın dış politikasında insan haklarına daha fazla vurgu olması ve 1989 sonrası Orta ve Doğu Avrupa'da yaşanan gelişmeler olmuştur.

AB, bir yandan ortak değerlerini ve temel çıkarlarını korurken bir yandan da barışın korunması, uluslararası güvenliğin sağlanması, demokrasi ve hukuk devleti ilkelerine saygı, temel hak ve özgürlüklerin korunması gibi misyonları da üstlenmiştir.

20. yy ın son on yılı, Doğu Avrupa'da ortaya çıkan gelişmeler AB'yi de yakından etkilemiştir.

Sovyet bloku ülkelerinde, komünist rejimlerce uzun süre bastırılan özgürlük ümitleri, Mikail Gorbaçov tarafından Sovyetler Birliğinde girişilen reformlar ve batıya karşı uzlaştırmacı siyasetinin de etkisiyle karşı konulamaz biçimde ortaya çıkmıştır. Siyasi demokrasi ve ekonomik özgürlük yönünde arzular vasıtası ile komünist rejimler tamamen ortadan kalktılar. Üç yılda, Komünist rejimler çöktü ve başlangıçta SSCB'nin uydu ülkeleri ve ardından Sovyetler Birliği'nin kendi içindeki uluslar, tek tek bu yeni akımdan etkilendiler. Doğu blokunun sosyal örgütleri Varşova Paktı ve Comecon'un dağılması ile parçalandılar. Sovyetler Birliği bağımsız cumhuriyetler halinde parçalandı.

Bu dönüşüm, genellikle, barışçıl bir tarzda devam etti. Uzun ve acı bir iç savaşa yol açan sadece Yugoslavya'nın parçalanması olmuştur.

Bu köklü değişimler, Orta ve Doğu Avrupa'nın yeniden inşası meselesine yol açmıştır. SSCB'nin güvenlikleri konusunda endişeli olan önceki uydu devletleri, Avrupa'daki Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatına ve özellikle NATO'ya güveniyorlardı. Avrupa Konseyi bünyesinde demokrasi ve insan haklarını savunacak destekleyici bir sosyal yapı bulmuş oldular. Ait olmayı amaç edindikleri organizasyon olan Avrupa Topluluğu'ndan yardım aldılar.

Sovyetler Birliği'nin önleyemediği, Avrupa'nın entegrasyonu üzerinde doğrudan bir etkisi olan Doğu Almanya'daki Komünist rejimin çöküşünü müteakip Almanya'nın tekrar birleşmesi oldu. Birleşik Almanya'yı entegre etmek için, Avrupa Topluluğu'nu kuvvetlendirmek hayati önem taşıyordu. Bu 7 Şubat 1992'de imzalanan ve ekonomik ve parasal birlik ile siyasi birliğin oluşturulması yönünde en büyük adım olan Maastricht Antlaşmasının bir hedefi de bu olmuştur.¹

Başlangıçta Avrupa Topluluğu'nun insan hakları konularıyla ilişkisi, Topluluk içindeki sorunlara ilişkin olarak Divan önüne gelen davalarla ilgili olmuştur. Bu dönemde, insan haklarının Topluluk hukukunun genel ilkeleri arasında olduğu kabul edilmiştir. 1980'lerin ikinci yarısından sonra Topluluğun insan hakları politikası daha etkin hale gelmiştir. Tek Senet ve Maastricht Antlaşmaları sonrasında insan hakları AB'nin adeta odağını oluşturmuştur. Amsterdam Antlaşmasında açıkça ifade edildiği üzere, AB özgürlük, demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti ilkeleri üzerine inşa edilmiştir. Bir üye devletin, insan haklarını "ciddi ve sürekli" olarak ihlal etmesi durumunda, o devletin Antlaşmadan kaynaklanan bazı haklarını kullanmasının askıya alınabileceğine ilişkin düzenleme, insan haklarına bağlılığın bir göstergesidir.

Artık üye olmayan devletlerle yapılan her ticaret veya yardım antlaşmasına insan hakları ile ilgili maddeler konulmaktadır. AB içinde ve dışında insan hakları

¹ Pierre Gerbet,(Çevrimiçi),<http://www.ena.lu>, 31 Mayıs 2007.

ihlalleri ile ilgili konularda yıllık raporlar yayınlanmaktadır ve bu raporlar diğer devletler ile imzalanacak antlaşmalarda Konsey ve Komisyon tarafından dikkat alınmaktadır. Parlamento, insan haklarını ısrarla ihlal eden devletlere yaptırım uygulanmasını desteklemektedir.² İnsan hakları ve demokratik değerler, antlaşmaların temel unsurları olarak görülmeye başlanmıştır. Ve temel unsurların ihlali antlaşmaların askıya alınması yaptırımına kadar varmaktadır. Ancak bugüne kadar hiçbir antlaşma henüz böyle bir nedenle askıya alınmamıştır.

3.1. AVRUPA BİRLİĞİ’NİN ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI POLİTİKASI

İnsan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü Avrupa Birliği’nin temel ve en önemli değerleridir. Birliğe katılma arzusunda olan devletler için insan haklarına saygı bir ön zarurettir ayrıca onunla birlikte ticari ve diğer antlaşmaları yapmış devletler için ön koşuldur.

Avrupa Birliği insan haklarını evrensel ve bölünemez olarak görür. Bu yüzden, Birlik, hem sınırları dâhilinde hem harici devletlerle ilişkilerinde insan haklarını etkin biçimde desteklemekte ve savunmaktadır.

Birliğin insan hakları politikasının odağı, yurttaşlık hakları, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar üzerinedir. Birlik, azınlıklar ve sürgün hayatı yaşayan (ülkesinden kaçmak zorunda kalmış) insanlar kadar, kadın ve çocukların haklarını da desteklemeye çalışır. Teröre karşı savaş bir diğer öncelikli konudur.

AB genellikle iyi bir insan hakları siciline sahip olsa da, kendi halinden tam olarak memnun değildir ve mevcut durumun sürekli iyileştirilmesi çabası içerisinde. Özellikle iltica ve göçmenlik yönünden insan hakları ile ilgilenmekte; ayrıca ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve azınlıklara yönelik diğer ayrımcılık tipleri ile

² **The European Parliament and The Defence of Human Rights**, Office for Official Publications of The European Communities, L-2985,Luxembourg, ISBN 92-823-1222-4.

mücadele etmektedir. Birlik, uzun zamandır, diğer ülkelerden çalışmaya gelen ve savaş veya işkence nedeni ile yurtlarını terk eden insanların durumları ile ilgilenme ihtiyacı duymaktadır. Avrupa Birliği dahilinde yasal olarak yerleşmiş bulunan beş milyon göçmen işçinin haklarını, aile üyelerinin onlara katılma hakkını kolaylaştırmak için AB dahilinde ortak çalışmalar yapılmaktadır. Geçmişte bu haklar, bütün üye devletler tarafından, her zaman aynı biçimde uygulanmamaktaydı. Mülteci statüsünün verilmesi ve geri alınması ile iltica talebinde bulunanlar için kabul koşulları düzenlenmesi konusunda, uzlaşılan prosedürler beraberinde, Ortak Avrupa İltica Sistemi oluşturma yönünde birkaç adım atılmıştır. İlave olarak, mültecilerin kabulü, entegrasyonu ve ülkelerine gönüllü iadesi konularında destek sağlamak üzere Avrupa Mülteci Fonu kurulmuştur.³

AB, 1990’larda Balkanlar’da başlayan savaş esnasında olduğu gibi yurdunu terk etmek zorunda kalmış insanların toplu akını olduğunda, geçici koruma sağlayacak bazı önlemleri de kabul etmiştir. Kosova’daki 1999 savaşının ardından yürürlüğe giren bu hükümler, ülkesini terk etmeye zorlanmış insanlara ikamet ve çalışma izinleri, barınma, sosyal ve tıbbi hizmetler ayrıca çocukları için eğitim temin ederek, üç yıla kadar bir süre için onları korur. Resmi olarak iltica için müracaatta da bulunabilirler.⁴

Ayrımcılıkla mücadele için Topluluk Faaliyet Planı adı altında, AB, sınırları dahilinde, insan hakları konusunda uzmanlaşmış hükümet dışı kuruluşlar (Non-Government Organizations=NGO’lar) oluşumu ile ulusal yetkililer arasında değişimleri içeren çalışmalar, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ile mücadele etmek için geniş çaplı faaliyetler finanse edilmektedir. 2001’den 2006’nın sonuna kadar toplam 100 milyon Euro bütçe ile yürütülen Topluluk Faaliyet Planı, AB dahilindeki insan hakları denetimini de finanse eder ve üye devletlerce yapılan faaliyetleri

³ **Overviews of the EU Activities**, Human Rights, Haziran 2005

⁴ A.e.

değerlendirir. Özellikle kadın ve çocuklar olmak üzere insan kaçakçılığını durdurmak için yapılan çabalar, Birlik için, politik bir öncelik haline gelmiştir.⁵

Paris Anlaşmasının (1951) imzalandığı günden bu yana Avrupa'da her konuda bir bütünleşme öngörülmüştü. Özellikle siyasi işbirliğinin geliştirilmesi ve ortak güvenlik ve dış politika oluşturulması konularında insan hakları konusu, AB'nin önemli bir politika unsuru haline gelmiştir. AB bu konuda 1985'e kadar daha çok içe dönük bir politika sergilemiştir. 1986'dan sonra ise daha dışa dönük bir politikaya yönelmiştir. Bunun bir örneği de Türkiye ile olan ilişkilerinde karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye-AB ilişkilerinde insan hakları konusunun öne çıkması, 1980'lerden sonrasına rastlar. Bu tarihten önce ilişkiler daha çok ekonomik eksenslidir ve soğuk savaşta Türkiye'nin stratejik rolü nedeniyle nispeten ilişkiler sorunsuz devam etmiştir. 1970'lerde Türkiye'deki insan hakları ihlalleri ile ilgilenmeyen AB, 1980'lerde bunu ön plana almıştır. Türkiye'nin NATO'daki rolü vb politik sebepler yanında burada AB'nin 1980'lere kadar daha içe dönük olmasının payı büyüktür. AB Konseyi'nin 12 Eylül darbesine tepkisi, üyelik şansını sıfıra indirmesinin ardından tam üyelik müracaatı ve AB'ye dönük politikalar, AB'nin de Türkiye'ye karşı politikalarını hızlandırmıştır.

1980 sonrası ve özellikle 1990'larda öne çıkmaya başlayan insan hakları boyutu, AB'nin Türkiye'yi reddetme nedenlerinin en başında gelmiştir. Bu dönemde Kopenhag Kriterlerinin benimsenmesi de önemli bir gelişme olmuştur.⁶

Avrupa Siyasi İşbirliği çerçevesinde toplantı yapan Dışişleri Bakanları, Temmuz 1986'daki açıklamalarında, uluslararası alanda insan hakları ihlalleri ile ilgili olarak şu konulara dikkat çekmişlerdir: İnsan haklarının dünya ölçeğindeki

⁵ A.e.

⁶ Cenap Çakmak, 'Türkiye AB İlişkilerinde İnsan Hakları Boyutu: AB ve Avrupa Konseyi'nin Etkileri', **Stratejik Öngörü**, Tasam Yayınları, Sayı 3, 2004, s.32.

endişe verici durumunu, birey özgürlüklerinin ısrarla çiğnendiğini, birçok ülkedeki zorbalıkları ve ayırım gözetmeden şiddet uygulanmasını, çok sayıda insanın açlık, hastalık ve olanaksızlık nedeniyle acı çektiğini dikkate alarak, insan hakları ihlallerine karşı siyasi işbirliği içinde davranma kararlarını teyit ettiler ve AT ile üye devletlerin, üye olmayan devletlerle ilişkilerinin geliştirilmesinde ve yardımların dağıtılmasında temel hakların durumunu özellikle dikkate alacaklarını bildirmişlerdir. AT'nin ve üye devletlerin insan hakları politikasının değerlendirilmesi amacıyla da bir çalışma grubu oluşturulmuştur. O tarihten bu yana Konsey Başkanı, AT'nin ve üye devletlerin bu alandaki etkinlikleriyle ilgili olarak her yıl bir rapor hazırlayıp Parlamento'ya göndermektedir.⁷

İnsan hakları konusunda AB'nin üçüncü devletlere karşı tavsiye ettiği politikalar ideali yansıtsa da, AB üyesi devletlerin uygulamalarında başarısızlık örnekleri az değildir. Bosna'daki Birleşmiş Milletler (BM) mülteci kampını yöneten Hollandalıların bu konudaki başarısızlıkları, Srebrenica katliamını hazırlamıştır. Bu büyük katliam olayı, Hollanda'yı ve genelde Avrupa'yı, insan hakları konusunda çifte standart uygulamalarının varlığına olan inancı arttırmış ve bu yüzden de AB'nin bu konudaki samimiyetine olan inandırıcılığın kaybolmasına neden olmuştur.

Srebrenica katliamı, II. Dünya Savaşı'ndan buyana Avrupa'da gerçekleşmiş en büyük toplu insan kıyımı olarak ve Avrupa'da ilk kez belgelenmiş soykırım olması bakımından da önemlidir.⁸

Yine bugün AB üyesi Yunanistan sınırları içinde ve büyük çoğunluğu Batı Trakya'da bulunan Türk azınlığın statüsü Lozan Antlaşması ile belirlenmiş olmasına rağmen, uygulanan ayırımıcı ve baskıcı politikalar ile Türk azınlığın hakları elinden alınmaya çalışılmıştır. Lozan Antlaşmasına göre, kendi eğitim kurumlarını kurma ve öğretmen tayin etme hakkı bulunan Batı Trakya Türk toplumunun bu hakları

⁷ Christiane Duparc, **Avrupa Topluluğu ve İnsan Hakları**, Avrupa Toplulukları Komisyonu, Ekim 1992, s.21.

⁸ Institute for War and Peace Reporting, Tribunal Update: Briefly Noted (TU No 398, 18-Mar-05),(Çevrimiçi) <http://www.iwpr.net>, 02 Nisan 2008.

kısıtlanmaktadır. Yine din ve inanç hürriyetleri, vakıfların yönetiminde karşılaşılan güçlükler, mülkiyet haklarında yaşanan sorunlar, kamulaştırma gibi ekonomik baskıların yanı sıra vatandaşlıktan atılma ya da Türk kimliğinin reddi gibi politik baskılar yaşanmaktadır. Lozan Antlaşması, Türk tebaasına kendi lisanlarını kullanma imkânı vermesine rağmen, US State Department Raporu'na göre; Yunanistanda Turk (Tourkos) adının şirket isimlerinin başında kullanılması yasaklanmıştır. Haziran 1997'de bir grup öğretmen hakkında "Turkish Teachers of Western Thrace" isimli yazıyı imzaladıkları için kovuşturma açılmış ve hapse mahkûm edilmişlerdir.⁹

Uluslararası Af Örgütü'ne göre, çoğu AB devleti insan haklarını ihlal etmektedir. Uluslararası Af Örgütü'nün 11 Eylül saldırılarının ardından Birleşik Krallık'ı ciddi insan hakları ihlallerinde bulunmakla suçlaması, yine Uluslararası Af Örgütü'nün İspanya'nın Bask gerillalarına yönelik tavrını eleştirmesi, Almanya'yı ise, Çeçenleri zorla sınır dışı ederek Rusya'ya göndermekle suçlaması birer örnektir. Yunanistan da Uluslararası Af Örgütü'nün insan hakları ile ilgili eleştirilerine maruz kalmıştır. Uluslararası Af Örgütü'nün Brüksel'deki bürosunun müdürü Rick Oosting, bir basın toplantısında, "AB'nin dışarıda insan hakları vaazı vermesi yeterli değil, Avrupa önce kendine bakmalı" demiştir.¹⁰

İnsan hakları ihlallerinin devam etmesi halinde, diğer devletlerin AB'nin dünya çapında yaptığı insan hakları savunuculuğunu ciddiye almaları zorlaşacaktır. Bugün AB'nin insan haklarına verdiği büyük önem, beklide kendi uzak ve yakın geçmişinde yaşanan insan hakları ihlallerini unutturma çabasının bir devamı olarak ta düşünülebilir.

Haziran 1991 Lüksembourg zirvesinde yayımlanan "İnsan Hakları Bildirgesi"yle insan haklarının geliştirilmesi, korunması, üye devletlerin parlamenter demokrasi ve hukukun üstünlüğüne bağlılığının önemi vurgulanmıştır. İnsan hakları ihlallerinin ve birey özgürlüklerinin yok edilmesinin, bireyin kalkınma sürecine

⁹ **Journal of International Affairs Special Issue on Human Rights**, December 1998-February 1999, Volume III, Number 4, ISSN 1300-8641-0-9, s.118.

¹⁰ (Çevrimiçi) <http://www.abgs.gov.tr>, 12 Ocak 2004

katılımlarını önlediği inancını dile getirdiği gibi uluslararası topluluğun, insan hakları ihlallerinin kurbanlarıyla dayanışma gösterme ve onlara insani yardım sağlama görevine de dikkati çekmiştir.¹¹

Konsey ve Konsey bünyesinde toplanan üye devletler, 28 Kasım 1991’de insan hakları, demokrasi ve kalkınmaya ilişkin bir karar yayınlamışlardır. Buna göre, demokrasi ve insan hakları alanlarında kaydedilen ilerlemelerin, ikili yardım politikalarında ve AT’nin gelişmekte olan ülkelerle işbirliği politikasında hesaba katılabilmesi için bir dayanışma ve eşgüdüm çerçevesi çiziyordu. Bu karar, yardım alan ülkelere, demokrasi ve birey haklarına saygı bakımından gösterdikleri performansa göre farklı uygulamalar yapılmasını öngörmektedir.¹²

1992’ye kadar Avrupa Politik İşbirliği, 1992’den sonra Ortak Dış Politika ve Güvenlik politikası uygulanmaya geçilmiştir.

Tam üyelik, özellikle siyasi olarak, aday devletlerin tüm organlarıyla demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan hakları ve azınlık haklarının korunmasının garanti altına alınmasını gerektirmektedir. AB, özellikle Kosova krizinden sonra genişlemeye ilişkin uzun vadeli planlarını orta vadeye çekme kararı almıştır. Bunun temelinde yer alan neden ise Kosova krizi veya benzeri olayların önüne ancak daha geniş bir Birlik bünyesinde sağlanacak barış, güvenlik ve demokrasi ortamı sayesinde geçilebileceği fikrinin ağır basmasıdır. AB genişlemeye yönelik olarak temel prensipleri Kopenhag Zirvesinde tesbit etmiş ve bu adaylar için kriterler bağlanmıştır.

AB Devlet ve Hükümet Başkanlarının Haziran 1998 Cardiff Zirvesinde kabul ettikleri karar uyarınca, AB Komisyonu 1998 yılında aday devletler hakkında “İlerleme Raporları” hazırlamaya başlamıştır.¹³

¹¹ Duparc,a.g.e.,s.21.

¹² A.e.,s.21-22.

¹³ Cardiff Zirvesi, İKV Bülteni,16–30 Haziran 1998.

3.1.1. İNSAN HAKLARI VE DEMOKRATİKLEŞME ÜZERİNE AVRUPA BİRLİĞİ BİLDİRGELERİ

İrkçılığın önlenmesi, ayrımcılıkla mücadele konusu, AB'nin yakından takip ettiği bir konu olmuştur. AB altı ayda bir yapılan zirve toplantılarında bu konulara sık sık yer vermiştir.

25–26 Haziran 1990 Dublin Zirvesinde Antisemitizm, İrkçılıkla mücadele ve Yabancı Düşmanlığına İlişkin Bildirge kabul edilmiştir ve bu mücadelenin meşru ve sürekli bir görev olduğu vurgulanmıştır. Avrupa Birliği'nin 28–29 Haziran 1991'de Lüksemburg Avrupa Konseyinde kabul edilen İnsan Hakları Bildirgesi'ne göre, uluslararası ilişkilerin başlıca bölümü ve Avrupa işbirliğinin köşe taşı olan insan haklarına saygı konusunda kendi bildirgeleri yoluyla da bağlıdır. Kasım 1991'de, Konsey ve Konsey dahilinde toplanan üye devletlerin temsilcileri, insan hakları, demokrasi ve kalkınma üzerine bir önerge kabul etmişlerdir.¹⁴

Yine 9–10 Aralık 1991 Maastricht Zirvesi'nin ardından İrkçılık ve Yabancı Düşmanlığına İlişkin bir bildiri yayınlanmıştır.

10 Aralık 1998'de, Avrupa Birliği insan hakları alanında AB politikalarının “sürekli olması ve gerektiği zaman güçlendirilmesi ve iyileştirilmesi” gerektiğini ifade eden İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 50. yıldönümü vesilesiyle bir bildirge kabul edilmiştir. Bildirge, AB'nin insan hakları politikasını güçlendirecek altı pratik adım içeriyordu:¹⁵

—Dünyadaki insan haklarının durumunun iyileştirilmesi ve ortak değerlerin yerleştirilmesi hususunda daha yakın işbirliğinin sağlanması için yıllık yayımlanan AB insan hakları raporlarından faydalanılması;

¹⁴ Human Rights,(Çevrimiçi) <http://europa.eu.int>, 04 Mayıs 2006.

¹⁵ A.e.

- Eğitim faaliyetleri gibi diğer başka alanlarda da insan haklarının geliştirilmesi, eğitim ile ilgili kurumlarla işbirliği halinde “insan hakları mastır programı”nın organize edilmesi;
- AB kurumlarının, akademik çevrelerin ve hükümet dışı kuruluşların temsilcilerinin katıldığı periyodik insan hakları tartışma toplantılarının yapılması;
- İnsan hakları ve demokrasi alanındaki çalışmalarda, seçimleri denetlemek üzere, insan hakları ve demokrasi uzmanları listesi yayınlamak gibi, insan hakları ve demokrasi ile ilgili uluslararası gerekliliklerin yerine getirilmesi;
- Üçüncü devletlerde, insan hakları ve temel özgürlükler bağlamında, demokrasi ve hukukun üstünlüğüne saygıyı geliştirmek ve özellikle bu alanda en erken uyumun sağlanması ve taslak düzenlemelerin hazırlanmasında yardımcı olunması, AB çatısı altında işbirliğinin geliştirilmesi;
- Gerekli olan tüm parasal vb yardımların, AB yapısı içinde geliştirilen işbirliği çerçevesinde en uygun yöntemlerle sağlanması.

3.1.2. ÜÇÜNCÜ DÜNYA DEVLETLERİ İLE YAPILAN ANTLAŞMALARDA İNSAN HAKLARI MADDELERİ

AB, yavaş yavaş insan hakları meselesini, diğer devletler ve çevrelerle ilişkilerinin ön sırasına yükseltmiştir. 1992’den beri, üçüncü devletlerle ticaret ya da işbirliğine dair tüm anlaşmalar, taraflar arasındaki ilişkilerde insan haklarının, gerekli ana unsur olduğunu taahhüt eden bir madde içerirler. Şu an, 120’den fazla bu gibi anlaşma mevcuttur.

AB’de üçüncü devletlerle ilişkilerde insan haklarının korunması projeleri coğrafi olarak ve konu olarak iki tür yaklaşımla sınıflandırılmaktadır.¹⁶ İnsan haklarının korunması konusundaki coğrafi sınıflandırmaya göre; Afrika, Karayib, Pasifik, Orta Doğu, Asya, Latin Amerika, Merkezi ve Doğu Avrupa,

¹⁶ **Report From The Commission on The Implementation of Measure Intended to Promote Observance of Human Rights and Democratic Principals**, Commission of the European Communities, Brussels, 1997, Com (96) 672 Final.

Commonwealth, Eski Yugoslavya (Slovenya hariç), Türkiye yer almaktadır. İnsan haklarının korunmasının konu olarak sınıflandırılması ise şöyle yapılmaktadır; serbest seçimler, hukukun üstünlüğü, parlamenter demokrasi, siyasi özgürlükler, idarenin şeffaflığı, çoğulculuk, medyanın desteklenmesi, insan haklarının eğitimi konuları, hükümet dışı organizasyonların desteklenmesi, hedef grupların (çocuklar, kadınlar, yerli halkın, tutuklu ve esirlerin, işkence kurbanlarının, ulusal azınlıkların) korunması.

İnsan haklarının asıl rolü Afrika'daki -Karayib Denizi ve Pasifik ile ilgili (ACP grubu)- 78 gelişmekte olan ülke ile Birliği bağlayan ticaret ve yardım paktı olan ve 2000 yılında imzalanan Cotonou Anlaşması'nda özellikle belirgindir. Eğer bu ülkelerden herhangi biri insan haklarına saygı göstermeyi ihmal ederse, ticari imtiyazları askıya alınabilir ve yardım programları azaltılabilir ya da kısıllabilir. Birlik yoksulluğun azaltılması politikasına inanır, denizaşırı kalkınma politikasının ana hedefi sadece demokratik bir yapı içinde gerçekleştirilecektir.¹⁷

AB'nin dünya çapındaki, acil insani yardım programı normal olarak, insan hakları ihlalleri nedeniyle kısıtlamalara tabi değildir.

1990'ların başından beri, AT, üçüncü dünya devletleri ile - Avrupa antlaşmaları, Akdeniz antlaşmaları ve Cotonou Antlaşması (eski Lomé Konvansiyonu) gibi ortaklık antlaşmaları dahil - ikili ticaret ve işbirliği antlaşmaları içine aşağı yukarı sistematik olarak insan hakları maddelerini dahil etmişti. Mayıs 1995 tarihli Konsey kararı ile, insan hakları maddesi, (tekstil, tarımsal ürünler vs. hakkındaki sektörel antlaşmalar hariç) müzakere edilen bütün sonraki genel karakterli ikili antlaşmalara dahil edilmiştir.¹⁸

Avrupa Topluluğu'nu oluşturan Antlaşma'nın, üçüncü dünya devletleri ile ekonomik, mali ve teknik işbirliği konusundaki, 181. maddesi:

¹⁷ **Overviews of the EU Activities**, Human Rights, Haziran 2005.

¹⁸ Human Rights,(Çevrimiçi) <http://europa.eu.int>, 04 Mayıs 2006.

Bu alanda topluluk politikası, gelişmekte olan ve güçlenen demokrasi genel hedefine ve hukukun üstünlüğüne ayrıca insan hakları ile temel özgürlüklere saygı gösterilmesi amacına katkıda bulunacaktır demektir.¹⁹

AB'nin üçüncü devletlerle ilişkilerinde insan hakları ve demokrasiye verdiği önem gereği, bu konulardaki ihlaller karşısında uygulayabileceği bazı yaptırımlar söz konusu olabilmektedir. Bu yaptırımlar:

- Siyasi ilişkilerin durdurulması;
- AB'ye giriş-çıkışların kısıtlanması;
- Diplomatik ilişkilerin kesilmesi, büyükelçilerin geri çekilmesi, diğer üst düzey temasların iptali;
- Askeri ve veya ticari ambargolar, ticaretin kısıtlanması veya yasaklanması.

3.1.3. İNSAN HAKLARI VE DEMOKRATİKLEŞME ÜZERİNE KOMİSYON TEBLİĞLERİ

İnsan hakları alanında bütün Avrupa Birliği faaliyetleri için bir sistem arz etmek amacıyla, Komisyon 1995'ten bu yana Konsey ve Parlamento'ya yönelik bir tebliğler serisi yayınlamıştır. Bu tebliğler ile, Avrupa Birliği'nin insan hakları ve demokratikleşme yaklaşımının istikrar ve etkinliğini arttırmayı hedefleyen stratejiler düzenlenmiştir.

Mayıs 2001 tarihli “Üçüncü Dünya Ülkelerinde İnsan Hakları ve Demokratikleşmeyi Desteklemekte AB'nin Rolü” hakkındaki tebliğ, özellikle AB'nin harici yardımı için bu alanda uyumlu bir strateji geliştirme üzerine yoğunlaşır. Tebliğ, gelecek yıllar için dış ilişkilerde Komisyon'un geniş kapsamlı stratejik yaklaşımı bağlamında bu politikayı belirlemeyi hedefler. Ayrıca, Amsterdam ve Nice Antlaşmaları ile özellikle insan hakları ile ilgili AB'nin dahili ve

¹⁹ Rights,(Çevrimiçi) <http://ec.europa.eu>, 08 Temmuz 2006.

harici yaklaşımları arasında daha fazla uyumu önceden gören Temel Haklar Sözleşmesi dahil, AB'nin faaliyetleri için hukuki ve siyasi sistemdeki son gelişmeleri göz önüne alır. AB, her zaman yaptırımlar ve diğer olumsuz tedbirlerden ziyade, ortaklık ve işbirliğine dayalı bir yaklaşımı tercih etmiştir. Amaç, sürdürülebilir bir değişimi gerçekleştirmek için, hem hükümetler hem sivil toplum örgütleri ile çalışmaktır.²⁰

3.1.4. İNSAN HAKLARI VE DEMOKRATİKLEŞME AMAÇLI FAALİYETLERİN DESTEKLENMESİ

Dünyanın her yerinde insan haklarına ağırlık vermek amacı ile AB, Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları İnisiyatifi'ni finanse eder. 1994'te kurulan Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları İnisiyatifi kuruluşu, 130 milyon Euro yıllık bütçeye sahiptir. Bu kuruluş, insan hakları ve demokrasinin kuvvetlendirilmesi için uzun vadeli saygı tesis etmekle görevlidir, ayrıca dört ana alanda odaklanır:²¹

- Demokrasinin güçlendirilmesi, iyi yönetim ve hukukun üstünlüğü (sivil toplum ile politik çoğulculuğu ilerletmek üzere işbirliği, özgür basın ve güçlü yargı sistemi);
- Hala ölüm cezasının bulunduğu devletlerde bu cezanın kaldırılması;
- Önleyici tedbirler (polis eğitimi ve öğretimi gibi) ve diğer önlemler (uluslararası mahkemeler ve ceza mahkemeleri oluşturulması gibi) yoluyla işkence ile mücadele;
- Politik haklar ve vatandaşlık hakları konusunda saygı temin ederek ırkçılık ve ayrımcılıkla mücadele.

Demokrasi ve İnsan Hakları İnisiyatifi kuruluşu, Avrupa Parlamentosu'nun (AP) bütçe ile ilgili arttırılan yetkileri kapsamında, AP'nin inisiyatifi ile oluşturulmuştur. İnsan haklarının desteklenmesi, cinsiyet eşitliği ve çocukların korunması amaçlı projeleri de finanse eder. İlave olarak kuruluş, AB ve insan hakları savunması ile ilgili diğer organizasyonlar – Birleşmiş Milletler, Uluslararası Kızıl

²⁰ Human Rights,(Çevrimiçi) <http://europa.eu.int>, 04 Mayıs 2006.

²¹ A.e.

Haç Komitesi, Avrupa Konseyi ve Avrupa’da Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gibi – arasında ortak faaliyetleri destekler.²²

AB, Türkiye’yi insan hakları konusunda şiddetle eleştirmesine rağmen, Kopenhag Siyasi Kriterleri’nin kabul edildiği 1993 yılından itibaren düzenli olarak Türkiye’ye, “insan haklarını ve sivil toplumu geliştirme ve savunmayı amaçlayan eylemler” için finansal destek sağlamıştır. Böylece Türkiye, AB’ye tam üyelik hedeflerinden vazgeçmediğini gösteren reformlarına devam etmiştir. AB’de Türkiye’yi tamamen dışlayan bir karar veya eylemde bulunmaktan kaçındığını ortaya koymuştur.²³

Konsey demokrasinin gelişimi ve güçlendirilmesi ile hukukun üstünlüğü ayrıca insan hakları ve temel özgürlüklere saygı konusunda AET 179.madde ve 308.madde kapsamında 29 Nisan 1999’da (975/1999 ve 976/1999) iki tüzük kabul etmiştir. Bu düzenlemelerin bütçe kısmı, daha çok hükümet dışı kuruluşları (NGO) hedef almaktadır. İnsan hakları politikasını uygulamada, Avrupa Birliği uluslararası, bölgesel, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları destekleyen kuruluşlar tarafından sivil topluma ve demokrasinin gelişimine yönelik yapılan yardımların önemini takdir etmektedir. Birlik, insan haklarını uygulamak için çalışan çoğu kuruluşların insan hakları alanında gözle görülür şekilde yüksek etkileri kadar ihtisaslarına da önem vermektedir.²⁴

1 Haziran 2001’den beri, Avrupa Yardım İşbirliği Dairesi proje aşamasının teşhisinden tatbikine kadar sorumludur. Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü ile Kalkınma

²² A.e.; European Commission, **Budget Chapter B7-70 European Initiative for Democracy and Protection f Human Rights**, Guideline for Applicants,1997.

²³ Rumford,C.,**Human Rights and Democratization in Turkey in the Context of EU Candidature**, Journal of European Area Studies,Cilt 9,Sayı 1, 2001, s.93-106.

²⁴ Human Rights,(Çevrimiçi) <http://europa.eu.int>, 04 Mayıs 2006.

Genel Müdürlüğü dış yardım programlamasından sorumlu olmaya devam etmektedir.²⁵

Mülteci statüsünün verilmesi ve geri alınması ile iltica talebinde bulunanlar için kabul koşulları düzenlenmesi konusunda, uzlaşılan prosedürler beraberinde, Ortak Avrupa İltica Sistemi oluşturma yönünde birkaç adım atılmıştır. İlave olarak, mültecilerin kabulü, entegrasyonu ve ülkelerine gönüllü iadesi konularında destek sağlamak üzere Avrupa Mülteci Fonu kurulmuştur.²⁶

3.2. AVRUPA BİRLİĞİ GELENEĞİNDE TEMEL HAKLAR

AB’de insan hakları konusu iki yönlüdür. Bir taraftan Birlik içinde hak ve özgürlükleri koruyarak koruma mekanizmasının geliştirilmesine çalışılırken, bir taraftan da insan hakları ve demokrasi ile ilgili standartlar, Birliğe aday devletler için bir ön şart olarak dış politikaya eklenmektedir.²⁷

AB’nin, geçmiş deneyimlerin devamında insan haklarına verilen önemi vurgulaması, özellikle İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ışığında kendini göstermektedir. Bu bakımdan, 10 Aralık 1998 tarihinde, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 50. yıldönümüne işaret eden bir deklarasyonda, Avrupa Birliği insan haklarının korunması konusundaki taahhüdünü vurgulamış ve kabul etmeyi planlamakta olduğu ilkeler ile özel önlemleri belirtmiştir.

11 ve 12 Aralık 1998 Viyana Avrupa Konseyi deklarasyonu tekrarlamış ve gerek AB gerekse üçüncü ülkeler arasında ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve antisemitizmin yaygınlaşmasıyla mücadelenin önemini de vurgulamıştır.²⁸

²⁵ A.e.

²⁶ **Overview of the European Union Activities**, Human Rights, Haziran 2005.

²⁷ Çakmak, a.g.e.,s.33; J.Abr.Frowein, **Fundamental Rights as a Vehicle of Legal Integration in Europe**, in Cappelletti, Seccombe and Weiler, Eds., *Integration Through Law*, Vol.1, 1986, s.302.

²⁸ Viyana Zirvesi, İKV Bülteni, 15–31 Aralık 1998.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 50. yıldönümünü takiben, ekonomik ve sosyal haklar dahil Avrupa vatandaşlarının temel haklarının bir listesini oluşturmak ihtiyacı konusunda bir müzakere başlatılmıştır. Bu, Strasbourg'da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile ilgili geçmişteki hükümlere (içtihatlar) dayanan hukuk üzerine kurulu olacaktır.

3 ve 4 Haziran 1999'da, Köln Avrupa Konseyi, Eylül 2000'de takdim edilen Temel Haklar Sözleşmesi'nin tasarlanması üzerinde çalışmaya karar vermiştir. 1999 Köln Avrupa Konseyi, AB'nin demokratik temellerini güçlendirmek amacıyla bir şart geliştirme kararı almıştır: "Birlik düzeyinde yürürlükte olan temel hakları birleştirmek ve bunları açık seçik kılmak, olağanüstü önlemlerini vurgulamak". Altmış iki üyeden oluşan konvansiyon bir proje hazırlamış ve bu proje Avrupa Konseyi, daha sonra da Komisyon ve Avrupa Parlamentosu çoğunluğu tarafından kabul edilmiştir. Altı bölümden oluşan bu Şart'ta: insanlık onuru, özgürlükler, eşitlik, dayanışma, yurttaşlık ve adalet konuları yer almıştır.²⁹

Haziran 1999 Köln Avrupa Konseyi'nde, Avrupa Birliği seviyesinde mevcut temel hakların onlara daha görünürlük sağlamak için sözleşmede pekiştirilmeleri gerektiği sonucuna varılmıştır. Devlet ya da Hükümet Başkanları, antlaşmanın, Avrupa Sosyal Sözleşmesinde ve İşçilerin Temel Sosyal Hakları konulu Topluluk Sözleşmesinde ihtiva edilen ekonomik ve sosyal haklar ile sadece Birlik vatandaşlarına uygulanan temel haklar kadar, üye devletler için ortak anayasal geleneklerden kaynaklanan haklar ve 1950 Avrupa Konvansiyonu'nda düzenlenen genel ilkeleri de ihtiva etmesi gerektiğine inanıyorlardı. Antlaşma, Adalet Divanı'nın ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin geçmişteki hükümlerine (içtihatlarına) dayanan hukukundan kaynaklanan ilkeleri de aksettirecekti.³⁰

15 ve 16 Ekim 1999 Tampere Avrupa Konseyi, tamamen Avrupa Birliği içinde, özgürlük, güvenlik ve adaletin tesisine tahsis edilmişti. Temel Haklar

²⁹ Mathieu Jean-Luc, **Avrupa Birliği**, Dost Yayınları, 2006, s.42.

³⁰ **Overviews of the EU Activities**, Human Rights, Haziran 2005

Sözleşmesi taslağını hazırlanması ile görevlendirilen kurul için, düzenlemenin, çalışma yöntemi ve pratik hazırlıkların belirlenmesi konusunda, zirvede anlaşmaya varıldı.³¹

17 Aralık 1999: Konvansiyon olarak bahsedilen yeni kurul, ilk toplantısını yaptı.

2 Ekim 2000: Temel Haklar Sözleşmesi taslağı kabul edildi.

13 ve 14 Ekim 2000: Biarritz Avrupa Konseyi, taslağı oybirliği ile onayladı ve Avrupa Parlamentosu ile Komisyon'a gönderdi.

14 Kasım 2000: Parlamento, Sözleşmeyi onayladı.

6 Aralık 2000: Komisyon, Sözleşmeyi onayladı.

7 Aralık 2000: Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Komisyon başkanları Nice'te üç kuruluş adına Sözleşmeyi imzaladılar ve resmi olarak ilan ettiler. Yine de Nice'te toplanan Devlet veya Hükümet Başkanları Kurucu Antlaşma'ya, Sözleşme ile ilgili herhangi bir referans dahil etmemeye karar verdiler. Bu durum, Temel Haklar Sözleşmesi'nin siyasi değeri kabul edilmiş olsa da ilk kez geleneksel vatandaşlık hakları ve siyasal haklar ile ekonomik ve sosyal haklar tek bir belgede toplanmıştı, metnin yine de hiçbir bağlayıcı yasal hükmü olmadığı anlamına geliyordu.³² Bu sürece Temel Haklar Şartı'na giden yol diyebiliriz.

İnsan haklarının savunulmasında, bu hakların koruyucusu olarak, 1950 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, şimdiye kadar Avrupa'da en önemli yasal kaynak olmuştur. Avrupa Topluluğu, bu Sözleşme'ye esasen katılmamış olsa da, bütün üye devletler ona taraftır ve Adalet Divanı kararları, Sözleşme'de düzenlenen ilkeler ve Avrupa Birliği'nde insan haklarını korumak için üye devletlerin müşterek anayasal

³¹ A.e.

³² A.e.

gelenekleri üzerine kuruludurlar. AB, uluslararası alanda insan hakları ihlallerinin kurbanlarıyla dayanışma gösterme ve onlara insani yardım sağlama gereğine dikkat çekmek amacıyla, 28 Kasım 1991 tarihinde Konsey’de “insan hakları, demokrasi ve kalkınma” konulu bir kararı kabul etmiştir.³³

1974’ten itibaren, Adalet Divanı, temel hakların, desteklemesi gereken genel ilkeler arasında olduğunu teyit etmiştir. Divan yıllarca içinde “insan haysiyeti” ve “ayrımcılık yapmama ilkesi” gibi temel hakları tanıdığı bireysel durumlar hakkında hükümler vermiştir.³⁴

Her yıl Avrupa Parlamentosu, Birlik içinde insan haklarına saygı üzerine bir rapor kabul etmektedir. 1996 ve 1997 raporları, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ile mücadeleyi, ekonomik, sosyal, sendikal ve kültürel haklar konusunda saygıyı, erkekler ile kadınlar arasındaki eşitliği, ulusal azınlıkların haklarını, çocuk, özel hayat ve kişisel bilgilerin korunması haklarını ihtiva etmekteydi. Üye devletlerin Yerel veya Azınlık Dilleri için Avrupa Sözleşmesini onaylamaları, homoseksüellere karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmaları, hapisane koşullarını iyileştirmeleri ve alternatif cezalardan daha yaygın yararlanmaları talep edilmişti. Parlamento, Birlik dışında bu alanda destekleyici eylem amacıyla, Birlik içinde temel haklar konusunda saygıyı güvence altına almanın önemini vurgulamaktadır. Avrupa Birliği dahilinde temel hakların durumu hakkındaki raporunda (2000) (2000/2231(INI)) Avrupa Parlamentosu, Sözleşme’de sayılan hakların her biri için belirlenmiş sonuçları değerlendirmek üzere, temel haklar konusunda bağımsız bir uzmanlar örgütünün kurulmasını tavsiye etmiştir. İnsan Hakları Konusunda Bağımsız Uzmanlar Örgütü, Eylül 2002’de kurulmuş ve 31 Mart 2003 tarihinde, Avrupa Birliği’ndeki temel haklar konusundaki durum üzerine, ilk raporunu sunmuştur. Rapor birbirinden ayrı

³³ Ash Amin and John Tomaney, **Behind the Myth of European Union**, London, Routledge, 1996, s.197,198.

³⁴ A.e; Karen Alter, **Establishing the Supremacy of European Law**, Oxford University Press, 2002, s.1-5.

uzmanların ulusal raporlarını özetlemekte ve kurumlar ile üye devletler için tavsiyelerde bulunmaktadır.³⁵

Avrupa Topluluğunu kuran Roma Antlaşması ile Maastricht Antlaşması, bu gibi temel hakların dökümünü yapmazlar. Sadece erkek ve kadınlara eşit ücret ödenmesi ilkesi, başlangıçtan beri Antlaşma'da madde 119'da (değişik 114. madde) yer almıştır. Ancak 1986 Avrupa Tek Senedi (Single Act) ve sonraki Avrupa Birliği Antlaşması'nın J(2) Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası'nın amaçlarından biri insan haklarıdır. Avrupa Birliği Antlaşması'nın 6. maddesi (Maastricht Antlaşması F maddesi), Avrupa Birliği üzerine insan hakları ile ilgili Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde tanımlanan haklara saygı gösterme yükümlülüğünü resmen dahil etmiştir. Bu maddeye göre; "AB, özgürlük, demokrasi, insan haklarına saygı ilkeleri ile temel özgürlükler ve hukuk devleti esaslarına dayanmaktadır. Bunlar tüm üyeler için ortak temel ilkelerdir". "Birlik, 4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzalanan İnsan Hakları ve Temel özgürlüklere İlişkin Avrupa Sözleşmesi'yle garanti altına alınan temel haklara saygı gösterir" denilmiştir. Avrupa Topluluğu'nun resmi olarak bu Sözleşme'yi kabul etmesi gerekip gerekmediği meselesi Avrupa Birliği Antlaşması'nın değiştirilmesinden önce müzakere edilmiş, ancak Adalet Divanı 28 Mart 1996'da, mevcut Topluluk yasaları maiyetinde, Avrupa İnsan hakları Sözleşmesi'ni kabul etmenin Topluluk yetkileri dahilinde olmadığına karar vermiştir. AB Antlaşmasında değişiklik yapılmadan Birliğin AİHS'ne taraf olamayacağı belirtilmiştir.³⁶

AB kurumlarının hak ihlallerine karşı bireylerin hak aramaları hususunda zaman zaman sıkıntıya düşmeleri söz konusudur. Bu tür bir ihlal durumunda ulusal koruma yetersiz kalmaktadır. Birlik hukuku ulusal hukuktan üstündür. Birliğin AİHS'ne taraf olmayışı nedeniyle Strasbourg'da dava açılması imkanı yoktur. Birlik kurumlarının hak ihlalleri için ATAD'na gidildiğinde ise ATAD'nın elinde

³⁵ A.e.

³⁶ A.e.

insan haklarının korunması ile ilgili metinler sınırlıdır. Bugün için Temel Haklar Şartı da henüz bağlayıcılık kazanmış değildir.³⁷

Temel hakları korumada Birliğin rolüne ve gelecek için beklentilere baktığımızda, Amsterdam Antlaşması ilk olarak göze çarpmaktadır.

Amsterdam Antlaşması temel hakların korunması ile ilgili mevcut hükümleri pekiştirir (Avrupa Birliği Antlaşması'nın 6 ve 7. maddeleri):³⁸

- a) Birliğin üzerine kurulu olduğu özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı, bir de hukukun üstünlüğü gibi birkaç ilkeyi saptama yoluyla;
- b) Adalet Divanı'na, Avrupa kurumları tarafından bu ilkelere saygı gösterilmesini temin edecek yetkiler verilmesi vasıtası ile;
- c) Üye devlet tarafından bu ilkelere birinin ihlali halinde yaptırımlar uygulamak yoluyla (söz konusu olan üye devletin bazı haklarının askıya alınması – 7. Madde).

Bu genel ilkelere ilave olarak, milliyete dayalı ayrımcılık yapmama ilkesi AT Antlaşması'nda ilke kabul edilmiştir. Amsterdam Antlaşması, Konsey'in cinsiyet, ırksal ya da etnik köken, din veya inanç, maluliyet, yaş veya cinsel eğilime dayalı ayrımcılıkla mücadele etmek üzere harekete geçmesini mümkün kılarak bu ilkeyi genişletir (AT Antlaşmasının 12 ve 13. maddeleri).

AB devletlerinin insan haklarına saygı prensibini ihlal etmeleri halinde Birliğin başvuracağı tedbirler Amsterdam Antlaşması madde 7 ile düzenlenmiştir. Buna göre, Komisyon ya da üye devletlerin 1/3'ünden gelen teklif ile müeyyide uygulanması talebi devlet ya da hükümet başkanları düzeyinde toplanan Konsey tarafından incelenip oy birliği ile karara bağlanır. Bu safhada suçlanan devletin oyu dikkate alınmaz. Karar alındıktan sonra herhangi bir yaptırım uygulanabilmesi için,

³⁷ A.e.

³⁸ A.e.

hangi yaptırımın uygulanacağına karar verilmesi gerekmektedir. İnsan haklarını ihlal ettiği saptanan devlete karşı Antlaşmadan doğan hakların askıya alınması, Konsey’de oy kullanmasının engellenmesi gibi yaptırımlar uygulanabilir. Yaptırımın nasıl uygulanacağına Konsey nitelikli çoğunlukla karar verir. Durumun düzelmesinin ardından alınan karar ve uygulanan yaptırımlar paralel bir yöntemle kaldırılır.³⁹

3.3. AVRUPA BİRLİĞİ ANTLAŞMALARINDA DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARININ YERİ

AT’yi kuran antlaşmalar, çok küçük bazı istisnalar haricinde insan haklarını koruma ile ilgili doğrudan herhangi bir hüküm içermiyorlardı. Aynı zamanda AT ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi arasında da hukuki açıdan herhangi bir bağlantı yoktu. Hem İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nde, hem de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde üstün tutulan iki hak, demokrasi ve insan hakları, Topluluk kurumlarının özel yetki alanı içine alınmıştır. Topluluğun ilk antlaşmalarında hukukun üstünlüğü Adalet Divanı, demokrasi ise Avrupa Parlamentosu tarafından temsil edilmiştir.

1977 yılında Avrupa Komisyonu, Bakanlar Konseyi ve Avrupa Parlamentosu tarafından temel özgürlüklerin korunması hakkında ortak bir bildirge kabul edilmiştir. Avrupa siyasi işbirliği hususunda ortaya konulan yeni hükümler, Avrupa Tek Senedi’nde tümüyle yer almıştır. Tek Senet’in önemi de buradan gelmektedir. Hem Avrupa Topluluğu hem de Avrupa Birliği, Antlaşma’da beyan edilen temel hak ve özgürlükleri destekleyecek yaygın güce sahip olsa da, faaliyet için yasal bir temel sağlayabilen birkaç Antlaşma maddesi mevcuttur:

- Ayrımcılıkla mücadele etmeye yönelik önlemler AT Antlaşması’nın 13. ve 141. Maddelerine dayandırılabilir;
- Antlaşmaya yönelik peş peşe yasa değişiklikleri, Avrupa Topluluğu’nun temel sosyal haklar özellikle işçi hakları ile ilgili yetkilerini oldukça genişletmiştir;

³⁹ **Amsterdam Antlaşması**, İKV, Yayın No:162, İstanbul 2000, s.96.

—Topluluk, üçüncü dünya vatandaşları dahil, kişilerin iltica, göç ve serbest dolaşımı ile ilgili önemli yetkilere de sahiptir.

Avrupa Birliği'nin kurucu antlaşmaları ve daha sonra yapılan değişikliklerde yer alan ve insan hakları-demokrasi ile ilgili bölümler sürekli olarak ilerleme ve artış yönünde olmuştur. AB'de insan hakları konusundaki en son atılım, AB Temel Haklar Şartı olmuştur. Şart, ilk defa uluslar arası sözleşmeler ve ulusal hukuklar gibi yasa metinlerinde ifade edilen tüm insan hakları maddelerini bir araya getirmiştir.

3.3.1. AVRUPA KURUCU ANTLAŞMALARI (1951-PARİS VE 1957-ROMA)

AB kurucu antlaşmalarında düzenlenen hak ve özgürlükler, bireylere anayasal anlamda tanınmış temel hak ve özgürlükler olmayıp emek ve sermayeyi serbest rekabet düzeni içerisinde korumayı amaçlamıştır. Özellikle kişilerin, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımı ile ilgili olarak; serbest dolaşım, yerleşme, yatırım yapma özgürlükleri tanınmıştır. Ayrıca cinsiyet ya da milliyet ayrımcılığı yapmama ve eşitlik ilkeleri benimsenmiştir. AET antlaşmasının bu konulardaki belli başlı maddelerini şöyle sıralayabiliriz:

AET md.48-İşçilerin serbest dolaşımı;

AET md.52-Yerleşme;

AET md.67-Sermayenin serbest dolaşımı;

AET md.119-Eşit işe eşit ücret ve cinsiyet ayrımı yasağı.

Hiç şüphesiz bu antlaşmalar AB üyeleri arasında oldukça güçlü bağlar oluşturmuştur. Roma Antlaşması'nda nihai hedef sadece ekonomik olmamıştır. Ortak tarım, ulaştırma, rekabet gibi diğer birçok alanda ortak politikalar oluşturulması, ekonomik politikaların yakınlaştırılması, ekonomik ve parasal birlik kurulması, ortak bir dış politika ve güvenlik politikası oluşturulması da hedeflenmiştir. Bu amaçlara ulaşma yönünde atılan adımlar daha sonra imzalanan diğer anlaşmalarda aşamalı olarak kendini göstermiştir. Maastricht Antlaşması (1992) Avrupa Birliği'ni kuran

antlaşma sayılmaktadır, Amsterdam Antlaşması (1997) ve Nice Antlaşması (2001) sonrasında Avrupa Birliği, bazı üyeler dışında parasal birliğe girmiş (Euro), Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikasını benimsemiş, Adalet ve İçişlerinde, suçla ilişkin konularda polis ve hukuk işbirliğine karar vermiştir.

Bugün sık sık kullanılan “Avrupalılaşıma” kavramının hukuki boyutu, AB’nin kurucu antlaşmalarının “anayasalaşıması” olarak kendini göstermektedir. Maastricht Antlaşması sonrası Birliğin artan yetkileri, Almanya, Fransa ve Portekiz’de AB’ye özgü normların anayasalarına girmesine neden olmuştur. Amsterdam Antlaşması, kişilerin serbest dolaşımı konusunda Birliğin yetkilerini arttırınca, Fransa’da yeni bir anayasa değişikliği daha gerekmiştir. AB’nin klasik uluslararası örgütlerden farklı en çarpıcı özelliği olan uluslarüstülük prensibi, Avrupa yurttaşlığı ve Avrupalılaşıma anlayışı ile birlikte üye devletleri AB anayasası oluşturma arayışına yöneltmiştir.

AB’nin siyasal bütünleşmesi ve bu bütünleşmenin temel hukuksal bir metne oturması fikri elbette yeni bir fikir değildir. Ancak AB’nin, bir siyasal birlik olarak daha iyi işleyen, karar süreçlerini hızlandıran düzenlemeler ve yetkilerle donatılması, küreselleşme döneminde dünyada ekonomik, siyasal ve askeri açıdan daha fazla söz sahibi bir AB’nin yaratılması amaçlıdır. Anayasa taslağı üzerindeki görüşmeler başladığında AB’nin federal bir yapısı olması gerektiğinden söz edilmesi büyük tartışmalara yol açmıştır.

50 yılı aşkın bir süre boyunca imzalanan çok sayıda antlaşmayı birleştirerek, tek bir hukuki metin haline getiren AB Anayasası gelinen son nokta olmuştur. Bu belge ile AB’nin bir serbest ticaret bölgesinden ibaret olmadığı, “Avrupa Birleşik Devletleri”ne doğru önemli bir adım atıldığı ancak bu statüye henüz ulaşamadığı söylenebilir. Avrupa Tek Senedi ile başlayan gelişmeler “insan hakları ve demokrasi” ile ilgili süreci hızlandırmıştır.

3.3.2. AVRUPA TEK SENEDİ (1986)

2–3 Aralık 1985 tarihleri arasında Lüksemburg’da gerçekleştirilen Zirve’de, Avrupa Birliği için Antlaşma Taslağı, devlet ve hükümet başkanlarına sunulmuş, 17 Şubat 1986’da Lahey’de imzalanmış, Avrupa Tek Senedi adı altında 1 Temmuz 1987 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Avrupa Toplulukları’nın kurucu antlaşmalarında, insan hakları veya ilgili uluslararası konulara çok kesin biçimde değinilmemiştir. Ancak siyasi işbirliğini resmi olarak teminat altına alacak olan Avrupa Tek Senedi’nin başlangıç bölümünde yer almaktadır. Avrupa Tek Senedi’nin başlangıç bölümünde Avrupa Birliği’nin entegrasyon amacı teyit edilerek, insan haklarının Topluluk içinde korunması, üye devletlerin anayasaları ve yasaları ile Avrupa Konseyi Sözleşmesi’ne ve BM Antlaşması’na atfen üçüncü ülkelerle ilişkilerde insan haklarının korunmasına açık bir şekilde işaret edilmiştir. İnsan hakları konusu resmi olarak Senet’in siyasi işbirliği çerçevesinde ortaya çıkan başlangıç bölümündeki iki paragrafında yer almıştır. Paragraf 3’te ve paragraf 5’te “demokrasi ve hukuka ve insan haklarına saygı ilkeleri”ne rastlamaktayız. Paragraf 3’te “üye devletlerin anayasa ve yasalarında, İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme’de ve Avrupa Sosyal Şartı’nda tanınan temel haklara, özellikle özgürlük, eşitlik ve sosyal adalete dayanarak demokrasiyi geliştirmek için işbirliği yapmak kararlığıyla ... ” ve paragraf 5’te “Avrupa’nın ortak çıkarlarını ve bağımsızlığını korumak ve özellikle bağlı oldukları demokrasi ve hukuka ve insan haklarına saygı ilkelerini ortaya koyarak Birleşmiş Milletler Antlaşması çerçevesinde girdikleri taahhüde uygun olarak uluslararası barışın ve güvenliğin korunmasına birlikte katkıda bulunmak amacıyla, tek sesle konuşma ve tutarlı biçimde ve dayanışma içinde hareket etmeye gittikçe daha fazla yönelme konusunda, Avrupa’ya düşen sorumluluğun bilincinde olarak” ibareleri yer almaktadır.⁴⁰

⁴⁰ Treaties Establishing the European Communities, Treaties Amending These Treaties, Single European Act, Resolution-Declarations, 1987.

Tek Senet’te temel hak ve özgürlükler listesi bulunmamaktadır, ancak temel hak ve özgürlüklerden başlangıç bölümünde söz edilmiştir. Tek Senet, karar alma sürecinde parlamentonun etkin katılımını sağlamak üzere yetkilerini genişletmiştir. Avrupa Tek Senedi’nin tartışma gündemine girdiği 1985 yılından Avrupa Birliğini Kuran Antlaşma veya diğer bir deyişle Maastricht Antlaşması’nın yürürlüğe girmesine kadar olan süre içinde, insan hakları ve demokrasi konularında Topluluk müktesebatına dahil edilen konular şunlar olmuştur:⁴¹

—İrkçılık ve Yabancı Düşmanlığına Karşı Bildirge (Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Konsey bünyesinde toplanan üye devletlerin temsilcileri ile Komisyon, 11 Haziran 1986);

—İnsan Haklarına İlişkin Açıklama (Avrupa Siyasi İşbirliği çerçevesinde toplanan dışişleri bakanları, 21 Temmuz 1986);

—İrkçılık ve Yabancı Düşmanlığına Karşı Mücadeleye İlişkin Karar (Konsey ve Konsey bünyesinde toplanan üye devletlerin temsilcileri, 29 Mayıs 1990);

—Antisemitizm, İrkçılık ve Yabancı Düşmanlığına İlişkin Bildirge (Dublin Avrupa Zirvesi, 25–26 Haziran 1990);

—İnsan Hakları Bildirgesi (Lüksemburg Avrupa Zirvesi, 28–29 Haziran 1991);

—İnsan Hakları, Demokrasi ve Kalkınmaya İlişkin Karar (Konsey ve Konsey Bünyesinde toplanan üye devletlerin temsilcileri, 28 Kasım 1991);

—İrkçılık ve Yabancı Düşmanlığına Karşı Bildirge (Maastricht Avrupa Zirvesi, 9–10 Aralık 1991).

3.3.3. AVRUPA BİRLİĞİ ANTLAŞMASI (1992-MAASTRICHT)

10 Aralık 1991 tarihinde Maastricht’te düzenlenen Zirve’de Topluluk, daha önce toplanmış olan hükümetlerarası iki konferans çerçevesinde varılan sonuçları temel alarak yeni bir Avrupa Toplulukları Antlaşması yapılmasına karar vermiştir. 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanan ve 1 Kasım 1993’te yürürlüğe giren Maastricht

⁴¹ **Demokrasi ve İnsan Hakları**, No:147, İKV, İstanbul, Kasım 1997, s. 115–118.

Antlaşması (Maastricht Treaty=Avrupa Birliği Antlaşması) ile Avrupa Topluluğu, Avrupa Birliği adını almıştır.

Antlaşma, Avrupa bütünleşme sürecinde yeni bir döneme geçilmesi ve Avrupa halkları arasında daha çok yakınlaşma sürecini başlatması açısından önem taşımaktadır. Bu Antlaşmaya göre üye devletler ve Avrupa entegrasyon sürecinde yer almak isteyen diğer devletler, insan haklarını korumayı garanti etmek için imzalanan antlaşmalarda tanımını bulan görev ve yükümlülükleri yerine getirmek zorundadır. Maastricht Antlaşması'na göre tam üyelik için ön şart Avrupalı olmaktır. Her Avrupalı devlet, AB'ye üye olma hakkına sahiptir.

Türkiye, Birliğe üye olduğu takdirde, bu Antlaşma'nın hükümleri Türkiye için de geçerli olacağı için, Maastricht Antlaşması Türkiye açısından da önemlidir.

Maastricht Antlaşması'nın birçok bölümünde insan hakları, temel özgürlükler, demokrasi ve hukukun üstünlüğüne saygı ile ilgili ifadeler bulmak mümkündür. Üstelik AB'nin insan hakları ve demokrasi prensiplerine ilişkin siyasetini uygulayacağı yönündeki bu ifadeler, Antlaşmanın başlangıç kısmında değil, asıl metinde yer almaktadır.

AB'yi kuran Maastricht Antlaşması'yla Avrupa Topluluklarına yeni boyutlar kazandırılmış ve AB'nin "üç temel sütunu" oluşturularak, yeni bir hukuksal yapı düzenlenmiştir. Maastricht Antlaşması'yla sağlanan daha sıkı bir birlik oluşturmaya yönelik üç temel sütunu oluşturan yenilikler şunlardır:

- Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB): Maastricht Antlaşması'yla EPB'nin ikinci aşamasına geçiş tarihi olarak 1 Ocak 1994 tarihi saptanmıştır. Bu çerçevede Avrupa Komisyonu ve Avrupa Para Enstitüsü tarafından hazırlanan raporlar, Konsey tarafından incelenerek 1996 yılı sonunda en az yedi üye devletin aşağıdaki ekonomik kriterleri yerine getirip getirmediğinin incelenmesi kararlaştırılmıştır:

— Düşük enflasyon oranı: en iyi üç ülkenin enflasyon oranları ortalamasının %1,5'inden fazla olmayacak;

- Faiz oranı: en düşük enflasyona sahip üç üye ülkenin ortalamasının %2'sinden fazla olmayacak;
- Kamu maliyesinde düşük açık: kamu borcu, GSMH'nın %60'ından fazla olmayacak;
- Genel bütçe açığı: GSMH'nın %3'ünden fazla olmayacak.

Bu hususları inceleyen Konsey, EPB'nin üçüncü aşamasının 1 Ocak 1999 tarihinde başlamasını kararlaştırmıştır. Bu aşamada bağımsız bir Avrupa Merkez Bankası tarafından yönetilecek olan tek paranın yürürlüğe girmesi öngörülmüştür.

- Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası (ODGP): İkinci temel direği oluşturan ODGP çerçevesinde Bakanlar Konseyi uzlaşma yöntemiyle, bu alanlarda ortak eyleme konu olacak sorunları ve nitelikli çoğunluk ile hangi alanlarda kararlar alınacağını saptamıştır.

Savunma: ODGP, Topluluğu 'Ortak Savunma'ya götürecek bir ortak savunma politikasının ileride saptanmasını da içermektedir. Batı Avrupa Birliği (BAB), Topluluğun ortak hareket alanlarını yürürlüğe koymakla görevlendirilmektedir. BAB'ın mekanizmalarının güçlendirilmesinin ve bu kuruluşun Maastricht Antlaşması içerisine alınmasının, BAB Antlaşması'nın sona erdiği 1998 sonundan itibaren görüşülmesi kararlaştırılmıştır.

Avrupa Vatandaşlığı: Diğer bir üye devlette ikamet eden AB vatandaşlarının, Avrupa Parlamentosu seçimleriyle belediye seçimlerinde seçme ve seçilme, AB toprakları üzerinde ikamet ve hareket etme hakları ve tüm AB vatandaşlarının üçüncü devletlerde diplomatik korumadan faydalanması kararlaştırılmıştır.

Konsey'de Çoğunluk Oylamasının Genişletilmesi: Tüketicinin korunması, gelişme halindeki ülkelere yardım, eğitimle ilgili bazı konular, sağlık, ulaştırma, çevre, Trans-Avrupa ağlarının altyapıları konularında Konsey'de nitelikli çoğunlukla karar alınabilecektir.

Avrupa Parlamentosu: Avrupa Parlamentosu'nun yetkileri genişletilmekte, bazı hallerde Konsey ile ortak karar almasını sağlayacak yeni bir yöntem oluşturulmaktadır. Ayrıca Avrupa Parlamentosu bazı hallerde uygun görüş belirtmek hakkını kazanmaktadır.

Ekonomik ve Sosyal Uyum: Ekonomik ve sosyal uyumun, 31 Aralık 1993 tarihinde kurulacak bir uyum fonuyla güçlendirilmesi öngörülmüştür. Bu çerçevede üye devletlerin öz kaynaklar sistemine katkılarının, olanakları ile doğru orantılı olması kararlaştırılmıştır.

- Adalet ve İçişlerinde İşbirliği: Üçüncü temel olan Adalet ve İçişlerinde İşbirliği kapsamında üye devletler, göç ve siyasi iltica alanlarında aralarındaki işbirliğini artırmak amacıyla bir Avrupa Polis Ofisi kurmuşlardır (Europol).

Antlaşma her ne kadar üye devletlerin gelecekteki strateji ve politikalarını belirlemek amacıyla imzalanmış olup, AB'nin genişlemesine ilişkin bir düzenleme burada yer almasa da, genişleme ile ilgili olarak, Antlaşma'da her Avrupa devletinin AB'ye üyelik için başvurabileceği ifade edilmiş ve üyelik için üç koşul sayılmıştır. Bu üç koşul, üye olacak devletin Avrupalı olması, demokratik bir rejime sahip olması ve insan haklarına saygılı olmasıdır.

Başlangıç bölümünün 3. Paragrafında: “Bağımsızlık, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlükler ile hukuk düzenine ilişkin prensiplere bağlılıklarını teyit ederek.... ” ifadesi vardır. Birinci başlığın altındaki ortak hükümlerde madde F(1): “Birlik, hükümet sistemleri demokratik ilkeler üstüne kurulu olan üye devletlerin kimliklerine saygı duyacaktır. ”; madde F (2): “Birlik, 4 Kasım 1950'de Roma'da imzalanan Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Sözleşme ile güvenceye alınan ve hem üye devletlerin ortak anayasal geleneklerinden kaynaklanan temel hakları Topluluk Hukukunun genel ilkeleri olarak kabul eder. ”; Beşinci başlık olan Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Madde J.1 (2), 5.paragrafta: “Ortak dış ve güvenlik politikası hedefleri demokrasi ve hukuk düzeni, insan hak ve temel özgürlüklere saygıyı geliştirecek ve pekiştirecektir. ”;

Altıncı başlığın altında bulunan Adalet ve İçişleri Alanında İşbirliği konusunda madde K.2 (1)'de: "Madde K.1'de belirtilen hususlarda, 28 Temmuz 1951 tarihli Mülteciler Statüsüne Dair Sözleşme ve 4 Kasım 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korumasına Dair Sözleşme ve siyasi konularda uyumlu olunacak, eziyete tabi olmuş kişilere üye devletler tarafından koruma sağlanacaktır"; On ikinci başlık olan AT, Kalkınma İşbirliği'nin ilgili maddesinde: "Bu alanda Topluluk politikası demokrasi ve hukuk düzeni ve buradan insan hak ve temel özgürlüklerine saygıyı geliştirme ve pekiştirme genel hedefini destekleyecektir. " ifadeleri yer almaktadır.⁴²

Maastricht Antlaşması, AB'yi yaratan süreçte yeni bir merhaledir. Avrupa halkları arasında daha sıkı bir birlik oluşturulmakta ve kararların mümkün olduğunca vatandaşlara en yakın seviyede alınması istenmektedir. Maastricht Antlaşmasının AB'yi gerçekleştirmeye yönelik getirmiş olduğu ve "ilk" olarak adlandırılan yeni düzenlemelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Avrupa Topluluğu terimi, Avrupa Birliği ile yer değiştirdi;
- Avrupa Birliği vatandaşlığı kavramı kabul edildi. Böylelikle bir üye devlet vatandaşı olan her bireyin, aynı zamanda AB vatandaşı olması sağlandı. Birlik vatandaşı her birey, serbest dolaşım ve ikamet etme hakkına sahip oldu;
- Ticaret Politikası ile Dış Politika ve Güvenlik Politikası kavramlarının ortak Topluluk politikası niteliği kazanmasının yolu açıldı;
- Halk Sağlığı politikasına ilişkin olarak, Antlaşma ile bütün üye devletler, insan sağlığının en üst düzeyde korunması ilkesinde uzlaştılar;
- Bölgesel ve yerel organların temsilcilerinden oluşan tavsiye verici nitelikte bir Bölgeler Komitesi kuruldu;
- Topluluk politika ve idari uygulamalarına ilişkin sorunlarla karşılaşan AB vatandaşlarının haklarını korumaya yönelik olarak "Ombudsman" kavramı gündeme getirildi;
- Eğitim, kültür, turizm, sosyal haklar, spor, tüketici koruması konuları Topluluk politikalarında daha çok ağırlık kazandı.

⁴² **Avrupa Birliği Antlaşması**, İKV, İstanbul.

Maastricht'te kurulan hukuksal yapı sayesinde Topluluk bütünleşmesi ile hükümetlerarası işbirliği aynı zamanda işler duruma gelmiştir. 1996 yılından sonra Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerini arttırmak ve bütünleşmeyi güçlendirmek amacıyla bazı işbirliği alanlarının yeniden gözden geçirilmesi öngörülmüştür. Öngörülen değişiklikler 26 Mart 1996 tarihinde başlatılan altıncı Hükümetlerarası Konferans (HAK) sırasında şekillenerek, Haziran 1997'de gerçekleştirilen Amsterdam Zirvesi'nde kabul edilen Amsterdam Antlaşması'yla nihai şeklini almıştır.

Maastricht Antlaşması'nın bazı maddelerinde temel haklara ilişkin düzenlemeler bulmak mümkündür. Özellikle 6 ve 7. maddelere baktığımızda bu konudaki düzenlemeleri görebiliriz: ⁴³

Maastricht Antlaşması'nın 6. maddesi:

1. Birlik, üye devletler için müşterek ilkeler olan özgürlük, demokrasiye, insan haklarına, temel özgürlüklere ve hukukun üstünlüğü ilkesine saygı prensipleri üzerine kuruludur;
2. Birlik, 4 Kasım 1950'de Roma'da İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması amacıyla Avrupa Konvansiyonu tarafından imzalanması ile garanti edildiği için ayrıca Topluluk yasalarının genel kuralları olarak üye devletler için müşterek olan anayasal geleneklerden kaynaklanmaları nedeniyle temel haklara saygı gösterecektir.

Maastricht Antlaşması'nın 7. maddesi:

1. Konsey Devlet ya da Hükümet Başkanlarının anlaşması halinde toplanarak ayrıca Avrupa Parlamentosu'nun onayını aldıktan sonra ve Komisyon ile ya da üye ülkelerin üçte biri tarafından yapılan öneri vasıtasıyla oybirliği ile hareket ederek, adı

⁴³ Benita Ferrero-Waldner, Promotion of Human Rights and Democratisation in the European Union's External Relations,(Çevrimiçi) <http://ec.europa.eu>,18 Şubat 2006.

geçen gözlemlerini ibraz etmek üzere üye devletin hükümetini davet ettikten sonra, 6. maddede bahsedilen ilkelerin üye devlet tarafından ciddi ve ısrarlı ihlalinin mevcut olduğuna karar verebilir;

2. Böyle bir karar alındığı noktada, Konsey, yeterli çoğunlukla hareket ederek, adı geçen üye devlet ile ilgili, Konsey’de o devletin hükümet temsilcisinin oy verme hakları dahil bu Antlaşma’nın uygulamasından ileri gelen hakların herhangi birini askıya almaya karar verebilir. Bunu yaparken Konsey kişilerin hak ve yükümlülüklerinin askıya alınmasının muhtemel sonuçlarını göz önüne alacaktır.

3.3.4. AMSTERDAM ANTLAŞMASI (1997)

Mart 1996 yılında başlayan Hükümetler arası Konferans süreci, 16–17 Haziran 1997 tarihleri arasında gerçekleştirilen Amsterdam Zirvesi ile sonuçlanmıştır.

2 Ekim 1997’de imzalanan, 1 Mayıs 1999’da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması, Amsterdam Antlaşması’nın Birliğin insan hakları politikası alanında o güne kadar yapmış olduğu en ileri düzenlemelerden biri olduğunu ve temel hak ve özgürlüklerle ilgili ilkelerin ilk defa hukuki metinlere bağlayıcı bir şekilde girdiğini söyleyebiliriz.⁴⁴

Özellikle siyasi alandaki bazı eksikler bu antlaşma ile giderilmiştir:

- Birlik vatandaşlığı;
- Özgürlük-güvenlik ve adalet politikası;
- Ortak dış politika ve güvenlik politikası;
- Birlik kurumları ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır.

⁴⁴ **Amsterdam Antlaşması**, İKV, İstanbul, 2000, s. 96.

Birlik içinde daha sıkı işbirliği ve esneklik sağlanması, Antlaşmaların birleştirilmesi ve düzenlenmesi gibi bölümler eklenmiştir.

Amsterdam Antlaşması'nın en önemli özelliği, Birliğin genişlemeye götüren müzakerelerin yolunun açılmasını sağlamasıdır. Amsterdam Antlaşması, kendi içinde genişlemeyi hızlandıran bir etken değildir, ancak genişlemeyi mümkün kılan bir ön şart niteliğindedir.

Amsterdam Antlaşması taslağında ortaya atılan hükümetlerarası konferans'tan 6 ay sonra Avrupa Birliği, Orta ve Doğu Avrupa aday ülkeleri ile Kıbrıs'la müzakerelere başlatma kararlılığını ortaya koymuştur.

Amsterdam Antlaşması'nın 6.maddesinde “Avrupa Birliği, üye devletlerin ortak ilkeleri olan özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkeleri üzerine kurulmuştur” ifadesi yer almaktadır. Eklenen deklarasyon gereği, tam üyeliğe aday devletlerin ulusal mevzuatlarında “ölüm cezalarının bulunmaması veya mevcut ise kaldırılması” koşulu getirilmiştir. Böylece Amsterdam Antlaşması insan hakları konusunu AB'nin temel dayanaklarından birisi haline getirmiştir.

AB Antlaşmasının 49. maddesine yapılan bir ilave ile 6. maddenin birinci paragrafında ifade edilen özgürlük, demokrasi, hukuk devleti, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gibi ilkelere saygı gösterilmesi, Birliğe girebilmek için bir önkoşul haline getirilmiştir. AB Antlaşması'ndaki bu değişiklik, Kopenhag Zirvesi'nde ortaya konan kriterler, yani aday devletlerin demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü ve insan haklarını garanti altına alan kurumlara sahip olması kriterleri, kurucu antlaşmalardan birinde yer almış olmaktadır.

Maastricht Antlaşması'nın L maddesinde (yeni md.46) yapılan bir değişiklik, bundan böyle Avrupa Toplulukları Adalet Divanı, Birlik kurumlarının yaptıkları eylem ve düzenlemelerde, temel haklara uyup uymadıklarını kontrol etmekle yetkili kılınmıştır.

Devlet veya hükümet başkanları düzeyinde toplanan AB Avrupa Konseyi, üye devletlerden üçte birinin ya da Komisyon'un teklifi üzerine ve Avrupa Parlamentosu'nun olurlarını aldıktan sonra oybirliğiyle, ilgili üye devleti gözlemlerini sunmaya davet ettikten sonra, bu üye devletin yukarıda bahsedilen ilkeleri ciddi şekilde ve devamlı olarak ihlal ettiğini karara bağlayabilir. Böyle bir karar alındığında, Konsey, nitelikli çoğunlukla, söz konusu devletin haklarının bir kısmının askıya alınması kararı verebilir. Askıya alınacak bu haklara, ilgili üye devletin Konsey'deki temsilcisinin oy kullanması hakkı da dahildir. Ancak Konsey, bu durumun özel ve tüzel kişilerin hak ve yükümlülükleri üzerindeki muhtemel sonuçlarını hesaba katmalıdır. Her halükârda, AB Antlaşması çerçevesinde söz konusu üye devlete düşen yükümlülükler devam eder. Hangi yaptırımın nasıl uygulanacağı kararı gene Konsey tarafından belirlenir. Eğer aleyhinde yaptırım uygulanan devlet daha sonra insan haklarına aykırı uygulamasını iyi yönde değiştirirse, paralel bir yöntem uygulanarak alınan karar ve ona dayanarak alınan yaptırımlar kaldırılır.⁴⁵

Amsterdam Antlaşması çerçevesinde kişilerin serbest dolaşımı, yerleşme hakkı ve vize, sığınma ve göç hakları hükme bağlanarak, yeni özgürlük, güvenlik ve adalet alanı kapsamında Topluluk politikalarına dahil edilmiştir. Amsterdam Antlaşması ile tanımlanan özgürlük, güvenlik ve adalet alanı, önemli bir ileri adımı temsil ediyordu, ancak kapsadığı bölge, Avrupa Birliği'ninki (alanı) ile tam olarak aynı değildi.

Birleşik Krallık ile İrlanda – zaten kendileri, “ortak seyahat alanı”, anlaşmasına sahip olduklarından, kendi sınır denetimlerini muhafaza edebilmek için, Schengen Anlaşmasını imzalayan devletler olmayı reddetmişlerdi. Amsterdam Sözleşmesine ekli bir Protokol, Birleşik Krallık ve İrlanda'ya sınır denetimlerini

⁴⁵ Burak Tangör, 'Avrupa Birliği'nde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi', **G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi**, 1/2001, s. 238.

muhafaza etme hakkını veriyordu. Bu alanda Topluluk politikalarını tamamlamaya zorunlu değillerdi.

Diğer taraftan Schengen alanı, Avrupa Birliği'nin parçası olmayan iki ülkeyi içerecek şekilde genişletildi. 19 Aralık 1996'da pasaport birliğini korumak için Norveç ve İzlanda, Amsterdam Sözleşmesine dahil olan, bir birleşme anlaşması imzaladılar.

Avrupa Birliği'nin gelecekteki üye devletleri hakkında, özel statülü ülkelerin sayısında bir artıştan kaçınmak için, Amsterdam Antlaşması, Birliğe katılım için başvuruda bulunan bütün devletlerce Schengen sınırlarının kabul edilmesi zorunluluğunu getirmiştir.

Amsterdam Antlaşması ile bir Ortak Güvenlik ve Dış Politika Yüksek Temsilciliği'nin (High Representative of The Common Foreign and Security Policy =CFSP) oluşturulması büyük bir yeniliktir. Ayrıca bu alanda karar alma sürecini hızlandırmak için, oybirliği esasına devam etmekle beraber, çekimser kalanların oyların üçte birini aşmamak üzere karar çıkmasını engelleyemeyeceği şeklinde düzenlenmiştir.

Diğer bir önemli gelişme de AB'nin güvenlik ve savunma politikalarına “insani amaçlı barış faaliyetleri”, “kriz yönetimi” ve “dış sınırların korunması” gibi yeni unsurlar eklenmiştir.

Amsterdam Antlaşmasının en yenilikçi özelliklerinden biri de, Birlik ile vatandaşları arasındaki ilişkiler alanında olmuştur. İnsan haklarına ve özgürlük, demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerine açıkça referans yapılmıştır. Birliğe katılım konusunda bu ilkelere uyulması gerekmektedir.

Vatandaşların sorunlarına cevap vermek için, çevre, sağlık ve tüketicinin korunması konusundaki Topluluk politikaları kuvvetlendirilmiştir.

İşsizlik hakkında üye devletlerdeki durumun mukayesesini temin eden bir bölüm dahil edilmiştir. On bir devlet tarafından kabul edilen ve Maastricht Antlaşmasına eklenen Toplumsal Protokol, Birleşik Krallık tarafından kabul edildikten sonra, en sonunda Antlaşmaya entegre edilmiştir. Protokole göre, üye devletlerin, ulusal uygulamaların farklılığını dikkate almalarına rağmen, istihdamı, sosyal korumayı destekleyen, emek piyasasından çıkarılma ile mücadele eden ilkeler konusunda düzenleme getirilmiştir. Sosyal güvenlik ve işçi-işveren ilişkileri ile ilgili önlemler konusunda fikir birliği muhafaza edilmiştir. Birlik çapında “özgürlük, güvenlik ve adalet” zemini tesis etmek kararlılığı ile vatandaşların korunmasında, büyük ilerleme kaydedilmiştir.

AB kurumlarına baktığımızda, Avrupa Parlamentosunun yetkilerinin genişletilmesi ile demokratikleşme konusunda aşama kaydedilmiştir. Yasama prosedürleri de basitleştirilmiştir. Birliğin daha fazla genişlemesi ile ilgili görüş beraberinde, Avrupa Parlamentosu üyesi milletvekilleri toplam sayısı için tavan 700’e yükseltilmiştir. Komisyon, başkan ve diğer Komisyon üyelerinin tayininde Avrupa Parlamentosuna verilen daha aktif rol ile siyasi olarak güçlendirilmiştir. Parlamento’nun, hizmetlerin yeniden organizasyonu ve görevlerin dağıtımı hakkında, Komisyon üyeleri üzerindeki yetkileri kabul edilmiştir.⁴⁶

Amsterdam Antlaşması, 12’den 15 üye devlete genişlemiş ve ilave bir grup devletin katılımı ile çok geçmeden yine büyüyen, Birlik içinde karar alma süreçlerinin merkezi etkinliği meselesi konusunda yeterli çözüm sağlamıyordu. Diğer taraftan Komisyon’un etkinliğini korumak için Komisyon üyelerinin sayısını sınırlamak gerekli görünmekteydi. Öte yandan, oyların ağırlıklarının tekrar belirlenmesi, daha küçük devletlerin muhtemel çoğunluğunun, demografik, ekonomik ve siyasi olarak, daha büyük olan üye devletlere karşı birlik olmasını engellemek için gerekli görünüyordu..⁴⁷

⁴⁶ Gebert,a.g.e.

⁴⁷ A.e.

Kurumların nihai reformu, sadece genişleme süreci esnasında ortaya çıkacaktı. Bu, 2 Ekim 1997’de Antlaşma’nın imzalanması üzerine ilk katılım müzakerelerinin neticesine göre reformun gerekli olacağını ileri süren bir deklarasyon yayınlamış olan Belçika, Fransa ve İtalya hükümetlerinin tepkisini açıklamaktadır. Bu arada, daha büyük bir entegrasyon gerçekleştirmek ve Avrupa öncü kuvveti oluşturmak peşinde koşan bu üye devletlere imkân vermek için, Antlaşma, Birliğin birinci ve üçüncü sütunları olarak tanımlanan konularda “daha yakın işbirliği” koşullarını sağlamıştır.⁴⁸

Özgürlük, adalet ve güvenlik alanı tesis edilmek istenmiş, bu bakımdan Avrupa Ortak Pazarı mal, kişiler, hizmetler ve sermayenin dahili sınırların yürürlükten kaldırılması ile, serbest dolaşımına imkan vermek için kurulmuştur. Ekonomik Topluluk yavaş yavaş biçimlenmiş, ancak, güvenlik knusunda, polis marifeti ile güvenliğin sağlanması ve adalet alanlarında, üye devletler bağımsız olarak çalışmaya devam etmişlerdir. Bu yüzden, vatandaşları korumak ve özgürlüklerini himaye etmek için Avrupa seviyesinde işbirliği ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği dahilinde, üye devletlerin, iç güvenlik, suç ile mücadele, bir ülkeden diğerine hem para hem de insanların dolaşımının yasal katiyeti hakkında, aralarındaki engelleri kaldırmaları ve farklılıkları görmezlikten gelmeleri gerekmektedir. Dünyanın geri kalanı ile karşılaştırılınca Birlik, mevcut gümrük birliğine ilaveten ortak bir iltica ve göçmenlik politikası geliştirerek, üye olmayan devletlere karşı vatandaşlarını korumak durumundaydı.

Terör ve uyuşturucu kullanımı ile mücadelede mutlak bir gereklilik olan Emniyet Teşkilatı işbirliği, üye devletlerin kıdemli polis memurları ile Adalet ve İçişleri Bakanlarından oluşan, daha sonra terörü, bilgi alışverişi ve organize suçları kapsamak üzere yetki alanı genişletilen, Trevi Grubu’nun kurulması ile 1976’da başladı.⁴⁹

⁴⁸ A.e.

⁴⁹ A.e.

Kişilerin ve ticaretin korunması amacıyla medeni hukuk konularında adli işbirliği, Avrupa Ekonomik Topluluğu’nu tesis eden Roma Antlaşması’nın 220. maddesi ile güvence altına alınmıştı. Bu, medeni hukuk ile ilgili ve ticari konularda, yargı ve hükümlerin infazı ile ilgili 27 Eylül 1968 tarihli Brüksel Konvansiyonuna vesile oldu. Cezai konularda işbirliği amacıyla, hiçbir hüküm düzenlenmedi. Bu yüzden Eylül 1977’de Fransız Başkan, Valéry Giscard d’Estaing, suçlunun ülkesine otomatik iadesi hakkında bir konvansiyonla başlamak sureti ile “Avrupa adli alanı” tesis edilmesini önerdi. O zaman terörün sindirilmesi ve suçlunun ülkesine iadesi hakkında iki Konvansiyon imzalandı, ancak üye devletlerden birkaçının bunları onaylamayı reddetmesi yüzünden Avrupa Topluluğu’nun her yerinde uygulanamadı. Ekim 1982’de Fransız Adalet Bakanı Robert Badinter, Avrupa Ceza Mahkemesi kurulmasını önerdi ancak bu da onaylanmadı.⁵⁰

Adli ve emniyet ile ilgili konularda hükümetler arası işbirliği 17 ile 28 Şubat 1986’da kabul edilen, 31 Aralık 1992’den önce “dahili sınırları olmayan bir alan” tesis etmeyi hedefleyen, Tek Senet ile belirlendiği gibi, Avrupa tek pazarının gerçekleştirilmesi ile daha organize hale geldi. Sınır kontrollerinin kaldırılması kişilerin dolaşımı problemini ortaya çıkardı ve emniyet ile yargı alanlarında yeni önlemler düzenlenmesini gerektirdi.

Tek Senet, sadece hükümetler arası bağlamda, dış siyaset konularında, politik işbirliğini kurumlaştırdı, ancak emniyetle ilgili ve adli işbirliği yönünde yeni bir hız sağlamak üzere de kullanılıyordu. Trevi Grubunun iş yükü arttı ve 1990’da Dublin’de terör-karşıtı eylem planı kabul edildi. 1986’da bir adli işbirliği grubu yaratıldı ve 1987 ile 1991 arasında suçlunun ülkesine iadesi, cezai konularda dava işlemlerinin takibatı, dış ülkeye ait cezai hükümlerin infazı ve koruma taleplerinin karşılanması ile ilgili şeyleri ihtiva eden, yedi Anlaşma ve Konvansiyon imzalandı. Yine de, bunlar üye devletler tarafından onaylanmadığı için, yürürlüğe girmediler. İltica taleplerini incelemekten sorumlu devletin karara varması ile ilgili Haziran 1990

⁵⁰ A.e.

Dublin Konvansiyonu, onaylama prosedürlerindeki gecikmeler yüzünden 1 Eylül 1997’ye kadar yürürlüğe girmedi⁵¹.

7 Şubat 1992’de Maastricht’te imzalanan Avrupa Birliği Antlaşması, adli ve emniyet ile ilgili yargılama usullerini “karşılıklı menfaat meseleleri” olarak yetkileri halinde ihtiva ediyordu, ancak, ortak dışışleri ve güvenlik siyaseti müşterek olarak, aslen hükümetlerarası karar alma prosedürlerine imkân veriyordu. Avrupa Birliği’nin üçüncü dayanağı olan, adalet ve içişleri, birlikte gruplandırılmıştı ve bölük pörçük gelişmekte olan çeşitli işbirliği formlarını düzenlemişti, bu yüzden halen oybirliği kuralına tabi olsa da, karşılıklı menfaat ile ilgili olduğu düşünülüyordu. Polis teşkilatları işbirliği konusunda, Maastricht Avrupa Konseyi, Europol’ün oluşumu beklentisi ile Trevi Grubu’nun içinde, “Uyuşturucu Maddeler Birimi” kurmakla yetinmişti.

Özgürlük, güvenlik ve adalet alanı tesis edildiğinden, Maastricht Antlaşması’nın, 2 Ekim 1997 tarihli Amsterdam Antlaşması vasıtasıyla değişiklik yapılması sayesinde kararlı bir ileri adım atılmıştır. Bu yüzden kişilerin dolaşımı hakkındaki meseleler yönünde ayrıntılı bir yaklaşım kabul edilmiştir. İç güvenliğinin himayesi Avrupa Birliği’nin birincil gayesi olmuştur.⁵²

Milliyet ve cinsiyet konularında ayrımcılık yasağı, Amsterdam Antlaşması’yla genişletilerek, ırk ve etnik köken, din veya inanç, engellilik, yaş veya cinsel tercih faktörlerini de kapsayacak şekilde düzenlenmiştir.⁵³

Amsterdam Antlaşması ile belirlenen ve tam üyelik öncesinde göz önünde bulundurulması gereken şartları şöylece sıralayabiliriz:

- Temel Hak ve Özgürlüklere saygı, AİHS’ne uyum;
- Kamu sağlığı, tüketicinin korunması, çevre konularında AB politikalarına uyum;

⁵¹ A.e.

⁵² A.e.

⁵³ Türkmen Füsün, **Avrupa Birliği ve İnsan Hakları: Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Der. Beril Dedeoğlu, İstanbul, Boyut Yayınları, Ekim 2003, s. 151.

—OGDP alanında, iltica, göç, işçileri ve hukuk alanlarında ortak yapı oluşturulması.

3.3.5. TEMEL HAKLAR ŞARTI (2000)

Temel Haklar Şartı, bir hukuki belge olmaktan çok siyasi bir deklarasyon olarak hazırlanmış ve 7–9 Aralık 2000’de Nice Zirvesi’nde kabul edilmiştir. Şart, AİHS ile AİHM içtihatlarından oluşan ve ayrıca AİHS’ye eklenmesi tasarlanan yeni haklardan oluşmaktadır.

Temel Haklar Şartı, Avrupa kimliğinin kazanılmasında önemli bir dayanak teşkil edecektir. Evrensel değerler olarak, insan onuru, özgürlük, eşitlik ve dayanışmadan söz edilmektedir. Bu ortak değerler ve haklar Avrupa kimliği olarak takdim edilmiştir. Temel Haklar Şartı, daha çok evrensel değerleri ilan etmiştir. İnsan onuruna saygı (1.Bölüm), yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı (1-3maddeler), işkence yasağı, insanlık dışı ceza, kölelik, zorla çalıştırma yasağı (4 ve 5 maddeler), özgürlük (2.Bölüm), eşitlik (3.Bölüm) ve dayanışma (4.Bölüm),birliğin isnat ettiği demokrasi ve hukuk devleti, medeni haklar ve dava hakkı (5 ve 6 Bölüm) sadece Avrupa geleneklerine özgü olmayıp, iyi yönetim ve hukuk devletine ilişkin evrensel karakterli prensiplerdir.⁵⁴

2000’de Nice’de Avrupa Konseyi, Avrupa Antlaşmalarına dair bazı önemli yasa değişiklikleri kararlaştırmıştır:

Nice Avrupa Konseyi, AB Antlaşması’nın 7. maddesini temel hakların ihlali önleme amaçlı bir mekanizmayla doldurmaya karar vermiştir. Buna göre; Komisyon, Avrupa Parlamentosu veya üye devletlerin üçte biri, Konsey’in temel hakların ihlali riskinin mevcudiyetini belirlemesini talep edebilirler. Avrupa Parlamentosu’nun izni alındıktan ve söz konusu olan üye devletin ifadesi alındıktan sonra, Konsey beşte dört çoğunlukla, temel hakların ciddi ihlali riskinin açıkça

⁵⁴ Füsün Arsava, **Nice Anlaşması Sonrasında Avrupa Birliği’nin Geleceği**, AÜ AT Araştırma ve Uygulama Merkezi, Araştırma Dizisi No:18, Ankara 2003, s.6

mevcut olduğunu belirleyebilir. Konsey o zaman, üye devlete uygun tavsiyelerde bulunabilir.⁵⁵

Temel Haklar Şartı, AB vatandaşlarının temel haklarını ve Birliğin vatandaşlara karşı sorumluluklarını düzenlemektedir.

3.3.6. NICE ANTLAŞMASI (2001)

26 Şubat 2001’de imzalanmış olan Nice Antlaşması, genişleme süreci kapsamında AB’nin gerçekleştirmesi gereken kurumsal reformlarla ilgili olarak Şubat 2000’de oluşturulan Hükümetlerarası Konferans (HAK) çerçevesinde varılan sonuçlar temelinde Kurucu Antlaşmalarda değişiklik getiren bir Antlaşma’dır ve 1 Şubat 2003’ten beri yürürlüktedir ve özellikle aşağıdaki alanlarda eski antlaşmaları değiştirmiştir.⁵⁶

- **Kurumsal açıdan:** Avrupa Parlamentosunda sandalye sayısı 732’ye çıkmıştır (Nice Antlaşması md.2). Bakanlar Konseyi’nde her devletin oy ağırlığı gözden geçirilmiş, 2007’de bir kararın alınabilmesi için 345 oyun 258’i gerekli görülmüştür (Nice Antlaşması md.3). Oybirliği ilkesinin uygulandığı yaklaşık 70 Antlaşma maddesinden 29’unda nitelikli çoğunluk sistemine geçilmesi kararlaştırılmıştır.

- **Madde 7 ile ilgili düzenleme:** Nice Antlaşması ile AB Antlaşması’nın “üye devletlerin ortak ilkeleri olan hürriyet, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin” bir üye devlet tarafından ihlal edilmesi halinde uygulanacak yaptırımlarla ilgili 7. maddesinde değişiklik yapılması kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda bir üye devletin söz konusu ilkeleri ihlal etmesine yönelik açık bir risk olduğunun kararlaştırılması için üye ülkelerin beşte dördünün (eski hüküm üçte biri) bu görüşte olması, Parlamento’ya danışılması ve ilgili üye

⁵⁵ **Overviews of the EU Activities**, Human Rights, Haziran 2005

⁵⁶ Jean-Luc, a.g.e., s.20,21

ülkeye söz hakkı tanınması gerekmektedir. Ayrıca aynı oranda üyenin katılımı ile alınacak bir kararla “akil adamlar komitesi” oluşturulup söz konusu devlet ile ilgili durum konusunda inceleme yapılabilir.

• **Güçlendirilmiş işbirlikleri:** Üye devletlerle Topluluk kurumları aralarındaki işbirliğini güçlendirme olanağı verir. Üye devletlerle Topluluk kurumları arasındaki ilişkileri ve Topluluk kurumlarının kendi aralarındaki ilişkileri düzenleyen işbirliği görevini hatırlatır. Bazı üye devletlerin ilerlemek istedikleri konularda, çekincesi olan diğer devletlerin ilgili alanlardaki gelişmelerin dışında kalmasına izin veren “güçlendirilmiş işbirliği”, Ekonomik ve Parasal Birlik ve sınır kontrolleri (Schengen Konvansiyonu) konularında uygulanmaktadır. Bu çerçevede Nice Zirvesi’nde Ekonomik ve Parasal Birlik ile Adalet ve İçişleri alanlarında mevcut sisteme devam edilmesi, Ortak Dışişleri ve Savunma Politikası alanındaki işbirliğinin bir ortak tutuma dayandırılarak, bu tutumun en az sekiz devlet tarafından uygulanabilmesi ve karşı çıkan bir üye devletin veto kullanması sonucunda, Avrupa Konseyi tarafından da söz konusu ülkenin ulusal çıkarlarının tehdit altında olabileceği onaylandıktan sonra ilgili uygulamanın askıya alınabilmesi hususu kararlaştırılmıştır. Avrupa Topluluğu’nu kuran Antlaşma’nın hükümlerinin uygulanmasını kolaylaştırmak amacıyla, Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Komisyon kurumlararası anlaşmalar akdedebilirler. Söz konusu anlaşmalar, Antlaşma’nın hükümlerini değiştiremez ya da destekleyemez ve ancak üç kurumun mutabık olması halinde akdedilebilir.⁵⁷

•**Temel Haklar Şartı:** Nice Zirvesinde Avrupa Parlamentosu’nun, Konsey ve Komisyon başkanları tarafından imzalanan ve açıklanan Temel Haklar Şartı’nın yaptırım gücü konusunda anlaşmaya varılamamış ve Antlaşmalara dahil edilmemiştir. Temel Haklar şartı; AB vatandaşlarının temel haklarını ve Birliğin vatandaşlara karşı sorumluluklarını düzenlemektedir.⁵⁸

⁵⁷ Nice Antlaşması, İKV, Yayın No:174, İstanbul, 2003, s. 39.

⁵⁸ A.g.e.

Nice Antlaşması'nın son bölümünde, ekli protokolde (3.madde), AB'nin geleceği ile ilgili olarak, yeni üye devlet katılımından önce kurumsal değişikliklerin tamamlanacağından söz edilmektedir.

3.3.7. AVRUPA BİRLİĞİ ANAYASASI (2004)

Bugün üzerinde uzlaşılan metine gelinceye kadar uzun bir yoldan geçilmiş, ilk olarak Nice Antlaşmasıyla başlayan Avrupa Birliği için bir Anayasanın hazırlanması süreci Aralık 2001 tarihli Laeken Zirvesinde noktalanmıştır. Şubat 2002'de, Anayasa taslağını oluşturmak üzere 105 üyeli "Avrupa'nın Geleceği Kurultayı" toplanmıştır. Kurultay yaklaşık 16 aylık bir dönemin sonunda çalışmalarını tamamlamış ve taslak metni Hükümetlerarası Konferans'ta görüşülmek üzere AB Dönem Başkanlığı'na sunulmuştur.

13 Haziran ve 10 Temmuz 2003 tarihlerinde Avrupa Konvansiyonunun hazırladığı Tasarı metni, 18 Temmuz 2003 tarihinde Roma'da Avrupa Konseyi Başkanına sunulmuştur. 4 Ekim 2003'te Roma'da Hükümetlerarası Konferansta ve daha sonra 12-13 Aralık 2003 tarihli Brüksel Zirvesinde "Avrupa için bir Anayasa Oluşturan Antlaşma Taslağı" üzerinde mutabakat sağlanamamış, ancak, 17-18 Haziran 2004 tarihli zirvede devletler arasında mutabakat sağlanabilmiştir.

Avrupa Birliği Anayasası 29 Ekim 2004'te, 1957'de (Roma'da bulunan Campidoglio Tepesi'nde) Avrupa Ekonomik Topluluğunu kuran Roma Antlaşması'nın imzalandığı salonda düzenlenen bir törenle, AB üye ve aday devletlerin liderleri tarafından imzalanmıştır. Tören'e 29 devlet katılmış ve 25 üye devletin ardından Türkiye, Romanya ve Bulgaristan sadece nihai senedi imzalamışlardır. Anayasanın yürürlüğe girmesi, tüm üye devletlerin kendi iç hukuk kurallarına uygun olarak onaylamalarına bağlıdır. 2009 yılında yapılacak olan Avrupa Parlamentosu seçimlerini ardından, 1 Kasım 2009 tarihinden itibaren yürürlüğe girmesi planlanmıştır. Ancak Anayasa yürürlüğe girememiştir ve bağlayıcı

bir özelliği de kalmamıştır. Onay sürecinde en büyük darbe %55 ile Fransa halkının “hayır” demesi ve ardından Hollanda’daki “hayır” sonucu olmuştur.

İki kurucu üye, Fransa ve Hollanda’da yapılan referandumlarda (sırasıyla 29 Mayıs ve 1 Haziran 2005) Anayasaya hayır oyu çıkmasından sonra, 16–17 Haziran 2005 tarihli Avrupa Konseyi zirvesinde, Anayasa Antlaşmasının yürürlüğü için öngörülen 1 Kasım 2006 tarihinin imkân dâhilinde olmaktan çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Kendi temsilcilerinin onayına rağmen Fransa ve Hollanda halkının anayasayı reddetmeleri, Anayasa üzerinde tekrar düşünülmesi gerektiğini ve bundan sonraki genişlemelere sıcak bakılmadığını göstermiştir.

Avrupa Anayasası, 4 bölüm ve 465 maddeden oluşmaktadır ve aslında; Avrupa Birliği Antlaşmasına, Temel Haklar Şartının eklenmesinden ibaret olup, bu arada maddelerde düzeltmeler ve değişiklikler yapılmıştır. AB Anayasası, Avrupa Birliği üye devletlerinin siyasi bir birlik kurma yolunda attıkları en önemli adımı temsil etmekte, AB’nin temelini oluşturan kurucu antlaşmaları ve bugüne kadar onları değiştiren ek tüm antlaşmaları tek ve yeni bir metinde bütünleştirmekte ve Avrupa’nın birleşmesinin tescilini sembolize etmektedir.

AB Anayasası oluşturma fikri ardında yatan en temel nedenlerden biri, AB yasal düzeninin daha etkin bir işleyişe kavuşmasıdır. Bu amaç doğrultusunda oluşan Anayasa büyük yenilikler getirmesine rağmen, 21–22 Haziran 2007 tarihinde yapılan Avrupa Konseyi Zirvesi’nden çıkan sonuç, bazı çevrelerde AB Anayasası’ndan geriye doğru atılmış adım olarak değerlendirilmiştir.

AB Anayasası’na aday devletler açısından bakılacak olursa, Kopenhag kriterlerinde belirtilen insan hakları kavramının içeriğinin, Temel Haklar Şart’ında yer alan ilkeler ile doldurulmuş olmaktadır. Şüphesiz burada sözü edilen haklar AİHS içerisinde de yer almaktadır, ancak bu sözleşmenin bir Avrupa Birliği belgesi olması nedeniyle önemi farklıdır.

Temel Haklar Şartı, Anayasa metninin içine dahil edilmiş ve söz konusu metnin ikinci bölümünü oluşturmuştur.⁵⁹

İlk bölümde insanlık onuruna ilişkin hükümler yer almaktadır. Beş maddeden oluşan bu bölümde, sırayla insan onurunun ihlal edilemezliği, yaşam hakkı, kişinin bedensel ve ruhsal dokunulmazlık hakkı, işkence veya insanlık dışı veya alçaltıcı muamele veya ceza yasağı, kölelik ve zorla çalıştırılma yasağı gibi konular yer almaktadır. Bu bölümde dikkati çeken hüküm “hiç kimse ölüm cezasına çarptırılmamalı veya idam edilmemelidir” hükmüdür. Ayrıca buradaki 3. maddenin 2. fıkrasında yer alan düzenleme tümüyle yeni olarak nitelendirilebileceğimiz haklara işaret etmektedir. İlgili madde kişinin bedensel dokunulmazlığına tıp ve biyoloji alanlarında gösterilmesi gereken saygıyı, bu konularda kişinin onurunun alınması gerektiğini, insan ırkının soyaçekim yoluyla ıslahının yasak olduğunu, insan bedeninin ticari kar kaynağı olarak kullanılamayacağını ve insan kopyalamanın yasaklandığını hükmetmektedir.

İkinci bölüm, özgürlüklere ilişkindir. Toplam 14 maddeden oluşan bu bölümde, özgürlük ve güvenlik hakkı, özel yaşama ve aile yaşamına saygı, kişisel bilgilerin korunması, evlenme ve aile kurma hakkı, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, ifade ve haber alma özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü, ticari faaliyette bulunma özgürlüğü, mülk edinme özgürlüğü, sığınma hakkı, ihraç, sınır dışı veya iade etme yasağı gibi konuların yanı sıra sanat ve bilim özgürlüğü, eğitim hakkı, meslek seçme ve çalışma hakkı gibi yeni kuşak hak ve özgürlükler bulunmaktadır.

Toplam yedi maddeden oluşan üçüncü bölüm “eşitlik”lerden bahseder. Yasa önünde eşitlik, ayrımcılık yasağı, din, dil ve kültür çeşitliliği, kadın-erkek eşitliği, çocuk hakları, yaşlıların hakları, engellilerin toplumla bütünleştirilmesi gibi konular yer almaktadır.

⁵⁹ Füsun Arsava, ‘AB’nin Anayasallaşma Sürecinde Temel Haklar Şartı’, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 3, No: 2, Bahar- 2004, s. 4

Toplam on iki maddeden oluşan dördüncü bölümde şu konular yer almaktadır: işçilerin işletme içinde bilgi alma ve danışma hakkı, toplu sözleşme görüşmeleri yapma ve eylem hakkı, işe yerleştirme hizmetlerinden yararlanma hakkı, haksız işten çıkarmaya karşı koruma, adil ve hakkaniyete uygun çalışma koşulları, çocuk işçi çalıştırmanın yasaklanması ve çalışan gençlerin korunması, aile ve meslek yaşamı, sosyal güvenlik ve sosyal yardım, sağlık hizmetleri, genel ekonomik konulardaki hizmetlerden yararlanma, çevrenin korunması ve tüketicinin korunması.

Beşinci bölümde Vatandaşlık Hakları yer almaktadır. İkamet şartına bağlı olmaksızın Avrupa Parlamentosu seçimlerinde ve yerel seçimlerde oy kullanma ve aday olma hakkı, iyi idare hakkı, belgelere erişme hakkı, kamu denetçisine başvurma hakkı, dolaşım ve ikamet özgürlüğü, diplomatik ve konsolosluk koruması.

Altıncı bölümde bireylerin etkin bir yargısal korumaya kavuşturulması konusuyla ilgili hükümler ele alınmıştır. Toplam dört maddeden oluşan bu bölümde sırasıyla etkin yargısal başvuru ve adil ve aleni yargılanma hakkı, masumiyet karinesi ve savunma hakkı, cezayı gerektiren suçların ve cezaların orantılı olması ve yasada tanımlanması, cezayı gerektiren aynı suçtan iki kere yargılanmama veya cezalandırılmama gibi konular yer almaktadır.⁶⁰

3.3.8. LİZBON ANTLAŞMASI (2007)

Lizbon Antlaşması, mevcut antlaşmaların yerini almak yerine onları tadil eder nitelikte olan bir antlaşma olarak düşünülebilir. Dolayısıyla var olan antlaşmaları feshetmemekte veya yerlerini almamaktadır. “Anayasal Antlaşma”nın kısaltılmış bir benzeri de denilebilir. Yeni bir yazım ve onay aşaması başlamış bulunmaktadır. 13 Aralık 2007 tarihinde imzalanan ve onay süreci devam eden bu yeni Antlaşma, AB’nin kurumsal yapılanması ve karar alma süreçleri bakımından önemli

⁶⁰ Charter of Fundamental Rights of the European Union, **Official Journal of the European Communities**, No. C 364/1, 18 Aralık 2000.

değişiklikler öngörmektedir. 27 üye devlet tarafından onaylanması halinde 1 Ocak 2009 tarihinde yürürlüğe girecektir. 2009 yılı ortalarına kadar yürürlüğe girmesi ve 2009 Avrupa parlamentosu seçimlerinin yeni antlaşma yürürlükteyken yapılması planlanmaktadır. Haziran 2008 tarihi itibarıyla Lizbon Antlaşmasını onaylayan devlet sayısı 18'e ulaşmıştır (Almanya, Avusturya, Bulgaristan, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, Yunanistan). Lizbon Antlaşmasını referanduma götüren tek devlet olan İrlanda'da halkın %53'ünün "hayır" oylarıyla Antlaşma reddedilmiş bulunmaktadır. Eski metinde federal Avrupa'yı çağrıştıran sembollerin hiçbiri yenisinde bulunmayacaktır: "Anayasa" sözcüğü, 12 yıldızlı AB bayrağı, "farklılıklar arasında birlik" şiarı ve "AB'nin para birimi Euro" ifadeleri yeni metinde yoktur.⁶¹

Üzerinde mutabakat sağlanan ilkeler arasında adli ve polis işbirliği konularında alınacak kararlarda oybirliğinden nitelikli çoğunluğa geçilmiştir. Bu konularda Avrupa Parlamentosu da yasa teklifi yapma hakkı elde etmiş olmaktadır. Muhafaza edilen diğer bir kazanım, bir milyon AB vatandaşının imzasıyla Komisyon'u girişim yapmaya davet edebilme hakkıdır. Yine Anayasal Antlaşma'dan miras kalan ve nitelikli çoğunluğun tarifini veren "ikili/çifte çoğunluk sistemi"dir. Lizbon Antlaşması ile nitelikli çoğunluk alanlarının genişletildiğini, veto alanlarının daraltıldığını görüyoruz.

Mevcut duruma göre; her üye devlet belirli sayıda oya sahiptir. Almanya, Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya'nın 29, İspanya ve Polonya'nın 27 oyu vardır. Ancak Anayasal Antlaşma için önemli tartışmalara neden olan yeni oy sistemi, hem üye devletlerin hem de nüfusun yani çifte/ikili çoğunluk oy ilkesi (nitelikli çoğunluk) temeli üzerine inşa edilmiştir. Buna göre tüm hassas AB kararları, çifte/ikili çoğunluk oy ilkesi (nitelikli çoğunluk) ile kabul edilecektir. Çoğunluk için oylar AB nüfusunun %65'ine tekabül edecek, aynı zamanda da üye devletlerin %55'ini (en az 15'ini) kapsayacaktır. Bu uygulanma Polonya'nın talebiyle 2014'e ertelenmiş

⁶¹ Cengiz Aktar, Vatan, 26 Haziran 2007, s.18.

olmakla birlikte, herhangi bir üye devletin talebiyle 31 Mart 2017'ye dek ertelenebilecektir. İkili çoğunluk sisteminin yanı sıra, özellikle küçük devletlerin çıkarlarını koruyabilmeleri için, 2017 yılına dek AB üyelerinin %75'inin ya da AB nüfusunun %75'inin herhangi bir kararı bloke edebilmesine olanak tanınmıştır. Böylece büyük devletlerin birleşerek küçük devletler aleyhine karar alabilmesi imkânsız hale gelmektedir. Hollanda yeni üyelerin katılım esnasında Kopenhag Kriterleri'ne tam uyum sağlamalarını gerektirecek dolaylı bir şerhin metinde olmasını elde etmiştir. Bu, Türkiye ve tüm diğer adayları ilgilendirmektedir.⁶²

Birliğin kurucu ilkeleri olarak, Temel Haklar Şartı'nın Anayasa'ya dahil edilmesi; AB'ye tüzel kişilik kazandırılması; AB Anayasası ve yasaların ulusal yasalardan üstün olduğunun altının çizilmesi; AB'den çıkmanın mümkün olduğunun belirtilmesi ki bu da Birliğin gönüllülük esasına dayalı bir oluşum olduğunun vurgulanması açısından önemlidir.⁶³

Birlik politikalarında sütun adı verilen sisteme son verilmektedir. 2. ve 3. sütun olarak bilinen, Ortak Dış İşleri ve Güvenlik Politikası ile Adalet ve İçişleri konularının Topluluk yetkileri kapsamına alınması; Avrupa Dışişleri makamının yaratılması ve Avrupa Savunma Ajansı'nın kurulması gibi adımlarla ortak bir savunma politikasının şekillenmesi; iltica, göç ve dış sınırların kontrolü konularında ortak politikalar uygulanması; Europol ve Eurojust'ın geliştirilmesi ve bir "Avrupa Savcılık Birimi" oluşturulması yoluyla gerçek bir "özgürlük, güvenlik ve adalet alanı"nın yaratılması. Her üye devlet bu konuda veto hakkına sahiptir.⁶⁴

Antlaşma ile getirilen önemli değişiklikler şu şekilde özetlenebilir:⁶⁵

— Avrupa Topluluğu'nu kuran Antlaşma'nın adı "Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma" olarak değiştirilmektedir;

⁶² A.e.,s.18.

⁶³ **Kriter Türkiye-AB İlişkileri Haber Yorum Dergisi**, Sayı 13, Temmuz 2007, s.10.

⁶⁴ A.e.,s.10.

⁶⁵ Lizbon Antlaşması Bilgi Notu,(Çevrimiçi) <http://www.ikv.org.tr>, 12 Haziran 2008.

- “Avrupa Topluluğu” ve “Topluluk” ifadeleri “Birlik” ile değiştirilmektedir. Böylece AB’ye sözleşme akdetme, uluslararası antlaşmalara taraf olma ve uluslararası kuruluşlara üye olma yetkisi verilmektedir;
- Üç sütunlu yapı kaldırılmakta, Avrupa Birliği’ne tüzel kişilik kazandırılmaktadır;
- Konsey başkanlığı sistemi değişmekte ve iki buçuk yıllığına atanacak bir başkan getirilmektedir. Altı aylık dönem başkanlığı sistemi ise, üç devletin 18 aylık bir başkanlık takımı oluşturması ile değiştirilmektedir;
- Dış politikada etkililiğin artırılması amacıyla “Dışişleri ve Güvenlik Politikası Birlik Yüksek Temsilcisi” getirilmektedir. Yüksek Temsilci’nin, görevlerini, yine bu Antlaşma’da belirtilen Avrupa Dış Faaliyetler Servisi ile işbirliğinde yürütmesi öngörülmektedir;
- Avrupa Komisyonu’nun üye sayısının 2009 yılından itibaren üye devlet sayısının üçte ikisi olması öngörülmektedir. AB üye devletleri sayısının bu işleme uygun olmaması halinde karar Konsey’e bırakılmaktadır;
- Ulusal parlamentolar, Komisyon tarafından hâlihazırda gayrı-resmi olarak yapılan bilgilendirmenin, sekiz hafta içinde Antlaşma’da belirlenen kurum tarafından yapılması şartı ile karar alma süreçlerine yakınlştırılmaktadırlar;
- Olağan yasama usulü olarak tanımlanan ortak karar usulünün kapsamının genişletilmesi ile Avrupa Parlamentosu’nun rolü güçlendirilmektedir. AP’ye aynı zamanda Komisyon başkanını seçme yetkisi tanınmaktadır;
- Yeniden düzenlenen nitelikli çoğunluğa göre, 2014 yılından itibaren kararlar; AB nüfusunun %65’inin ve üye devletlerin %55’inin desteği ile alınabilecektir. Ancak, 2017 yılına kadar üye devletler şu anda geçerli olan sisteme göre oylama yapılmasını talep edebileceklerdir. Yeni sistem üye devletlerin nüfuslarının önemini artırmaktadır. Örneğin bugün, İngiltere 345 oyun %8’ini temsil ederken yeni düzende temsil oranı %13 olacaktır.

İrlanda’da 110 bin kişinin verdiği “hayır” oyu, nüfusu 500 milyona yaklaşan AB’nin tamamını etkileyecek önemdedir. AB Anayasası’nın 2005 yılında Hollanda ve Fransa’da yapılan referandumlar neticesinde reddedilmesinden sonra, AB’nin “B planı” olarak hazırlanan bu Antlaşma’nın da reddedilmesi, “AB’nin C planı ne olacak?” sorusunu gündeme getirmiştir. İlk seçenek, Antlaşma’nın bazı

değişikliklerle İrlanda’da yeniden referanduma sunulmasıdır. İkinci seçenek ise, “iki vitesli bir yola girilerek diğer üye devletlerin reform sürecini sürdürmesi, İrlanda’nın geriden gelmesidir.”⁶⁶ Gene İrlanda 2001’de, AB’nin temel belgelerinden biri olan Nice Antlaşması’nı reddetmişti. Ancak bir yıl sonra yapılan ikinci referandumda %62,9 ile “evet” sonucu elde edilmişti.⁶⁷

Görülmektedir ki, AB içinde halk düzeyinde henüz “Avrupalılık” anlayışı veya “Avrupa kimliği” duygusu yeterince gelişmemiştir. AB’ye üye devletlerde yapılan çeşitli referandumlarda, milli kimlik ve ulusal egemenlik duygularının etkili olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Lizbon Antlaşmasının onay sürecinde yaşanan bu gelişme, genişleme süreci ile ilgili olarak ta, AB’nin yapısal krizi çözmeden başka konulara ağırlık veremeyeceği şeklinde yorumlara neden olmuş ve en çok Hırvatistan ve Türkiye’nin bu sonuçtan olumsuz etkileneceği yorumları yapılmıştır.

Bugün, AB kurumları tarafından hazırlanan ve kabul edilen tüm düzenlemeler, Adalet Divanı’nın aldığı kararlar, kısacası AB’nin attığı her adım, bu antlaşmalara dayanmaktadır.

3.4. AVRUPA BİRLİĞİ’NİN DEMOKRATİKLİĞİ

Bir yandan genişleme diğer yandan AB’nin kendi demokratikliğini sürdürme çabaları sürekli gündemdedir. AB’nin yeterince demokratik olmadığı, işleyiş yöntemlerindeki karmaşıklığı ve karar alım sürecinin vatandaşlardan uzak gerçekleşmesi AB’de “demokrasi açığı” (democratic deficit) olarak tartışmalara yol açmıştır. AB’de önemli kararlar doğrudan seçilmişler tarafından alınmamakta, Konsey karar alma yapısında önemli bir rol üstlenmektedir. Avrupa Parlamentosu ise doğrudan seçimle işbaşına gelmesine rağmen yürütme ve denetleme özellikleri

⁶⁶ Hürriyet,15 Haziran 2008,s.34.

⁶⁷ İKV Bülteni,9–15 Haziran 2008.

açısında ulusal parlamentoların çok gerisindedir. Üye devletler hayati konularda karar sürecini bloke edebilmektedirler. AB kurumlarına aktarılan gücün yetersiz olmasının yanı sıra, başlangıçta ekonomik bütünleşme ağırlıklı oluşturulan bu yapıda anayasal bir düzenin henüz oluşturulmaya çalışılmasının da payı vardır.

AB doğrudan parlamenter seçimlerin yapıldığı tek uluslararası (uluslararası) kuruluştur. Ancak, Avrupa Parlamentosu üyeleri genel oyla seçilen bir kurum olarak, temel hak ve özgürlüklerin korunmasına yönelik politikalar oluşturulmasında, üçüncü devletlerle her türlü ilişkilerde ve yapılacak antlaşmalarda insan hakları ve özgürlüklerin durumunun değerlendirilmesi gibi konularda aktif bir rol oynaması beklenmektedir.

AB Parlamentosu, demokrasi, özgürlük prensipleri üzerine kurulmuştur ve üye devletlerde de ortak prensipler olarak kabul edilen, insan hakları ve temel hakları gözetken, hukukun üstünlüğü ilkesine dayanmaktadır. Parlamentonun AB yasama sürecinde etkin bir role sahip olmaması olarak adlandırılan demokrasi açığını gidermek amacıyla, Avrupa Tek Senedi, Maastricht ve Amsterdam Antlaşmalarında karar alma sürecinde danışma ve bağlayıcı görüş bildirme yetkisi ile güçlendirilmiştir. Ayrıca, kurucu antlaşmalardan sonra yapılan bu güçlendirici yetkiler sayesinde AB Parlamentosu için insan haklarının korunması ve demokrasinin geliştirilmesi öncelikli konular haline gelmiştir. İnsan hakları ve demokrasinin gelişimi ile ilgili olarak giderek artan bu tutum, AB Parlamentosu'nun da konu ile ilgili artan sorumluluğunu ortaya koymuştur. Hem AB içinde hem de üçüncü devletlerdeki insan hakları ihlalleri konusu ile ilgilenmek üzere 1980 yılında Parliament's Political Affairs Committee içinde Human Rights Working Group oluşturulmuştur ve 1984 yılında Human Rights Subcommittee olarak görev yapmaya başlamıştır. 1992 Maastricht ile birlikte Parlamentoda, AB'deki insan hakları ile ilgilenmek üzere Committee on Civil Liberties and Internal Affairs oluşturulmuştur.⁶⁸

27 üyeli bir yapıya ulaşan AB'nin, Avrupa projesinin geleceğini şekillendirmede kendi yapısal sorunlarından dolayı sıkıntılar yaşadığı görülmektedir. Birliğin genişlemesi, yapısındaki politik, kültürel ve sosyal farklılıkları derinleştirmekte ve Birlik organlarınca oluşturulan politikaların yürütülmesinde güçlükler oluşmaktadır.

Avrupa siyasi bütünleşmesi önemli bir dönemeçte bulunmaktadır. AB'nin çözmeye çalıştığı en önemli sorunlardan biri, “Avrupa kimliği”ni yaratmak, meşruiyet ve siyasi yapı arasındaki ilişkiyi düzenlemek şeklinde ortaya çıkmaktadır. Hedef, var olan ekonomi politikalarını bir siyasi birlik içinde sürdürmek ve bu ekonomik politikaları uygulayacak bir siyasi üst yapı kurumunu yaratmaktır.⁶⁹

AB genişledikçe farklılaşmakta ve siyasal denge değişimi yaşanmaktadır. Demokrasi kavramının gereklerini (kuvvetler ayrılığı, hukuk devleti, yurttaşlık vs.), AB'nin ulus üstü kurumlarına uygulama çabalarının başarısızlığı sonucunda farklı içerik ve şekle sahip bir demokrasi anlayışı ortaya çıkmaktadır.⁷⁰ AB Anayasası'nın Fransa ve Hollanda'daki referandumlarda reddedilmesi göstermiştir ki, bu tartışmaların AB teknokratlarına ve AB üye devletlerinin hükümetlerine bırakılması; en azından ulusal parlamentoların ve Avrupa Parlamentosu'nun bu sürece yeterince dahil edilmemesi, yani bu tartışmalarda Avrupalıları sürece aktif ve yaygın bir biçimde katma eğiliminin güçlenmemesi, “demokrasi açığı” sorununun gündemde kalmasını ve derinleşmesini sürdürecektir. Avrupa Birliği'nin krizinin kalbinde “demokrasi açığı” sorunu vardır. Avrupa Birliği on yıllardır kültür çeşitliliğini yeterince önemsemeden, halktan uzak bir biçimde ve yukarıdan inşa edilmiştir. Bugün artık seçilmiş kurumların daha fazla eylem ve kontrol gücü olması yönündeki hareket gelişmektedir. AB ne tek bir ses ne de yekpare bir kurumdur. AB'yi

⁶⁸ **The European Parliament and The Defence of Human Rights**, Office for Official Publications of The European Communities, L-2985, Luxembourg, ISBN 92-823-1222-4; Martin Westlake, **A Modern Guide to the European Parliament**, London, Printer Publishers, 1994, s.26-62.

⁶⁹ Leyla Sanlı, **Avrupa Birliği ve Demokrasi Açığı**, Ekim 2005, s.35.

⁷⁰ A.e., s.144.

oluşturan devletlerde devam eden toplumsal mücadeleler, AB alanında da yaşanmaktadır.⁷¹

Demokrasi yalnızca kurumların işleyişi ile açıklanabilecek bir olgu değildir. Avrupa Parlamentosu hem ulus devletlerin oluşturduğu Avrupa'yı hem de yurttaşlardan oluşan Avrupa'yı dikkate almak zorundadır. "Avrupa yurttaşlığı" bilinci ortak bir "Avrupalı kimliği" yaratılırken, öncelik verilen bir konu olmuştur. AB yurttaşlığı aynı zamanda "AB demokrasisi"nin yaratılmasını da beraberinde getirmektedir. Kopenhag kriterlerinin oluşturulması aynı zamanda "AB yurttaşlığı" için de aday devletler için ortak bir zemin oluşturulması demektir. İyi bir yaşam ve demokratik bir yönetim AB yurttaşlarının istediği özelliklerdir.

3.5. AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİĞİNİN DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARINA KATKISI

20.yy.ın son döneminde özellikle ekonomik alanda kendini göstermeye başlayan küreselleşme süreci, büyük kapsamlı birlikler oluşturulması ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu süreç, ekonomik birliklerin siyasi birliklere dönüşmesini de beraberinde getirmektedir. Böylelikle küreselleşme olgusu, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi kavramların öneminin artmasına, demokrasinin gelişmesine yol açmaktadır.

Aday devletlerin insan hakları kriterlerini değerlendirirken özellikle Temel Haklar Şartı bir yol gösterici metin olarak kullanmaları lehlerine olacak gibi gözükmektedir. AB, siyasi olarak ilişkide bulunduğu üçüncü devletlerde bu kriterlerin tam olarak yerleşmiş olmasını arayacağından önem taşımaktadır. AB, insan hakların korunmasını, üye olmayan devletlerle yaptığı anlaşmalara koşul olarak koymaktadır.

⁷¹ A.e.,s.149.

Nihai hedefin sadece ekonomik işbirliği olmadığı bunun yanında ortak siyasi yapı ve hayat tarzının benimsendiği AB'nin temel felsefesinin iyi değerlendirilmesi gerekir. Batı kültürünün temel taşıını teşkil eden ortak değer “insan hakları”dır. Bireyin öne çıktığı bu bakış açısı, AB'nin aday devletlerde aradığı “olmazsa olmaz” bir kural olmakla kalmayıp, üçüncü taraflarla ilişkilerinde de değer verilen bir özelliktir. Kopenhag kriterleri de, Lüksembourg kararları da aynı içeriği taşımaktadır. Günümüzde sadece AB değil, bütün dünyada “insan hakları ve demokrasi” yükselen değerlerdir. Bu açıdan bakılınca, küreselleşme (globalleşme) kavramının da başlangıcını Avrupa kabul edebiliriz. Daha çok ekonomik anlamda kullanılan küreselleşme, insan refahının arttırılmasını hedeflemektedir. Ana hedef kişidir, refahın paylaşımı, insanca yaşamaktır.

Çağdışı uygulamalardan kurtulmak, düşünce özgürlüğünün önündeki engelleri kaldırmak, ekonomik yetersizlik, yolsuzlukların önlenmesi, insan onurunun çiğnenmemesi, AB için değil, Türk insanı içindir. Bu konular AB olsa da olmasa da Türk insanının meselesidir. Türkiye'nin AB'ye girmesi ile bir gece de ekonominin düzeleceği, laikliğin kurtarılabacağı ya da demokrasinin mükemmelliğe erişeceği gibi sihirli bir formül olmadığı bir gerçek. Bunlar süreç içerisinde ortaya çıkacak kazanımlardır. Önemli olan bu değerlerin benimsenmesidir. Demokrasi alanında evrensel normların uygulandığı bir Birlik durumunda olan AB'ye Türkiye'nin üyeliği, uluslararası platformda demokratikleşme konusunda Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı olumsuz eleştirilerin de ortadan kalkmasını sağlayacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ AÇISINDAN DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARI

İnsan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü AB'nin temel değerlerindendir. Kuruluşundan beri var olan bu değerler, temel haklar şartının kabulü ile pekiştirilmiştir. İnsan Haklarına saygı, sadece birliğe katılmak isteyen devletler için değil, aynı zamanda birlikle ticari ve diğer antlaşmalara sahip olan devletler için de bir önkoşuldur. AB üyeliğinin üye devletlere ekonomik ve sosyal açılardan çok büyük bir katkısı olduğu bir gerçektir. Bunun yanında genişlemenin, devasa bir AB'ye doğru yol almanın getirmiş olduğu sıkıntılar vardır.

Bir toplumun insan hakları sicilini araştırırken nihai ölçüt olarak yalnızca yasalarla sınırlı kalmak yanıltıcı olacaktır. Yasalarda hatta anayasada “insan hakları”na saygı yer alsa da pek çok uygulamada bu hakların ihlali söz konusu olabilmektedir.

Türkiye’de AB üyeliğine yüklenen anlamlar ve bundan beklentiler farklılaştıkça, insan hakları konusunda da yaklaşımlar birbirinden ayrılmıştır. Türkiye’de tam ve etkin bir insan hakları rejiminin tesisinin AB ile bütünleşmekle ilişkilendirilmektedir. Avrupalılaştırmanın anlamı Türkiye’nin demokratikleşme sürecinin bir parçası olarak görülmektedir.

İnsan hakları sorununun düşünce ve ifade özgürlüğünün sağlanması, işkencenin ya da kötü muamelenin önlenmesi, kadın erkek eşitliğinin sağlanması gibi konuların çözümü ile sağlanacağı anlayışı yaygındır. Oysa ki insan haklarının temelinde bireylerin yaşam kalitesinin yükseltilmesi amacı vardır ki bu da değişen ekonomik, siyasi ve kültürel koşullarda yeni hakların gündeme gelmesine neden olmaktadır.

4.1. AVRUPA BİRLİĞİ - TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİ ZORLAŞTIRAN BAZI KONULAR

İnsan haklarını koruma çabaları, çağdaş demokrasilerin gerçekleşmesine önemli katkılar sağlamıştır. Bu katkıların başında düşünce, düşündüklerini açıklama ve örgütlenme özgürlüklerinin tanınması gelir. Demokratik yönetimde varolması zorunlu olan bu koşul, ancak bireyin seçme, düşünme ve düşündüklerini ifade özgürlüklerinin varlığıyla gerçekleşir.

Ekonomik ortaklığa kıyasla daha çapraşık olan siyasal ortaklık hedefi Avrupa'nın kendi iç birliğini kurabilme sıkıntılarını da beraberinde getirmiştir. Doğu Bloku'nun çözülmesi, iki Almanya'nın birleşmesi gibi dev boyutlu sorunlarla karşılaşan Avrupa'da entegrasyonun sıkıntıları artıkça birliğini koruma amacı ile yeni koşullar geliştirmeye başlamıştır. Avrupa Birliği'nin genişleme perspektifi ve öncelikleri değişmiş ve Avrupa güvenliği açısından öncelikli olan Türkiye, bu süreçte konumunu yitirmiştir. Birliğe katılım için demokrasi, insan hakları, kurumsal uyum gibi kriterler önem kazanmıştır. Böylece, Avrupa ile ekonomik uyumda çelişkiler yaşayıp zorlanan Türkiye, ortak alanda geçerli olan siyasal, toplumsal ve kurumsal koşullara uyumda iyice zorlanmaya başlamıştır. Avrupa kendi iç birliğini kurabilmenin sancılarının yaşarken, son genişlemelerle birlikte genişlemeyle ilgili olarak Türkiye'nin tam üyeliğine karşı takındığı tavırda zorlayıcı bir yapı kazanmıştır.

“Ortak Pazar” olarak başlayan, “Tek Avrupa” hedefi ile değişimler yaşayan AB ile Türkiye arasındaki ilişkilerde doğal olarak değişimlerden etkilenmiştir. 1980 sonrası ekonomide yaşanan değişim süreci Türkiye'nin üyeliği için yeterli olmamış, bu süreçte Avrupa ortaklığına katılım kriterleri de değişmiştir. Salt ekonomik kriterler ile sağlanacak olan uyum yeterli değildir. Siyasal, toplumsal ve kurumsal uyumu öngören, ortak bir uygarlık projesine katılımı hedefleyen kriterler aranmaktadır artık. Türkiye'nin de önüne konulan bu yeni koşullara göre, insan

hakları, temel hak ve özgürlükler, yargı bağımsızlığı, siyasal hoşgörü ve demokrasi olmuştur.

Türkiye’de Avrupa’nın aradığı bu şartlara uygun olduğunu kanıtlama sürecine girmiştir. Ancak yaşanan ekonomik krizler, askeri müdahaleler, yıllarca süren terör sıkıntısı sürdürülen gelişmeleri önemli ölçüde aksatmıştır ve anti-demokratik gelişmeler olarak Türkiye’nin sicilini etkilemiştir. Askeri müdahaleler sebepsiz yere olmasa da bu müdahalelerin nedenlerini ortadan kaldıracak demokratik önlemlerin alınması gerekmektedir. En fazla hak ve özgürlük ihlali az gelişmiş ülkelerde yaşanmaktadır. Dolayısıyla ekonomik ve siyasi alt yapının geliştirilmesi, insan haklarının da iyileştirilmesinde rol oynayacaktır.

Türkiye’nin AB üyeliği önündeki engellerden biri de Yunanistan ve Kıbrıs sorunudur. Yunanistan’ın “veto” hakkı unutulmamalıdır. Ancak o gün geldiğinde uluslararası siyasi durumun olumlu etkisi bu “veto” sorununun da aşılabilmesi sonucunu ortaya çıkartabilir. O bakımdan Türkiye uluslararası siyasi durumu kendi lehinde geliştirme gayretlerini sürdürmelidir. Türkiye, Yunanistan’dan daha kıymetli bir tam üye olacağını Avrupa’ya göstermelidir.

Türkiye, 20 yıldır Avrupa Konseyi bünyesinde kurulmuş insan hakları denetim organlarının yetkisini kabul etmiş bir devlet olması nedeniyle ki bu sayede, Türkiye’de yaşayan kişiler, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önünde “haklarımızın ihlal edildiği” iddiasıyla başvuruda bulunma imkanına sahiptirler. Bu durum, ülkedeki yönetim tarzının uluslararası bir organ tarafından bağımsız denetimi anlamına geldiği için, elbette olumlu bir gelişmedir. Ve bu başvurulara yol açan nedenlerin ortadan kaldırılması için etkili politikalar geliştirmek bakımından da önemlidir. Bu durum, yasama çalışmalarına ışık tutmakla birlikte uygulamanın da buna paralellik arz ediyor olması gerekmektedir.

İnsan haklarındaki kötü karnesi ve Güneydoğu ile ilgili sorunlar gerekçe gösterilerek Türkiye, Kıbrıs Rum kesiminin bile dahil edildiği genişleme sürecine alınmamıştır.

AB, Türkiye’yi aday devlet olarak kabul ederken bazı istekleri vardır:

- İnsan hakları ve azınlık hakları konusunda ilerleme;
- Demokratikleşme;
- AB üyesi Yunanistan ile sıkıntısız ilişkiler.

Anayasa, Avrupa’nın en liberal anayasası olsa dahi, bütün ceza yasaları, terörle mücadele yasası, insan hakları ile ilgili en mükemmel düzenlemeler getirilmiş olsa dahi, bir idari uygulama sorunu ortaya çıktığında yine insan hakları ihlali olarak değerlendirilmektedir.

Bu aşamada Türkiye ile AB ilişkilerinde en sık karşılaşılan tartışmalı konuları şöyle sıralayabiliriz:

- İfade –düşünce özgürlüğü ve TCK 301.madde;
- Din ve inanç özgürlüğü;
- Azınlık hakları;
- Ölüm-idam cezası.

4.1.1. İFADE - DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ ve TCK 301.MADDE

Yaklaşık bir yıllık bir süre (2006–2007), Türkiye'nin, zincirleme ifade özgürlüğü davalarıyla boğuştuğu bir dönem olmuştur. İfade özgürlüğü, demokrasi bakımından temel bir ölçü olarak kabul edilebilir. Kişinin, hem kendisini duyurabilmesi hem de başkalarının sesini duyabilmesiyle ilgili bir özgürlüktür.

Avrupa kamuoyunda da en sık söz edilen konu TCK 301.madde, şu an Türkiye’nin tam üyeliği önündeki en önemli engel gibi görünmektedir. Öyle ki, bu konu hem müzakere sürecinin temellerini zayıflatıyor, hem ekonomik ve siyasi çıkarlara darbe vuruyor, hem de Türkiye karşıtı lobilere güç ve zemin kazandırıyor. Türk hükümeti ve Meclis'in 301'i değiştirmedeği her gün, PKK lobisi, fanatik Ermeni ve Rum lobileri ile kökten dinci Hıristiyan lobiler her gün Türkiye aleyhine güç

kazanıyor. Türkiye karşıtı lobiler, bütün tezlerini bu madde üzerine kurmuş durumda. Pekiyi neden değiştirilmesi bu kadar zor? 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 301 maddesi, Türklüğü, Cumhuriyeti, Devlet organlarını, Devletin itibarını koruma amacıyla var olan bir maddedir. Devletinde itibarının korunması gerekmektedir.

İnsanı insan yapan en önemli unsurlar; düşünebilmek ve konuşabilmek yetileridir. Canlı bir varlık olarak insan, düşünme ve düşündüklerini ifade edebilmektedir. Kişinin herhangi bir baskı altında kalmadan, herhangi bir çekince duymadan düşünce fikir ve kanaatlerini açıklayabilmesi ifade özgürlüğü kavramına girer.

Düşünce özgürlüğü, insanın bilgi kaynaklarına özgürce ulaşarak serbestçe fikir edinebilme, edindiği fikir ve kanaatlerinde ötürü kınanmama ve bu edindiği fikirleri meşru yollardan faydalanarak açıklayabilme imkan ve serbestliğidir. Burada sözü edilen açıklama kavramına; düşünceleri savunma, başkalarına anlatma, yayma, telkin ve tavsiyelerde bulunma, propaganda gibi eylemler de girer. Düşüncenin açıklanması ve yayılması bireysel olarak yapılabileceği gibi (sözlü, yazılı)toplu halde de olabilir. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerindeki topluca bağırma, dernekler ve siyasi partiler aracılığı ile yapılacak örgütlü hareketler toplu düşünce açıklamasına örnek teşkil eder. Tabiidir ki düşüncenin kitle iletişim araçları (basın, radyo, TV, internet, sinema vs.) ile de açıklanması mümkündür.¹

Düşünce ve düşünceyi açıklama özgürlüğü, insan hak ve özgürlükleri içinde hayat hakkıyla birlikten önemli olanıdır. Bu önem, düşüncenin; insanın yararlandığı birçok hak ve özgürlüğün temelini, yani olmazsa olmaz şartını oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Düşünce özgürlüğünün bulunmadığı yerde gerçek bir demokrasiden ve ilerlemeden söz edilemez. İnsanın düşünemediği, daha doğrusu düşüncesini açıklayamadığı yerlerde ne bilim ne teknik ne de siyasal görüş ve akımlar gelişir. Bu sebeple düşünce ve düşünceyi açıklama özgürlüğü; uygarlığın,

¹ Ahmet Gökçen, 'Düşünce Özgürlüğü', **Hukuki Perspektifler Dergisi**, sayı 2, Sonbahar 2004, s.114.

diğer temel hak ve özgürlüklerin, kişinin ve toplumun maddi ve manevi alandaki gelişmesinin temel şartı ve kaynağıdır.²

İfade özgürlüğü, “Temelde, belirli bir düşüncenin açıklanması ve bu düşüncenin etrafında toplanmanın sağlanması hakkını kapsamaktadır. Gerçekte salt düşünce, kişinin iç dünyası ile ilgili bir olgudur. Kişinin düşünme yetenek ve olanağının zaten sınırlandırılması veya engellenmesi söz konusu olamaz. Bu nedenledir ki, düşünce özgürlüğü düşüncenin açıklanması özgürlüğünü de içermektedir.”³

İfade özgürlüğü kapsamında, salt sözlü ifadeler değil; ifadenin dışa yansıma biçimi olan yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak düşünce ve kanaatleri açıklama ve yayma işlevi niteliğini haiz her türlü araç gerekmektedir. İfade özgürlüğü siyasi, kültürel, ekonomik, ticari her türlü düşüncenin yazılı basın yanında her türlü mesaj, radyo ve televizyon gibi imkânlarla ifade edilmesini de kapsar. İfade özgürlüğü, kanaat hürriyeti, bilgi ve fikir alma ve sahip olunan bilgiyi yayma özgürlüğü olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. İfade özgürlüğü bakımından asıl olan düşüncenin dış âleme, topluma açıklanmasıdır. Düşünce bu şekilde dışarı aktarıldığında düşünce özgürlüğü düşünceyi yayma hürriyetine (ifade özgürlüğüne) dönüşmektedir. Demokratik bir toplumda ifade özgürlüğü, yöneticilerin veya kamu makamlarının hoşuna gidecek şeyleri söyleme hakkı değil, her türlü düşünceyi serbestçe açıklama özgürlüğüdür. Ancak fikirlerin serbestçe açıklandığı ve tartışıldığı bir toplumda bireyler kendi fikirlerinin ve düşüncelerinin doğruluğunu test edebilirler ve ancak bu şekilde toplumun bireyleri ortak paydalar ve ortak doğrular etrafında birleşerek demokratik bir toplumu oluşturabilirler.⁴

1980’li yıllarda başlayan ve artarak devam eden PKK terörünün etkisi de dikkate alınarak düzenlenen Terörle Mücadele Kanunu’nun 8.maddesi de

² A.e.,s.114.

³ Çetin Özek, ‘ Türk Basın Hukuku’, **İÜHF Yayını**, İstanbul, 1978, s.27.

⁴ Birtek Fatih, ‘İfade Özgürlüğü ve Türk Ceza Kanunu’nun 301.maddesinin Bu kavram Işığında Değerlendirilmesi’,**İstanbul Barosu Dergisi**, Cilt 81, sayı 2, 2007, s.612.

yürürlükten kalkana kadar, ifade özgürlüğü bağlamındaki tartışmaların odak noktası olmuştur. Dolayısıyla TCK 301.madde açısından yapılan tartışmalar da yeni sayılmaz. İfade özgürlüğü, Anayasa'nın 25/2 ve 26. maddelerinde yer alır.

Anayasa madde 25: “Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz” der.

26.maddenin ilk cümlesindeki hüküm şöyle: “Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir”.

Anayasa'nın 26.maddesi bu şekilde genel manada ifade özgürlüğünü tanımladıktan sonra, ikinci fıkrasında AİHS 10/2'ye paralel olarak ifade özgürlüğüne demokratik düzen içerisinde izin verilebilir müdahalelerin hangileri olduğunu ve hangi gerekçelere dayanabileceğini düzenlemiştir.⁵

AİHS 10.maddesinin 1.fıkrasında asgari bir standart getirilmektedir: “Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir almak ve vermek özgürlüğünü içerir”.⁶ AİHS 10.maddesinin 2.fıkrasında “Kullanılması görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlükler, demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın başkalarının şöhret ve haklarının korunması veya yargı gücünü otorite ve tarafsızlığının sağlanması için yasayla öngörülen bazı biçim koşullarına, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir. ”demektedir.⁷

⁵ A.e.,s.613.

⁶ Monica Macovei, **İfade Özgürlüğü, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10.Maddesi'nin uygulanmasına ilişkin kılavuz**, Council of Europe, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Genel Müdürlüğü, Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi, 2003, s.8.

⁷ A.e.,s.23

AİHS 10.maddesinin 1.fıkrası, ifade özgürlüğünün üç unsurunu teminat altına alır:⁸

- Kanaat sahibi olma özgürlüğü;
- Bilgi ve kanaatlere ulaşma özgürlüğü;
- Bilgi ve kanaatleri açıklama özgürlüğü.

Bu özgürlükler serbestçe kamu otoritesinin (2.fıkranın gerekleri dışında) müdahalesi olmaksızın ve ulusal sınırlardan bağımsız olarak kullanılabilir.

Ayrıca İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 19. maddesi ve Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin 19. maddesi de, ifade özgürlüğünü ve sınırlarına ilişkin düzenlemeler getirmişlerdir.

İlk olarak ifade özgürlüğü tanımlanmakta ve koruma altına alınmaktadır. Ardından ifade özgürlüğüne karşı izin verilebilir müdahalelerin neler olduğu düzenlenmektedir. İfade özgürlüğü, 1789 Fransız ihtilalinden bu yana en önemli haklardan biri sayılmıştır. Ancak bu özgürlük, mutlak bir özgürlük değildir, sınırlandırılabilir. Bu sınırlandırmanın demokratik bir toplumda nasıl olacağı önemlidir. Özgürlükçü demokratik toplumlarda anayasal koruma altındadır bu hak. Bir toplumun özgür toplum olması için önemlidir. Demokrasi, karşılıklı fikir tartışmaları ile can bulur.

Ancak TC Anayasa'sındaki hükümlerde yer verilen biçimiyle düşünce ve kanaatleri açıklama ve yayma hakkının kullanılması konusunda sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunların, gerçekten bu maddede belirtilen sınırlandırma nedenleriyle ilgili olup olmadığı çok tartışmalı ve eleştirilere açık bir konudur ve bu tartışma hâlâ sürmektedir. Sıkıyönetim Kanunu, Basın Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu, TCK bunların ortak paydası Türkiye'de özgürlüklerin önünü sınırlayan pek çok madde içeriyor oldukları yönündedir.

⁸ A.e.,s.8

Tüm özgürlükler ile ilişkili olan düşünce özgürlüğü, ülkelerin demokratik niteliğinin saptanmasında en belirgin ölçü sayılmaktadır. Demokratik toplumlarda salt düşünce açıklaması cezalandırılmaz. Düşünce açıklaması eylemden ayrılmalıdır.

Demokratik toplumlarda ifade özgürlüğü kavramı da sınırlamalardan muaf değildir. Hiçbir özgürlük mutlak anlamda sınırsız değildir. Bu bağlamda Richard Knight: “Tam özgürlük anarşidir, tam bir düzen de zulüm. Bu iki uç arasındaki dengeyi korumak, demokratik toplumların asırlar boyu amacı olmuştur diyerek; sınırsız özgürlüklerin olduğu yerde devlet düzeninden ve nihayetinde demokrasi diye bir kavramdan söz edilemeyeceğini ortaya koymaktadır.”⁹

Ancak ifade özgürlüğü konusunda da diğer temel hak ve özgürlüklerde olduğu gibi sınırlandırmaların da sınırı vardır. Sınırlamalar çok sıkı denetime tabi olmakla birlikte; ifade özgürlüğüne yapılan müdahale demokratik toplumlarda mutlaka gerekli olmalı, sınırlama mutlaka kanun ile yapılmalı, müdahalenin meşru bir amacı olmalıdır (yani acil bir toplumsal ihtiyaca cevap vermelidir). İfade özgürlüğü sadece onaylanan, hoş karşılanan bilgilerin açıklanması değil, aynı zamanda inciten, şaşırtan, rahatsızlık veren düşüncelerin açıklanmasını da içermektedir.¹⁰

İfade özgürlüğünün kullanımına meşrû bir müdahale için üç koşul gerekmektedir. AİHS 10.maddesinin 2.fıkrasına göre, akit devletlerin herhangi birinde devletin yetkili mercileri üç koşulun hepsi birden yerine geldiği takdirde ifade özgürlüğünün kullanımına müdahale edebilirler:¹¹

—Müdahale (yani “şekil şartı”, “koşul”, “sınırlama” veya “yaptırım”) yasalarda öngörülmüş olmalıdır;

⁹ Birtek,a.g.e.,s.614.

¹⁰ A.e.,s.614.

¹¹ Macovei ,a.g.e.,s.35.

—Müdahale, aşağıdaki çıkar veya değerlerden birini veya birkaçını korumaya yönelik olmalıdır: ulusal güvenlik; toprak bütünlüğü; kamu emniyeti; kamu düzenin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi; sağlığın korunması; ahlak; başkalarının şöhret veya haklarının korunması, gizli tutulması kaydıyla alınmış bilginin açıklanmasının engellenmesi ve; yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması;

—Müdahale demokratik bir toplumda gerekli olmalıdır.

10.Madde'nin asli işlevi herkesin ifade özgürlüğünü korumaktır.

AİHM'nin, her üç koşulunda yerine gelmiş olduğuna hükmettiği durumlarda, devletin müdahalesi meşrû olarak görülecektir. Her üç koşulunda yerine geldiğini ispat yükü devlete aittir.¹²

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 301 maddesine (Türklüğü, Cumhuriyeti, Devlet organlarını aşağılama) ve eski 765 sayılı TCK'nın 159. maddesine ilişkin davalar çok sayıda açılmıştır. Gerek 301 ve gerekse 159. maddeler, öze ilişkin olarak aynı hukuki korumayı sağlamakta ve aynı menfaati koruma altına almaktadırlar. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 301. maddesinin son paragrafında şöyle bir hüküm vardır: “Eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz. ”¹³ İlk bakışta çok liberal bir düzenleme gibi görünen bu hüküm bile, kişisel yaratıcılık ve gelişimin fikri ufuklarında, gayet sınırlayıcı bir niteliğe sahiptir. “Eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları” ne demektir?

Bu hükmün resmi gerekçesinde, “eleştiri hakkı” diye bir kavram dört kez kullanılarak gerekçe oluşturulmaya çalışılmış. Ve gerekçede, bu “eleştiri hakkı” ifade özgürlüğünün doğal bir parçası olarak nitelenmiş. Evet, elbette “eleştiri hakkı” ifade özgürlüğünün bir parçasıdır. Ancak düşünce ve kanaatlerin, mutlaka bir “eleştiri”, hatta “siyasi eleştiri” yaftası altında ortaya konulması da gerekmez. Eleştiri niteliği olsun veya olmasın, her biçimdeki ifade ürünlerine değer vermek bu bakışın kalkış hattı. Bu özgürlük, ancak bir güç kullanmanın aracı haline getirilmişse o sınır

¹² A.e.,s.36.

¹³ TCK, TC Adalet Bakanlığı Yayın İşleri Daire Başkanlığı, 2004, s.228.

zorlanmış olabilir. Eleştiri kavramı, “hakim fikirden farklı düşünmek” olarak tanımlanmaktadır. Demokratik bir toplumda 301. maddede sayılan kurumların eleştirilemeyeceğini savunmak mümkün değildir. Ancak bu kurumları eleştirirken bu eleştirinin sınırı ne olacaktır? Bu noktada, “ulus için ortak bir duygunun incitilmesi” noktasından hareket edilmektedir.¹⁴

TCK 301. maddesinin içindekiler:

- Türklüğün aşağılanması;
- Cumhuriyetin şekli ve cumhuriyetin korunması;
- Meclis, yargı;
- Silahlı kuvvetler.

Burada “aşağılamak” ve “Türklük” kavramlarının anlamlandırılması, müşterek bir tanıma varmak, müşterek bir kanı oluşturmak zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Vatandaşların devlet şekline verdiği onay zedelenirse, demokraside zedelenecaktır. Devletin ve demokrasinin temel değerlerine sahip çıkılması gerekir. Bireyler devletin altında değildir. Bireyler görüşlerini en uç noktalara kadar ifade edebilme özgürlüğüne sahip olabilmelidirler.

Devlete hakaret devleti etkiler mi? Bir kişi derse bu devleti yerinden oynatmaz şüphesiz. Ancak kitleler bunu söylerse devletin de korunmaya ihtiyacı vardır. Demokrasi silahla ayakta durmaz, kitlelerin sahip çıkması gerekir. Türkiye’de “devlet işkence yaptı” dersiniz ceza alıyorsunuz. Devletin itibarı korunmalıdır ama, demokratik rejimde devlet organlarının hukuk dışı davranışları eleştirilebilmelidir. Ama burada zor olan bunun ispat edilmesidir. İfade özgürlüğü de korunmalı, devlet te korunmalıdır.

İfade özgürlüğü hiçbir zaman hakaret etmeye dönüşmemelidir. Bir kimsenin ifade özgürlüğünün arkasına saklanarak, gerek başka kimselerin şeref ve haysiyetine

¹⁴ Birtek,a.g.e.,s.621.

ve gerekse 301. maddede sayılan kurumların onuru ve şerefine dokunacak ifade beyanında bulunmaması gerekmektedir.

1984'te PKK'nın ilk silahlı eylemleri başladığından bu yana geçen 24 yıl içinde, terör tehdidiyle karşı karşıya kalan ve bu yüzden çok insanını yitiren Türkiye'nin, şiddetin tırmanmasına karşı etkin güvenlik önlemleri alması doğaldır. İfade özgürlüğü, terör ve şiddeti doğrudan teşvik ve kışkırtma gibi durumlarda kısıtlanabilmektedir.

Avrupa Komisyonu'nun Genişlemeden Sorumlu Üyesi Olli Rehn, Türk Ceza Kanunu'nun düşünce özgürlüğünü sınırladığı yorumları yapılan 301. maddesiyle ilgili olarak 04.10.2006 tarihinde Ankara'daki temasları sırasında yapmış olduğu açıklamada şu ifadeleri kullanmıştır : "Türkiye'de hem iç hem dış etkenlere bağlı olarak duyulan bir takım siyasi hassasiyetlerin farkındayız. Bu sebepten dolayı bu koşullar altında reform sürecinin zorluklarının da bilincindeyiz. Ama bu süreçte bizim tam desteğimize sahip olduğunuzu söylemek isterim. Ayrıca Mecliste görüşülen 9. Reform Paketi de memnuniyetle karşıladığımızı belirtmek isterim. Umarım ki 9. Reform Paketi bizim raporumuz yayınlanmadan önce benimsenir ve gerçek pozitif gelişmeleri içerir. Özellikle bizim açımızdan öneme sahip olan husus 9. Reform Paketi'nin kapsamında değil. Bahsettiğim konu ifade özgürlüğü konusu. Bizim bu konuda önemli bir kanaatimiz var Avrupa olarak. Bu alanda ilerleme görmek istiyoruz."¹⁵

AB Komisyonu'nun Genişlemeden Sorumlu Üyesi, AB'nin son dönemde gazeteci ve yazarlar hakkındaki davaların kaynağı olan Türk Ceza Kanunu'nun 301'inci maddesinin değiştirilmesini veya tümüyle kaldırılmasını istediğini ifade ediyor. Rehn, 301. maddenin kilit önceliklerden biri olduğunu ve ivedilikle ele alınması gerektiğini, olumlu bir içtihat oluşmasının beklenmesi uzun zaman

¹⁵ Olli Rehn, Mynet Haber, 04 Ekim 2006.

alacağını, bu yüzden en kısa yolun, bu maddenin değiştirilmesi ya da iptal edilmesi olduğunu belirtmiştir.¹⁶

2001 Ulusal Proramı'nda, Kopenhag siyasi kriterlerine uygun olarak kısa ve orta vadeli yapılması gerekenlerin başında anayasa değişikliği bulunmaktadır. Başta temel hak ve özgürlüklerin gözden geçirilmesi, TCK 312 (Hükümete Karşı Suç) ve Terörle Mücadele Kanunu 7 ve 8. maddeleri, RTÜK Kanunu, basın suçları ile ilgili olarak Basın Kanunu'nun gözden geçirilmesi planlanmıştır. Ulusal Program orta vadede pek çok kanundan bahsetmiştir ve yeni TCK'nın yasalaşması da buna dahildir.

3 Ekim 2001'de anayasal değişiklik gerçekleştirilmiştir. 2001–2003 yılları arasında AİHM kararları Türk iç hukukunu etkilemiştir. 2001 yılı İlerleme Raporu'nda ayrıntılı sayısal veriler bulunmaktadır. Özellikle basın özgürlüğüne önem verilmektedir. 9 Haziran 2004'te Basın kanunu yürürlüğe girmiştir. Herhangi bir konuda inceleme, yorum yapma konusunda basın özgürlüğü düzenlenmiştir. Hem gazeteci, hem yayın yönetmeni, hem gazete sahibi kaynak açıklamaya zorlanamaz. 2004 İlerleme raporu'na bakılınca, Türkiye siyasi reformlarda ciddi bir ilerleme kaydetmiştir ancak yeni TCK henüz yürürlüğe girmemiştir. TCK, Avrupa Konseyi'nin görevlendirdiği üç hukukçu tarafından incelenmiştir. 16 Haziran 2004 tarihli TCK tasarısı ile ilgili yorumunu yapmış, uzman görüşü raporunu Türk hükümeti'ne sunmuşlardır. 62 kez değişmiş olan TCK, 1 Haziran 2005'te yürürlüğe girmiştir. TCK 301/4-eleştiri hakkı anayasada güvence altına alınmıştır. Eleştiri amaçlı düşünce açıklaması suç olmaz deniliyor ancak, en çok bu konularda dava açılmıştır. 301 etrafında söylenen sözle, yazılar etrafında demokrasi tartışmaları yapılırken, açılan davalar örnek alınmıştır.

Demokratik sistemlerde güvence altına alınan düşünce-ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, bilim ve sanat özgürlüğü ile doğrudan ilgili olup, haber verme hakkı ve

¹⁶ Milliyet, 17 Ekim 2006.

eleştiri hakkı gibi hakların da kaynağını oluşturmaktır. Bu maddeler özgürlük bağlamında sürekli tartışma konusu olmuş ve olmaya devam etmektedir.

AB ile ilişkilerde ısrarla dile getirilen, demokrasi eksikliği ve insan haklarının yeterli olmaması konuları, Türkiye’de yaşanan olaylardan dolayı zaman zaman bu iddialara hak verecek boyutlara ulaşmaktadır. 301 ve 312. maddeler Avrupa’da Türkiye’den daha çok tanınmaktadır. Çok sayıda siyasetçi ve yazarın bu maddeden etkilenmesi ile sürekli AB’nin gündemine taşınmaktadır. Basın özgürlüğü, aynı zamanda diğer özgürlüklerin de garantisi olup, iktidarın keyfi yönetiminin önündeki en etkili önlemlerden biridir.

TC Anayasası’nın başlangıç kısmında da önemi ve korunması gerektiği vurgusu yapılan, ulusal bütünlük, Türk varlığı, Cumhuriyet, laiklik, yasama ve yürütme organı, hukuksal açıdan gözetilmesi gereken değerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında bu tür değer ve kurumlara yönelik aşağılayıcı fiiller hemen hemen bütün kara Avrupası ceza kanunlarında suç olarak yer almaktadır.¹⁷

Örneğin, İtalyan Ceza Kanunu’nda Cumhuriyet’in, parlamentonun, hükümetin, anayasa mahkemesinin, yargı gücünün, silahlı kuvvetlerin (md.290), milli bayrağın (md.291), alenen aşağılanması, İtalyan milletine alenen hakaret edilmesi (md.292); Polonya Ceza Kanunu’nda, Polonya halkını veya Polonya Cumhuriyetini alenen aşağılamak (md.133); İspanyol Ceza Kanunu’nda, İspanya’nın veya simge ve amblemlerinin alenen aşağılanması veya küçük düşürülmesi (md.543); Alman Ceza Kanunu’nda, anayasal düzene sövülmesi veya küçük düşürülmesi, bayrağı, milli marşı aşağılamak (md.90a); Danimarka Ceza Kanunu’nda, yabancı bir milleti, devleti veya bayrak ya da alametlerini veya Birleşmiş Milletler’i Avrupa Parlamentosu’nu alenen aşağılamak (md.110e) ifadeleri yer almaktadır.

¹⁷ Fatih Selami Mahmutoglu, ‘TCK’nın 301.Maddesini Tartışırken’,**Hukuki Perspektifler Dergisi**, Sayı 8, Eylül 2006, s.6,7.

TCK md 301 ile ilgili asıl sorun eleştiri hakkı ve aşağılanmanın sınırının doğru çizilmesi noktasındadır. Eleştiri hakkı çağdaş demokrasinin gereğidir. Toplumların gelişmişlik düzeyleri bu hakkın geniş biçimde kullanılabilmesiyle yakından ilintilidir. Eleştirme yoksa demokrasi de yoktur. O halde asıl sorun, uygulamada eleştiri hakkının gereği gibi değerlendirilememesinden kaynaklanmaktadır. Bu sorun sadece 301. md ile ilgili değil, ifade özgürlüğü ile bağlantılı tüm suç ve tazminat davalarında söz konusudur.¹⁸

30 Nisan 2008 tarihinde TBMM Genel Kurulunda, Türk Ceza Kanununun (TCK) 301. maddesinde değişiklik öngören kanun teklifi kabul edilmiştir. Yapılan son değişiklik ile 301. maddenin son hali şu şekilde düzenlenmiştir:¹⁹

—301. maddenin 1. fıkrasındaki cezanın üst sınırı 3 yıldan 2 yıla indirilmiştir.

Böylece, TCK'nın 51. maddesine göre, 2 yıl veya daha az süreli hapis cezaları paraya çevrilip ertelenebildiği için 301'den cezaevine girmek de zorlaşacaktır;

—301. maddenin ilk fıkrasındaki “Türklüğü” kelimesi, “Türk Milleti” olarak, “Cumhuriyeti” ibaresi de “Türkiye Cumhuriyeti Devleti” olarak değiştirilmiştir.

Cezaya konu kapsam böylece daraltılmaktadır;

—Suçun yabancı bir ülkede bir Türk vatandaşı tarafından işlenmesi halinde verilecek cezanın üçte bir oranında artırılmasına ilişkin 3. fıkra, 301. maddeden tamamen çıkarılmıştır;

— Bu suçtan dolayı soruşturma yapılması, Adalet Bakanının iznine bağlı olacaktır.

4.1.2. DİN VE İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜ

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. maddesinde Düşünce Vicdan ve Din Özgürlüğü başlığı ile yer alan inanç özgürlüğü, yine bu maddenin 2. fıkrasında belirtilmiş olan sınırlı sayıdaki durumlarda, demokratik toplumlarda zorunlu olan önlemlerle ancak yasayla sınırlandırılabilir. 9. maddede “herkesin düşünme, vicdan ve din özgürlüğüne sahip” olduğu, “bu hakkın, din ya da kanaat değiştirme

¹⁸ A.e.,s.7.

¹⁹ Kanun No.5759, Resmi Gazete, Sayı 26870, 08 Mayıs 2008.

özgürlüğünü ve tek başına ya da topluca, açıkça ya da özel biçimde ibadet, öğrenim, dinsel görev ve törenler yoluyla dinini ya da kanısını açığa vurma özgürlüğü” olduğu ifade edilmektedir. İnanç özgürlüğü bir dine, Tanrıya inanma ya da inanmama anlamında olabilir. Hiç kimse istemi dışında bir dini kabul etmeye zorlanamaz. Bireyler dinler ya da dini inançlar hakkında inanma ya da inanmama yönünde yaptıkları tercihlerde özgür olmalıdırlar. İnanç özgürlüğü, bireyin iç dünyasının dokunulmaz nitelikteki alanıyla ilgilidir. Vicdan ve kanaat özgürlüğü olarak ifade edebileceğimiz bu alanda bireyler, inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz, inançlarından ötürü kınanamaz.²⁰ İnanç özgürlüğü aynı zamanda farklı inançlara ve dinlere de saygıyı içerir.

Laikliğin özü de inanç özgürlüğüdür. Laiklik, devlet yönetimini ve toplumsal kurumları, dinsel kuralların etkisinden kurtarmıştır. Yıllar süren insan hakları mücadeleleri neticesinde inanç özgürlüğü devletin elinde bir güç olmaktan kurtarılıp, bireylerin vicdanına bırakılmıştır. Ancak laikliğin benimsendiği bir düzende din ve inanç özgürlüğünden bahsedilebilir.

Laiklik, devletin din işlerine karışmaması, ya da dinin devlet işlerine karışmaması veya dinsizlik olarak kısa ve yüzeysel tanımlamalarla yetinilecek bir konu değildir. Laik devlette vatandaşların farklı dinleri olabileceği gibi, herhangi bir inançları da olmayabilir. Vatandaşların inançla ilgili bu kişisel tercihleri onların devletle olan ilişkilerini etkilemez. Bireyler inançlarından ötürü ayrıma uğramazlar. Laik devlet inançlara karşı tarafsızdır. Laik devlet için bütün dinler eşittir. Devletin kurumsal yapısı herhangi bir dinin özelliğine göre şekillenmemiştir.

Bu arada bazı davranış ve uygulamalar da bazı sınırlandırmalara tabi olabilmektedir. Bu sınırlamalar gerekli durumlarda yasa ile ve demokratik toplumda alınabilecek önlemlerle yapılır.

²⁰ İnsan Hakları Mevzuatı Kanun Metinleri Dizisi 17, Seçkin Yayın, 2005, s.45.

TC Anayasası 10.md. de “herkes... inanç, din mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir” der. 24. md. din ve vicdan hürriyeti ile ilgili olarak; “herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir” diyerek, dini inanç ve kanaatlerin açıklanması için zorlama yapılamayacağı ve bu inançlarından ötürü suçlanamayacağı belirtilmiştir.

Türkiye’de inanç özgürlüğü bakımından herhangi bir ayırıma tabi tutulmadan, bireyler inançları bakımından özgürdür. Bu durum Anayasa’da ve yargı kararlarında da vurgulanmaktadır. Ancak yine de bu konu ile ilgili olarak yaşanmakta olan bazı tartışmalar ve sorunlar mevcuttur.

Öncelikle, Anayasa’da da yer alan ilk ve orta öğretimde zorunlu olan din kültürü ve ahlak dersinin olması, bireysel ve vicdani alana bırakılmış bu alana bir çeşit devlet müdahalesi olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, din özgürlüğü konusunda devletin laiklik ve tarafsızlığını etkileyici bir sonuç yaratmaktadır.

Bu konuda AİHM’ne Türkiye’deki zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin laiklik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle yapılan başvuru bir örnektir: Alevi inancını benimseyen Hasan Zengin isimli vatandaş, AİHM’ye 2004 yılında yaptığı başvuruda, “Türkiye’nin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin din ve vicdan özgürlüğüyle ilgili 9. maddesini ve eğitim hakkıyla ilgili 1. protokolün 2. maddesini ihlal ettiği” görüşünü savunmuştur. Hasan Zengin, Türkiye’deki mahkemelere yaptığı başvuruda, 7. sınıfta okuyan kızı Eylem Zengin’in, din ve ahlak derslerinden muaf olmasını talep etmiş, ancak bir sonuç alamamıştır. Zengin, Türk mahkemelerine yaptığı başvuruda, Türkiye’de verilen zorunlu din ve ahlak derslerinin, laiklik ilkesine aykırı olduğunu savunmuş ve derslerde öğretilen Sünni İslam eğitiminin tarafsız olmadığı görüşünü dile getirmiştir.

Türkiye’de Anayasa’nın 24. maddesinin 3. bölümü uyarınca ilköğretimdeki çocukların, din ve ahlak derslerine girmesinin zorunlu kılındığını belirten Zengin, AİHM’ye yaptığı başvuruda, “Türkiye’de din ve ahlâk dersi öğretim biçiminin,

kızının din özgürlüğüne ve ebeveyn olarak çocuğuna kendi inançlarına göre din dersi öğretilmesi güvencesine aykırı olduğu” görüşünü savunmuştur.²¹

AİHM’nin zorunlu din eğitimiyle ilgili kararı, yeni “sivil” anayasa taslağındaki din dersi tartışmalarının hemen arkasından gelmiştir. Din dersinin nasıl olacağı yeni anayasa hazırlığında da ateşli tartışmalara yol açmıştır.

Türkiye’yi temsil eden avukat, AİHM içtihadına göre eğitimi düzenlemenin devletin yetki ve sorumluluğu altında olduğunu ifade etmiş; “yasaların ailelere, kurumsal eğitimi çökertme hakkı tanımadığını” savunmuştur. Zengin’in avukatı ise, “Türkiye’deki eğitimin laikliğe tamamen aykırı olduğunu ve laiklik ilkesi gereği devletin din dersi veremeyeceğini, sadece din derslerini denetleyebileceğini” öne sürmüştür. Mahkemenin gerekçeli kararında ise, AİHS 1. ek protokolünün 2. maddesinin ihlal edildiği belirtilmiştir. Türkiye’deki din kültürü ve ahlâk bilgisi derslerinin tarafsız olmadığı yorumu yapılan gerekçeli kararda, mahkemenin Milli Eğitim Bakanlığı’nın din kültürü ve ahlâk bilgisi ders kitaplarının ve programlarının incelendiği, konuların “tarafsızlık”, “çoğulculuk” ve “eleştirel bakış” açısından değerlendirildiği kaydedilmiş, ders kitaplarının, dinleri sadece genel anlamda anlatmaktan ziyade, özellikle İslam inancının, içlerinde kültürel ayin ve törenleri de olmak üzere temel kurallarını öğrettiği kaydedilmiştir. Temel olarak kitaplarda İslam dininin namaz, hac oruç gibi ibadetlerinin öğretildiği vurgulanan kararda, ders programlarının özellikle Kuran-ı Kerim’e ve Hz. Muhammed’e yer verilmesi, sure ezberlenmesinin istenmesi ve bunlardan öğrencilerin yazılı sınavlara alınması dayanak noktası olmuştur. Gerekçeli kararda, “eğitim sırasında, devletin, ebeveynlerin dini inançlarına saygı göstermesi gerektiği” belirtilmiştir.²²

Karar, Türkiye’deki din dersleri konusunda Strasbourg Mahkemesi’nden çıkan ilk karar olması ve benzer olası davalar için örnek teşkil etmesi bakımından önem taşımaktadır.

²¹ Milliyet, 17 Mayıs 2005.

²² (Çevrimiçi) <http://www.alevihaber.org>, 11 Ekim 2007.

Bireylerin kimlik belgelerinde din veya mezhep kaydının yasal bir zorunluluk olarak yer alması zorunluluğu da inanç ve kanaatlerini açıklamak istemeyenler açısından din özgürlüğü alanına müdahale olarak görülmektedir. Danıştay'ın Nüfus Kanunu 43. maddesi ile ilgili olarak yapmış olduğu başvuruya karşılık Anayasa Mahkemesi bu konuda vermiş olduğu kararda anayasaya aykırılık bulunmamıştır. Yine de konu hakkındaki karşı oy yazılarına göre, dini inancı açıklama zorunluluğu bir zorlamadır ve inanç özgürlüğü ile bağdaşmaz.²³

Türkiye’de din ve inanç özgürlüğü ile ilgili olarak tartışılan diğer bir konu ise “türban meselesi”dir. Konuya kılık kıyafet özgürlüğü olarak bakıldığında ortada bir sorun olmaması gerekir. Türbanın sorun olarak ortaya çıkışı, üniversite ve diğer kamu kurumlarında kullanılıp kullanılmaması ile yakından ilgilidir. İdarenin, kamu hizmetlerinin düzenlenmesi çerçevesinde kılık –kıyafetle ilgili olarak kural koymada takdir yetkisi var mıdır? Anayasa Mahkemesi ve Danıştay kararları bu tür kısıtlamaların yasalara uygun olduğu yönündedir.

Temel hak ve özgürlüklerden biri olan din ve vicdan özgürlüğü, Anayasa md.13’te belirtildiği üzere, “...Anayasa’nın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyet’in gereklerine ve ölçülülük ilkesine uygun olarak, yasa ile” sınırlandırılabilir.

Türkiye’de çok tartışılan türban konusu AİHM önüne de gitmiştir. Türban yasağı nedeniyle okuduğu İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’nden 1998 yılından ayrılmak zorunda kalan Leyla Şahin’in, aynı yıl AİHM’e yaptığı başvuru üzerine açılan dava, 29 Haziran 2004’te tamamlandı. Davaya bakan AİHM, Şahin’in öne sürdüğünün aksine “türban yasağı”nın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin, düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne ilişkin 9. maddesini ihlal etmediğini oybirliğiyle kararlaştırdı. Mahkeme, üniversitelerde türbanla eğitimin yasaklanmasının, bu

²³ E.1995/17,K.1995/16,21.06.1995,Resmi Gazete, 24 Ekim 1995.

özgürlükleri kısıtlama anlamına gelmediği kanısına vardı.²⁴ AİHM’de daha önce benzer iki davada da aynı görüş belirtilmişti. 1993 yılında türbanlı fotoğraf verdikleri için üniversiteden diplomalarını alamayan Şenay Karaduman ve Lamia Bulut’un şikâyetleri Komisyonda reddedilmişti. Komisyon, öğrencilerin kılık-kıyafetlerinin düzenlenmesinin ve bu düzenlemeye uyulmadıkça kendilerine diploma verilmemesinin din ve vicdan özgürlüğüne müdahale oluşturmadığını belirtmiştir. AİHM’ne göre: Öğrenimlerini üniversitede yapmayı seçen öğrenci, üniversitenin kurallarını kabul etmiş sayılır. Bu düzenlemeler farklı inanışlardaki öğrencilerin birlikte öğrenim görmelerini sağlamak amacıyla öğrencilerin dinsel inançlarını açığa vurma özgürlüklerine sınırlamalar getirebilir. Dinsel simgelerin herhangi bir yer ve biçim sınırlaması olmaksızın sergilenmesi, sözü geçen dini uygulamayan ya da başka bir dine mensup öğrenciler üzerinde baskı oluşturabilir. Laik üniversiteler öğrencilerin kılık kıyafetlerine ilişkin sınırlamalar koyarken kökten dinci akımların yüksek öğretimde kamu düzenini bozmamalarına dikkat gösterebilirler. Komisyon bu başvuruları reddetti ve “türbanlı eğitim” konusunda önemli bir içtihat oluştu.

Mahkeme ayrıca, İsviçre’nin Cenevre kantonundaki bir ilkokulda öğretmenlik yapan Lucia Dahlab’ın başvurusunu da 2001 yılında geri çevirmişti.²⁵ İsviçre’ye karşı açılan bu davada Dahlab’ın başörtülü ders vermesi okul yönetimi tarafından yasaklanmış. Dahlab’ın itirazları Cenevre Kantonu Devlet Konseyi ve Federal Mahkeme tarafından reddedilmiş. Ancak AİHM, bu başvuruyu da kabul edilemez buldu. Çünkü İsviçre Federal Mahkemesi’nin “devlet eğitiminin tarafsızlığının sağlanmasının, dinsel inancını açığa vurma özgürlüğüne kıyasla daha ağır bastığı” yolundaki görüşü AİHM tarafından da kabul edildi.²⁶

AİHM kararlarında, “Aynı dine sahip öğrencilerin çoğunlukta olduğu üniversitelerde, dini simgeleyen kıyafetlerle okula gelinmesi, diğer öğrenciler üzerinde baskı oluşturur” deniliyor. Yine AİHM kararlarında, “laik ülkelerde, farklı

²⁴ Leyla Şahin Davası,(Karar 2005),**Ankara Barosu Dergisi**, Sayı 2005–4, s.157–227.

²⁵ Milliyet,17 Mayıs 2005.

²⁶ Zeynel Lüle, AİHM’nin türban kararları, (Çevrimiçi) <http://www.referansgazetesi.com> 21Eylül 2007.

inanırlardaki öğrencilerin, birlikte öğrenim görmelerini sağlamak amacıyla, öğrencilerin dinsel inanrlarını aadığa vurma öğzgürlüklerine sınırlama getirilebilir” deniliyor.²⁷

Anayasa’da üniversitelerde “kılık kıyafet serbestliği”ne yer verilir ve türbanlı eğitime yeşil ışık yakılırsa, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) bu uygulamaya karşı karar alması mümkündür AİHM, Türkiye’deki türban yasağını “meşru” bulmuştur.

Avrupa Birliği ile olan ilişkilerde de konu özellikle “türban meselesi” olarak yaşanmaktadır. Türkiye - AB Karma Parlamento Komisyonu’nun (KPK) TBMM’de yapılan 56. toplantısında da türban gerilimi yaşanmıştır. Üniversitede türban yasağını savunan Alman ve İngiliz parlamenterler, “bu konuyu ön plana çıkararak Türkiye’yi İslamcı bir kulüp gibi göstermeyin” diyerek görüşlerini bildirmişlerdir. KPK Eşbaşkanı Joost Lagendijk başkanlığında geręekleřtirilen “Avrupa Kimliği ve Değerleri: İfade Özgürlüğü, Dini ve Kültürel Değerlere Saygı” başlıklı oturumda İngiliz parlamenter Geoffrey Van Orden, “Din özgürlüğü savunuculuğumuzun radikal İslamcılara hizmet etmemesi gerekiyor. Bu bizi türban yasağı gibi diğer konulara da getiriyor. Ben Türkiye’nin radikal İslam unsurlara üniversitelerde yer vermemesini savunuyorum. Din özgürlüğü adına radikal İslamı yeşertici bir alan sunulmamalı” dedi. Türk kökenli Hollandalı parlamenter Emine Bozkurt da, “AB içinde de İslam’la ilgili çok büyük önyargılar var. Ben türbanı radikal İslam’la ilişkilendirmem. Temel haklar herkes için vardır” şeklinde karşılık vermiştir. Alman parlamenter Reneta Sommer de hangi türbanın ne amaçla takıldığının üzerinde yazılı olmadığını vurgulayarak “Dini siyasi bir gösterge olmadığını nereden bileceğiz? Okullarda türbana izin vermek takmayanlar üzerinde de baskı kurar. Başbakan Erdoğan’ın bu kadar ön plana çıkarmasını sorumsuzluk olarak görüyorum. Bu ülkeye kötülük yapıyorsunuz. Ülkenizi geri gösteriyorsunuz, tehlikeye sokuyorsunuz” diyerek tartışmaya katılmıştır.²⁸

²⁷ A.e.

²⁸ Milliyet, 05 Mayıs 2006.

Türkiye’de yaşanan bu sorun özellikle insan haklarının çiğnendiği yönünde uluslararası alana yansıtılmaktadır. İnsan haklarına dayalı, din ve inanç özgürlüğünün olduğu bir toplum ancak laik ve demokratik bir devlette var olabilir. Din ve inanç özgürlüğüne sınırlamalar getirilmesi, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması ile de ilgilidir. Bireylerin toplumda eşit haklara sahip ve ayrımcılıktan uzak yaşayabilmeleri için bu zorunludur.

4.1.3. AZINLIK HAKLARI

Azınlık kavramı dünyada 16. yy dan beri kullanılmaktadır. Mutlakıyetçi krallıklara karşı dinsel azınlıklar kavramı oluşmuştur. 1789’dan sonra dinsel azınlıkların yanına bir de ulusal azınlıklar kavramı eklenmiştir. Avrupa devletleri kendi içlerindeki azınlık konusu ile ilgilendikten sonra dışa dönmüşler ve Osmanlı’daki azınlık konusuna müdahale etmeye başlamışlardır. Böylece ortaya bir “Şark Meselesi” (Doğu Sorunu) çıkmıştır.²⁹

Milletler Cemiyeti döneminden bu yana azınlık kavramının ölçütü, etnik, dilsel, dinsel azınlıklardır. Türkiye 1923’te Lozan’da bunları kabul etmemiş, yalnızca gayrimüslim yurttaşların azınlık olduğunu kabul etmiştir. Özellikle 1990’dan sonra azınlık hakları hem mekân hem de nitelik olarak daha da genişlemiş bulunmaktadır. Türkiye imzaladığı uluslararası sözleşmelere getirdiği çekincelerle de sıkıntı yaşamaktadır.

I. Dünya savaşı sonrası “Azınlık Antlaşmaları”, sadece savaş mağlubu devletler ve yeni kurulan devletlere yükümlülükler getirmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında ise, insan haklarının uluslararası sürecinde azınlıkların da “herkes” gibi evrensel insan haklarının uluslararası korunmasından yararlanacağı düşüncesi yerleşiklik kazanır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1966’da kabul edilen

²⁹ ‘Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubu Raporu’, **Hukuki Perspektifler Dergisi**, Sayı 3, Nisan 2005, s.192.

Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. maddesi; “Etnik, dinsel ya da dilsel azınlıkların bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup kişiler, kendi gruplarının diğer üyeleriyle birlikte toplu olarak, kendi kültürlerinden yararlanmak, kendi dinlerini açıklamak ve uygulamak ya da kendi dillerini kullanmak hakkından mahrum edilemezler” kuralını getirmiş olup, uluslararası insan hakları hukuku içinde evrensel nitelikte ve hukuki bağlayıcılığa sahip, azınlık haklarına ilişkin ilk düzenlemedir.³⁰

1990'lı yıllarda AGİK, BM ve Avrupa Konseyi tarafından üretilen belgelerde azınlık haklarına ilişkin ortak standartların şekillendiği görülür. Buna karşın, “azınlık hukuku”nun şekillenmesini sağlayan bu süreç içinde temel bir sorun çözümsüz kalmış; “azınlık” kavramı tanımında genel kabul gören bir çözüme ulaşılamamıştır. Tanımın belirsizliği, öte yandan, azınlıklar sorununun siyasi yönü göz önünde tutulduğunda devletlere kendi ülkelerindeki “azınlıkların” varlığını reddetme ya da azınlık statüsünü dar yorumlama imkânı tanımaktadır. AGİK 1990 Kopenhag Belgesi'nin kabulünden sonra Türkiye, “ulusal azınlık” kavramının ancak ikili ve çok taraflı uluslararası belgelerle statüleri belirlenen grupları kapsadığını ve Kopenhag Belgesi düzenlemelerinin Anayasa ve mevzuata göre uygulanacağını açıklamıştır.³¹

AB'nin zihnindeki azınlık kavramı çok farklıdır. Lozan Antlaşmasında kimlerin azınlık olduğu ifade edildiği halde, Avrupa'da farklı bir azınlık tanımı yapılmaktadır. Avrupa Komisyonu'nun 4 Kasım 1998 tarihinde yayınlanan ve Türkiye ile ilişkileri entegrasyon bağlamında irdeleyen izleme raporunda siyasi kriterlerle ilgili olarak şu görüşlere yer verilmiştir:³² Komisyon Türkiye'deki mevzuatın insan haklarının korunmasına genel olarak elverişli olduğunu belirtmiştir. Ancak Türkiye'de ifade özgürlüğünün tam olarak sağlanmadığına işaret etmiştir. Devlet Güvenlik Mahkemelerinin demokratik sistemle bağdaşmadığı ve Avrupa İnsan Hakları sözleşmesi'nin ilkelerine aykırı olduğuna dikkat çekmiştir. 1997

³⁰ Naz Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, Su Yayınları, 2001, s.22,23.

³¹ A.e.,s.27,28.

³² İKV Bülteni,1–15 Kasım 1998, s.1,2.

yılında gözaltı sürelerinin indirilmesi, Terörle Mücadele Kanunu’nun 8. maddesinde ifade özgürlüğünün korunmasını arttıracak şekilde değişiklik yapılması, (o tarihte) Ceza Kanununda yer aslada idam cezasının uygulanmadığına değinen Komisyon gelişmeleri olumlu değerlendirmiştir. Raporda Lozan Antlaşması çerçevesinde Türkiye’nin, Ermeniler, Yahudiler ve Rumlar olmak üzere üç azınlık tanıdığını belirten Komisyon, Anayasa’nın, Türkiye’deki nüfusu çeşitli kaynaklara göre 8–15 milyon arasında değişen Kürtleri ulusal, ırki ya da etnik bir azınlık olarak tanımadığını ifade etmiştir. Komisyon’a göre, insani ve mali açıdan Türkiye’ye maliyeti yüksek olan ve Türkiye’nin uluslararası imajını olumsuz etkileyen askeri yöntemler yerine geliştirilecek sivil bir çözüm, bölücülüğe ve teröre davet çıkarılmamak kaydıyla, belirli şekillerde Kürt kültürel kimliğinin tanınmasını ve bu kimliğin ifade edilmesine daha fazla tolerans gösterilmesini içerebilir görüşü ifade edilmiştir.

Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme’nin kapsamı, 1999 Helsinki Zirvesi’nde AB’ye adaylığı kabul edilen Türkiye’nin Kopenhag siyasi kriterlerine uyum sürecinin temel tartışma konuları içindedir. Türkiye için hazırlanan 1999 yılı İlerleme Raporu’nda konu şöyle ifade edilmiştir: “Önemli nokta şudur ki, böyle herhangi bir grup (Kürt kökenli Türk vatandaşları) şimdi iki önemli Avrupa Konseyi Sözleşmesi’nde açıkça ve makul biçimde tarif edilen durumlarda ve şartlar altında kendi doğal dillerini ve kültürel haklarını kullanma ve sürdürme fırsatına ve bunun için gerekli maddi kaynaklara sahip olmalıdır. Bu iki sözleşme şunlardır: Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme ve Bölgesel ya da Azınlık Dilleri Avrupa Şartı.”³³

Azınlıkların kültürel haklarının korunması konusunda 1999 yılından beri önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Azınlıklara kendi dillerinde eğitim yapma, radyo televizyon programlarının Türkçe dışında diğer azınlık dillerinde olmasını sağlayan kanun değişiklikleri 2004 yılında kabul edilmiştir. Sadece bir yıl içerisinde altı tane

³³ Çavuşoğlu, a.g.e., s.11,12.

Kürtçe dil kursu açılmıştır.³⁴ Burada önemli bir nokta azınlıktan bahsederken, Kürt'lerin azınlık statüsünde değil vatandaş statüsünde olduklarıdır.

Kasım 2005'te Avrupa Komisyonunun, Türkiye'nin yerine getirmesini istediği kısa ve orta vadeli hedefleri belirleyen KOB' de Avrupa Birliği, Türkiye'de gayri Müslim dini azınlık ve topluluklarının karşılaştığı tüm zorlukları ele alan kapsamlı bir yasanın benimsenmesi istenmiş, ayrıca söz konusu yasa onaylanıncaya kadar eskiden ve halen gayri Müslimlere ait gayrimenkullerin satışlarının askıya alınması talep edilmiştir.

Türkiye'nin bu konudaki sıkıntılarını iki noktada özetleyebiliriz:³⁵

—Türkiye'nin sınırlayıcı tutumu git gide dünyadaki eğilimlere ters düşmektedir. BM İnsan Hakları Komitesi'nin 1990'lardan sonraki yorumunda eğilim, bir devlette azınlık olup olmadığını o devlete sormamak ve eğer “etnik, dinsel, dilsel bakımdan farklılık gösteren ve bu farklılığı kimliğinin ayrılmaz parçası sayan” gruplar varsa, o devlette azınlık bulunduğunu kabul etmek yönündedir. Fakat bunlara azınlık statüsü tanımak ya da tanımamak tamamen devletin kendi yetki alanına girer;

—Lozan'da gayrimüslimlere getirilmiş bazı haklar yalnızca üç büyük azınlığa (Ermeni, Musevi, Rum) tanınmakta diğer gayrimüslimlere (örneğin Süryanilere) tanınmamaktadır. Belki gelecekte Süryanilerin de üç büyük azınlığın statüsüne kavuşturulması talepleri ile karşılaşılması söz konusu olabilecektir ve yeni bir tartışma konusu ile karşı karşıya kalılabilecektir.

Başbakanlığa bağlı İnsan Hakları Danışma Kurulu'nun Azınlıklar ve Kültürel Haklar çalışma Kurulu'nun ortaya attığı “Türkiyelilik” kavramı, milliyetin ve milli kimliğin reddi, sadece mekan birliğini ortak payda gösteren bir kavramdır. “Türkiye”, “Türk kimliği”, “Türkçe” kavramlarından rahatsızlık duyan bir grup vardır.³⁶

³⁴ Faruk Şen Faruk Şen, Türkiye **AB İlişkilerinde Dış Etkenler**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2005, s.192.

³⁵ A.e.,dip not.163, s.192.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı statüsündeki insanların tümünün, kendilerini Türk kimliği ile özdeşleştirmede bir gerçek. Türk etnik kökeninden gelmeyenlerin hepsinde böyle bir sıkıntı olmayabilir. Fakat kesin olan o ki Kürt'ler, Türk kimliğini kabul etmekte zorlanıyorlar veya istemiyorlar. 1970'lerden beri sadece Türkiye'de değil bütün dünyada uç vermeye başlamış bir kimliksellik olgusu ile; etnik kültürel kimlikler özellikle kurgulanmaya başlanmıştır. Azınlık konusu ile ilgili olarak, etnik kimlik meselesi AB sürecinden önce de vardı. AB süreci bu meseleye daha resmi bir hüviyet kazandırmıştır. 1960'lardan başlayarak 1970'lere uzanan "Türkiye Halkları" meselesi vardır. Başbakanlığa bağlı İnsan Hakları Danışma Kurulu'nun Azınlıklar ve Kültürel Haklar çalışma Kurulu'nun ortaya attığı "Türkiyelilik" kavramı büyük mesele yapılmıştır. Ancak bu kavram 1970'lerden beri vardır, yeni olan, uluslararası konjonktürde bu eğilimlerin resmi statü kazanması ve bu konuda daha aktif politikalar üretilmesidir. İlk kez karşılaşılan durum şudur ki: "Türk değilim" diyen insanlar söz konusudur. Aynı zamanda "biz bu ülkenin kurucu unsuruyuz" demeleri de aslında bir sahiplenmedir. AB süreci dışında diğer sosyopolitik etken küreselleşmedir. Küreselleşme aynı zamanda yerelleşmeyi de getiren bir süreçtir. Türklerin etnik olarak varlık meselesi yoktur. Endişe duyulması gereken husus, Türkiye'nin siyasi yapısının değişmesiyle ilgilidir. Siyasi yapı, Türklerin isteği ile şekillenmelidir.³⁷

Avrupa Birliği ile müzakerelerde Türkiye'yi zorlayacak konuların başında gelen azınlıklar sorununa AB'nin kendisinin de bir çözüm bulamamış ve tutarlı bir politika üretememiş olması ilginçtir. Türkiye, Lozan Antlaşması'nda belirtilmiş azınlıklar dışında kalan herhangi bir grubu azınlık olarak tanımak istemezken AB, Türkiye'deki azınlıkları olabildiğince geniş tutmaya çalışmakta ve bir yandan da Türkiye'ye, Fransa, Belçika ve Yunanistan'ın hâlâ yürürlüğe sokmadığı "Ulusal

³⁶ Mustafa E.Erkal, 'Milli Kimlik ve Çok Kültürlülük Dayatması' **Hukuki Perspektifler Dergisi**, Sayı 3, Nisan 2005, s.170,171.

³⁷ Nur Vergin, 'Türkiye Çok Kültürlü Bir Toplum mudur' **Hukuki Perspektifler Dergisi**, Sayı 3, Nisan 2005, s.166-169.

Azınlıkları Korumak için Çerçeve Sözleşmesi”ni imzalaması için baskı yapmaktadır.³⁸

Azınlıkların uluslararası alanda korunması:³⁹

—17. yy da, dinî ve etnik azınlıkların korunmasına ilişkin maddeler içeren ve Avrupa’nın temel siyasi ve toprak konularını düzenleyen anlaşmalarla başlamıştır. Ulusal azınlığın kavram olarak mevcudiyeti ve tanınmasının başlangıcı olarak 1814 Viyana Kongresi kabul edilmektedir. Ulusal azınlıklar konusunun Avrupa gündemini Viyana’dan beri meşgul ettiği söylenebilir;

—Fakat azınlıkların sistematik şekilde korunması, I. Dünya Savaşı sonrası oluşturulmuş Milletler Cemiyeti döneminde başlamıştır. I. Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan devletler, Wilson self-determinasyon doktrininin belirlediği şekilde etnik olarak homojen olmadığından, Milletler Cemiyeti, ulusal azınlıkların, kendi devletlerini kurmalarının ya da mevcut anavatanlarına katılma arayışlarının önünü kesebilmek için, onlara geniş haklar tanıma yoluna gitmiştir;

— Azınlık topluluklarına yeterince bağımsızlık ve güvenlik sağlanarak mevcut ulus-devletlerin bütünlüğünün korunması amaçlanmıştır. II. Dünya Savaşı’ndan sonra vurgu, birey temelli insan haklarına kaymıştır.

1945 Birleşmiş Milletler Şartı’nda, insan haklarının korunmasından bahsedilirken, azınlık haklarına değinilmemiştir. Ancak tüm çabalara rağmen şu ana dek azınlıklara resmî bir tanımlama getirilememiştir. Benzer sıkıntı AB için de geçerlidir.

Türkiye ve Balkan devletleri, dinî özgürlük ve yurttaşların eşitliği ile ilgili olarak uluslararası taahhütlerde bulunarak azınlıklar konusunda diğer devletlerden ayrı bir yere sahip olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında azınlık konusunda Avrupa ölçütü, Avrupa’daki iki bakış açısının çatışmasından doğmuştur. Bir yandan, yurtdışında çok sayıda soydaşı olan Almanya ve Macaristan, kendi kültürel ve dinsel

³⁸ Hüseyin Kalyacı, Avrupa Birliğinde Azınlıklar ve Mikromilliyetçilik, (Çevrimiçi)

<http://www.asam.org.tr>, 24 Nisan 2007.

³⁹ A.e.

bütünlüklerini güçlendirmek için azınlık haklarını geniş şekilde desteklemiştir. Azınlıkların korunması sayesinde, soydaşlarının yaşam standartları gelişecek ve böylece anavatanına göç önlenecektir. Diğer yandan, Fransa, Yunanistan, Slovakya, Romanya ve Bulgaristan, azınlık haklarını ancak birey temelli insan hakları bağlamında kabul edebileceklerini bildirmiştir. Uluslararası hukuk çerçevesinde azınlık haklarının korunması Avrupa’da başlamış ve Milletler Cemiyeti zamanında azınlıkların korunmasına ilişkin etkin bir sistem yaratılmıştır. Böyle olunca da, Avrupa ülkelerinde azınlıkların korunmasına ilişkin uluslararası standartların geliştirilmesi beklentileri artmıştır.⁴⁰

Azınlıklar konusunda, İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Korumaya İlişkin Avrupa Sözleşmesi’nde, herhangi bir koşul bulunmamaktadır. Azınlıklardan sadece 1. maddede bahsedilmektedir. Sözleşmede, “etnik bir azınlığa bağlılık” yüzünden bireylerin hak ve özgürlüklerden yararlanmada ayrımcılığa uğramalarına müsaade edilemeyeceği belirtilmiştir.

Bir başka önemli belge olan Helsinki Nihai Senedi’nde, insan haklarına ilişkin ilkeler çerçevesinde, etnik azınlıklara mensup kişilere belirli haklar ve yasal çıkarlar güvencesi verilmiştir. Azınlıklar konusunda AB, üye devletler seviyesinde ırk ve etnik ayrımcılığı önlemek için, AB’ye üyelik ön koşulu olarak ırk ayrımcılığını kaldırmaya ilişkin BM Sözleşmesinin onaylanmasını bir kriter olarak almak istemiştir. Ancak, üye devletlerin hepsinin bu sözleşmeyi imzalamamışlardır.

Azınlık haklarının AB siyasetine girmesi Kopenhag Kriterleriyle gerçekleşmiştir. Kopenhag Kriterlerine göre, azınlıklara mensup bireylerin anadillerini öğrenmeleri veya anadillerinde eğitim görmeleri ve kamu görevlileri ile iletişimde anadillerini kullanmaları için gerekli koşulların sağlanmasını öngörülmektedir. Böylece, “azınlıklara saygı ve azınlıkların korunması” koşulu siyasi kriterlerden biri olarak kabul edilmiştir.⁴¹

⁴⁰ A.e.

1997 Amsterdam Zirvesinde “Birlik temel özgürlüklere, 4 Kasım 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin güvence altına almış olduğu çerçevede ve üye devletlerin demokratik gelenekleriyle Topluluk hukuku geleneklerinden kaynaklanan şekilde riayet eder” hükmü kabul edilmiştir. Ancak, Kopenhag siyasi kriterlerini anayasallaştırarak AB hukukuna dahil eden 1997 Amsterdam Antlaşması, azınlık haklarını AB Kurucu Antlaşması’nın dışında tutmuş, böyle olunca da azınlık hakları, AB’nin iç hukukunun doğrudan bir parçası olamamıştır. AGİK’in girişimleriyle Avrupa Konseyi, azınlıklarla ilgili ilk uluslararası sözleşme olan ve 1998 yılında yürürlüğe giren Ulusal Azınlıkları Korumak için Çerçeve Sözleşmesi’ni kabul etmiştir Avrupa Birliği, AB’ye katılım için azınlık hakları kriterlerinde (1993 Kopenhag Kriterleri) Çerçeve Sözleşmesi’nin nasıl uygulandığının önemli bir etken olacağını açıklamıştır.⁴²

Çerçeve Sözleşme de açık bir tanım getirmemekle birlikte, objektif özelliklerden kaynaklanan, çoğunluktan farklı bir ortak kimliği paylaşma, bu kimliğe sahip çıkma ve koruma isteği temelinde “kendi kimliğini tanımlama hakkı” üzerine kurulu örtük bir azınlık tanımını barındırmaktadır. Çerçeve Sözleşme’de “azınlığa mensup kişi” ifadesi, azınlık haklarında öznenin “birey” olduğunu belirtmektedir.⁴³

Azınlık Çerçeve Sözleşmesi esaslarına göre AB üyeleri ve aday devletlerin etnik, kültürel, dil ve din ayrımı kapsamında, başat unsura göre azınlık olan veya kendini başat unsurdan farklı görerek azınlık olduklarını kabul eden unsurlara yönelik ayrıntılı ve hilesiz nüfus sayımı yapılarak ülkenin haritasını çıkarmaları, farklı dilleri resmi dile dönüştürmeleri, kendi dillerinde eğitimlerini sürdürmeleri, yayın yapabilmeleri gibi hakların tanınması istenmektedir. Ancak azınlık politikası AB’de iki farklı boyutta uygulamaya konulmuştur. Birincisi, AB üyelerinin kendi azınlık politikalarını sürdürebilmeleri; ikincisi ise aday devletlere zorunlu kılınan ve

⁴¹ A.e.

⁴² A.e.

⁴³ Çavuşoğlu, a.g.e., s.161.

Çerçeve Sözleşme ile yerleştirilmek istenen azınlık politikalarıdır.⁴⁴ Fransa’da resmi dil Fransızca’dır ancak bununla beraber ülkede azımsanamayacak miktarda dokuz farklı azınlık yaşamaktadır. Yunanistan AB’de en az azınlık hakkı tanıyan devlettir. Müslüman azınlığın, özellikle de Türklerin dil, din ve kültür gelişimi engellenmektedir. Öte yandan 10 milyon nüfuslu Macaristan’da tespit edilmiş olan 12 azınlığa yönelik, dil, din ve kültür gelişimi hakkı verilmiştir. Ülkede ulusal kimlik zedelenmiş, eğitim birliği ve ulus hedefleri ortadan kalkmıştır.⁴⁵ Bu durum AB üyeleri devletlerde yerleşik milli devlet yapısının zayıflatılarak, ulusüstü bir Avrupa yapısının yerleştirilmesi çabalarının da bir sonucu olarak görülebilir. Kurucu devletler kendi çıkarlarına uygun azınlık politikalarını sürdürürken, ulusal bütünlüğe zarar vermeye elverişli olan ırk, dil, din ve sayı gibi öğlelere yer veren Çerçeve Sözleşmenin gereklerini yerine getirmesini diğer adaylardan istemektedirler.

Avrupa Birliği’nde azınlıklarla ilgili birçok anlaşmanın ilki kabul edilen 1990 Kopenhag Belgesi dar veya geniş anlamda –ya da daha çok “bireysel” veya “kolektif” hakları genişleten ifadelerle– “ulusal azınlığa mensup kişiler, haklarını bireysel olarak olduğu kadar kendi gruplarındaki diğer üyelerle birlikte cemaat olarak da kullanabilir ve uygulayabilir” demiştir. (Madde 32.)

1992 Maastricht Antlaşması’yla kurulan Bölgeler Komitesi (Committee of Regions) azınlık ulusal hareketlerle uluslararası bağların oluşumunu artırmıştır. Maastricht Antlaşması, yerel kanun izin verdikçe ve bölgesel meseleler gündemdeyse, bölgesel bakanların üye devletleri Bakanlar Kurulu’nda temsil etmelerine izin vermektedir. AB politikaları bölgelerin uluslararası aktöre dönüşmesinde yardımcı olmaktadır. AB’de üçüncü seviye siyasetin ve ulusal azınlık bölgelerinin çok güçlü olduğunu söylemek şu an için mümkün olmasa da bu yönde bir gidişat olduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Bölgeler Komitesi’ne üye ulusal azınlık sayısının az ve yeni üye devletlerdeki ulusal azınlık bölgelerinin zayıf

⁴⁴ Haktan Birsal, ‘Avrupa Birliği’ mi? Türk Ulusal bütünlüğü mü?; Tehdit, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s.46.

⁴⁵ A.e., s.47-49.

olmasına rağmen, yakın zamanda hem üye sayısının hem de ulusal azınlık bölgelerinin görünürlüğünün artacağı rahatlıkla söylenebilir.⁴⁶

Türkiye’de, ilerideki dönemlerde bazı etnik kimliklerin kendilerini ulus gibi göstermeye çalışması söz konusu olabilir. Burada ülke bütünlüğünün korunması önem taşımaktadır. Milliyetçiliklerin bastırılması ya da bu tür taleplerinin karşılanması durumlarında hangisinin daha iyi sonuç vereceğini söylemek zordur. Bazı ayrılıkçı milliyetçilik sorunlarını, federalizm, demokrasi ya da çok kültürlülük bağlamında ele almak yetersiz kalmaktadır. Bu asıl olarak bir milliyetçilik sorunudur. Ayrılıkçı hareketlerin arkasındaki asıl güç adaletsizlik veya demokrasi değil, ulusal kimliktir. Adalet ve demokrasi eksikliği yalnızca milliyetçilerin elini güçlendirmekte ve bunların taleplerini mevcut adaletsizlikleri ortadan kaldırarak karşılamak pek mümkün görünmemektedir. Uluslararası arenada azınlık hakları korunurken, “ülke bütünlüğü” meselesi, ülkenin siyasi bağımsızlığını tehlikeye düşürecek faaliyet ve eylemlerin yasaklanması, azınlıkların ulusal yasal düzenlemelere uygun davranması da özellikle üzerinde vurgu yapılması gereken bir konudur. Dünyanın hiçbir yerinde devletin kendi eliyle ikinci bir millet yaratma gibi bir görevi yoktur. Türkiye Kopenhag kriterlerine uyum sağlamak amacıyla yeni birtakım azınlıkların varlığını tanımaya gidecek değildir. Fakat insan hakları ve demokratikleşme konusunda gösterdiği gelişmeleri ortaya koyması gerekmektedir. Azınlık haklarının korunması kapsamında Türkiye’yi zor duruma sokan, güneydoğuda yaşayan halkın, azınlık statüsünde değerlendirilmek istenmesidir. Türkiye azınlık statüsünü Lozan’da belirlemiş, sadece gayrimüslimler azınlık olarak kabul etmiştir. Ve azınlıklara da Türk vatandaşları ile aynı seviyede özgürlük tanımıştır.

AB’nin Türkiye’de bölücü ve yıkıcı faaliyetleri göz ardı ederek ve Güneydoğu’da ayrı bir devlet kurmak için çaba gösteren terör örgütünü yok sayarak, bu bölgede yaşayan TC vatandaşlarını azınlık olarak değerlendirmesi ve Türkiye’nin

⁴⁶ Kalaycı, a.g.e.

tam üyeliği ile ilgili olarak konunun bu şekilde gündeme getirilmesi rahatsızlık verici ifadeler ve taleplerdir.

Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) Özel İhtisas Komisyonu Raporu'na göre, insan hakları sorunu Türkiye'nin imajını bozmaktadır ve son yıllarda Batı ile ilişkilerinde krizlere neden olmaktadır.⁴⁷

AB'nin Ankara Büyükelçisi Hansjörg Kretschmer'in Lozan Antlaşması'nın değiştirilmesi gereği üzerinde durduğu bir dönemde; Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıklar komisyonu Başkanı Anti Korkeakivi, Avrupa'nın ortak bir azınlık tanımı ve standardı olmadığını ve Avrupa'nın ortak bir pozisyonu yokken hiçbir devlete azınlık kavramı dayatmaya da hakkı olmadığını ifade etmiştir. Bu tartışmaların devam ettiği bir dönemde Başbakan R.Tayyip Erdoğan'ın "alt kimlik", "üst kimlik" tanımlaması ve "bizdeki etnik unsurları birbirine bağlayan din bağıdır" demesi, AB'nin eline koz vermiştir. Aslında Osmanlı'da ve Türkiye Cumhuriyeti'nde etnik unsurların din bağı ile birbirine bağlanması söz konusu değildir.⁴⁸

Türkiye'de ulusal kimlik oluşturulurken, entegrasyon modeli benimsenmiştir. Eğitim ile hukuk birliği ve yasalar önünde eşitlik ilkesi söz konusudur. Her bireyin eğitim ve sosyalleşme yoluyla ulusal kimliğini kazanıp vatandaş olarak yetiştirilme sürecidir. Bu bir asimilasyon değildir. Vatandaşlar kültürel farklılıklarını ifade edebilir, koruyabilir fakat siyasallaştıramazlar. Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür. Atatürk'ün söylediği gibi "Ne mutlu Türk'üm diyene" diyebilen herkes kendini Türk olarak tanımlıyordur.⁴⁹

Anayasa Mahkemesi eski Başkanı da olan 10. Cumhurbaşkanı A.Necdet Sezer 2006 yılında Harp Akademileri Konferansı'nda milletin bölünmez bütünlüğünü şu sözlerle ifade etmiştir: "Çok kültürlü toplumlarda birlik, ulusal

⁴⁷ DPT, Küreselleşme ÖİK Raporu, DPT:2544-ÖİK.560, Ankara, 2000, s.74.

⁴⁸ Karluk,a.g.e.,s.612-614.

⁴⁹ Nilüfer Narlı, 'Türkiye'nin Ulusal Kimlik Meselesi' **Hukuki Perspektifler Dergisi**, Sayı 3, Nisan 2005, s.139-141.

devletle sağlanmış ve tek ulus ilkesi bu birliği pekiştiren en önemli öge olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin ögesi olan tek ulusun adı, Türk Ulusudur. Anayasa'nın ulus anlayışı Atatürk Ulusçuluğu'na dayanır "Türkiye Cumhuriyeti"ni kuran Türk halkına Türk Ulusu denir". Tanıma göre ulus, ortak çıkarlar, ortak coşkular, ortak bir dil ve ortak duyguların toplamıdır. Bu ulus anlayışı ırksal ve dinsel ögelere değil, Anayasa'nın başlangıcında belirtildiği gibi, ulusal gurur ve övünmede, ulusal sevinç ve tasada, ulusal varlığa karşı hak ve ödevlerde, nimet ve külfette ortaklık ve birlikte yaşama istenci gibi değerlere dayanmaktadır. Türk devletine yurttaşlık bağıyla bağlı olan herkesin Türk sayılması, Türk ulusunu oluşturan ögelerin etnik kimliklerinin yadsınması anlamına gelmemektedir. Tersine tüm yurttaşların Türk Ulusu kimliğinde buluşturulması, yurttaşlar arasında eşitliğin sağlanması, "çoğunluk" içinde bulunan kimi etnik grupların "azınlık" durumuna düşmemesi amacını taşımaktadır. Anayasa'daki "Egemenlik kayıtsız şartsız Türk Ulusu'nundur" kuralı da, çoğunluk, azınlık, din, ırk ayırımı yapmadan, Türk Ulusu'nun tüm yurttaşları kapsadığını göstermektedir.⁵⁰

Türk tarihinde ırk ayırımı yoktur, Yahudi düşmanlığı, engizisyon yoktur. Türkiye geçmişi ile kendisine kara leke atılacak bir ülke değildir. Türkiye 16. yy dan beri ezilen etnik ve dini grupların sığındığı bir devlet olmuştur.⁵¹

Ulusal azınlıklar sorunu Türkiye'nin gündemindeki en ciddi sorunlardan biridir. Aynı zamanda jeopolitik bir sorundur. O nedenle Türkiye konuya ne kadar insani yanaşsa da çözülmesi hiç kolay değildir.⁵²

AB içinde de ortak bir tutum oluşturulamamış olan azınlıklar konusu, her üye devletin kendi sistemleri içinde çözmeye çalıştığı bir konudur.

Emekli Orgeneral Özkök kendisi ile yapılan bir söyleşide "PKK ve Kürt sorununa nasıl baktığı"na ilişkin, "Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti kurulursa

⁵⁰ Adnan Kalkan, **Avrupa Birliği mi Türk Birliği mi**, IQ Kültür Sanat yayıncılık, 2007, s.118,119.

⁵¹ İsmail Cem, 'Türkiye AB İlişkileri', **Yeni Türkiye**, No:35, s.17.

⁵² Bakır Çağlar, **Milliyet**, 02 Ağustos 1996, s.18.

Türkiye bölünür mü, Güneydoğu, Kuzey Irak'taki Kürt devletine meyleder mi?" sorularına cevap olarak şöyle bir çerçeve çiziyor:⁵³

"1. Türkiye'de bir Kürt gerçeği var. Halkımızın bir bölümü kendini kök itibarıyla Kürt olarak tanımlıyor. Bu, bir gerçek.

2. Ayrıca bir Kürtçülük ideolojisi ve/veya siyaseti var. Bu da bir gerçek.

3. Bir de silahlı bir hareket var: PKK.

Bu üç ayrı oluşuma ve aralarındaki ilişkiye bakmak lazım."

Kürt sorunu, Türkiye'nin en önemli ulusal sorunudur. Kürtler, bölgede çeşitli ülkelerde yaşadığı için ayrıca bölgesel nitelikte, yani Türkiye sınırlarının ötesine geçen özellikleri bulunan bir sorundur. Ortadoğu bölgesinin dünya politikasında işgal ettiği yer ve önem nedeniyle uluslararası boyutlar taşıyan bir sorundur.⁵⁴

1990'lı yılların sonunda Türkiye'nin imajı bir etnik gruba karşı hunharca davranan, işkence yapan bir devlet görünümündeydi. Şimdi bu imaj değişiyor ve en büyük etken, ABD'deki 11 Eylül olaylarıdır. Terör hangi kökenli olursa olsun devletin terörle mücadele etmesi gerekiyor. Türkiye şimdi kendini çok iyi anlatmalı. Avrupa 1980'li yılların sonlarına doğru çok sayıda siyasi mülteci aldı. Bunların bir bölümü ekonomik mülteci olmasına rağmen "siyasi baskı" altında olduklarını iddia ederek Avrupa'da yaşamaya başladılar. Bugün artık Avrupa siyasi mültecilere kapısını kapatmak istiyor.⁵⁵

AB Komisyonu, Üçüncü Düzenli İlerleme Raporu'nda (8 Kasım 2000) Türkiye'yi, Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşmesi'ni henüz imzalamamış ve Lozan Antlaşması ile tarif edilenlerden başka azınlıkları tanımamış bir devlet olarak belirlemiştir.⁵⁶

⁵³ Cengiz Çandar, AB (demokratikleşme) yolu: Kürt sorununa çözüm yolu, (Çevrimiçi) <http://www.referansgazetesi.com>, 05 Ekim 2007.

⁵⁴ A.e.

⁵⁵ Narlı, a.g.e., s.152-154.

⁵⁶ Karluk, a.g.e., s.610.

Türkiye’de azınlık olarak gösterilmek istenen insanların Türk vatandaşları oldukları unutulmamalıdır.

Lozan Antlaşması’nın kurduğu azınlıklar rejimi, din temeline dayalı bir rejimdir, etnik kimlikler bakımından kapsayıcı bir şekilde yorumlanması mümkün değildir. Azınlık hakları konusu bugün, dini azınlıklar çerçevesinde kalmak üzere, insan hakları hukuku içinde yorumlanmalıdır. İnsan hakları hukukunun temel amacı, hakların korunmasıdır. Bir kimlik sorunu gündeme gelecekse, bunun, bugünün uluslararası hukuku ışığında-sadece AB hukuku değil-düşünülmesi gerekir. Bu çerçevede azınlık hukukunun öznesi birey olarak tanımlanmış bir bağlamda tartışılmasına özen gösterilmelidir.⁵⁷

AB üyeliğine aday Türkiye’nin ileride bölgesel talepleri karşılama konusunda daha yoğun bir baskı altında kalması söz konusu olabilecektir.

4.1.4. ÖLÜM-İDAM CEZASI

Ölüm cezasını, tarihte ilk ve en çok uygulanan ceza olarak nitelendirmek mümkündür. İlk zamanlar bu cezanın hangi suçlar için verileceği ve ne şekilde infaz edileceği önceden belli değildi; bazen kralın bir arzusu bazen de halk kitlelerinin bir feveranı ölüm cezası sonucunu doğurabilirdi. İdam cezaları, birçok meşhur insanın hayata veda etmesine neden olmuştur. Sokrat “tek Allah” fikrini savunduğu için; Pisagor “farklı düşündüğü için”; Galile ise “dünya dönüyor” demesi sebebiyle idam cezasına çarptırılmışlardır.⁵⁸

⁵⁷ Turgut Tarhanlı, ‘Türkiye’nin Ulusal Kimlik Meselesi’ **Hukuki Perspektifler Dergisi**, Sayı 3, Nisan 2005, s.140–143.

⁵⁸ Burhan Kuzu, ‘Ölüm cezası ve AB süreci’, Zaman, 02 Mart 2002.

Rejimlerin yeni kuruluş ve yıkılış dönemlerine rastlayan geçiş aşamalarında; keza, siyasî çalkantılı ve askerî rejim süreçlerinde suçlu–suçsuz birçok kişinin yok edildiğine maalesef şahit olmuşuzdur.⁵⁹

Bu cezayı açıkça savunan ve toplum düzenini sağlayacak tek ceza olduğuna inanan bilim adamları mevcuttur. Bu yazarlara göre, toplumu korumak için ölüm cezası şarttır. Doğuştan suçluluk ve tehlikelilik hali bunu gerektirmektedir. Bu nedenledir ki, temelde ölüm cezasına karşı olan klasik okul mensupları bile toplumun savunulması gereken hallerde bu cezaya taraftar olmuşlardır. Ölüm cezasını savunanlar bu cezayı “eşyanın tabiatı gereği” görmüşler, meşruiyetinin tartışılmayacağını ileri sürmüşler, ıslah yöntemi suçlu kimse için etkili olmuyorsa, cemiyetin kendini korumak amacıyla ölüm cezasını çalıştırabileceğini vurgulamışlardır.⁶⁰

Dünyada “idam cezasının” kaldırılması yönünde ilk somut adımı Avrupa Birliği devletleri atmıştır. 1983’te 6 No’lu protokol Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne eklenmiş ve olağanüstü haller dışında “ölüm cezalarının” uygulanamayacağı hükme bağlanmıştır. Avrupa ülkeleri bu cezayı zaman içinde aşamalı bir şekilde kaldırmışlardır. Ne var ki, geline şü noktada ölüm cezasını kaldıran 6 No’lu ek protokolü imzalayan devlet sayısı 41’i bulmuştur. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni kabul edip de bu protokolü kabul etmeyen iki devlet kalmıştı; bunlardan biri Arnavutluk öteki Türkiye, Arnavutluk da idam cezasını kaldırınca Avrupa’da tek devlet Türkiye kalmıştı.⁶¹

Türk kamuoyunu yakından ilgilendiren “Öcalan Davası” dolayısıyla “ölüm cezası” yeniden yoğun olarak tartışılmaya başlanmıştır. Bu kamuoyu baskısıdır ki, Anayasa’da 3 Ekim 2001’de yapılan değişiklikle, adi suçlar bakımından idam cezaları kaldırıldığı halde “savaş, çok yakın savaş tehlikesi ve terör suçları” istisna tutulmuştur. 2002 yılı Olağan Komisyon Raporu’ndan beri önemli gelişmelerden biri

⁵⁹ A.e.

⁶⁰ A.e.

⁶¹ A.e.

idam cezasının 2003 Aralık ayında kaldırılmış olmasıdır. 2004 Aralık ayında idam cezası tüm şart ve koşullar kapsamında kaldırılmıştır.⁶²

Bu ceza dünyada hâlâ yaygın bir şekilde uygulanmaktadır. 1975–1985 arasında on yıl içinde dünyada 7 bin 500 kişi idam cezasına çarptırılmıştır. Bunların 5 bini çeşitli yöntemlerle infaz edilmiştir. Daha çok ülkelerinde terör ve benzeri olaylar devam eden devletler idam cezalarını uygulamaktadır.⁶³

Ölüm cezası, mahkûmun hayatının belirli bir şekilde sona erdirilmesi suretiyle infaz edilen bir cezadır. İnsan vücudu üzerinde uygulandığı için, bedenseldir. Bedensel bir ceza olduğundan ve bir insanın hayatını sona erdirecek bir işlemin uygulanmasını gerektirdiğinden, infaz usulü ne olursa olsun şiddet içerir; insani değildir. Bu cezanın, davanın açıldığı andan infaz anına kadar sanığa büyük bir manevi acı verdiği de kuşkusuzdur.⁶⁴

Demokratik hukuk düzenleri, toplumlarını şiddetten korumak zorundadır. Çünkü şiddet ve demokrasi bir arada bulunamaz. Demokrasi, şiddet ve şiddetin beraberinde getirdiği korkuyla bağdaşamaz. Ölüm cezası, kanunlarda hangi suçlar için öngörülmüş olursa olsun ve hangi amaçlarla kanunlarda hala yer almaya devam ederse etsin, şiddet içeren bir ceza olduğuna göre, toplumu şiddetten korumayı amaç edinmiş demokratik bir hukuk düzeninin bu cezayı içinde barındırması, bir çelişkidir.⁶⁵

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Protokolü'nün 1. maddesi uyarınca “Ölüm cezası kaldırılmıştır. Hiç kimse bu cezaya çarptırılamaz ve idam edilemez.” Aynı Protokolün 2. maddesi ise taraf devletlerin, kanunlarında, savaş zamanında veya çok yakın savaş tehdidi durumunda işlenmiş olan fiiller için ölüm cezası

⁶² Şen,a.g.e.,s.191.

⁶³ Kuzu,ag.e.

⁶⁴ Metin Feyzioğlu, ‘Ölüm Cezası Üzerine Düşünceler ve Anayasa Değişikliği ile 4771 Sayılı kanun’un Getirdiği Yeni Düzenlemeler’, **Ankara Barosu Dergisi**, 2002/4, s.14.

⁶⁵ A.e.,s.14.

öngörebileceğini; bu cezanın ancak kanunun belirlediği hallerde ve kanun hükümlerine uygun olarak uygulanabileceğini hükme bağlamıştır.⁶⁶

İlkel çağlar ceza hukukundan kalma ödetme amacının ölüm cezasını tek başına haklı kılacağını savunmanın, toplumların yüzlerce yıllık gelişmesini ve ceza hukukunun insanileştirilmesi yolunda geçilen aşamaları görmezden gelmek olacağı kanaatindeyiz. Beccaria'nın daha 18. yy da, en azından "kanunların hakim olduğu sükun devrelerinde" ölüm cezasına karşı çıktığı düşünülecek olursa, 21. yy da bu cezayı hala savunmanın yersizliği daha iyi anlaşılacaktır.⁶⁷

Çağdaş ceza hukukuna göre cezalar, insan onuru ile bağdaşmalı, etkili olmalı, cezaların şahsiliği ilkesi gereği, mahkum dışındaki kişileri asgari düzeyde etkilemeli, şahsileştirilebilmesi için bölünebilmeli ve telafisi mümkün bulunmalıdır.⁶⁸

Ölüm cezasını kaldıran AİHS/P-6 "İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesine, Ölüm Cezasının kaldırılmasına İlişkin Protokol No.6" 28.04.1983 tarihinde Starsbourg'da imzaya açılmış, 01.03.1985 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁶⁹

AİHS/P-6,barış zamanı-savaş zamanı ikiciliğini öngörmekte (m.2) ve barış zamanı ile çerçeveli olarak ölüm cezasını bütünüyle kaldırmaktadır. Hükme göre hiç kimse ölüm cezasına çarptırılmayacak ve mahkum edilmişse bu cezası infaz edilmeyecektir (m.1). AİHS/P-6 madde 2 ye göre ise, bir devlet, savaş zamanında ya da yakın tehdidi durumunda işlenen suçlar bağlamında, yasalarında ölüm cezasına ilişkin hüküm bulundurabilir.⁷⁰

⁶⁶ A.e.,s.15.

⁶⁷ A.e.,s.16,17.

⁶⁸ A.e.,s.17.

⁶⁹ Mehmet Semih Gemalmaz, 'Türkiye'de Ölüm cezasının Kaldırılması: Son gelişmeler', **Hukuki Perspektifler Dergisi**, Sayı 8, İstanbul, 2006, s.8.

⁷⁰ A.e.,s.9.

AİHS/P-6, istisna alanını “savaş zamanında” ya da “yakın savaş tehdidi durumunda” işlenen suçlar şeklindeki iki kategori olarak belirlenmiştir. Buna göre bir devleti, bu iki alanın dışında kalan ve ölüm cezası verebilmesine iç hukukunda olanak tanıyan düzenlemeyi yaparak ya da böyle bir düzenlemeyi yürürlükte tutarak, AİHS/P-6’ya uygun bir mevzuata sahip olduğunu ileri süremeyecektir. AİHS/P-6, düzenlemesi “barış zamanı” için ölüm cezasını temelli kaldırmakla birlikte “savaş zamanı” ve “yakın savaş tehlikesi” şeklinde istisnaya yer vermekte ise de, bu, AİHS/P-6’a taraf olacak bir devletin illa ulusal mevzuatında anılan istisnai kategoriyi muhafaza edeceği anlamına gelmemektedir. Söz konusu istisna kategorisinin tanımlanmasının nedeni, ölüm cezasını hiç olmazsa (asgari olarak) barış zamanı bakımından mutlak olarak kaldırırken, savaş zamanı için bu cezayı yine de yürürlükte tutmak isteyebilecek olan devletlerin de AİHS/P-6’ya taraf olabilmelerinin önünü açmaktır.⁷¹

Türkiye 6 Numaralı Protokolü 15.01.2003 tarihinde imzalamıştır. AİHS/P-6, Türkiye bakımından 01.12.2003 tarihinden itibaren yürürlük kazanmıştır.⁷²

Ölüm cezasını tümüyle kaldıran AİHS/P-13 “İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesinin Ölüm Cezasının Her koşulda Kaldırılmasına İlişkin Protokol No.13” 03.05.2002 tarihinde imzaya açılmış, 01.07.2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. AİHS/P-13, ölüm cezasını her koşulda kaldırmaktadır, herhangi bir istisna tanımamıştır. Madde 1 de “Ölüm cezası kaldırılmıştır. Hiç kimse ölüm cezasına çarptırılmayacaktır ya da bu cezası infaz edilmeyecektir” hükmü öngörülmüştür.⁷³

Türkiye, AİHS/P-13’e 09.01.2004 tarihinde imza koymuş, 01.06.2006 tarihinden itibaren de yürürlük kazanmıştır. Türkiye, ölüm cezasını her türlü suç bakımından ve her koşulda kaldıran yani, bu cezayı mutlak olarak tarihe gömen

⁷¹ A.e.,s.9.

⁷² A.e.,s.9.

⁷³ A.e.,s.9,10.

AİHS/P-13 ile bağışlanma öncesinde Anayasa ve ceza kanunu ile ölüm cezasına yer veren bazı başka kanunlar düzeyinde gerekli değişiklikleri yapmıştır.⁷⁴

Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi madde 6, yaşam hakkını düzenlemekte ve fakat ölüm cezası istisnasına yer vermektedir. Türkiye MSHS'yi yürürlüğe girdiği 1976'dan 24 yıl sonra, 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamış, 23 Aralık 2003 tarihinden itibaren hüküm doğurmaya başlamıştır.⁷⁵

1991'de yürürlüğe giren MSHS/Seçmeli Protokol-2 (ölüm cezasının kaldırılmasını amaçlayan ikinci seçmeli protokol), Türkiye tarafından 2004'te imzalanmış, 2006'da yürürlüğe girmiştir. MSHS/SP-2'nin istisna alanı AİHS/P-6'nın istisna alanından daha dardır. MSHS/SP-2'ye göre, cevaz verilen ölüm cezası istisnası, "savaş zamanında işlenen" ve "çok ciddi nitelikli olan" askeri suçlar için tanınmaktadır. Türkiye'de ölüm cezası infazları 1984 sonundan itibaren gerçekleşmemiştir. Bunun anlamı, ulusal yargı yerlerinin bu evrede ölüm cezasına hükmetmedikleri değil, sadece TBMM'nin 1982 anayasası uyarınca "ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar verme" işlemini yapmamış, yani İnfaz Kanunlarını çıkartmamış olduğudur. Bu süreçte belirleyici olan etki, Türkiye'nin AB'ye üyelik başvurusu yapmış olmasıdır. Tam üyelik sürecinin başlamasıyla ölüm cezasının kaldırılması yönündeki politik baskılar da artmıştır.⁷⁶

2001 yılında yapılan anayasa değişikliği ile 4709 sayılı kanun, AİHS/P-6 ile uyumlu değildi. Değişiklik ölüm cezasını bütünüyle kaldırmıyordu, sadece alanını daraltıyordu, terör suçları ölüm cezası kapsamındaydı. 2002 tarihli 4771 sayılı kanunla ilgili kanunların anayasa ile uyumlaştırılması sağlanmıştır. 2004 yılı anayasa değişikliği ile (5170 sayılı kanun) anayasadan ölüm cezası ibaresi geçen hükümler ayıklanmıştır. Savaş zamanı dahil hiçbir istisnaya yer verilmeksizin ölüm cezalarının kaldırılmasını öngören AİHS/P-13 standardına uygun hale getirilmiştir.⁷⁷

⁷⁴ A.e.,s.11.

⁷⁵ A.e.,s.13,14.

⁷⁶ A.e.,s.15-18.

4.2. AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE’DE İNSAN HAKLARI SORUNU

Avrupa Birliği insan haklarını evrensel ve bölünemez olarak görür. Bu yüzden, hem sınırları dahilinde hem harici ülkelerle ilişkilerinde insan haklarını desteklemekte ve savunmaktadır. Birliğin insan hakları politikasının odağı, yurttaşlık hakları, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar üzerinedir. Birlik, azınlıklar ve sürgün hayatı yaşayan (ülkesinden kaçmak zorunda kalmış) insanlar, kadın ve çocukların hakları konuları ile yakından ilgilenmektedir.

AB genellikle iyi bir insan hakları siciline sahip olsa da, kendi halinden memnun değildir. Özellikle iltica ve göçmenlik yönünden insan hakları, ayrıca ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve azınlıklara yönelik diğer ayrımcılık tipleri ile mücadele etmektedir.

AB, Avrupa Birliği dahilinde yasal olarak yerleşmiş bulunan göçmen işçinin haklarını ve aile üyelerinin onlara katılma hakkını belirtmiştir. Geçmişte bu haklar, bütün üye devletler tarafından, her zaman aynı biçimde uygulamaya konmamıştır. Özellikle başta kadın ve çocuklar olmak üzere insan kaçakçılığını durdurmak için yapılan çabalar, Birlik için, politik bir öncelik haline gelmiştir. AB üyesi devletler ve üyelik için aday olan devletler, mağdurlara yardım etmek ve önleyici tedbir kampanyaları düzenlemek için birlikte çalışmaktadırlar.⁷⁸

Türkiye için insan hakları sorunu, sadece AB ile ilişkilerinde değil, genel anlamda dış ilişkilerinde ve dış politikasında belirleyici unsurlardan biri olmuştur. 1987’de Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’na bireysel başvuru hakkının kabul edilmesi ile birlikte başlayan başvurular sonrasında Türkiye’nin bu alandaki sicili daha da dikkat çekmeye başlamıştır. İnsan hakları sorununu “sorun” olarak teşhis etmek için onu yaşıyor olmak yetmez, onunla ilgili bilincin de oluşması gereklidir.

⁷⁷ A.e.s.,18-25.

⁷⁸ **Oerviews of the European Union Activities**, Human Rights, Haziran, 2005.

Türkiye’de ciddi bir insan hakları sorunu bulunduğu konusundaki şikâyetlerin son yıllarda artış göstermiş olması sorunun geçmişi hakkında bizi yanıltmamalıdır. Aslında mesele yeni değildir. Yeni olan, bu sorunun yüksek sesle ve yaygın bir şekilde telaffuz edilmeye başlanmış olmasıdır. Açıkçası, insan hakları konusunda bugün şikayet edilen uygulamalar Türkiye’de eskiden beri olsa da, bunların birer “insan hakkı sorunu” oldukları adeta yeni yeni idrak edilmeye başlanmıştır. İnsan hakları örgütlerinin ortaya çıkması bu idrakin veya bilincin bir göstergesidir.

Türkiye’de insan hakları sorunu, “devletin üstün bir varlık olarak toplumdan bağımsız olmasıyla, meşruluğunu toplumsal irade ve ihtiyaçlardan değil, kendisinden, bizzatihi bir güç organizasyonu olarak var olmasından aldığı anlayışına göre birey özgür ve özerk olmadığı gibi, devletin üzerinde hükümlan olduğu bir nesne” anlayışı ile çerçevelendirildiğinde insan hakları ile bağdaşmayacağı açıktır.

Türkiye uzun süredir karşı karşıya kaldığı iç politik ve etnik sorunlar nedeniyle insan hakları konusunda sürekli şikayet ve eleştirilere maruz kalmıştır. Türkiye’nin dış ilişkileri ve bütünleşmeyi amaçladığı AB açısından demokrasi ve insan hakları ilkelerinin yerleştirilmesi bir zorunluluktur.

Türkiye’de yerleşmiş bir demokrasi geleneği olmasına rağmen asıl sorun uygulamadaki aksaklıklardan kaynaklanmaktadır. 10 Aralık 1948 tarihinde 46 devlet tarafından imzalanmış İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin hazırlanışına katılan ve ilk imzalayan devletlerden biri olan Türkiye’nin karşısına bu konu öncelikli olarak çıkmaktadır. Türkiye’den istenen demokratikleşme ve insan haklarına saygının uygulamada geçerli olduğunun ispatıdır. Türkiye’nin gelecekteki tam üyeliği için, insan hakları ihlallerinin sona ermesi, siyasi belirsizlik ve istikrarsızlıkların ortadan kalkması ve bütün bunların uluslararası kamuoyu önünde kabul ettirilmesi gerekmektedir.

Türkiye’de “kamu düzeni”, “kamu”nun -yani toplumun- dirlik, düzenlik ve esenlik içinde hak ve özgürlüklerini kullanabileceği bir sivil barış ortamının tesisini

değil, toplumun devletçe düzene sokulması ve disiplin altına alınmasını ifade ettiği zaman bu durum, Türkiye’de devletin neden en fazla ifade ve örgütlenme özgürlüklerinin üstüne gittiğini açıklamaktadır. İfade ve örgütlenme özgürlükleri devlet nazarında niçin tehlikelidir?... Çünkü bu özgürlükler bir yandan devletin bu “kamu düzeni” anlayışının önündeki en ciddi engelleri oluştururken, öbür yandan da toplumun özerk varlığının ve kendini ifade etmesinin vazgeçilmez kanalları durumundadırlar. Türkiye’nin insan haklarıyla ilgili temel sorunu aslında bir zihniyet sorunu olduğuna göre, bu sorunun kısa vadede ortadan kalkması elbette mümkün değildir. Bürokrasiden demokrasiye geçiş için hakim zihniyetin değişmesine gelince, bunun da yolu yine Türkiye’nin siyasi sisteminin daha fazla liberalleşip demokratikleşmesinden ve dünyaya açılmasından -özellikle de Avrupa’yla bütünleşmesinden- geçmektedir. Türkiye demokratikleştikçe iç dinamikler, Avrupalı ve dünyalı hale geldikçe de dış dinamikler, sistemi insan haklarına duyarlı hale gelmeye zorlayacaktır.⁷⁹

İnsan hakları, özgürlükler ve benzeri bir takım haklar Türkiye’de çok konuşuluyorsa bu demek değildir ki bahse konu haklar Türkiye’de yoktur. AB’ye aday olmanın neticesinde Türkiye’de bu konularda atılan her adım yakından takip edilmektedir ve ciddi tartışmalar ortaya çıkmaktadır. Hak ve hukuk ihlalleri nedeniyle mahkumiyet almış bir devletin AB adaylığının da tartışılması doğaldır. Artık insan hakları konusu devletlerin iç sorunu olmaktan çıkmıştır. Demokrasi konusunda hep batı demokrasileri örnek gösterilir ve bu devletlerde demokrasinin işler olduğundan söz edilir. Bugün en demokratik devletlerin Batı Avrupa ve Amerika’da olması tesadüfî değildir, verilen mücadelelerin bir sonucudur. İngiltere’de 1215 Magna Carta ile başlayan demokrasi mücadeleleri daha sonra tüm Avrupa’ya yayılmıştır. Demokrasi kültürünün sadece hukukla oluşturulması yetmez, aynı zamanda toplumun eğitim düzeyinin de yükseltilmesi gerekmektedir.

Dünya devletlerinin demokrasi konumunu ya da diğer bir ifadeyle demokratikleşme eğilimini ölçen Freedom House adlı uluslararası sivil toplum

⁷⁹ (Çevrimiçi) <http://www.mazlumder.org>, 08 Temmuz 2006.

kuruluşunun 1996’da Dünyada Siyasal ve Sivil Özgürlükler araştırmasına göre Batı Avrupa’da Türkiye hariç tüm devletlerde demokratikleşme ileri düzeydedir. Türkiye yapılan araştırmada batı Avrupa’da siyasal özgürlükler yönünden “kısmen özgür” devletler kategorisinde yer almaktadır. Özetle dışarıdan bakıldığında Türkiye’nin insan hakları ve demokrasi karnesi o kadar iyi değil. Dolayısıyla, demokratikleşme yolunda daha fazla çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Burada amaç Türkiye’nin daha iyi notlar alabilmesi değil, evrensel insan haklarına ve özgürlüklere diğer tüm insanlar kadar Türk milletinin de layık olduğudur.⁸⁰

4.3. TÜRKİYE’NİN TAM ÜYELİK HEDEFİ İLE İLGİLİ OLARAK İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ ALANINDA ATTIĞI ADIMLAR

22 Haziran 1993’te yapılan Kopenhag Zirvesi’nde belirlenen kriterler hem merkezi Doğu Avrupa’nın o dönemdeki adayları hem de Türkiye ve diğer adaylar için demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve bu saygının korunması gibi hakları garanti eden kurumların varlığını öngören “siyasi kriterler”e uyumda yaşanan aksaklıklar adaylık sürecinde gecikmelere yol açmıştır. Türkiye’nin adaylık süreci, yeni hukuki yapıların oluşturulmasını sağlamıştır. İlk kez Kasım 2000’de Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi’nde AB, Türkiye’den tam üyelik için insan hakları ve demokrasi alanında yerine getirilmesini istediği talepleri iletmiştir. MDAÜ’ler için ikinci Katılım Ortaklığı Belgeleri Aralık 1999, Güney Kıbrıs ve Malta için ilk Katılım Ortaklığı Belgeleri ise Mart 2000 tarihinde hazırlanmıştır. Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi tasarısı, Helsinki Zirvesi sonuçları çerçevesinde, Kasım 2000 tarihinde Komisyon tarafından hazırlanarak Konsey’e sunulmuş ve 4 Aralık 2000’de gerçekleştirilen Genel İşler Konseyi’nde onaylanmıştır.

⁸⁰ Can Aktan, ‘İnsan Hakları Paneli’, Hak-İş, Sayı 53, Ocak 2000, s.61,62.

Bütün Katılım Ortaklığı Belgeleri, aday devletlerin üyelik yönünde gerçekleştirilmesi gereken tüm çalışmaları önceliklerine göre bir takvim çerçevesinde ortaya koymaktadır. “Kısa vadeli” ve “orta vadeli” önceliklerden oluşan Katılım Ortaklığı Belgeleri, adayların gösterdiği ilerlemelere göre, gerektiği takdirde Komisyon tarafından yenilenmektedir. Bu çerçevede, Katılım Ortaklığı Belgeleri aday devletlerin üyeliğine kadar geçerliliğini korumakta, ancak bu süre içerisinde yerine getirilen önceliklere paralel olarak değişime uğrayabilmektedir.

Katılım Ortaklığı Belgesi, ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü gibi bazı konuları kısa vadeli öncelikler olarak Türkiye’ye sunmuştur. Düşünce, din, vicdan özgürlüğü, ayrımcılığın önlenmesi gibi konular da orta vadeli öncelikler olarak yer almıştır.

Bu çerçevede on MDAÜ, yenilenen Katılım Ortaklığı Belgelerine paralel olarak Ulusal Programlarını Birlik müktesebatına uygulayabilecek şekilde belli bir takvime göre yeniden düzenlemiştir. Güney Kıbrıs ve Malta ise Ulusal Programlarını, ilk olarak 2000 yılında uygulamaya koymuştur.

Türkiye’den de kendi Ulusal Programını hazırlaması talep edilmiştir. Türkiye’nin kısa ve orta vadede yerine getirmesi gereken öncelikleri içeren olan Ulusal Program, 19 Mart 2001 tarihinde Bakanlar Kurulu toplantısında görüşülerek onaylanmıştır.

Program geniş çaplı bir siyasi ve ekonomik reform gündemi ortaya koyuyordu. Eş zamanlı olarak UP’ın uygulanması, koordinasyonu ve izlenmesine ilişkin bir de kararname kabul edilmiştir. 15 ve 16 Haziran 2001’de Göteborg’da yapılan Avrupa Konseyi’nde, Ulusal Program “olumlu bir gelişme” olarak tanımlanmış ve Türkiye, katılım öncesi stratejisinin mihenk taşı olan Katılım Ortaklığı’nın önceliklerini hayata geçirmek için somut adımlar atmaya teşvik edilmiştir.

İlk Ulusal Program’da 94 yeni yasa çıkarılması ve 89 yasada değişiklik yapılması öngörülmüştür. Ulusal Program siyasi ve ekonomik kriterler ve Topluluk müktesebatına uyum konularını içeren üç ana bölümden oluşmaktadır. Ulusal Program, Türkiye açısından bir uzlaşma metni olarak hazırlanmış olması açısından önemli bir belgedir.

Türkiye'nin katılım müzakerelerine başlayabilmesi için ise Ulusal Programa göre 26 yasa çıkarılması ve 32 yasanın değiştirilmesi öngörülmüştür. Bu kapsamlı belgenin Türkiye'nin siyasi, ekonomik, sosyal ve idari yapısına temelden yeni düzenlemeler getirecek olması, ilgili reformların gerçekleştirilmesinin zorlu bir süreç olacağına işaret etmektedir. Bu bağlamda, söz konusu uygulamaların hayata geçirilebilmesi için bu uzun vadeli projede siyasi iradenin, kararlılığın ve toplumsal mutabakatının her zaman için tam olması gerekmektedir.

2001 Ekim ayında anayasanın giriş, 13 ve 14. maddeleri değiştirilmiş, siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin şartlar zorlaştırılmıştır. Ocak 2002’de TCK ve Terörle Mücadele Kanununda değişiklikler yapılmış, Ağustos 2002’de terör suçları ölüm cezası kapsamından çıkarılıp ömür boyu hapse çevrilmiştir. Altıncı Reform Paketinde yine Terörle Mücadele Kanununun 8. maddesi (devletin bölünmez bütünlüğüne karşı propogandayı suç sayan madde) yürürlükten kaldırılmıştır. Devlet Güvenlik Mahkemeleri’ndeki (DGM) askeri hakim üyeler çıkartılarak, sivilleşme yolunda mesafe alınmış, sekizinci paketle Mayıs 2004’te DGM’lerin varlığı sona ermiştir.⁸¹

Anayasa’nın 13. maddesi 2001’den önce Temel Hak ve Özgürlüklerin genel sınırlama ölçütlerini gösteriyordu. 2001’den sonra ise 13. madde sadece sınırlamanın sınırını çizmektedir. Buna göre Temel Hak ve Özgürlükler:
—THÖ sadece yasa ile sınırlanabilir;

⁸¹ **Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri-Siyasal, Bölgesel ve Ekonomik Boyutlar**, Editörler: Harun ARIKAN Muhsin KAR, Ankara, 2005.

—THÖ sınırlamalar anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sınırlar içinde hareket edilerek yapılabilir,

—THÖ bu şekilde sınırlandırılırken özlerine dokunulamaz denilmiştir.

Burada şu soruyu da yanıtlamamız gerekiyor; öz ne demektir? THÖ’lerin özüne dokunmak ne demektir? THÖ’in özüne dokunulduğunda artık o özgürlüğün amacına uygun kullanılmasının ortadan kalkmış olmasını anlıyoruz. THÖ’in amacına uygun kullanılması sağlanmalıdır;

—Ölçülülük ilkesi, demokratik toplum ilkesi... ihlal edilmemelidir.

Anayasa’nın 14. maddesi THÖ kötüye kullanımını yasaklar. Bu hem kişilere hem de devlete yüklenmiş bir yükümlülüktür.

Anayasa’nın 15. maddesine göre de savaş, seferberlik, sıkıyönetim hallerinde THÖ kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir ancak uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerin ihlal edilmemesi koşulu bu maddenin önemli bir özelliğidir. (Bu maddede 2001’de bir değişiklik yapılmamıştır).

AB, demokratikleşme ve insan hakları sürecinde önemli bir role sahiptir ancak, demokratik reformların devamı ve sürdürülebilirliği ülke içinden gelecek kararlılık ve isteklilik ile bağlantılı olarak gelişecektir.

Din, bayrak, kültürel öğeler konusu Türkiye’de adeta dokunulmazlık alanları gibidir. Şüphesiz yöresel, kültürel değerler her toplumda kendine hastır. Bunu Türkiye’nin AB’ye tam üyeliği ile ilişkilendirdiğimiz zaman AB ile Türkiye arasındaki farklılıklar adeta tam üyeliğe engel olarak ortaya çıkmaktadır. Milli güvenlik anlayışı, Türkiye’nin devleti ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne karşı tehditler, anayasal ve laik düzene karşı tehditler ve bunlarla mücadele de yaşanan sıkıntılar zaman zaman insan hakları ve demokrasi kavramlarının daha dar kapsamlı uygulanmasına neden olmuş ve demokratikleşmenin hızını da yavaşlatmıştır.

Türkiye uzun süredir karşı karşıya kaldığı iç politik ve etnik sorunlar nedeniyle insan hakları konusunda sürekli şikayet ve eleştirilere maruz kalmıştır. Türkiye'nin dış ilişkileri ve bütünleşmeyi amaçladığı AB açısından demokrasi ve insan hakları ilkelerinin yerleştirilmesi bir zorunluluktur.

Türkiye'de yerleşmiş bir demokrasi geleneği olmasına rağmen asıl sorun uygulamadaki aksaklıklardan kaynaklanmaktadır. İnsan hakları ihlalleri ile özgürlüklerin sınırlandırılması birbirinden tamamen farklı konulardır. Yukarıda da bahsedildiği gibi özgürlükler bazı koşullarda sınırlandırılabilir. Özellikle sosyal devlet anlayışı ile ilgili olarak devletin vatandaşlardan bazı yükümlülükler istemesi; vergi, askerlik gibi bunlar devletin varlığını sürdürebilmesi için gereken edimlerdir. Ama yaşam hakkı, beden dokunulmazlığı için devlet bir karşılık isteyemez. Ya da THÖ bir yönetmelik, tüzük, amir talimatı ile sınırlandırılmaz. Örneğin düşünceyi açıklama özgürlüğü, kişilere hakaret ölçüsüne varırsa ya da toplantı ve gösteri yürüyüşünün silahlı yürüyüş olarak yapılmak istenmesi durumları şüphesiz söz konusu özgürlüklerin doğal sınırlarıdır. Bir de yasa koyucunun getirdiği sınırlandırmalar vardır ki Anayasa md.13 göre, THÖ sadece yasa ile sınırlandırılabilir. Ya da yargı kararları ile bazı sınırlamalar getirilebilmektedir. Örneğin yargı kararı ile bir derneğin kapatılması mümkündür.

1990'larda AİHM'ye düzenli olarak davalar açılmış ve birçok durumda Mahkeme, Türkiye'nin sözleşmeyi ihlal ettiğine karar vermiştir. Bunlar yaşam hakkı, işkence ve insanlık dışı muamelenin yasaklanması, hürriyetlerden yoksun bırakma, kişisel dilekçe hakkının engellenmesi, etkin telafi edilme hakkı, adil yargılanma hakkı ve ifade özgürlüğünü kapsamaktadır.⁸²

Türkiye'nin AB Müktesebatına Uyum Programı 17 Nisan 2007 tarihinde düzenlenen basın toplantısıyla kamuoyuna açıklanmıştır. 2007–2013 döneminde AB müktesebatına uyum kapsamında gerçekleştirilecek yasal düzenlemeleri içeren

⁸² Leo Zwaak, 2002, 'Turkey: Towards Membership in the EU; The Role of the European Convention on Human Rights' M. Dartan et al (der) Human Rights Education and Practice in Turkey, **Marmara Üniversitesi Yayını**, İstanbul, s.195-236.

program toplam 412 sayfadan oluşmaktadır. Programa göre 7 yıl içerisinde yaklaşık 200 kanun ve 600 ikincil mevzuat çıkarılacaktır.⁸³

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin (AKPM) Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komitesi, 18 Nisan 2007 tarihinde raportörlüğünü G.Kıbrıslı Parlamenter Hristos Pourgourides'in yaptığı "Avrupa'da İnsan Hakları ve Demokrasinin Durumu" başlıklı raporu tartıştı. Çeşitli ülkelerdeki insan hakları ve demokrasi durumunun değerlendirildiği raporda, insan hakları ihlallerine karşı "sıfır tolerans" gösterilmesi çağrısında bulunulmuştur. Raporda ayrıca insan hakları ve demokrasi alanlarında mevcut uluslararası yasal düzenlemelerin kapsamlı olduğu ancak uygulamada birçok ülkede sıkıntılarla karşılaşıldığı belirtilmektedir. Raporda Türkiye'deki insan hakları ve demokrasinin durumuna da kapsamlı bir şekilde yer verilmiştir. Raporda öne çıkan başlıklar şunlardır:

— Düşünce ve ifade özgürlüğü: Raporda, Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink'in öldürülmesinin ardından suçluların hızlı bir biçimde yakalanmasından duyulan memnuniyet dile getirilirken, başta TCK'nın 301. maddesi olmak üzere ifade özgürlüğü konusunda süren bazı sınırlamalara dikkat çekilmektedir;

— İşkence ile mücadele: Raporda işkence ile mücadele konusunda yasal düzenlemelerin yeterli olduğu ancak, işkence vakaları ile karşılaşıldığına dikkat çekilmektedir;

— Yargı: Raporda, Türkiye'deki yargı reformu kapsamında önemli adımların atıldığının altı çizilirken, yargının işlevselliği ve bağımsızlığı alanlarında uyarılarda bulunulmuş, başta Şemdinli olayları olmak üzere, insan hakları ihlallerinden sorumlu olanlardan hesap sorulmamasının kaygı yaratmayı sürdürdüğü belirtilirken, Türkiye'de yargısız infazlara ilişkin iddiaların bulunduğu kaydedilmiştir. Şemdinli olayları ile ilgili olarak, açılan Parlamento soruşturmasından, Türk Silahlı Kuvvetleri ile hükümet arasında gerginliğin giderilmesi amacıyla tamamlanmadan vazgeçildiğinin belirtildiği raporda, 2006 yılından beri güvenlik güçlerinin aşırı güç kullandığı tespitinde bulunulmuştur;

⁸³ İKV Haftalık e-bülten, 13–20 Nisan 2007.

- Örgütlenme Özgürlüğü: Raporda, Türkiye’de örgütlenme hakkına ilişkin reformlarda kayda değer ilerlemenin görüldüğü belirtilmiştir;
- Azınlıkların Korunması: Raporda, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi ile ilgili olarak, Sözleşme’nin Türkiye’de dahil olmak üzere dört devlet tarafından imzalanmadığı ve onaylanmadığı hatırlatmasında bulunularak, bu durumun ülkedeki azınlıkların korunması ile ilgili olarak kaygı verici olduğu belirtilmiştir.⁸⁴

4.3.1. TÜRKİYE’DE SİYASİ KRİTERLERE UYUM YÖNÜNDE KAYDEDİLEN GELİŞMELER

Türkiye’nin AB’ye tam üyelik yolunda Kopenhag siyasi kriterleri bağlamında atmış olduğu adımların değerlendirilmesi konusunda tespitler yapılırken somut verilere ulaşılabilmesi bakımından ele alınması gereken bazı belgeler söz konusudur. Bu belgelerden ilki, AB Komisyonu tarafından hazırlanan ve kısa ve orta vadede gerçekleştirilmesi beklenen çalışmaları içeren Katılım Ortaklığı Belgesi’dir (KOB). Diğer bir belge, aday devlet tarafından, KOB’de yer alan önceliklere uygun olarak, bir takvim çerçevesinde hazırlanan Ulusal Program’dır (UP). Yine Komisyon tarafından hazırlanan bir belge vardır ki, bu da aday devletin kaydetmiş olduğu gelişmelerin yer aldığı yıllık İlerleme Raporları’dır.

Her aday devlet için hazırlanan bu üç belgenin, Türkiye için hazırlanmış olanlarına baktığımızda, yapılan çalışmalar daha somut olarak ortaya çıkmaktadır. Aşağıda 2005 yılı KOB, gözden geçirilmiş Ulusal Program ve 2006 yılı İlerleme Raporu ile birlikte Şubat 2007 itibarıyla siyasi kriterler yönünden ilgili olan on dört konunun uygulamadaki son durumlarının karşılaştırılması yapılmıştır:

⁸⁴ A.e.

(1)Düşünce ve İfade Özgürlüğü

KOB: Şiddet içermeyen düşüncelerini açıkladıkları için haklarında dava açılan ya da hüküm giyen kişilerin durumlarının düzeltilmeye devam edilmesi.

Ulusal Program: İfade özgürlüğünün sınırlarını belirleyen mevzuatın AİHS'e ve özellikle Sözleşmenin 10., 17. ve 18. maddelerinin lafzına ve ruhuna uygunluğu bakımından gözden geçirilmesi. İfade özgürlüğü alanını genişleten yasal ve idari değişikliklerin etkin uygulanması.

İlerleme Raporu:Yeni Ceza Kanunu'nun bazı hükümleri uyarınca (başta 301., 288., 305. ve 216. maddeleri olmak üzere) şiddet içermeyen düşüncelerin ifade edilmesinin kovuşturulması ve mahkumiyetle sonuçlanması ciddi endişe uyandırmaktadır.

Uygulama: TCK'nın 301. maddesinin değiştirilmesi için TOBB, TÜSİAD, TİSK, Türkiye Kamu-Sen, TZOB, Türk-İŞ, DİSK, Hak-İŞ ve İKV'nin katılımıyla bir sivil girişim oluşturulmuştur. (Kasım 2006)

TCK'nın 301. maddesinden hüküm giyen Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink, uğradığı suikast sonucu öldürülmüştür. (19 Ocak 2007)

Türkiye, AİHM'de 2006 yılında düşünce özgürlüğünden en çok hüküm giyen Avrupa ülkesi olmuştur.

TOBB, TÜSİAD, MÜSİAD, TZOB, TİSK, TÜRK-İŞ, HAK-İŞ, MEMURSEN, TVYD ve İKV'nin katılımıyla TCK'nın 301. maddesinin değiştirilmesine yönelik oluşturulan sivil toplum girişimi 301. madde ile ilgili değişiklik önerisini kamuoyuna sunmuştur. (8 Şubat 2007)

Çeşitli sivil toplum örgütleri ve üniversiteler, 301. maddenin kaldırılması için çeşitli kampanyalar başlatmıştır. 301.madde Nisan 2008'de değiştirilmiştir.

İlerleme Raporu: Terörle Mücadele Kanunu'nda yapılan değişiklikler ifade, basın ve medya özgürlüğüne yasal sınırlamalar getirmektedir.

İlerleme Raporu: Açık ve özgür tartışma konusunda genel olarak bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.

Uygulama: Kürt sorunu ile ilgili çeşitli konferanslar düzenlenmiştir.

Ulusal Program: Türk vatandaşlarının günlük yaşamda geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde yayın yapılmasına veya farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesine ilişkin hükümlerin hayata geçirilmesi.

İlerleme Raporu: Türkçe dışındaki dillerde yayın alanında yerel ve bölgesel düzeyde sınırlı ilerlemeler kaydedilmiştir.

Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) üyelerinin atamalarına ilişkin alınan son kararlar, medya düzenleyici kurumunun bağımsızlığı açısından endişe vericidir.

Uygulama: Radyo ve TV Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı, TBMM'ye sunulmuştur. Tasarı kapsamında, RTÜK'ü Sayıştay'ın denetlemesi öngörülmektedir. (23 Ocak 2007)

(2)Dernek Kurma Özgürlüğü, Barışçı Toplantı Hakkı ve Sivil Toplum

KOB: Dernek kurma ve barışçı toplantı yapma özgürlüğüne ilişkin tüm reformların uygulanması.

Ulusal Program: Dernek kurma ve barışçı toplantı yapma özgürlüğüne ilişkin gerekli reformların uygulanması.

İlerleme Raporu: Dernek kurma özgürlüğüne ilişkin olarak, yurtdışından sağlanan mali kaynağın yetkililere bildirilmesi gerekliliği STK'lar için güçlükler neden olmaktadır.

Uygulama: Basta eşcinsel dernekleri olmak üzere bazı derneklerin kapatılmasına yönelik başvurular reddedilmiştir.

İlerleme Raporu: Derneklerin tesciline ilişkin bazı zorluklar devam etmektedir.

Eşcinsel ve lezbiyen dernekleri, geçmişten daha az olmak üzere halen kanuni kovuşturmaya maruz kalmaktadır.

Uygulama: AİHM, Türkiye'nin azınlık vakıflarının mülkiyet haklarını ihlal ettiğine karar vermiştir. (9 Ocak 2007)

Aktif çalışma hayatından ayrılmış olan emeklilerin sendika kurma talebi reddedilmiştir. (22 Ocak 2007)

İlerleme Raporu: Vakıfların, Türkiye dışındaki ve uluslararası örgütler tarafından mali kaynak sağlanan projelere başvuruda bulunmadan önce izin alma zorunlulukları sıkıntı yaratmaktadır.

Uygulama: Vakıflar Yasa Tasarısı, cemaat vakıflarının yabancı vakıf sayılması gerekçesiyle Cumhurbaşkanı tarafından veto edilmiştir. (21 Aralık 2006)

İlerleme Raporu: Siyasi partiler ile ilgili olarak bazı partiler aleyhine açılan davalar halen devam etmektedir. Siyasi Partiler Kanunu'nun AB mevzuatı ile uyumlaştırılmasına ilişkin hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir. Siyasi partilerin Türkçe dışındaki dilleri kullanmalarına izin verilmemektedir. Siyasi partilerin temsil edilmeleri için ulusal düzeyde %10'luk baraja ulaşmalarını öngören sistem sıkıntı yaratmaktadır.

Uygulama:2839 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ve 22.04.1983 Tarihli 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi TBMM'nin ilgili komisyonlarına sevk edilmiştir. Kanun teklifi ile % 10 olan seçim barajının % 7'ye düşürülmesi ve siyasi partilerde milletvekili adayının belirlenmesinde ön seçimin esas alınması öngörülmektedir.(11 Ocak 2007)

Uygulama: AİHM, Türkiye'de uygulanan yüzde 10'luk barajının insan hakları ihlali olmadığına karar vermiştir. (30 Ocak 2007)

KOB: Güvenlik güçlerinin aşırı güç kullanmasının önlenmesi için tedbirler uygulanması.

Ulusal Program: Dernekler ve vakıflar ile toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin mevzuat gözden geçirilmesi. Dernekler ve vakıflar ile toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin yasal ve idari değişikliklerin etkili bir şekilde uygulanması.

İlerleme Raporu: Toplu gösteriler geçmişte olduğundan daha az kısıtlanmaktadır ancak özellikle izinsiz gösterilerde, güvenlik güçleri aşırı güç kullanmaya devam etmektedir. AİHM, örgütlenme özgürlüğüne ilişkin davalarda Türkiye'yi tazminat ödemeye mahkûm etmiştir.

KOB: Sivil toplumun gelişiminin sağlanması.

Ulusal Program: Sivil toplumun güçlenmesini ve demokratik yasama katılımının desteklemeye devam edilmesi.

(3)İşkenceyle Mücadele

KOB: AİHS ve Avrupa Konseyi İşkenceyi Önleme Komitesi'nin tavsiyeleri doğrultusunda işkenceye ve kötü muameleye “sıfır tolerans” politikası çerçevesindeki önlemlerin alınması.

Ulusal Program: İşkence ve kötü muamele iddialarının derhal ve titizlikle soruşturulması ve ihlallerin faillerinin süratle cezalandırılması.

Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ile Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliğinde yaralan düzenlemelerin uygulanmasının etkin biçimde denetlenmesi ve ihlali görülenler hakkında yasal işlem yapılması. İşkence ya da gayri insani veya haysiyet kırıcı muamele suçları nedeniyle AİHM kararları sonucunda ödenen tazminatların sorumlu personele rücu edilmesi konusundaki mekanizmanın etkin biçimde işletilmesi.

İlerleme Raporu: İşkence ve kötü muameleyle mücadeleye ilişkin kapsamlı bir yasal çerçeve mevcut olmasına rağmen işkence ve kötü muamele vakaları ile karşılaşmaktadır. Özellikle hukuki reformların uygulanmasında sorunlar yaşanmaktadır.

Güneydoğu'daki insan hakları ihlalleri ve suçların cezasız kalması sorununa ilişkin kaygılar sürmektedir.

Terörle Mücadele Kanunu'nda yapılan değişiklikler işkence ve kötü muameleyle mücadeleyi zayıflatmaktadır.

Uygulama: Avrupa Konseyi İşkenceyi Önleme Komitesi, psikiyatri merkezlerinde tutulan hastaların durumları, yaşam şartları ve tedavilerini incelemek üzere Türkiye'ye ziyaret gerçekleştirmiştir. (4 Aralık 2006)

Avrupa Konseyi İşkenceyi Önleme Komitesi (CPT), 1990 ve 1996 yılları arasında Türkiye'ye yaptığı 5 ziyarete ilişkin hazırladığı raporunu yayımlamıştır. Raporda işkence ve kötü muameleyle mücadeleye ilişkin kapsamlı bir yasal çerçeve mevcut olmasına rağmen işkence ve kötü muamele vakaları ile karşılaşıldığına dikkat çekilmektedir. (11 Aralık 2006)

KOB: Suçun cezasız kalmasıyla mücadelenin güçlendirilmesi ve savcılar tarafından zamanında ve etkili soruşturma yapılmasının sağlanması.

Ulusal Program: İşkence ve kötü muamele iddialarının derhal ve titizlikle soruşturulması ve ihlallerin faillerinin süratle cezalandırılması.

İlerleme Raporu: 2003 yılından bu yana mahkûmiyet sayısındaki artışa rağmen, suçların cezasız kalması ile mücadele endişe vermeyi sürdürmektedir.

Ulusal Program: Yasa uygulayıcılarının insan hakları denetimi ve eğitiminin yoğunlaştırılarak yaygınlaştırılması.

İlerleme Raporu: İnsan Hakları Kurullarının yasaların uygulanmasını denetlemede daha görünür rol üstlenmeleri gerekmektedir.

Uygulama: Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, Diyarbakır İnsan Hakları İl Kurulu Başkanlığı'ndan, işkence, kötü muamele ve gözaltında kayıp iddialarıyla ilgili “yargı mercilerinin görevine giren konularla ilgili araştırma yapılmamasını” istemiştir. (22 Kasım 2006)

KOB: Tıbbi uzmanlığın artırılması yoluyla İstanbul protokolünün ülke çapında uygulanması.

Ulusal Program: Modern soruşturma teknikleri ve insan hakları ihlallerini önlemeye yönelik tıbbi muayene sisteminin etkili bir şekilde uygulanması.

İlerleme Raporu: Adli Tıp Kurumu'nun bağımsızlığının daha fazla güçlendirilmesine ve İstanbul Protokolü'nün ülke genelinde uygulanması için daha fazla gayret gösterilmesine ihtiyaç vardır. Sağlık muayenelerinin gizliliği ve kalitesine ilişkin kaygılar devam etmektedir.

Uygulama: Adli Tıp Kurumu, adli tıp konusunda uzman olmayan hekimler ile hakim ve savcıların İstanbul Protokolü konusunda eğitimine yönelik 3 milyon Dolarlık bir proje yürütmeye başlamıştır. (12 Kasım 2006)

(4)Cezaevlerindeki Tutukluluk Koşulları

KOB: Yasal yardım ve nitelikli bilgilendirme hizmetlerinden yararlanılması gibi etkili savunma imkânlarının geliştirilmesi.

Ulusal Program: Ceza ve tutukevlerindeki koşulların iyileştirilmesi için alınan önlemlerin etkili şekilde uygulanması. Bu çerçevede, cezaevleri, tutukevleri ve nezarethanelerin uluslararası standartlarla uyumlaştırılması ile Ceza İnfaz Hakimliği Kurumu ve Cezaevleri İzleme Kurullarının etkin çalışmalarının sürdürülmesi.

İlerleme Raporu: Cezaevlerinde toplu faaliyetlerin eksikliği, nezaret görevlileri ile mahkûmlar arasındaki iletişimin sınırlı olması, sağlık ve psikiyatri kaynaklarının yetersizliği ve cezaevi hücrelerinin çok kalabalık olması gibi sıkıntılar devam etmektedir.

Cezaevi görevlilerinin kötü muamelede bulunduklarına ilişkin vakalar kaydedilmiştir.

İşkenceye Karşı BM Sözleşmesi'nin İhtiyari Protokolü hala onaylanmadığı için, sivil ve askeri cezaevleri bağımsız denetime açık değildir.

Uygulama: Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü ve Adalet Bakanlığı, AB destekli “Probasyon (Denetimli Serbestlik) Sisteminin Kurulması Projesi” başlatmıştır. (14 Kasım 2006)

BM Keyfi Tutuklamalara Dair Çalışma Grubu, Türkiye'yle ilgili raporunda, Türkiye'de keyfi tutuklamanın halen yaygın olduğuna yer vermiştir. (3 Kasım 2006)

Türkiye’deki yargı ve ceza sistemi alanındaki reform sürecini destekleyen ve Avrupa Birliği tarafından 10,7 milyon Euro ile finanse edilen Yargının Modernizasyonu ve Ceza Reformu Projesi kapsamında Elazığ E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu ve Uşak E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu açılmıştır. (18 Ocak 2007–8 Şubat 2007)

KOB: Tutuklu haklarına saygı gösterilmesi ve tutukluların haklarından yararlanmalarının sağlanması.

Tutukluluk koşullarının bağımsız bir şekilde denetlenmesine yönelik bir sistemin oluşturulmasını sağlayan BM İşkenceye Karşı Sözleşme’nin ihtiyari protokolünün onaylanması.

Ulusal Program: Yakalanan, gözaltına alınan veya tutuklananların avukatlarıyla görüşme ve yakınlarına haber verme haklarına ilişkin yasal hükümlerin titizlikle uygulanması. Yakalama, gözaltı, tutukluluk sırasındaki haklar ve bu hakların ihlali durumunda başvurulabilecek şikâyet yolları konusunda kamuoyunun bilinçlendirilmesi.

İlerleme Raporu : Adalet erişim ve savunma hakkına ilişkin olarak, geçmiş ifadelerin gözden geçirilmesine ilişkin endişeler sürmektedir. Yeni Terörle Mücadele Kanunu kapsamında terör suçu şüphelilerine yönelik usule ilişkin koruma koşulları azaltılmaktadır.

Ulusal Program: Cezaların infazına ilişkin mevzuatın gözden geçirilmesi.

İlerleme Raporu: Ağırlaştırılmış ömür boyu hapis cezasına çarptırılan mahkûmlara ilişkin uygulamalarda sıkıntılarla karşılaşılmaktadır.

Uygulama: Adalet Bakanlığı, cezaevlerindeki uygulamalardan kaynaklanan sorunları gidermek amacıyla, F tipi cezaevlerinde kalan mahkûmların diğer mahkûmlar ile ortak kullanım alanlarında bir araya gelebilmelerini sağlayan bir genelge yayınlamıştır. (22 Ocak 2007)

(5)Sivil – Asker İlişkileri

KOB: Ordu üzerindeki sivil denetimin AB üyesi devletlerdeki uygulamalarla uyumlaştırılmasına devam edilmesi. Güvenlik işlerinin yürütülmesinde daha ileri düzeyde hesap verilebilirlik ve şeffaflık sağlamaya yönelik adımlar atılması.

Ulusal Program: Anayasa ve ilgili yasa değişiklikleriyle yeniden tanımlanan MGK'nın danışma organı niteliği kapsamına alınması.

İlerleme Raporu: Hükümet tarafından Kasım 2005'te kabul edilen gözden geçirilmiş Milli Güvenlik Siyaset Belgesi gizlidir ve Parlamento'da tartışılmamıştır.

Uygulama: Bu alanda herhangi bir ilerleme sağlanmamıştır.

İlerleme Raporu: Silahlı Kuvvetler siyaseti önemli ölçüde etkilemeye devam etmektedir. (Kıbrıs, laiklik, Kürt meselesi, Şemdinli) Sivil-asker ilişkilerinin AB uygulamalarıyla uyumlaştırılması alanında sınırlı gelişme kaydedilmiştir.

Uygulama: Bu alanda herhangi bir ilerleme sağlanmamıştır.

KOB: Savunma politikası ile ilgili tüm harcamalar üzerinde tam bir Parlamento denetiminin tesis edilmesi.

Ulusal Program: Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu kapsamında askeri ve savunma harcamalarının bütçedeki şeffaflığın sağlanması. Sayıştay'ın savunma harcamalarını Meclis adına denetlemekle yetkilendirilmesi.

İlerleme Raporu: Askeri bütçenin ve harcamaların Meclis tarafından denetiminin güçlendirilmesine ilişkin yeni bir ilerleme kaydedilmemiştir. Sayıştay'ın savunma harcamalarını Meclis adına denetlemesi konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır.

Uygulama: 2007 bütçesinde savunma harcamaları, eğitim harcamalarının arkasından ikinci sırada gelmiştir.

KOB: Askeri mahkemelerin sivillerin yargılanması ile ilgili kalan tüm yetkilerin kaldırılması.

İlerleme Raporu: Askeri mahkemelerin sivilleri yargılama yetkisi konusunda ilerleme kaydedilmesine rağmen uygulamada sıkıntılarla karşılaşılmaktadır.

(6)Devlet Memurlarının ve Kamu Görevlilerinin İnsan Hakları Konusunda Eğitimi

KOB: İşkence ve kötü muamele ile mücadeleyi güçlendirmek amacıyla kanun uygulayıcı kurumların insan hakları ve soruşturma teknikleri konularında eğitimlerinin artırılması.

Hakim ve savcıların, AİHS'in uygulanması ve AİHM içtihadı konularında eğitimine devam edilmesi.

Ulusal Program: Yargı mensupları ve kolluk kuvvetleri başta olmak üzere kamu görevlilerine insan hakları konusunda verilmekte olan eğitim programlarının yaygınlaştırılması ve AİHS ve AİHM içtihadı ile AB hukuku alanlarında bilinçlendirici eğitimlerin geliştirilmesi.

İlerleme Raporu: İnsan Hakları Başkanlığı'nın kadrosu yetersiz ve bütçesi kısıtlıdır. İnsan Hakları Başkanlığı bağımsız olmalıdır.

Meclis İnsan Hakları Komisyonu, aktif olmakla birlikte yasamaya ilişkin herhangi bir yetkisi olmaması nedeniyle insan haklarını etkileyen yasalara ilişkin olarak kendisine danışılmamaktadır.

İnsan haklarına yönelik uluslararası hukuki araçların onaylanmasına ve AİHM kararlarının uygulanmasına ilişkin gelişme kaydedilmesine rağmen insan haklarının kurumsal çerçevesinin iyileştirilmesi gerekmektedir.

(7)Tüm Bireylerin Herhangi bir Ayırım Yapılmaksızın Tüm İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerden Yararlandırılması, Düşünce ve Vicdan Özgürlükleri: Din Özgürlüğü

KOB: Gayrimüslim dini azınlık ve toplulukların karşılaştıkları tüm güçlüklerle kapsamlı olarak değinen bir yasa çıkarılması. Gayrimüslim dini azınlık ve toplulukların işleyişlerine yönelik AİHS'in 1 No'lu Ek Protokolü'ne uygun olarak kuralların belirlenmesi.

Ulusal Program: İbadet özgürlüğü ile ilgili olarak, AİHS ve 1 no'lu Protokolü ışığında, değişik din ve inanç gereksinimleri dikkate alınacak şekilde mevcut uygulamaların kolaylaştırılması.

İlerleme Raporu: Gayrimüslim dini topluluklar tüzel kişilik sahibi olamamakta ve kısıtlanmış mülkiyet haklarıyla karşılaşmaya devam etmektedir.

Bu topluluklara ait vakıfların yönetimi ve mallarının yargı yoluyla iadesine ilişkin karşılaştıkları sorunlar devam etmektedir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü kontrolünde bulunan Büyükaada Kız ve Erkek Yetimhanesi'ne ilişkin ilerleme kaydedilmemiştir.

Uygulama: Vakıflar Yasa Tasarısı, cemaat vakıflarının yabancı vakıf sayılması gerekçesiyle Cumhurbaşkanı tarafından veto edilmiştir. (21 Aralık 2006)

AİHM, Türkiye'nin azınlık vakıflarının mülkiyet haklarını ihlal ettiğine karar vermiştir. (9 Ocak 2007)

İlerleme Raporu: Din adamları yetiştirilmesi ve yabancı din adamlarının Türkiye’de çalışmasına ilişkin kısıtlamalar sürmektedir. Geçerli mevzuat dini azınlıkların özel dini yüksek eğitim yapmalarına izin vermemektedir. Heybeliada Ruhban Okulu halen kapalıdır.

Ekümenik Patrik sıfatının resmi kullanımının yasaklı durumu devam etmektedir.

Uygulama: Bu alanda herhangi bir ilerleme sağlanmamıştır.

İlerleme Raporu: Kişisel belgelerde, kişinin dinini belirtme zorunluluğu, uygulamada devam etmektedir.

Uygulama: Nüfus Hizmetleri Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik yürürlüğe giren yönetmelik kapsamında aile kütüklerindeki din bilgisine ilişkin bölüm boş bırakılabilecektir.(23 Aralık 2006)

İlerleme Raporu: Alevilere ilişkin sıkıntılar devam etmektedir. Aleviler kendi ibadet yerlerini açmakta zorluklarla karşılaşmaya devam etmektedir. Cem evleri ibadet yeri olarak tanınmamakta ve yetkili makamlardan hiçbir mali destek almamaktadır. Alevi çocuklar, okullarda kendi özelliklerini gözetmeyen zorunlu dini eğitime tabi tutulmaya devam etmektedir.

Uygulama: Diyanet, Aleviliğin 17 klasikleşmiş eserini basma kararı almıştır. (4 Ocak 2007)

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), ilköğretim 4–8. sınıfların Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi müfredatını yenilenmiştir. Yeni müfredatta, Müslümanlık dışındaki diğer dinlere daha objektif bir şekilde yer verilmiştir. (9 Ocak 2007)

İlerleme Raporu: Vicdani ret hakkının tanınmasına ilişkin herhangi bir ilerleme sağlanmamıştır.

Uygulama: Bu alanda herhangi bir ilerleme sağlanmamıştır.

(8)Tüm Bireylerin Herhangi bir Ayırım Yapılmaksızın Tüm İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerden Yararlandırılması, Düşünce ve Vicdan Özgürlükleri: Kültürel Haklar

KOB: AİHS ve Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi ilkeleri çerçevesinde, azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunması.

İlerleme Raporu: Kültürel çeşitliliğin sağlanması, azınlık haklarına saygı ve azınlıkların uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmesi konularında sınırlı ilerleme sağlanmıştır.

Türkiye, BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nde azınlık haklarına yönelik çekince ile BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nde eğitim hakkına yönelik çekincesi endişe yaratmaktadır.

Türkiye, Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Çerçeve Sözleşmesi ile Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı'nı imzalamamıştır.

İlerleme Raporu: Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu'nun okul müfredatları ve ders kitapları ile azınlık okullarının işletilmesine ilişkin 2005 yılı tavsiyeleri halen geçerli olmasına rağmen eğitim alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Çift müdürlük de dahil olmak üzere, azınlık okullarının yönetimine ilişkin sıkıntılar devam etmektedir.

KOB: Türkçe dışında diğer dillerde radyo ve televizyon yayını yapılmasının etkin olarak sağlanması. Özellikle özel yerel ve bölgesel yayınlara ilişkin kalan engellerin kaldırılması. Türk vatandaşlarının günlük yaşamda geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi ve yayın yapılmasına ilişkin hükümlerin uygulanması.

İlerleme Raporu: Ana dilde yayın yapma izni bazı yerel kanallarına sağlanmış ancak yayınlanan programlarda kapsam ve zaman kısıtlamaları uygulanmaktadır.

KOB: Türkçe dışındaki dillerin öğretilmesinin desteklenmesi amacıyla uygun önlemlerin kabul edilmesi. Türk vatandaşlarının günlük yaşamda geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi ve yayın yapılmasına ilişkin hükümlerin uygulanması.

İlerleme Raporu: Ana dili Türkçe olmayan çocuklar, eğitim sistemi içerisinde ana dillerini öğrenememektedir.

Kürtçe dil eğitimi veren kurslar 2004 yılında kapatılmıştır.

Uygulama: Kürtçe dil eğitimi veren kurslar talep olmaması nedeniyle kapanmıştır.

İlerleme Raporu: Türkçe konuşmayanların kamu hizmetlerine erişimini kolaylaştırmak amacıyla alınmış herhangi bir önlem bulunmamaktadır.

İlerleme Raporu: İskân Kanunu'nda yapılan değişiklikler ile Roman kökenlilere ilişkin ayrımcı hükümler kaldırılmıştır.

Uygulama: İskân Kanunu'nda yapılan değişiklikle, eski kanun metninde kullanılan “çingene” ifadesi kaldırılmıştır. (Kasım 2006)

(9)Tüm Bireylerin Herhangi bir Ayırım Yapılmaksızın Tüm İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerden Yararlandırılması, Düşünce ve Vicdan Özgürlükleri: Ekonomik Haklar

KOB: Başta Türkiye'nin güneydoğusu olmak üzere, bölgesel farklılıkların azaltılmasına yönelik kapsamlı bir yaklaşım geliştirilmesi.

İlerleme Raporu: Güneydoğu'daki genel sosyo-ekonomik durum sorunlu olmaya devam etmektedir ve sorunu çözmek için kapsamlı bir plan bulunmamaktadır. Kasım 2005 tarihinde bir kişinin ölümü ile sonuçlanan Şemdinli bombalı saldırısı bölgedeki durumu olumsuz etkilemiştir.

Uygulama: Bu alanda herhangi bir ilerleme sağlanmamıştır.

KOB: BM Genel Sekreteri Yerinden Edilmiş Kişiler Özel Temsilcisi'nin tavsiyeleri doğrultusunda, ülke içinde yerleri değiştirilmiş kişilerin kendi bölgelerine dönmelerini sağlayacak önlemler alınması.

İlerleme Raporu: Yerlerinden edilmiş kişilerin durumu endişe yaratmaya devam etmektedir. Köylere Dönüş ve Rehabilitasyon Programının uygulanmasından sorumlu yeni bir devlet organı oluşturulması ve yerlerinden edilmiş kişilerin dönüşü için politika geliştirilmesi konularında ilerleme kaydedilmemiştir.

Yerlerinden edilmiş kişilere ilişkin olarak temel altyapı eksikliği, sermaye eksikliği, sınırlı istihdam imkânları ve güvenlik durumu gibi mevcut sıkıntılar devam etmektedir.

Uygulama: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından Devlet Planlama Enstitüsü işbirliği ile hazırlanan ve 14 ilde yürütülen ülke içinde yerinden edilmeye ilgili araştırma, Türkiye'de 950.000 ile 1,2 milyon arasında zorunlu göç mağduru olduğu belirlenmiştir. (6 Aralık 2006)

İlerleme Raporu: Korucu sorununun giderilmesi yönünde herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir. Koruculuğun kademeli olarak kaldırılması için herhangi bir adım atılmamıştır.

Uygulama: Bu alanda herhangi bir ilerleme sağlanmamıştır.

KOB: Güneydoğu'daki güvenlik durumu nedeniyle kayba ve zarara uğramış kişilere adil ve ivedi bir şekilde tazminat sağlanması.

İlerleme Raporu: Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun'un uygulanmasına ilişkin bazı endişeler mevcuttur. Tazmin komisyonları tarafından kullanılan yöntemlerde farklılıklara rastlanmaktadır. Komisyonların keyfi yetkileri ve tazmin süreci ağır işlemesi sıkıntılara neden olmaktadır.

Uygulama: Terör ve terörle mücadeleden doğan zararların karşılanması için yapılan başvuruların sonuçlandırılma süresinin uzatılmasına ilişkin kanun yürürlüğe girmiştir. (16 Aralık 2006)

(10)Tüm Bireylerin Herhangi bir Ayırım Yapılmaksızın Tüm İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerden Yararlandırılması, Düşünce ve Vicdan Özgürlükleri: Sosyal Haklar

KOB: Özellikle örgütlenme, grev ve toplu sözleşme hakları olmak üzere tüm sendikal haklara AB standartları ve ilgili Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmeleri doğrultusunda saygı gösterilmesinin temin edilmesi. Sosyal diyalogun güçlendirilmesi ve AB'li ortaklarla işbirliğinin kolaylaştırılması.

İlerleme Raporu: Sendikal haklara ilişkin herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Grev hakkı dahil örgütlenme ve toplu sözleşme hakkına ilişkin önemli eksiklikler devam etmektedir. Şirket ve sektör düzeyinde toplu sözleşme yapılabilmesi için gerekli olan baraj ve sendikalara üye olmak için gerekli olan zorlu prosedür halen yürürlüktedir.

ILO'nun 87 nolu (örgütlenme özgürlüğü ve örgütlenme hakkının korunması) ve 98 nolu (örgütlenme ve toplu sözleşme hakkı) sözleşmelere ilişkin olanlar olmak üzere, Türkiye ILO standartlarının gerisinde kalmaktadır.

Uygulama: Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’nun yürürlük tarihi, Anayasa Mahkemesi’nin bazı hükümlerini iptal etmesi nedeniyle Temmuz 2007’ye ertelenmiştir. (24 Aralık 2006)

Avrupa Sosyal Şartının 5. ve 6. maddelerine (örgütlenme hakkı ve toplu pazarlık hakkı) konan çekinceler sürmektedir.

Ulusal Program: ILO’nun En Kötü Biçimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Sözleşmesinin uygulanması.

İlerleme Raporu: Sokak çocukları, çocuk yoksulluğu ve çocuk işçiliğine ilişkin sorunlar devam etmektedir. Kanunen 15 yaşın altındaki çocukların çalıştırılması yasak olmasına rağmen, bu konudaki uygulamalarda eksiklikler bulunmaktadır.

Başta kızlar olmak üzere çocukların eğitim hakkı bazı bölgelerde sorun olmaya devam etmektedir.

Çocukların korunmasına ilişkin eksiklikler bulunmaktadır.

Uygulama: Çocuk işçiliğini ortadan kaldırmak amacıyla yürütülen eğitim projeleri sürmektedir.

SHÇEK tarafından hazırlanan “Sokakta Yaşayan veya Çalıştırılan Çocuklara Yönelik Hizmet Modeli” çalışmaları kapsamında Adalet, İçişleri, Sağlık ve Milli Eğitim bakanlıklarının işbirliğiyle sokağa itilen veya çalıştırılan çocuklarla ilgili veri tabanı oluşturulması için bir genelge yayınlanmıştır. (15 Kasım 2006)

“Çocuk Koruma Kanununa Göre Verilen Koruyucu ve Destekleyici Tedbir Kararlarının Uygulanması Hakkında Yönetmelik” Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. (24 Aralık 2006)

Ulusal Program: Engellilerin mesleki rehabilitasyonu ve istihdamları hakkında 159 no'lu ILO Sözleşmesine uygun önlemler alınması.

İlerleme Raporu: Engelliler için, merkezi olmayan yapılar ile hizmetlerin oluşturulması ve engelli çocukların eğitime erişimlerinin kolaylaştırılması konusunda daha fazla çaba harcanması gerekmektedir.

Zihinsel sağlığa ilişkin hizmetlerin kalitesinde ciddi farklılıklar bulunmaktadır.

Uygulama: Engelli memur istihdamına ilişkin yükümlülüklerin, kamu kurumları tarafından yerine getirilmesi amacıyla ilgili kurum ve kuruluşlara bir genelge gönderilmiştir. (27 Ocak 2007)

KOB: Medeni Kanun, yeni Ceza Kanunu ve Ailenin Korunması Kanunu başta olmak üzere kadın haklarına ilişkin yasal düzenlemelerin uygulanması.

Namus suçları da dahil her türlü şiddet eylemlerine karşı önlemler alınması ve şiddete maruz kalabilecek kadınlar için sığınma evleri oluşturulması.

İlerleme Raporu: Kadın hakları ile ilgili olarak yasal çerçeve yeterli olmasına rağmen, uygulamada zorluklar yaşanmaya devam etmektedir.

Namus cinayetleri ve ailenin neden olduğu kadın intiharları, özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgesinde görülmeye devam etmektedir.

Aile içi şiddete maruz kalan kadınlar için sığınma evlerinin sayısının artırılması ihtiyacı devam etmektedir.

Uygulama: Bu alanda ilerleme sağlanmıştır.

Van'da kadın sığınma evi açılmasına karar verilmiştir. (18 Aralık 2006)

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü ile Emniyet Genel Müdürlüğü arasında “Kadına Karşı Şiddete Son Kampanyası” çerçevesinde kadına karşı şiddet konusunda çok sayıda ortak proje gerçekleştirmesini öngören bir protokol imzalanmıştır. (26 Aralık 2006)

İçişleri Bakanlığı tarafından töre cinayetleri ile aile içinde kadınlara ve çocuklara karşı şiddetin önlenmesi amacıyla yayımlanan 11 maddelik eylem planı kapsamında 81 ilde töre komitelerinin oluşturulması öngörülmüştür. (28 Aralık 2006)

Aileyi Koruma Kanunu, Meclis Adalet Komisyonu’nda kabul edilmiştir. Kanun ile tüm aile bireyleri yasa kapsamına alınıyor ve kadına karşı şiddet kapsamına alınıyor. (8 Ocak 2007)

Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, kadına karşı şiddetle mücadele seferberliği başlatmıştır. Bu kapsamda sekiz yeni sığınma evinin kurulması; TRT’de şiddet gören kadınlara yönelik programların hazırlanması; kadına şiddet bilgilerinin bir havuzda toplanması ve acil servis doktorlarına özel eğitim verilmesi öngörülmüştür. (5 Şubat 2007)

KOB: Eğitim, iş piyasası ve siyasi ve sosyal yaşama katılım dahil olmak üzere kadının toplumdaki konumunun daha da geliştirilmesi ve bu hedeflerin yerine getirilmesini teminin kadın örgütlerinin gelişmesinin desteklenmesi.

İlerleme Raporu: Kadınlar, büyük ölçüde eğitim eksikliği ve düşük okur-yazarlık oranı nedeniyle ayrımcı uygulamalara maruz kalmaya devam etmektedir.

Kadınların meclise ve yerel yönetimlere katılım düzeyi oldukça düşüktür ve işgücü piyasasında kadınlara yönelik ayrımcılık devam etmektedir.

Uygulama: Başta Güneydoğu Anadolu olmak üzere, kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütleri işbirliği ile yapılan birçok proje, kadınların sosyal hayata ve üretime katılımlarını desteklemektedir.

AP, “Türkiye’de Kadın Hakları” raporunda, Türkiye’de kadın hakları konusundaki yapılan yasal düzenlemelerin genel olarak tatmin edici olduğunu vurgulamıştır. (20 Aralık 2006)

Gelir Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi TBMM’ye sevk edilmiştir. Teklif ev kadınlarının çalışma hayatına kazandırılması amaçlanmaktadır. (23 Ocak 2007)

(11)Yargının İşlevselliği ve Verimliliği

KOB: Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ile yeni hakim ve savcıların atanması konularında yargının bağımsızlığının sağlanması.

Ulusal Program: Hukuk devleti ilkesinin ve evrensel hukuk değerlerinin çağdaş toplumlardaki anlayışla yerleştirilmesi, adalet hizmetlerinin modern toplumun gereklerine uygun şekilde etkili hale getirilmesi ve yargı reformunun gerçekleştirilmesi.

İlerleme Raporu: Yargı reformu alanındaki ilerleme devam ederken, yeni mevzuatın yargıçlar tarafından uygulanmasında sıkıntılar yaşanmaktadır.

Uygulama: Yargıtay Yasası'nda değişiklik öngören yasa tasarısı TBMM’ye sevk edilmiştir. Tasarı, Anayasa Mahkemesi üyelerinin suç işlemleri durumunda Yargıtay'da yargılanmalarını öngörmektedir. (11 Ocak 2007)

Tanık Koruma Kanunu Tasarısı TBMM’ye sevk edilmiştir. Tasarı ceza muhakemesinde tanıklık görevleri sebebiyle kendileri veya yakınlarının hayatı

tehlike içinde bulunan ve korunmaları zorunlu olan kişilerin korunmasını öngörmektedir. (9 Ocak 2007)

KOB: Bölgesel temyiz mahkemelerinin kurulması ile ilgili çalışmalara devam edilmesi.

Kurumsal kapasiteyi desteklemek ve yeni bir Medeni Usul Kanunu benimsemek suretiyle, yargının etkinliğinin güçlendirilmesi.

İlerleme Raporu: Adalet Bakanlığı'nın bütçesi artırılmış ve İlk Derece Mahkemesi kurma programına devam edilmiştir. Bölgesel Temyiz Mahkemeleri kurma çalışmalarında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir.

Uygulama: TBMM Adalet Komisyonu, uygulama imkânı kalmayan 117 kanunun yürürlükten kaldırılmasını öngören tasarıyı kabul etmiştir. (16 Ocak 2007)

Yargıtay Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı TBMM'ye sevk edilmiştir. Tasarı, Yargıtay'ın görev kapsamını yeniden belirlerken, Yargıtay'ın idari kapasitesini arttırmayı hedeflenmektedir. (11 Ocak 2007)

KOB: Ulusal İnsan Hakları Kurumu'nun aktif desteği ile insan haklarına verilen önemin ilgili BM ilkelerine uygun bir şekilde artırılması. İnsan hakları davalarının takip edilmesi.

Hakim ve savcıların, AIHS'in uygulanması ve AIHM içtihadı konularında eğitimine devam edilmesi.

Ulusal Program: İnsan hakları, AIHS ve AIHM içtihadı konusunda yürütülen eğitim programlarının tüm yargı mensuplarını kapsayacak şekilde yaygınlaştırılarak sürdürülmesi.

İlerleme Raporu: Yargı reformuna yönelik eğitim faaliyetleri devam etmektedir.

Uygulama: Yargı reformu ile ilgili eğitim projeleri sürmektedir.

KOB: Yeni Ceza Kanunu dahil olmak üzere, insan hakları ve temel özgürlükler ile ilgili yasal hükümlerin, tüm adli makamlar tarafından, AİHS ve ilgili içtihadına uygun olarak tutarlı bir biçimde yorumlanmasının sağlanması.

Yeniden yargılanma hakkının yasal hükümlerinin AİHM'nin ilgili kararları ile uyumlu olarak uygulanması.

İlerleme Raporu: Yargı reformu AİHM kararlarının uygulanmasına yönelik olumlu sonuçlar doğurmasına rağmen, Bakanlar Komitesi'nde uygulamanın kontrolü için bekleyen davaların halen %14,4'ünü Türkiye'ye ilişkindir. Mevzuattaki kısıtlamalar nedeniyle, AİHM kararını takiben davaların yeniden görülmesinde sıkıntılar yaşanmaktadır.

Uygulama: AİHM, Türkiye'ye yönelik bekleyen dosya sayısını 8900 olarak açıklamıştır. (1 Kasım 2006)

(12)İnsan Hakları Konulu Uluslararası Sözleşmeler

KOB: BM Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi'nin İhtiyari Protokollerinin onaylanması.

Ulusal Program: BM Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokolünün imzalanması için gerekli çalışmaların başlatılması.

Uygulama: Bu alanda herhangi bir ilerleme sağlanmamıştır.

İlerleme Raporu: Avrupa Sosyal Şartının 5. ve 6. maddelerine (örgütlenme hakkı ve toplu pazarlık hakkı) koyulan çekinceler sürmektedir.

Uygulama: Bu alanda herhangi bir ilerleme sağlanmamıştır.

KOB: Kamu makamları tarafından ayrımcılığın genel olarak yasaklanmasına ilişkin AİHS 12 No'lu Protokolünün onaylanması. AİHS hükümlerine ve özellikle AİHM kararlarına uyum sağlanması.

Ulusal Program: AİHS 13. Ek Protokolünün imzalanması için gerekli çalışmaların başlatılması.

İlerleme Raporu: AİHS'in 4 Ek Protokolü halen onay için beklemektedir. Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin Birinci İhtiyari Protokol ve İşkenceye Karşı BM Sözleşmesi'nin İhtiyari Protokol'ü halen onaylanmayı beklemektedir.

Uygulama: Bu alanda herhangi bir ilerleme sağlanmamıştır.

(13)Yolsuzlukla Mücadele

KOB: Yolsuzlukla mücadele ile ilgili tüm kurumların ve bu kurumlar arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesi.

İlerleme Raporu: Kamu sektöründe ve yargıda yolsuzluk geniş ölçüde devam etmektedir.

Yolsuzlukla mücadele ve kamu yönetiminde şeffaflığın artırılması alanlarında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir.

Yolsuzlukla mücadele eden kurumlar ve politikalar halen zayıftır. Yolsuzlukla mücadelede mevcut sistemin daha iyi şekilde koordine edilmesine ihtiyaç vardır.

KOB: Yasama dokunulmazlığının kapsamının Avrupa'daki uygulamalar doğrultusunda sınırlandırılması.

Siyasi partilerin finansmanının ve muhasebesinin Avrupa'daki uygulamalara paralel hale getirilmesi.

İlerleme Raporu: Siyasi partilerin denetim ve finansmanına ilişkin mevzuatın iyileştirmesi gerekmektedir.

Yolsuzlukla mücadele açısında milletvekili dokunulmazlığı kapsamının geniş olması sıkıntı yaratmaktadır.

Uygulama: Siyasi Etik Komisyonu Kurulmasına Dair Kanun Tasarısı TBMM'ye sevk aşamasındadır. (19 Ocak 2007)

Çeşitli suçlardan dolayı haklarında dokunulmazlıklarının kaldırılması için fezleke sunulan, 88 eski milletvekili için yargılama süreci başlamıştır. (Aralık 2006)

(14)Kamu Yönetimi

KOB: Ombudsman sisteminin oluşturulması.

Ulusal Program: Kamu Yönetiminde saydamlığın artırılması ve yolsuzlukla mücadele kapsamında kamu görevlilerinin uyacakları mesleki ve etik ilke ve kuralların belirlenmesi.

Uygulama: Kamu Denetçiliği Kanunu, Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle Cumhurbaşkanı tarafından veto edilmiştir. (21 Aralık 2006)

KOB: Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri Yönetmeliğin uygulanması ve bu Yönetmeliğin hükümlerinin, seçilmiş memurlar, adli teşkilat, akademisyenler ve askeri personeli de kapsayacak şekilde genişletilmesi.

İlerleme Raporu: Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu’nun tamamen uygulanması ve Düzenleyici Etki Analizlerinin yürütülmesi için kurumsal kapasitenin güçlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Kamu Yönetimi Çerçeve Kanunu’nun kabul edilmesine yönelik herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Kent Konseyleri’nin oluşturulmasına yönelik herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Uygulama: BDDK üyeleri ve personelinin uyacağı mesleki ve etik kurallara ilişkin yönetmelik Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. (2 Şubat 2007)

İlerleme Raporu: Memurlar Kanunu Tasarısına ilişkin herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Uygulama: Bu alanda herhangi bir ilerleme sağlanmamıştır.

Bu çalışma 2005 yılı KOB, 2003 yılı Gözden Geçirilmiş UP ve 2006 yılı İlerleme Raporu sonrasında yapılan düzenleme ve reformların uygulanması doğrultusunda gerçekleştirilen değişiklikleri ortaya koymaktadır. Uygulama, Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi ve Gözden Geçirilmiş Ulusal Program çerçevesinde gerçekleştirilen yasal düzenlemeleri ve bunların uygulamaya yansıtılmasını içermektedir.⁸⁵

17 Nisan 2007 tarihinde düzenlenen basın Toplantısıyla Türkiye’nin “AB Müktesebatına Uyum Programı” kamuoyuna açıklanmıştır. 2007–2013 döneminde AB müktesebatına uyum kapsamında gerçekleştirilecek yasal düzenlemeleri içeren

⁸⁵ 2005 yılı KOB – 2003 Gözden Geçirilmiş UP - 2006 yılı İlerleme Raporu,(Çevrimiçi) <http://www.ikv.org.tr>,02 Nisan 2006.

program toplam 412 sayfadan oluşmaktadır. Programa göre yedi yıl içerisinde yaklaşık 200 kanun ve 600 ikincil mevzuat çıkarılacaktır.⁸⁶

⁸⁶ AB_Muktesebatı Uyum Programı,(Çevrimiçi)<http://www.mfa.gov.tr>, 25 Nisan 2007.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE TAM ÜYELİK BAŞVURUSU VE KATILMA MÜZAKERELERİNİN BAŞLAMASI

31 Temmuz 1959’da Türkiye’nin Avrupa Ekonomik Topluluğu’na yaptığı ortaklık başvurusu ile Türkiye ile Avrupa Birliği’nin ilişkileri başlamıştır. AET Bakanlar Konseyi’nin başvuru kabul etmesi sonrasında 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Ankara Antlaşması ortaklık yaratan bir anlaşma olup bunu 1970 yılında imzalanan Katma Protokol izlemiştir.

Tarihsel belgelerden de anlaşıldığı üzere Türkiye, sonradan Topluluk üyesi olan birçok devletten çok daha önce Topluluk ile ilişkilerini başlatmıştır. Ankara Antlaşması ve Katma Protokol, o tarihlerden sonra ve 17 Aralık 2004 tarihli Avrupa Konseyi Sonuç Bildirgesi sonrasında halen devam etmekte olan süreçte Türkiye-AB ilişkilerinin en önemli hukuki dayanaklarından.

Ankara Antlaşması, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) arasında ortaklık yaratan anlaşma 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara’da imzalanmıştır. Bu anlaşma Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin hukuki temelini oluşturmaktadır.

Ankara Antlaşması’nın 1. maddesinde “bu Antlaşma ile Türkiye-AET arasında bir ortaklık kurulmuştur” ifadesi yer almıştır. Madde 2’ye göre Antlaşmanın amacı, “Türkiye ekonomisinin hızlı kalkınmasını ve Türk halkının istihdam düzeyinin ve yaşama koşullarının yükseltilmesini sağlama gereğini göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi özendirmektedir” şeklinde yer almıştır. Bu madde Türkiye ile AET arasındaki ilişkinin bir gümrük birliği olmadığını vurgulamış, aynı maddenin

devamında ise “bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için bir gümrük birliğinin aşamalı olarak kurulmasının hedeflendiği” belirtilmiştir.¹

3 aşamada yapılmasına karar verilmiştir:

1-hazırlık dönemi;

2-geçiş dönemi;

3-nihai dönem.

Ankara Antlaşması’nın 28.maddesi Türkiye’nin Topluluğa tam üye olmasıyla ilgili düzenlemeyi içermiştir. “Antlaşma’nın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşma’dan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye tarafından üstlenilebileceğini gösterdiği takdirde, akit taraflar, Türkiye’nin Topluluğa katılması olanağını inceler” ifadesi yer almıştır. Bu ifadede Türkiye’nin tam üyeliğine yönelik kesin veya bağlayıcı bir hüküm bulunmamasına rağmen, tarafların bu doğrultuda sorumluluklarını yerine getirmeleri bir yükümlülük olarak belirtilmiştir. Tarafların ayrıca, bu amaca ulaşma yönündeki çabaları desteklemeleri ve mevcut koşulları oluşturmaları beklenmiştir.²

Ankara Antlaşması, bir “ortaklık antlaşması” olup, Türkiye’yi “tam üyeliğe götüren bir ortaklık antlaşması” niteliği taşımaktadır. Almanya’nın Türkiye uzmanlarından Dr.Heinz Kramer, Antlaşma’nın nihai aşamada Türkiye’nin AET’ye üye olabileceği bir ortaklık içerdiğini belirtirken bu görüşünü Antlaşma’nın 28.maddesine dayandırmaktadır.³

Katma Protokol ile madde 1’de de ifade edildiği üzere Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında ortaklık yaratan Ankara Antlaşması’nın 4. maddesinde belirtilen Geçiş Dönemi’nin gerçekleşme şartları, usulleri, sıra ve süreleri, tespit edilmiştir. Katma protokol’ün genel bir değerlendirmesi yapıldığında, Türkiye’nin kapsamlı yükümlülükler üstlendiği, AB’nin ise Türk sanayi ürünlerine uygulanan gümrükleri sıfırladığı görülmüştür.⁴

¹ Avrupa Birliği Genişleme Süreci, İKV, Yayın No:170,İstanbul 2002,s.101

² A.e.,s.101

³ Rıvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Yayınları, 2007,s.450

⁴ Avrupa Birliği Genişleme Süreci, İKV, Yayın No:170,İstanbul 2002,s.104

1970’li yıllarda ticari ilişkilerin yoğun olduğu Türkiye-AET ortaklığına siyasi açıdan yaklaşacak olursak birkaç önemli olayın gerginlik yarattığını görebiliriz. Önce 12 Mart 1971 muhtırası, ardından Kıbrıs’a yapılan askeri müdahale, Türkiye-AET ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. 1970’li yıllarda Türkiye’nin yoğun olarak kendi iç sorunları ile uğraştığı bir dönemde Yunanistan tam üyelik için (1975) müracaat etmiş ve 1981’de tam üye olmuştur. 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile de ilişkiler uzun bir dönem kesintiye uğramıştır. İlginçtir ki demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi temel ilkeler üzerine kurulu AET’nin bu gelişmelere tepkisi çok sert olmamış, ancak izleyen dönemlerdeki gelişmeler Türkiye ile ilişkilerin altı yıl kesintiye uğramasına sebep olmuştur. Konsey, ilişkilerini dondurmayaacağını açıklarken, Avrupa Parlamentosu, Türkiye’den demokrasiye dönüş için bir takvim vermesini istemiş, ilişkilerin askıya alınmasını reddetmiştir. Türkiye demokrasiye dönüş planını Aralık 1981’de sunmuştur ancak plan, Avrupa Parlamentosu tarafından yetersiz bulunmuş ve 22 Ocak 1982 tarihinde kabul edilen kararla temel hürriyetler ve demokrasinin yeniden tesis edilmesine kadar ilişkilerin askıya alınmasına karar verilmiştir.⁵

14 Nisan 1987’de Türkiye’nin tam üyelik başvurusunun ardından, Komisyon 1989 yılında görüşünü sunmuştur. Komisyon görüşünde, AB’nin kendi iç Pazar uyumlaştırmasını tamlayıncaya kadar yeni bir üye kabul edemeyeceğini bildirmiştir.

İnsan haklarının, Türkiye’nin dış ilişkilerini önemli ölçüde etkileyen bir faktör olduğunu görüyoruz. İnsan hakları sorunlarının dış ilişkilere yansıyan boyutlarını da kapsayacak biçimde çözümlenmesi gerekmektedir. 1989 yılında Türkiye’nin tam üyelik başvurusuna verilen cevapta “demokrasi yetersizliği, insan hakları ihlali ve ekonomik geri kalmışlık” üzerinde durulmuştur.

Hiçbir genişleme süreci kolay olmamıştır. Birleşik Krallık’ın üyeliği dahi 1963 ve 1967 yıllarında iki kez Fransa tarafından “veto”ya uğratılmıştır. Hatta gerekçe Birleşik Krallık’ın Kıta Avrupası’ndan çok farklı olması, ABD’ye yakınlığı ve büyüklüğü olmuştur. Türkiye’nin durumu da bir istisna olarak görülmemelidir.

⁵ Karluk,a.g.e.,s.443

Yunanistan yedi yıllık askeri diktatörlüğün ardından 1974'te demokrasiye dönüp 1975'te AET'ye üyelik müracaatı yaptığında, yunan ekonomisinin, siyasal kültürünün diğer devletlerle aynı değeri paylaşmadığı yönünde muhalif yorumlar yapılmıştır. Türkiye'nin tam üyelik halinde AB'nin nüfusu en hızla artan buna karşılık ekonomisi zayıf bir devletin varlığı diğer üyeleri endişelendirmektedir. Ancak Polonya'nın üyeliği sırasında da benzer endişeler AB içinde yaşanmıştır. Sonuçta bu ülkelerdeki gelişimin AB'nin dışında değil içinde daha kolay olacağı inancı ile üyelikler gerçekleştirilmiştir.

1993 yılında AB ile Türkiye arasında "Gümrük Birliği" müzakereleri başlamış, 1 Ocak 1996'da Gümrük Birliği yürürlüğe girmiştir.

1997 yılında Türkiye'nin adaylık statüsünün reddedilmesinin ardından Türkiye'nin stratejik açıdan batıdan uzak tutulmamasının önemi daha iyi kavranmıştır.

10–11 Aralık 1999 Helsinki'de gerçekleştirilen Zirve'nin ardından AB'nin Türkiye'yi tam üyeliğe aday göstermesi önemli bir olaydır. İlk kez farklı dinsel, kültürel ve tarih geleneğine sahip bir devlet aday gösterilmiş olmaktadır. Böylece AB'nin Türkiye'yi diğer aday devletlerle eşit koşullarda kabul ettiği, dinsel ve kültürel engellerin aşıldığı anlamı çıkartılabilmektedir. Ne var ki Türkiye'nin diğer tam üye ve aday devletlerden farklı kimlik ve tecrübelerle sahip olduğu da bir gerçektir. Bu nedenle de bazı üyelerin Türkiye'nin adaylığına muhalefetleri, tam üyelik süreci yaklaştıkça artacaktır. Nitekim Helsinki Zirvesi sırasında Türkiye'nin adaylık ve üyelik statüleri yeniden tartışma konusu olmuştur.

Fransa eski Cumhurbaşkanı Valery Giscard d'Estaing Aralık 1999 sonunda şu açıklamayı yapmıştır:⁶ "Türkiye'ye gerçek durum söylenmiyor. Türkiye'nin

⁶ Erol Bilbilik, **Küresel Dünya Politikaları ve Ulusal Seçenekler**, Kaynak Yayınları, Kasım 2002, s.76.

adaylığını kabul edelim diyenlerin gerçek eğilimi Türkiye'nin asla AB'ye üye olamayacağı yönünde.”

Ocak 2000'de Alman Hristiyan Sosyal Birlik Partisi'nin, Türkiye'nin AB üyeliğine karşı izleyeceği siyasi strateji basına şöyle duyurulmuştur:⁷ “Türkiye'nin AB'ye tam üye olması, AB için çok ciddi bir tehlikedir. Bu nedenle Türkiye'nin AB'ye alınmasına karşı çıkıyoruz. Ancak Türkiye Avrupa için stratejik bir öneme sahiptir. Bu nedenle Türkiye'nin Avrupa'dan kopmaması ve başka bir sisteme yönelmemesi için özel bir formül bulunarak Avrupa'nın yanında tutulmasını istiyoruz.”

Türkiye'nin AB üyeliğine kuşkucu yaklaşımı olan bir başka Başbakan, Avusturya Başbakanı Wolfgang Schüssel, Frankfurter Allgemeine Zeitung gazetesinde çıkan söyleşisinde şöyle demiştir:⁸ “Elbetteki uzun vadede tam üyelik olasılığı saf dışı bırakılamaz ancak gerek Türkiye'nin (uygun olmaması) gerekse AB'nin yeni üyeleri içine alma kapasitesinin sınırlı olması nedeniyle tam üyeliğe alternatif getirilmesi gerektiğine inanıyorum. Eğer tam üyelik seçenekler arasında yer almazsa, eğer Türkiye ve AB buna hazır olmazsa, o zaman Türkiye'ye güçlü bir öneri getirilmelidir.” Türkiye'nin tam üyeliğine alternatif bulunması çağrısını yapmıştır.

Türkiye'nin yakın bir gelecekte AB'ye tam üye olamayacağı çok sayıda gözlemci tarafından ifade edilmektedir. Ekonomik ve kültürel sorunlar bakımından Türkiye'nin daha fazla zamana ihtiyacı vardır. AB'nin Türkiye'den beklentileri “ifade özgürlüğü”, “azınlıklara kültürel dilsel haklar tanınması”, “devletin din üzerindeki hakimiyeti” gibi konularda sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu tür değişiklikler kolay olmamaktadır. Ayrıca bu tür değişiklikler AB tarafından Türkiye'den istenirken benzer uygulamaların ve yasaların AB devletlerinde de var olduğu unutulmamalıdır. Yine bazı konularda yasaların değiştirilmesi tek başına yeterli

⁷ A.e.

⁸ Dünya, 17 Ağustos 2005, s.5

değildir. Anlayışların da değişmesi gerekmektedir. Türkiye kendi içerisinde yaşadığı büyük kentlere göç olayında nasıl ki sıkıntı yaşamışsa, büyük kentlerin bir bölümünde karşılaşılan yaşam biçimleri koca bir köy halini çağrıştırıyorsa, AB şimdi bunun benzeri bir olayla karşılaşma telaşını önceden yaşamaktadır. Öncelikle vatandaşların eğitim seviyelerinin yükseltilmesi, yaşan standartlarının geliştirilmesi, böylelikle Avrupalı olma bilincini edinmiş olmaları da önemli bir gelişme olacaktır. Sadece yaslarda yapılacak değişiklikler bu sosyal gelişme sağlanmadıkça yeterli olmayacaktır.

5.1. MÜZAKERE SÜRECİ VE TÜRKİYE

Avrupa Birliği Devlet ve Hükümet Başkanlarının 17 Aralık 2004 tarihli Zirvesinde aldığı karar doğrultusunda 3 Ekim 2005 tarihinde yapılan Katılım Konferansı ile Türkiye resmen AB'ye katılım müzakerelerine başlamıştır. Böylece, Türkiye ile AB arasındaki inişli çıkışlı ilişki, çok önemli bir dönüm noktasını aşarak yepyeni bir sürece girmiştir.

Türkiye ile müzakerelerin başlaması demek, Kopenhag siyasi kriterlerinin yeterli ölçüde karşılanmış olması anlamına gelmekle birlikte bundan sonra da AB'nin, Türkiye'nin bu alandaki uygulamalarını yakından izlemeye devam edeceği kesindir.

17 Aralık sonrasının bir diğer önemli yanı, siyasi kriterlere ilaveten ekonomik kriterlerin ve özellikle müktesebat uyumunun ön plana çıkmasıdır.⁹

Türkiye'nin AB üyelik sürecinin bir parçası olan İlerleme Raporları Türkiye'nin adaylığının teyidini takiben 2000 yılından bu yana düzenli olarak yayımlanmakta ve Türkiye'nin AB üyelik yönünde bir yıl içindeki performansını değerlendirerek, resmini çekmektedir. Türkiye İlerleme Raporu da Türkiye'nin tam

⁹ Tarama Süreci,(Çevrimiçi) <http://www.abgs.gov.tr>, 03 Mayıs 2007.

üyelik yolundaki performansını Avrupa Komisyonu bakışından yansıtmaktadır ancak raporun Türkiye'nin reform sürecinde kat ettiği mesafeyi ve katılım müzakerelerini sürdüren bir aday devlet olduğu gerçeğini tam anlamıyla yansıttığını da söylemek güçtür. Örneğin 2006 yılı Türkiye İlerleme Raporu muhtevasında Kıbrıs sorununa yönelik herhangi bir öneri olmamasına karşın, rapor maalesef Kıbrıs sorunu gölgesi altında kalmıştır.

2006 İlerleme Raporu'nun siyasi kriterler bölümünde yer alan alt başlıkların çok büyük bir kısmında Türkiye'nin ilerleme kaydettiği belirtilmekte ve kalan eksiklikler sıralanmaktadır. Raporun hiç ilerleme kaydedilmediğini ifade ettiği alt başlıklar son derece sınırlıdır (ILO standartları/kadın hakları/gayri-Müslim topluluklar gibi).

Müktesebat uyumu ile ilgili olarak; bazı alanlarda ilerleme kaydedildiği (bilim ve araştırma, eğitim ve kültür, ulaştırma politikası, enerji) bazı alanlarda sınırlı ilerleme olduğu (tarım politikası, şirketler hukuku, gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı) bazı alanlarda ise geçen rapordan bu yana ilerleme olmadığı (balıkçılık) belirtilmektedir.

Sonuç olarak; 2006 İlerleme Raporu'nun tüm İlerleme Raporlarında olduğu gibi eksiği/fazlası ile Avrupa Komisyonu'nun Türkiye'ye bakışını yansıttığı akıldan çıkarılmadan; söz konusu belgenin üyelik yönündeki reform çabaları konusunda yol gösterici bir belge olarak değerlendirilmesi yerinde olacaktır.¹⁰

Ulusal Programın temel amacı da Avrupa Birliği müktesebatına uyumdur. Üyelik için başvuran devletler Birliğe katılmadan önce müktesebatı kabul etmek durumundadırlar. Aday devletin müktesebatı kendi ulusal hukukuna aktarması ve AB'ye katılımdan itibaren uygulaması gerekmektedir.

¹⁰ 2006 Türkiye İlerleme Raporu'nun siyasi ve ekonomik kriterler konulu resmi olmayan çevirisi, İKV Bülteni, 10-17 Kasım 2006.

AB Müktesebatı, AB hukuk sistemine verilen addır. Yaklaşık 120 bin sayfadan oluşmaktadır. AB'yi kuran ve daha sonra değişikliğe uğrayan antlaşmaları, aday devletlerin AB'ye katılırken imzaladıkları katılım antlaşmalarını, Konsey, Komisyon, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı gibi Topluluk organlarının çıkardıkları tüm mevzuatı ifade etmektedir. 20 Ekim 2005'te fiilen başlayan ve yaklaşık bir yıl sürmesi planlanan tarama süreci AB'nin müzakere fasılları (başlıkları) üzerinden yürütülmüş ve 12-13 Ekim 2006 tarihi itibarıyla tamamlanmıştır. AB müzakere fasılları daha önce 31 başlık altında sınıflandırılmakta iken, bazı fasılların bölünmesiyle bu sayı Hırvatistan ve Türkiye için 35 olarak belirlenmiştir.¹¹

AB müzakere fasıl başlıkları şunlardır:

- Malların Serbest Dolaşımı;
- İşçilerin Serbest Dolaşımı;
- Yerleşim Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi;
- Sermayenin Serbest Dolaşımı;
- Kamu Alımları;
- Şirketler Hukuku;
- Fikri Mülkiyet Hukuku;
- Rekabet Politikası;
- Mali Hizmetler;
- Bilgi Toplumu ve Medya;
- Tarım ve Kırsal Kalkınma;
- Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı;
- Balıkçılık;
- Taşımacılık Politikası;
- Enerji;
- Vergilendirme;
- Ekonomik ve Parasal Politika;
- İstatistik;
- Sosyal Politika ve İstihdam;

¹¹ AB Müktesebatı,(Çevrimiçi) <http://www.abgm.adalet.gov.tr>, 18 Haziran 2006.

- İşletme ve Sanayi Politikası;
- Trans-Avrupa Şebekeleri;
- Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu;
- Yargı ve Temel Haklar;
- Adalet, Özgürlük ve Güvenlik;
- Bilim ve Araştırma;
- Eğitim ve Kültür;
- Çevre;
- Tüketicinin ve Sağlığın Korunması;
- Gümrük Birliği;
- Dış İlişkiler;
- Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları;
- Mali Kontrol;
- Mali ve Bütçesel Hükümler;
- Kurumlar;
- Diğer Konular.

3 Ekim 2005 tarihinde başlayan **Katılım Müzakereleri**, Türkiye'nin AB müktesebatını ne kadar sürede kendi iç hukukuna aktarıp, yürürlüğe koyacağını ve etkili bir şekilde uygulayacağını belirlendiği süreçtir. Klasik müzakerelerden çok farklıdır. Aday devletlerin hareket alanları oldukça sınırlıdır.

Katılım müzakerelerinin ilke ve usulleri, 1997 Lüksembourg Zirvesi'nde benimsenmiştir. 1999 Helsinki Zirvesinde ise her aday devlet ile yürütülen katılım müzakerelerinin kendi özel şartları çerçevesinde değerlendirilmesi benimsenmiştir.

Müzakere süreci yedi tarafı kapsamaktadır:¹² Komisyon; AB Komisyonu Genişleme Genel Müdürlüğü; Üye Devletler; AB Konseyi; Avrupa Parlamentosu; Ekonomik ve Sosyal Komite ile Bölgeler Komitesi; Vatandaşlar.

¹² Karluk, a.g.e.,s.601.

Katılım müzakerelerine ilişkin altı ilke AB tarafından Hükümetlerarası Konferansın ilk oturumunda aday devlete iletilmektedir. Buna göre, Aday devlet tarafından AB müktesebatının tümüyle üstlenilmesi ve gerekli kurumsal yapının gerçekleştirilmesi, müzakerelerin başlangıcından katılımın gerçekleşeceği tarihe kadar kabul edilecek olan mevzuatla ilgili yeniden tarama yapılacağı, aday devletin veya AB'nin müktesebat başlıklarında talep edebilecekleri “geçiş süresi” ve “derogasyonlara” (istisnalara) ilişkin taleplerin ayrıntılı olarak planlanması, AB mevzuatında değişikliği gerektirmemesi, mevcut kuralların uygulanmasını engellememesi gerekmektedir. Her müzakere alanı birbirinden bağımsız olarak ele alınmalıdır. Müzakere edilen konuların tümü üzerinde anlaşmaya varılmadıkça müzakere süreci sonuçlanmış olmaz.¹³

3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'ta gerçekleştirilen Hükümetlerarası Konferans'la birlikte, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında müzakereler resmen başlatılmış olup, tam üyelik hedefi yolunda çok önemli bir eşik aşılmıştır. Aynı konferansta **Türkiye Müzakere Çerçeve Belgesi** kabul edilmiştir. Müzakere Çerçeve Belgesi'nin ilk bölümünde müzakerelerin kuralları, ikinci bölümde özü, üçüncü bölümde ise prosedürü yer almaktadır. Müzakerelerin kurallarıyla ilgili bölümde, Türkiye'den beklentilerle birlikte, müzakerelerin ilerlemesi ve askıya alınmasına ilişkin koşullara geniş biçimde yer verilmiştir. Müzakerelerin, Türkiye'nin liyakatına dayanacağı ve hızının, Türkiye'nin üyelik gereklerini karşılama yönünde kaydettiği ilerlemelere bağlı olacağı, vurgulanan bu bölümde, “AB dönem başkanı devletin ya da AB Komisyonu'nun, hangisi uygunsa, karar organı AB Konseyi'ni devamlı olarak bilgilendireceği” vurgulanmaktadır. Müzakere Çerçeve Belgesi'nde; “Müzakerelerin ortak hedefi katılımdır. Bu müzakereler ucu açık bir süreç olup, sonucu önceden garanti edilemez” denilmektedir. Kopenhag kriterlerinin tam olarak değerlendirmesi, AB'nin hazmetme kapasitesi de göz önüne alındığında, Türkiye'nin tüm üyelik yükümlülüklerini tamamen üstlenecek konumda

¹³ A.e.,s.600.

olmaması halinde, Türkiye'nin "mümkün olan en güçlü bağ ile Avrupa yapılarına bağlanması sağlanması" Müzakere Çerçeve Belgesi'nin 2. maddesinde yer almıştır.¹⁴

Müzakerelerin esası, bir tarafta üye devletler bir tarafta, aday devletin yer aldığı, kararların oybirliği esasına dayandığı Hükümetlerarası konferansta belirlenecek ve her biri ayrı bir politika alanını kapsayan müzakere başlıklarına ayrılacaktır. 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi'nde, müzakerelerin çerçevesi bölümünde, müzakerelerin ana hatları belirlenmiştir. Müzakerelerin ortak hedefi Birliğe üyeliktir. Komisyon tavsiyesi üzerine Konsey, oybirliği ile müzakere başlığının geçici olarak kapatılması ve uygun olduğunda her başlığın açılması için gerekli kıyas koşullarını belirleyecektir; ilgili müktesebat başlığına bağlı olarak bu koşullar, mevzuat uyumu ve müktesebatın yeterli derecede uygulanmasının yanı sıra AB ile sözleşmeye bağlı ilişkilerden doğan yükümlülüklerle dayanacaktır. "Müzakerelerin açılması için gerekli kıyas koşullarının belirlenmesi ve müktesebatın yeterli derecede uygulanması" ifadesi yeterince açık değildir.¹⁵

Katılım müzakerelerinin önemli aşamalarından biri, müzakere sürecinin önemli siyasi kararlarının açıklandığı, üye devletler ve aday devletin Dışişleri Bakanlarından oluşan bir platform olan, **Hükümetlerarası Konferans**'tır. Konferans toplantıları, üye devletlerin AB nezdindeki büyükelçileri ve Türkiye'nin baş müzakerecisi düzeyinde de düzenlenebilmektedir.¹⁶

Bu forumda örneğin;

- Müzakerelerin resmen açılmasına ilişkin bildirimin yapılması,
- Müzakerelerin hangi müktesebat başlıklarında başlayacağını açıklanması ve
- Müzakerelerin sonuçlandırılmasının ilan edilmesi

gibi konular ele alınabilir. Müzakerelerin hangi müktesebat başlıklarında başlayacağı ve hangilerinde kapatılacağı kararları Bakanlar Konseyi tarafından oybirliği ile alınır. Bu konuda ilgili devletin görüşüne de başvurulur.

¹⁴ Müzakere Çerçeve Belgesi, (Çevrimiçi) <http://www.abgs.gov.tr>, 18 Nisan 2007.

¹⁵ **Avrupa Birliği ile Katılım Müzakereleri Rehberi**, İKV, Yayın No:184, İstanbul 2005, s.439.

¹⁶ Müzakere Çerçeve Belgesi, (Çevrimiçi) <http://www.abgs.gov.tr>, 18 Nisan 2007.

Tarama süreci, aday devlet ile AB Komisyonu’nun ortaklaşa yürüttükleri, AB’ye katılacak devletlerin ulusal mevzuatının AB müktesebatı ile karşılaştırıldığı ayrıntılı bir inceleme sürecidir. Bu süreçte müktesebat ile uyumlu olan, uyumlaştırılması gereken ya da paralel mevzuat çıkartılması gereken alanlar belirlenir. Ayrıca tarama süreci, geçiş dönemleri ya da istisnaların uygulanacağı alanların belirlenmesinde de yardımcı olmaktadır.¹⁷

AB ile müzakerelerin ilk aşamasını oluşturan Tarama Süreci 20 Ekim 2005 tarihinde “Bilim ve Araştırma” alanında fiilen başlamıştır. Süreç belirli bir takvim içerisinde işlemektedir.

Tarama toplantılarında Avrupa Komisyonu Bölüm Başkanı (Head of Unit) düzeyinde temsil edilecektir. Genişleme Genel Müdürlüğü’nün içindeki Genişleme Stratejisinin Koordinasyonu Bölümü tarafından toplantı hazırlıkları yapılacak ve Türkiye masası da toplantılara başkanlık edecektir. Taranan müzakere faslıyla doğrudan ilgili Genel Müdürlüklerinden de temsilciler toplantıda yer alacaktır.¹⁸ Türk heyeti şu şekilde oluşturulmaktadır:¹⁹

—Taraması yapılan müzakere faslıyla doğrudan ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileri;

—Müzakere yapılanmasında yatay eşgüdümünden sorumlu olacak kurum veya kuruluşların temsilcileri;

—Daimi temsilcilikten yetkililer.

Taramanın hangi fasıllarda ne zaman yapılacağı Komisyon Genişleme Genel Müdürlüğü tarafından belirlenmektedir.

Her bir müzakere faslı için tarama süreci tanıtıcı tarama ve ayrıntılı tarama toplantıları şeklinde yapılmaktadır. Tanıtıcı bölümde (explanatory phase), Komisyon yetkilileri ilgili müzakere faslındaki AB müktesebatı hakkında bilgi vermeleri söz konusudur. Müzakere faslına göre, bu bölüm 1–2 günde tamamlanabilir. Tarım gibi başlıklarda 2–3 hafta alabilir. Bu bölümde, Komisyon yetkililerine olabilecek

¹⁷ Karluk, a.g.e., s.601.

¹⁸ Tarama Süreci, (Çevrimiçi) <http://www.abgs.gov.tr>, 03 Mayıs 2007.

¹⁹ A.e.

soruları yöneltmek dışında Türkiye'ye düşen bir rol yoktur. Türk heyeti dinleyici konumundadır.

Tanıtıcı toplantının yapılmasından yaklaşık 1 ay sonra ayrıntılı taramaya geçilebilir. Ayrıntılı taramada esas rol bu kez Türkiye'ye ait olacaktır. Türk heyeti, ilgili AB müktesebatına karşılık gelen Türk mevzuatını bulup AB mevzuatı ile uyumlu olup olmadığını ortaya koymak durumundadır. AB uzmanları konuyla ilgili soru sorup daha detaylı bilgi isteyebilmektedirler.

Burada şu konularda bilgi verilmesi istenecektir:²⁰

—İlgili başlıktaki müktesebatı kabule hazır mıyız?

—İlgili başlıktaki müktesebata uygun kanunları kabul ettik mi? Etmediyse, bunun için nasıl bir takvim öngörüyoruz?

—İlgili başlıktaki müktesebatı uygulamak için gerekli idari yapıları haiz miyiz? Eğer değilsek, bunları ne zaman kuracağız?

—İlgili başlıkta geçiş tedbiri talep etmeyi öngörüyor muyuz?

—Son husus, üye devletlerin yetkisine girmesinden dolayı tarama toplantılarında ayrıntılı biçimde tartışılmayacaktır. Eğer Türkiye isterse, bu konuda ayrıntı vermeden “geçiş düzenlemesine ihtiyacı olabileceğini” belirtmekle yetinebilir. Böyle bir beyan tarama toplantısı sırasında yapılmamış olsa dahi, bilahare gerek duyulması halinde müzakerelerde gündeme getirilebilir. Yani, geçiş düzenlemelerine ilişkin olarak tarama sırasında verilebilecek ön bilgilerin bağlayıcılığı yoktur.

Tarama sırasında Türkiye tarafından mümkün olduğu kadar ayrıntılı ve yazılı bilgi/belgenin sunulması, sürecin çabuk tamamlanması için önem taşımaktadır. Gereken hallerde AB müktesebatına karşılık gelen ulusal mevzuatın İngilizce metinlerinin verilmesi lüzumu doğacaktır. Yani, “ilgili alandaki ulusal mevzuatımızın AB müktesebatıyla uyumlu olduğu” yönünde beyanda bulunmamız tatminkâr görülmeyebilecek; bunu ayrıntılı biçimde açıklamamız, hatta kanıtlamamız gerekebilecektir. Verilmesi istenen takvimler bakımından da mümkün olduğu ölçüde açık olunması telkin edilmektedir.²¹

²⁰ A.e.

²¹ A.e.

Tarama süreci açısından kritik önem taşıyan bir konu, bu süreçte incelenecek olan AB müktesebatına tekabül eden Türk mevzuatının İngilizceye çevrilmesidir. Avrupa Komisyonu ile bu konuda yapılan son görüşmede, Türkiye'nin tercüme koordinasyon birimini yeterli sayıda tercüman ve hukukçu ile ivedilikle güçlendirerek bu konudaki yükümlülüklerini yerine getirmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Türkiye için “tarama”ya hazırlık niteliği taşıyan bir süreç, esasen 11 Nisan 2000 tarihinde yapılan ortaklık konseyi toplantısında alınan 3/2000 sayılı kararla “AB müktesebatının ayrıntılı incelemesi” (detailed scrutiny) adı altında fiilen başlatılmıştır. AB müktesebatının ana başlıklar şeklinde gruplandırılması sonucunda oluşan 8 alt komite kapsamında bir araya gelen ve Avrupa Komisyonu temsilcileri ile Türk bürokratlardan oluşan gruplar bugüne kadar yaklaşık 40 toplantı yapmışlardır. Ayrıca 8 alt komite bünyesinde kurulan çalışma grupları da çeşitli kereler bir araya gelmişlerdir. Söz konusu alt komite çalışmaları sonucunda, Türkiye'nin taraması başlayacak müzakere başlıklarında, tarama toplantılarının sonunda raporlar hazırlanacaktır.

Her bir müzakere faslının taraması bittikten sonra, Komisyon üye devletlere bir rapor sunacaktır. Buradaki değerlendirme ve öneriler, o fasılda müzakerelerinin açılmasına temel teşkil edecektir. Komisyon, raporlarında, ayrıntılı tarama sırasında Türk tarafından verilen bilgilere dayanarak Türkiye'nin müzakerelere hazır olup olmadığını değerlendirecek ve sonuç kısmında ya faslın müzakereye açılmasını önerecek; ya da bunun için tamamlanması gereken ön-şartları ortaya koyacaktır. Sonuç bölümü (öneriler) hariç, raporun hazırlanması sırasında Türkiye'ye de danışılacaktır.²²

Bunun dışında, tarama toplantıları sonunda herhangi bir tutanak ve benzeri belge imzalanmamaktadır.

²² A.e.

Müktesebatın ayrıntılı incelemesi amacıyla 2000 yılından bu yana faaliyette olan alt-komitelerin, tarama süreci başladıktan sonra iki temel işlevi olacaktır:²³

—İlgili müzakere faslında tarama süreci tamamlandıktan sonra yürürlüğe konulan AB müktesebatını ele almak;

—Aday devletin uyum ve uygulama açısından üstlendiği yükümlülüklerin izlenmesi.

Genişleme Genel Müdürlüğü hangi yeni faslın hangi müktesebatı içerdiğini, müktesebata dair web-sayfalarında yer alan referans numaraları üzerinden belirten güncel bir liste hazırlamayı öngörmektedir.

Genel kural olarak tarama toplantıları Brüksel’de ve İngilizce yapılacaktır. İhtiyaç duyulması halinde ve istisnai durumlarda Türkçe tercüme öngörülebilecektir. Tarama toplantıları sona erdikten sonra müktesebatla ilgili bir takım yazışmalar yapılabilmekte, daha detaylı bilgiler verilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu aşamadan sonra Komisyon bir taslak rapor hazırlayıp ilgili devlete iletmekte; ilgili devletin görüşü alındıktan sonra o fasla ilgili fiili müzakerelerin açılıp açılmamasına dair öneriler veya fiili müzakerelere başlanması için ön şart bulunup bulunmayacağı raporda yer almaktadır.²⁴

Fiili Müzakere Süreci’ne geçilebilmesi için, taraması tamamlanan fasıllarda Komisyon’un önerisi ve 27 üye devletin onayı gerekmektedir. Komisyon her bir fasıl için öneri hazırlarken, o faslın kapanması ve gerektiğinde açılması için kriterler belirleyebilecektir.

Müzakerelerde, AB’nin 35 konu başlığı altında toplanan müktesebat esas alınır.

²³ A.e.

²⁴ A.e.

Herhangi bir fasılda müzakerelerin fiili olarak başlaması için tüm tarama sürecinin tamamlanması beklenmeyecek, bir yandan tarama süreci devam ederken bir yandan da bazı fasıllarda fiili müzakereler yapılacaktır.

Müzakerelerde klasik ve bilinen anlamda bir al-ver süreci yaşanmamaktadır. Müzakerelere geçilmeden önce açılan fasılla ilgili aday devletin kendi mevzuatını gözden geçirerek, mevzuatın AB müktesebatına uyumunu hangi takvimde ve ne tür değişiklikler yapılarak üstleneceğini ve uygulayacağını içeren bir “pozisyon belgesi”ni hazırlaması gerekecektir.

Belirlenen müktesebat başlıklarına göre, Türkiye’deki ilgili kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve üniversite temsilcilerinden oluşan çalışma grupları, kendi taslak müzakere pozisyonlarını hazırlayarak Türk müzakere heyetine sunarlar. Müzakere heyeti, üzerinde çalıştığı taslak müzakere pozisyonlarında gerekli gördüğü değişiklikleri yaparak Bakanlar Kuruluna takdim eder. Müzakere pozisyon belgesi, Bakanlar Kurulu’nun onaylamasıyla kesinleşecek ve AB’ye sunulacaktır.

Müzakere pozisyonunda Türkiye, söz konusu AB Müktesebat başlığına uyumda kat ettiği mesafeyi belirtir, öngörülen uyum çalışmalarının takvimini ortaya koyar, uyum çalışmalarının finansman ihtiyacını belirler. Bazı konularda üyelik gerçekleşmeden önce tam uyum sağlanamayabilecektir. Bu nedenle uyumun üyelik sonrasında gerçekleşmesini öngören geçiş süreleri istenebilir. Esas müzakere burada yapılmaktadır.

AB müktesebatını üstlenerek uygulamaya sokulması sırasında bazı alanlarda ekonomik ve sosyal bakımdan zarara uğranabileceği düşünülüyorsa geçiş süreleri talep edilecektir. Bu taleplerin güçlü, haklı ve inandırıcı gerekçelerle ve en önemlisi makul sürelerle ortaya konması gerekmektedir. Hazırlanacak “Etki Analizi” raporları Türkiye’nin pozisyonunu güçlendirmek amacıyla kullanılacaktır. Etki Analizi, yürürlüğe konulması düşünülen mevzuatta öngörülen tedbirlerin piyasa, toplum, çevre, diğer mevzuat vb. üzerinde ne gibi etkileri olacağını derinlemesine

inceleyerek ortaya koyan bir yöntemdir. Etki analizi ile; uygulanabilecek politika seçeneklerini belirleme, bunlar arasında bir karşılaştırma yapma ve her seçeneğin fayda ve sakıncalarını ortaya koyma imkanı elde edilmektedir.²⁵

3 Nisan 2007 tarihli, “Düzenleyici Etki Analizi Çalışmaları” konulu Başbakanlık Genelgesi’nde yer alan Düzenleyici Etki Analizi Rehberi sekiz ana başlıktan oluşmuştur: Problem tespiti; hedeflerin tespiti; alternatif çözüm yollarının tespiti; alternatif çözüm yollarının karşılaştırılması; danışma ve katılım; uygulama; izleme ve değerlendirme ve düzenleyici etki analizi raporu.²⁶

AB Dönem Başkanlığı, Türkiye’nin pozisyon belgesini aldıktan sonra üye devletlere dağıtacak ve Komisyon ile üye devletlerin katkılarıyla yine sadece o fasılla ilgili AB’nin “Ortak Pozisyon Belgesi”ni oluşturacaktır. Bunun ardından fiili müzakereler başlayacaktır. Tarama sürecinin sonuçlarına göre hangi müktesebat başlıklarında müzakerelerin başlayacağına Bakanlar Konseyi karar verir; bu başlıklar Hükümetlerarası Konferansta ilan edilir. Bu karardan önce ilgili devletin görüşü alınmaktadır.

Her bir fasıl müzakere edildikten sonra geçici olarak kapanmaktadır. Bunun için, AB, yapılacak yasal düzenlemelerin yanı sıra uygulamada kaydedilen gelişmeleri de dikkate alıp değerlendirmektedir. Öte yandan, bir fasıldan diğerine geçildiğinde, aradaki süre içerisinde AB mevzuatı değişebilecek, bu değişime de uyum sağlamak gerekecektir. Ancak netice itibariyle geçici de olsa bir fasılın kapanması, aday devletin o konuda AB standardına ulaştığı anlamına gelmektedir.²⁷

Aralık 2004 Brüksel Zirvesi kararına göre; özgürlük, demokrasi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü gibi Birliğin üzerine kurulduğu değerlerin bir aday devlette ciddi ve sürekli ihlal edilmesi durumunda Komisyon, kendi girişimi ya da üye devletlerin 1/3 talebiyle müzakerelerin askıya

²⁵ İKV, **Düzenleyici Etki Analizi**, Yayın No.192,İstanbul, 2006, s.10,11.

²⁶ İKV Bülteni,30 Mart–6 Nisan 2007.

²⁷ Tarama Süreci,(Çevrimiçi) <http://www.abgs.gov.tr>, 02 Mart 2007.

alınıp alınmamasını tavsiye edebilir ve müzakerelerin yeniden başlayabilmesi için gerekli koşulları önerebilir. Konsey, aday devlete söz hakkı verdikten sonra, müzakerelerin askıya alınması ve yeniden başlatılması koşullarına ilişkin Komisyon önerisi ile ilgili kararını nitelikli çoğunlukla alacaktır. Avrupa Parlamentosu bu konuda bilgilendirilecektir. Amsterdam Antlaşması'nın Ortak Hükümler Başlığı altındaki 6 ve 7. maddeleri uyarınca, “Birliğin, üye devletlerin ortak ilkeleri olan özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkeleri üzerine kurulduğu”, “bu ilkelerin bir üye devlet tarafından ciddi ve sürekli olarak ihlal edildiğinin tespiti halinde, Konsey tarafından söz konusu üye devletin Konsey’de oy kullanma hakkı dahil olmak üzere, bazı haklarının askıya alınması, tüm yükümlülüklerinin ise sürdürülmesi...” yönünde karar alınabileceği hükmü getirilmiştir. Bu nedenle Zirve kararındaki bu maddenin Türkiye için bir ayırmacılık olduğu düşünülmemelidir. Aynı ifade, Hırvatistan’ın müzakere çerçevesinde de yer almıştır.²⁸

Müzakerelerin başlaması kararının alınması ile birlikte, sürecin tümüyle ekonomik kriterler ve AB müktesebatına uyum olarak algılanması hatalı olacaktır. Her yıl Türkiye için yayımlanmakta olan İlerleme Raporlarında siyasi kriterlere uyum yakından izlenmektedir.

Katılım müzakereleri iki temel platform üzerinde devam etmektedir:²⁹

— AB Dışişleri Bakanları ve Türkiye Dışişleri Bakanının bir araya geldiği Hükümetlerarası Konferans müzakerelerin resmi platformudur ve müzakere sürecine ilişkin siyasi kararlar burada ilan edilir. Fiili müzakereler bu platformda yapılmaz.

—Fiili müzakereler AB üye devletlerinin Brüksel’deki daimi temsilcileri ve Türkiye’nin Baş Müzakerecisi başkanlığındaki Müzakere Heyeti arasında gerçekleşir. Bu aşamada, Avrupa Komisyonu ile Türk Müzakere Heyeti bürokratları ve çalışma gruplarının üyeleri arasında çok yoğun gayri resmi temaslar olur.

²⁸ Avrupa Birliği ile Katılım Müzakereleri Rehberi, İKV, Yayın No:184, İstanbul 2005, s.441–442

²⁹ Tarama Süreci,(Çevrimiçi) <http://www.abgs.gov.tr>, 02 Mart 2007.

Aday devletler, AB mevzuatının tümünü üstlenmek zorundadırlar. Müzakereler tamamlandıktan sonra, ilgili aday devletin Katılım Antlaşması hazırlanır. Komisyon antlaşma taslağını hazırlamaya müzakere sürecinde başlamaktadır. Taslak Antlaşma onaylanmak üzere AB Konseyi ve Avrupa Parlamentosu'na gönderilir. Konsey oybirliği ile kabul eder, AP oy çokluğu ile onaylar. Onaylanan Antlaşma üye devletler ve aday devlet tarafından imzalandıktan sonra kendi anayasal usullerine göre onaylanmak üzere tüm devletlere gönderilir. Antlaşma tüm üye devletler ve aday devlet tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girer. Üyelik, Katılım Antlaşması'nın yürürlüğe girdiği tarihte gerçekleşir.³⁰

Başarılı bir müzakere süreci ve Türkiye'nin AB devletlerinde doğru algılanmasını sağlayacak uzun vadeli, kapsamlı bir tanıtım stratejisinin uygulanması ortaya çıkabilecek sorunların yine sürecin kendi dinamikleri ile ortadan kaldırılacağı düşünülebilir. Siyasi kriterlere uyum süreci geri dönülmez ve kapsamlı bir süreçtir. Komisyon bu bağlamda işkence ve kötü muameleye sıfır hoşgörü politikası olduğunu yıllık raporlarında ifade etmektedir. Katılım müzakereleri esas olarak teknik bir zeminde yürütülmekle birlikte, sistemin işleyişini sağlayacak yapının şekillenmesinden, müzakere ilkelerinin ve stratejisinin belirlenmesine ve nihai kararın alınmasına kadar en önemli aşamalar siyasi düzeyde yürütülmektedir. Bu açıdan müzakere süreci “siyasi” ve “teknik” boyutları olan bir bütün olarak değerlendirilmelidir.³¹

Müzakere süreci sonunda ortaya çıkacak uygulamalar toplumun tüm kesimini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyecek sonuçlar ortaya çıkartacağından, sivil toplum kuruluşları, iş dünyası gibi tüm sosyal tarafların da bu süreci yakından takip etmesi ve mümkün olduğunca aktif katılımlarının sağlanması gerekmektedir. Sürekli değişen AB mevzuatı, müzakere süreci uzadıkça geçici olarak kapatılan her dosyanın yeniden açılması gibi bir gereksinimi ortaya çıkaracağından uyum çalışmalarının

³⁰ Karluk, a.g.e., s.604.

³¹ **Avrupa Birliği ile Katılım Müzakereleri Rehberi**, İKV, Yayın No:184, İstanbul 2005, s.442–443

hızlandırılması, sürecin uzamasının yaratacağı olumsuzluğun giderilmesinde kolaylık sağlayacaktır.

AVRUPA BİRLİĞİ'NE KATILIM SÜRECİ³²

Avrupalı devletin Konsey'e üyelik başvurusunda bulunması
Konsey'in, Komisyon 'dan başvuruya ilişkin görüş istemesi
Komisyon'un başvuruya ilişkin görüşünü Konsey'e iletmesi
Konsey'in Avrupa Parlamentosu'nun uygun görüşünü aldıktan sonra, oybirliği ile aday devletle müzakerelere başlanması kararı alması
Dönem başkanı olan üye devlet başkanlığında, aday devlet ile müzakerelerin Konsey tarafından yürütülmesi
Konsey'in, oybirliği ile Komisyon tarafından önerilen AB müzakere pozisyonunu kabul etmesi
Taslak Katılım Antlaşması nın AB ve aday devlet tarafından hazırlanması
Katılım Antlaşması'nın Konsey ve Avrupa Parlamentosuna sunulması
Avrupa Parlamentosu'nun, Katılım Antlaşması'nı basit çoğunlukla onaylaması
Konsey'in Katılım Antlaşması'nı oybirliği ile onaylaması
Üye devletler ile aday devlet(ler)in katılım Antlaşması'nı imzalaması
Üye devletler ile aday devlet(ler)in katılım Antlaşması'nın onay işlemlerini tamamlaması
Onay işlemlerinin tamamlamasından sonra aday devletin AB'ye üye olması

Tablo.3

³² Karluk,a.g.e.,s.605.

15 Mart 1998 tarihinden itibaren uygulamaya koyulan **Katılım Ortaklığı Belgeleri (KOB)**, katılım öncesi stratejinin temel yapı taşlarını oluşturmakta ve her aday devletin Kopenhag kriterlerine uyum yönünde kısa ve orta vadede gerçekleştirilmesi beklenen temel önceliklerini belirlemektedir. Katılım Ortaklığı Belgeleri, aday devletlerin gösterdikleri ilerlemeler doğrultusunda gözden geçirilirler. AB'nin adaylık sürecinde sağladığı mali yardımlar, Katılım Ortaklığı Belgesi öncelikleri çerçevesinde düzenlenmektedir.³³

AB Komisyonu, Helsinki Zirvesi sonuçları çerçevesinde “bir yol haritası” olarak tanımlanan ve Türkiye'nin tam üyelik stratejisini tek taraflı olarak belirlediği Katılım Ortaklığı Belgesini ilk kez 8 Kasım 2000'de açıklamıştır. Katılım Ortaklığı Belgesi, 4 Aralık 2000'de Genel İşler Konseyi'nde onaylanmıştır. Böylece AB Komisyonu tarafından Türkiye için ilk KOB 2001 yılında hazırlanmıştır.

Bütün Katılım Ortaklığı Belgeleri, aday devletlerin üyelik yönünde gerçekleştirilmesi gereken tüm çalışmaları önceliklerine göre bir takvim çerçevesinde ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, Katılım Ortaklığı Belgeleri aday devletlerin üyeliğine kadar geçerliliğini korumakta, ancak bu süre içerisinde yerine getirilen önceliklere paralel olarak değişime uğrayabilmektedir.

Katılım Ortaklığı Belgesi, diğer aday devletlerde olduğu gibi Türkiye'de de kısa ve orta vadede uyum için atılması gereken adımları somutlaştıracak, Türkiye'nin bu dönemde gerçekleştirmesi gereken çalışmalara destek sağlayarak ivme kazandıracak olan belgedir. Katılım Ortaklığı Belgesi, AB tarafından tek taraflı olarak hazırlanan bir belgedir.

AB KOB'de bulunan ve Türkiye'nin Ulusal Programında da düzenlenmesi zorunlu görülen kısa vadeli siyasi kriterler şunlardan oluşmaktadır:³⁴

³³ Avrupa Birliği ile Katılım Müzakereleri Rehberi, İKV, Yayın No:184, İstanbul 2005, s.18.

- Düşünce özgürlüğü;
- Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü;
- İşkence ve uygulamaları ile mücadele;
- Yargı öncesi gözaltı prosedürü;
- İnsan hakları ihlallerine karşı düzenlemeler;
- Yargının işlerliği ve işleyişinin geliştirilmesi;
- İnsan hakları eğitimleri.

AB KOB’de orta vadeli siyasi kriterler ise şunlardan oluşmaktadır:³⁵

- Temel hak ve özgürlüklerden yararlanmada kanun önünde eşitlik ilkesinin uygulanması;
- Anayasanın ve ilgili yasaların hak ve özgürlüklerin gerçekleşmesi yönünde gözden geçirilmesi;
- Ölüm cezasının kaldırılması;
- Kültürel hakların güvence altına alınması;
- Milli Güvenlik Kurulunun anayasal statüsü ve rolünün değiştirilmesi ile ilgili düzenlemeler yapılması.

Bugüne kadar hazırlanan KOB şöyle sıralayabiliriz:

Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi 2001

Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi 2003

Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi 2006

Katılım Ortaklığı Belgelerinde yer alan önceliklerin hangi somut önlemlerle ve hangi takvim çerçevesinde gerçekleştirileceği, aday devletler tarafından hazırlanan “**Ulusal Programlar**”da (UP) ortaya koyulmaktadır. Bu nedenle Ulusal Programlar, Katılım Ortaklığı Belgelerinin tamamlayıcısı niteliğindedir. Ulusal Programlar da Katılım Ortaklıkları gibi kaydedilen ilerlemelere göre güncelleştirilmektedir. Ulusal Programın güncelleştirilmesinde, aday devletlerin

³⁴ AB Kopenhag Siyasi Kriterleri Açısından Türkiye’nin Görünümü, Startejik Öngörü, TASAM, Sayı 3, 2004, s.25.

³⁵ A.e.,s.26.

öncelikler çerçevesinde kaydettiği ilerlemelerin yanı sıra, Komisyon tavsiyeleri ve Katılım Ortaklığı üzerinde yapılan değişiklikler de dikkate alınmaktadır. Gerek Katılım Ortaklıkları, gerek Ulusal Programlar üyeliğe kadar geçerliliklerini koruyan, ancak önceliklerin yerine getirilmesine bağlı olarak değişime uğrayan dinamik metinlerdir.

Türkiye'den de kendi Ulusal Programını hazırlaması talep edilmiştir. Türkiye için ilk ulusal program Şubat 2001'de başlamıştır. Türkiye'nin kısa ve orta vadede yerine getirmesi gereken öncelikleri içeren olan Ulusal Program, 19 Mart 2001 tarihinde Bakanlar Kurulu toplantısında görüşülerek onaylanmıştır.

Ulusal Program 94 yeni yasa çıkarılmasını ve 89 yasada değişiklik yapılmasını öngörmektedir. Ulusal Program; siyasetkriterler, ekonomik kriterler ve Topluluk müktesebatına uyum konularını içeren üç ana bölümden oluşmaktadır. Ulusal Program, Türkiye açısından bir uzlaşma metni olarak hazırlanmış olması açısından önemli bir belgedir.

İkinci ulusal program ise 2003 yılında yapılmıştır. 23 Haziran 2003 tarih ve 2003/5930 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Karar yayınlanmıştır.

Türkiye'nin Avrupa Birliğine katılım sürecinde, kısa ve orta vadede gerçekleştirilmesi öngörülen çalışmaları kapsayan Ulusal Program, bu alanda yapılacak çalışmaların temel esas ve unsurlarını belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Bu bağlamda, söz konusu uygulamaların hayata geçirilebilmesi için bu uzun vadeli projede siyasi iradenin, kararlılığın ve toplumsal mutabakatının tam olması gerekmektedir.

Tüm kamu kurum ve kuruluşlarının, gerekli çalışmaları Ulusal Programda yer alan hedefler doğrultusunda ve belirlenen zamanda gerçekleştirmeleri esastır.

Ulusal Program, yıllık gerçekleşmeler, Katılım Ortaklığı Belgesi ve İlerleme Raporları da dikkate alınarak, ülkenin ihtiyaç ve önceliklerine göre gerektiğinde güncelleştirilecektir.

Siyasi kriterlere uyumun sağlanması atılacak maddi adımlardan birisi de **Uyum Yasaları’nın** çıkartılması olmuştur.

1.Uyum paketi (R.G.19 şubat 2002–4744 sayılı yasa)

TCK 159 ve 312 maddeleri, Terörle Mücadele Kanunu’nun7 ve 8. maddeleri değiştirilmiştir.

2.Uyum Paketi (R.G.09 Nisan 2002–4748 sayılı yasa)

Devlet Güvenlik Mahkemelerinde sanık-avukat görüşmelerindeki sınırlandırmalar, derneklerin uluslararası faaliyetlerindeki yasaklar kaldırılmıştır.

3.Uyum Paketi (R.G.09 Ağustos 2002–4771 sayılı yasa)

Savaş ve yakın savaş tehdidi halleri dışında idam cezası kaldırılmıştır.

Türk vatandaşları günlük yaşamlarında kullandıkları geleneksel farklı diller ve lehçelerde yayın yapılabilecektir, bu dil ve lehçelerin öğrenilmesi için özel kurslar açılabilir.

4.Uyum Paketi (R.G.11 Ocak 2003–4778 sayılı yasa)

5.Uyum Paketi (R.G.23 şubat 2003–4793 sayılı yasa)

6.Uyum Paketi (R.G.19 Temmuz 2003–4928 sayılı yasa)

Terörle Mücadele Kanunu’nun 8.maddesi kaldırılmıştır.

Devlet Güvenlik mahkemeleri ile diğer mahkemeler arasındaki yargılama farklılığı ortadan kaldırılmıştır.

7.Uyum Paketi (R.G.07 Ağustos 2003–4963 sayılı yasa)

8.Uyum Paketi (R.G.21.Temmuz 2004–5218 sayılı yasa)

Anayasa’nın 143.maddesi (Devlet Güvenlik Mahkemeleri) yürürlükten kaldırılmıştır. Ölüm cezası ile ilgili olarak Anayasanın ilgili maddeleri de (15, 17, 38, 87.maddeler) Anayasa’dan çıkarılmıştır.

Anayasa’nın 90.maddesinin son fıkrasına “usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır” cümlesi eklenmiştir.

9.Uyum Paketi 12 Nisan 2006 da açıklanmıştır.

Son olarak, Türkiye'nin AB Müktesebatına Uyum Programı 17 Nisan 2007 tarihinde düzenlenen basın toplantısıyla kamuoyuna açıklanmıştır. 2007–2013 döneminde AB müktesebatına uyum kapsamında gerçekleştirilecek yasal düzenlemeleri içeren program toplam 412 sayfadan oluşmaktadır. 200 kamu kurumu ve 130 sivil toplum kuruluşuyla yapılan çalışmalar sonucu Türkiye'nin ihtiyacı olan 7 yıllık yol haritasını gösteren programa göre 7 yıl içerisinde yaklaşık 200 kanun ve 600 ikincil mevzuat çıkarılacaktır.³⁶

Görev alanı, temel hak ve özgürlükler, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları konularındaki kapsamlı mevzuat reformlarının etkin olarak uygulanmasını takip etmek ve yönlendirmek olan Reform İzleme Grubu (RİG), ilk toplantısını 18 Eylül 2003 tarihinde yapmış olup 11. Toplantısını 19 Eylül 2007 tarihinde gerçekleştirmiştir. Dışişleri Bakanlığında, Adalet Bakanı, Dışişleri Bakanı ve Başmüzakereci Ali Babacan'ın katılımıyla gerçekleştirilen toplantıda, Avrupa Komisyonu tarafından 2006 yılına ilişkin yayımlanan İlerleme Raporu'nda yer verilen konular ve saptanan eksikliklerin giderilmesine yönelik çalışmalar, Dokuzuncu Reform Paketi, gelecek kısa dönemde yerine getirilecek ek çalışmalar ve devam eden AB katılım müzakereleri ile ilgili siyasi kriterler açısından genel durum ele alınmıştır.³⁷

Gelişmelerin tek elden yapılabilmesi amacıyla TBMM ile Avrupa Parlamentosu arasındaki diyalogu sağlayan Karma Parlamento Komisyonu (KPK), TBMM AB Uyum Komisyonu çatısı altına alınmıştır. Yeni değişikliğe göre bundan sonra TBMM AB Uyum Komisyonu üyeleri aynı zamanda KPK üyeliği görevinde de bulunacaklardır.³⁸

³⁶ İKV, Haftalık e-bülten, 13–20 Nisan 2007.

³⁷ İKV, haftalık e-bülten, 15–21 Eylül 2007.

³⁸ A.e.

Haziran 1998 Cardiff Zirvesi'nde kabul elden karar uyarınca AB Komisyonu her yıl aday devletler hakkında **“Düzenli İlerleme Raporları”** hazırlamaktadır. İlerleme Raporları, aday devletlerin KOB ve Ulusal Program öncelikleri doğrultusunda kaydettikleri ilerlemelere ve bundan sonraki aşamalarda yapılması gerekenlere ilişkin yıllık raporlar şeklinde düzenlenmektedir. Bu bağlamda Türkiye hakkında da 1998 yılından beri her yıl düzenli İlerleme Raporları yayınlanmıştır.

İlerleme raporları, aday devletin ilgili kamu kurumlarından ve sivil toplum kuruluşlarından alınan bilgiler, Parlamento rapor ve kararları, Avrupa Konseyi, AGİT, AİHM ve diğer uluslararası kurumlarla, finans kuruluşlarının değerlendirmeleri dikkate alınarak Komisyon tarafından yapılan tespitleri içermektedir. Komisyon, ilerleme raporları aracılığı ile aday devletin Kopenhag siyasi kriterlerine uyum yönünde kaydettiği gelişmeleri değerlendirmektedir.³⁹

Türkiye Düzenli İlerleme Rapor'ları 1998–2006 yılları arasında her yıl yayınlanmıştır. İlerleme Raporlarında siyasi kriterlerle ilgili olarak yer alan konu başlıkları şöyledir:

- İnsan hakları ve demokrasi;
- Yargı bağımsızlığı;
- Azınlık hakları;
- Çeşitli hak ve özgürlükler;
- Sivilleşme.

2001 yılındaki ilerleme raporunda Türkiye, 13 aday devlet arasında Kopenhag siyasi kriterlerini tamamlayamayan tek devlet olarak değerlendirilmiştir. 2004 ilerleme raporunda ise Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiği açıklanmıştır.⁴⁰

³⁹ **Avrupa Birliği ile Katılım Müzakereleri Rehberi**, İKV, Yayın No:184, İstanbul 2005, s.19

⁴⁰ Karluk,a.g.e.,s.622,624

8 Kasım 2006 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından İlerleme Raporu ile birlikte yayımlanan “Genişleme Stratejisi ve Temel Güçlükler 2006–2008” belgesinin ekinde AB’nin entegrasyon kapasitesine ilişkin bir rapor yer almıştır. Raporda “entegrasyon (özümseme) kapasitesi” ve “Avrupalılık” terimlerini tanımlamakta; genişlemenin konsolidasyon, koşulluk ve iletişim olmak üzere üç ilkeyi içeren bir strateji çerçevesinde yürütüleceği ifade edilmektedir. İlk defa Haziran 1993 Kopenhag Zirvesi’nde dile getirilen ve 3 Ekim 2005 tarihli Türkiye’ye yönelik Müzakere Çerçeve Belgesi’nde de yer alan entegrasyon kapasitesi, AB’nin antlaşmalarda öngörülen politika amaçlarına hanel getirmeksizin belirlenen bir tarihte ya da zaman diliminde yeni üye kabul edip etmeyeceği ile ilgili bir kavram olduğu şeklinde ifade edilmektedir. Avrupalılık terimi ise, Avrupalı kimliğine katkı sağlayan coğrafi, tarihi ve kültürel öğelerin bir araya getirdiği bir kavram olarak tanımlanmakla birlikte, bu tanımın her yeni nesil tarafından gözden geçirilmesine açık olduğu ifade edilmektedir.⁴¹

6 Kasım 2007 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan son İlerleme Raporu Türkiye’nin tam üyelik müzakere sürecinde kaydettiği ilerlemeleri ve eksikliklerini son gelişmeler doğrultusunda değerlendirmektedir. İlerleme Raporu’nda öne çıkan husus Türkiye’nin müzakere sürecinde AB mevzuatının ulusal mevzuata uyumlaştırılmasında ilerleme kaydettiği fakat uygulamada sorunlar yaşadığı yönünde olurken özellikle Güney Kıbrıs Rum kesimi ile yaşanan sorunların müzakere başlıklarının kapanmasında bir engel olduğu ifade edilmiştir. Kopenhag siyasi kriterlerinde özellikle ifade özgürlüğüne vurgu yapılırken, ekonomik kriterlerde ise Türkiye’nin son dönemde istikrarlı bir ekonomiye sahip olduğu belirtilmiştir.⁴²

Avrupa Parlamentosu, Türkiye’nin 2007 yılı İlerleme Raporu’na ilişkin kararını 21 Mayıs 2008 tarihinde açıklamıştır. Komisyon’un 2007 İlerleme Raporu’nda, 2007 yılında siyasi reformlar alanında sınırlı ilerleme kaydedildiği

⁴¹ AB’de Anayasa Süreci ve Lizbon Antlaşması, İKV, Yayın No:218, İstanbul, 2008,s.3-38.

⁴² Avrupa Komisyonu İlerleme Raporu,(Çevrimiçi) <http://www.abm-istanbul.org.tr>, 14 Aralık 2007.

hatırlatılmıştır. Rapor'da, 2007 yılında Türkiye'nin demokrasisi güçlendiğinden; ülkenin siyasi çeşitliliğini yansıtan yeni bir parlamento seçildiğinden ve güçlü bir yetkiye sahip bir hükümet oluşturulduğundan; Türkiye, AT-Türkiye Ortaklık Antlaşması ve Ek Protokolü'nden kaynaklanan hükümleri hala Uygulamadığından; 2007'de beş müzakere faslı açıldığından bahsedilmektedir. Ayrıca, sadece insan hakları ve temel özgürlüklere saygının yönlendirdiği ve demokrasi, hukukun üstünlüğü ve sosyal piyasa ekonomisi ilkelerine dayanan toplumların barışçı, istikrarlı ve müreffeh toplumlara dönüşebileceğine ilişkin inancının altı çizilmektedir. AT Antlaşması'nın cinsiyet, ırk, etnik köken, din veya inanç, engel, yas veya cinsel tercih gözetmeksizin herkes için eşitlik öngören 13. maddesi uyarınca tüm ayrımcı uygulamalar ile mücadelenin Türkiye açısından öneminin altın çizilmektedir. TBMM tarafından 30 Nisan 2008 tarihinde kabul edilen Ceza Kanunu'nun 301. maddesine getirilen değişikliklerin, bu maddenin ve Ceza Kanunu'nun diğer maddelerinin köklü değişikliği yönünde atılan ilk adım olduğunu düşünülmekte ve bu alanda yapılacak diğer değişikliklerin beklenmekte olduğu; ifade özgürlüğü alanında hem teori hem de pratikte ilerleme kaydedilmesi gerektiği vurgulanmakta; şiddet içermeyen görüşlerin ifade edilmesine ilişkin keyfi kısıtlamalara izin veren yasal hükümler nedeniyle kovuşturmaya uğrayan kişi sayısının 2007 yılında daha da artmasını esefle karşılanmakta olduğu; uluslararası hukuk tarafından güvence altına alınan ifade özgürlüğü alanında gayrimeşru kısıtlamalara yol açan 301. madde ve diğer yasal hükümlerin kaldırılmalarının, Türkiye'nin, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'de yer alan ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğüne ilişkin standartları yerine getirmesi için en iyi çözüm olduğunun düşünüldüğü ifade edilmektedir. Türk Hükümeti'ni, Vakıflar Kanunu'nun kabul edilmesi ile atılan olumlu adımı takiben, AİHS ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı ile uyumlu şekilde tüm dini toplulukların yasal statüleri, din adamlarının eğitimi, dini hiyerarşinin seçimi, din eğitimi ve ibadet yerleri yapısını gereksiz sınırlamalarla karşılaşmadan sürdürmelerini sağlayacak bir yasal çerçeve hazırlamak suretiyle din özgürlüğü alanındaki taahhütlerini yerine getirmeye teşvik etmekte; dini ve kültürel mirasın korunması çağrısında bulunmakta; Rum Ortodoks Heybeliada Ruhban Okulu'nun

derhal yeniden açılması ve Ekümenik Patrik dini sıfatının kullanılması için yaptığı çağrısı yinelemektedir.⁴³

5.2. AVRUPA BİRLİĞİ TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE GELİNER SON DURUM

Avrupa Birliği Türkiye’yi gerçekten istiyor mu? Sorusuna “hayır” yanıtı vermek “evet” yanıtından daha kolay görünüyor. Türkiye’nin ekonomik az gelişmişliği, tam üyeliğin AB’ye getireceği külfet, nüfus kalabalıklığı ve organların işleyişinde yaşanabilecek muhtemel sorunlar, kültürel, dini faktörler bir çırpıda kolaylıkla sayılabilecek olumsuz nedenlerdir. Türkiye tam üye olamayacaksa neden aday devlet olarak kabul edilmiştir? Neden müzakere sürecine kadar gelinmiştir? 1997 yılında Luxembourg Zirvesinde üyelik koşullarının yetersizliği nedeniyle Türkiye’nin adaylığı reddedilmesinin ardından Türkiye’de AB’ye karış oluşıan tavır ve ABD’ye yakınlaşma AB’yi rahatsız etmiştir. Türkiye’nin dünya üzerindeki jeostratejik konumu yok olmayacak bir özelliktir. AB’nin Türkiye’yi gözden çıkarması, bu önemli bölge üzerinde ki etkisinden de vazgeçmesi anlamına gelmektedir.

AB’nin kuruluşunun temelinde benzer olanların daha iyi anlaşacağı ve işbirliğine yöneleceği varsayımı yatmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’nin AB üyelik süreci şu ana kadar Türkiye ile AB üyeleri arasındaki benzerlikleri arttırmış, farklılıkları törpülemiştir. Bunun uzantısı olarak AB üyeleri ile Türkiye hep aynı uluslararası kuruluşlarda yer almışlardır. AB’ye tam üye olacak bir Türkiye kendisini bütünü, yani AB’nin bir parçası sayacaktır. Ayrıca iletişim kanalları daha da güçlenecektir. Türk yetkililer AB’nin rutin toplantıları dolayısıyla AB üyeleriyle daha fazla görüşmeye başlayacaklardır.⁴⁴

⁴³ Avrupa Parlamentosu İlerleme Raporu,(Çevrimiçi) <http://www.ikv.org.tr>, 12 Haziran 2008.

⁴⁴ Sedat Laçiner, Mehmet Özcan, İhsan Bal, **Türkiye’nin Üyeliğinin AB’ye Olası Etkileri: Türkiyeli Avrupa**, Uluslar arası Startejik Araştırmalar Kurumu, Hayat Yayınları, 2004, s.116–117.

Türkiye iç sorunları ile uğraşırken AB’de Türkiye’yi daha çok karşıt gruplardan dinlemiştir. Tarafların ilişkilerinde ne yazık ki Türkiye’den çok Türkiye’nin anlaşmazlık içinde olduğu Rumların, Ermenilerin, PKK yandaşlarının ve bunların Avrupa başkentlerindeki uzantılarının büyük etkisi olmuştur. Kıbrıs anlaşmazlığı nedeniyle Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan çatışmalar doğal olarak AB’ye de yansımış, Rum lobisinin Türkiye aleyhtarı propogandaları zaman zaman etkili olmuştur. Yine Ermeni grupların ve PKK terörünün oluşturduğu kendi yandaşlarının Türkiye aleyhine yaptıkları çalışmalar, Türkiye’nin imajını zedelemiştir.⁴⁵

Bütün bu olumsuzluklar AB kamuoyunu baştan Türkiye’ye karşı ön yargılar ile doldurmuştur. Türkiye’nin AB üyeliği aslında yarım kalmış bir entegrasyonun tamamlanması anlamına da gelecektir. Türkiye’nin dış ticaretinin yarıdan fazlası AB üyeleriyledir. 5 milyon civarında Türk AB’de yaşamaktadır. Türkiye’yi kapsayan bir genişleme ile Türkiye bir tehdit değil, bir ortak olarak algılanmış olacaktır. Müslüman, Hristiyan, Türk, Yunan aynı potada birleşmiş olacaklardır.⁴⁶

Türkler yaklaşık altı yüz yıldır Avrupa’nın bir parçası olarak var olmuşlardır. Avrupa’nın bir kısmı yüzlerce yıl Osmanlı-Türk egemenliğinde yaşamıştır ve kendi dinlerine, dillerine yönelik hiçbir şekilde baskı görmemişlerdir. Avrupa’da halen Türklerin Avrupalı kimliği tartışılırken, bugün Avrupa Konseyi, NATO üyesi olan Türkiye AB ile de gümrük birliğini gerçekleştirmiştir. Bu tür tartışmaların bir nedeni Avrupa’da hala ırkçılığın önemli bir etken olmasıdır. Bir diğeri de AB’nin Hristiyan kulübü olarak değerlendirilmek istenmesidir. Türkiye coğrafi, tarihsel, kültürel açıdan Avrupalı olduğu kadar aynı zamanda Orta Asyalı, Orta Doğulu, Kafkasyalı ve Karadenizlidir. Türk ulusunda da bu karma kimlik mevcuttur. Türkiye, nüfusunun büyük çoğunluğu Müslüman olan devletler arasında demokrasi ve laikliğin öncüsüdür.

⁴⁵ A.e.,s.117,118.

⁴⁶ A.e.,s.119,120.

Türkiye, Rudyard Kipling gibi doğu ve batının hiçbir zaman bir araya gelmeyeceğini söyleyen veya Samuel Huntington gibi uygarlıklar çatışmasının kaçınılmazlığını düşünenlerin kehanetlerini boşa çıkaran ülkedir. Bu nedenlerle, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği, en az Türkiye'nin yararına olduğu kadar Avrupa Birliği'nin de yararınadır.⁴⁷

Türkiye, 10–11 Aralık 1999 tarihinde Helsinki Zirvesinde AB'ye aday devlet olma statüsünü kazanmıştır. Adaylık statüsünden itibaren AB ile ilgili çalışmalar yoğunlaşmıştır.

2002 Kopenhag Avrupa Konseyi zirve sonucunda; Avrupa Konseyi, Türkiye'nin diğer aday devletlere uygulanan kriterler temel alınarak Birliğe katılacak olan bir aday devlet olduğunu belirten 1999 tarihli Helsinki kararını hatırlatmaktadır. Konsey, özellikle Katılım Ortaklığı Belgesi'nde belirtilen birçok öncelikli alanı kapsayan yasa paketleri ve bunları takiben gerçekleştirilen uygulamaya yönelik tedbirler olmak üzere, Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini karşılama yönünde attığı adımları memnuniyetle karşılamaktadır. Birlik, yeni Türk hükümetinin reform yolunda atılacak adımlar konusundaki kararlılığını görmekte ve hükümeti, özellikle siyasi kriterler alanındaki eksiklikleri hem yasal alanda hem uygulamada gidermesi için teşvik etmektedir. Birlik, 1993 yılında Kopenhag'da karara bağlanan siyasi kriterlere göre, üyeliğin gerçekleşmesi için aday devletin demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlıkların korunmasına saygıyı sağlayacak istikrarlı kurumları yerleştirmesi gerektiğini hatırlatmaktadır. Birlik, Türkiye'yi, reform sürecini hızla sürdürmesi yönünde teşvik etmektedir. Eğer Aralık 2004'deki Avrupa Konseyi, Komisyon raporu ve tavsiyesi üzerine Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığına karar verirse, Avrupa Birliği, Türkiye ile katılım müzakerelerini gecikmeksizin başlatacaktır. Türkiye'nin AB üyeliği yolunda desteklenmesi amacıyla, Türkiye'nin katılım stratejisi güçlendirilecektir. Komisyon,

⁴⁷ Bülent Ecevit, 'Türk Siyasetinde Avrupa Birliği', **Yeni Türkiye**-Avrupa Birliği Özel Sayısı, Eylül-Ekim 2000, Yıl 6, sayı 35, s.17–18.

gözden geçirilmiş bir Katılım Ortaklığı Belgesi için öneri sunmaya ve yasal inceleme sürecini güçlendirmeye çağırılmaktadır.⁴⁸

16–17 Aralık 2004 tarihlerinde Brüksel’de düzenlenen AB devlet ve hükümet başkanları zirvesi sonuç bildirgesine göre; Avrupa Konseyi, Türkiye’ye ilişkin olarak, Helsinki’de ‘Türkiye, diğer aday devletlere uygulananlar ile aynı kriterler temelinde Birliğe katılmaya yönelmiş bir aday devlettir’ ve bunu takiben eğer Aralık 2004 tarihli toplantısında Avrupa Konseyi, “Komisyon raporu ve tavsiyesi üzerine Türkiye’nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığına karar verirse, Avrupa Birliği, Türkiye ile katılım müzakerelerini gecikmeksizin başlatacaktır” şeklinde alınan önceki sonuçları hatırlatmaktadır. Avrupa Konseyi, Türkiye’nin geniş kapsamlı reform sürecinde göstermiş olduğu kararlı ilerlemeyi memnuniyetle karşılamakta ve Türkiye’nin bu reform sürecini devam ettireceğine dair inancını ifade etmektedir. Ayrıca, Türkiye’den, Komisyon tarafından belirlenmiş olan altı ayrı mevzuat başlığının yürürlüğe koyulmasına yönelik çabalarını etkin bir şekilde sürdürmesini beklemektedir. Siyasi reform süreci, bu sürecin geri dönülmezliğinin temin edilmesi ve tam, etkili ve kapsamlı uygulamanın sağlanması için, özellikle temel özgürlükler ve insan haklarına saygı gösterilmesi kapsamında, Komisyon tarafından yakın bir şekilde izlenmeye devam edilecektir. Komisyon, bu bağlamda, işkence ve kötü muameleye sıfır-hoşgörü politikası da dahil olmak üzere, 2004 yılı raporunda altı çizilen hususlar ve tavsiyeler temelinde, Konsey tarafından düzenli rapor vermeye davet edilmiştir. Avrupa Birliği, siyasi reform sürecine ilişkin kaydedilen aşamayı, Katılım Ortaklığı Belgesi’nde belirlenmiş olan öncelikler temelinde yakından izlemeye devam edecektir.⁴⁹

2001 ve 2004 yıllarında iki anayasal değişiklik yapılmış, Medeni Kanun ve Ceza Kanunu AB standartları çerçevesinde yenilenmiştir. Yapılan reformların uygulanması ve denetlenmesi amacıyla Başbakanlığa bağlı Reform İzleme Komitesi oluşturulmuştur. Ayrıca 2003 yılında AB Uyum Komitesi de danışma

⁴⁸ AB Zirve Sonuç Bildirgesi,(Çevrimiçi) <http://www.ikv.org.tr>, 18 Temmuz 2006.

⁴⁹ A.e.

birimi olarak görev yapmaktadır. 2004 yılındaki anayasal değişiklikle Devlet Güvenlik Mahkemeleri kaldırılmış, bu mahkemelerce bakılan davalara Ağır Ceza Mahkemelerinde bakılmaya başlanmıştır. 2004 Aralık ayında idam cezası tüm şart ve koşullar kapsamında kaldırılmıştır.⁵⁰

3 Ekim 2005'te Lüksemburg'da yapılan “Hükümetlerarası Konferans”la AB'ye katılım müzakerelerine resmen başlanırken aynı gün yayımlanan “Türkiye İçin Müzakere Çerçeve Belgesi”yle de AB ile ilişkilerde inişli-çıkışlı yeni bir döneme girilmiştir. Böylece, Türkiye açısından uzun süredir sarf edilen çabalar hayata geçirilmiş olmuştur. Ve 40 yılı aşkın bir süredir iniş-çıkışlarla devam eden Türkiye-AB ilişkileri geri dönülemez bir aşamaya gelmiştir.

Türkiye'nin “Kopenhag siyasi kriterleri”ni yeterli ölçüde karşıladığı ilkesinden yola çıkarak müzakereleri başlatma kararı alan AB, yeni süreçte ise Türkiye'nin bu alandaki uygulamalarını daha da yakından izlemeye başlamıştır. Müzakere sürecinde en önemli yenilik ise bugüne kadar öngörülen siyasi kriterlerin yanında ekonomik kriterlerle müktesebat uyumunun ön plana çıkması olmuştur.

Yukarıda da bahsedildiği gibi katılım müzakerelerinin ilk aşamasını oluşturan ve ilgili AB müktesebatına karşılık gelen aday devlet ulusal mevzuatının incelenmesi anlamına gelen tarama süreci, Türkiye için 20 Ekim 2005 tarihinde “Bilim ve Araştırma” faslında gerçekleştirilen tanıtıcı tarama toplantısıyla fiilen başlamıştır.

Tarama toplantıları Avrupa Komisyonu’nun bulunduğu Brüksel’de gerçekleştirilmiştir. Toplantılara Türk tarafını temsilen, taraması yapılan fasıl ile ilgili kurum ve kuruluşlar ile İzleme ve Yönlendirme Komitesi üyesi (İYK-AB nezdinde daimi temsilcilik yetkililerinden oluşan) kurumların temsilcileri katılmışlardır. Komisyon tarafında, Genişleme Genel Müdürlüğü’nden ve taraması yapılan fasıl ile ilgili genel müdürlüklerden temsilciler katılmışlardır. Tarama

⁵⁰ Faruk Şen, **Türkiye AB İlişkilerinde Dış Etkenler**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2005, s.189–191.

toplantıları esas itibariyle teknik düzeyde yapılan çalışmalar olup herhangi bir siyasi düzeyde taahhüt içermemektedir.⁵¹

Türkiye'nin müzakere sürecinde attığı en önemli adım, 2007–2013 yıllarını kapsayan “Türkiye’nin AB Müktesebatı’na Uyum Programı”nın hazırlanıp açıklanması olmuştur. Rekabet Kanunu, fikri mülkiyet hakları ile tüketici hakları gibi konular da Türkiye açısından olumlu gelişmeler gösterilen alanlar olmuştur. En büyük eleştiri ise, geçen sürenin özellikle siyasi konularda heba edildiği, teknik konularda bazı adımlar atılsa da siyasi reformlar konusunda bir irade gösterilemediği yönündedir. AB Genel Sekreterliği kadrolarının acilen güçlendirilmesi gereği de gündeme gelen bir diğer eleştiri konusudur.⁵²

Almanya Başbakanı Angela Merkel'in ortaya attığı, Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin de hararetle desteklediği “Tam üyelik yerine, Türkiye için imtiyazlı ortaklık” önerisi zaman zaman sıkıntı yaratsa da sürecin tıkanmasında asıl belirleyici etken ise Türk liman ve havaalanlarının Rum uçak ve gemilerine açılmaması konusu olmuştur. Türkiye, 301. madde ve vakıflar kanunu, azınlıkların eğitimi konusu başta olmak üzere, siyasi konularda da sık sık eleştirilere maruz kalmıştır. Ekonomik alanda ise devlet yardımlarına ilişkin düzenlemenin bir an önce yapılması AB tarafından beklenmektedir.

11 Aralık 2006’da Konsey tarafından alınan kararla 8 başlığın açılış ve tüm başlıkların kapanış koşulları arasına Gümrük Birliği’ni Güney Kıbrıs’ı da kapsayacak şekilde genişletecek olan Ek protokolün onaylanıp uygulanması eklenmiştir. Ek protokol onaylanmadığı ve uygulanmadığı için bu 8 başlık fiilen açılmamaktadır. Bu kararın ardından, Türkiye ile yürütülen müzakereler de kısmi olarak dondurulmuştur. Müzakerelerin açılmayacağı belirtilen 8 başlık ise; malların serbest dolaşımı, taşımacılık, Gümrük Birliği, tarım ve kırsal kalkınma, balıkçılık, dış ilişkiler, mali hizmetler, yerleşim hakkı ve hizmet sunma serbestisi şeklinde

⁵¹ **Kriter:** Türkiye-AB İlişkileri Haber Yorum Dergisi, Kasım 2006, Sayı5, s.30.

⁵² Ceyda Çağlayan, (Çevrimiçi)<http://www.referansgazetesi.com>, 06 Ekim 2007.

sıralanmış, buna karşın, Türkiye'ye limanlarını Rumlara açması için bir mühlet konulmamıştır.⁵³

2004 yılında belirlenen Türkiye'nin "müzakere eden devlet" statüsünden bugüne geçen süre zarfında Türkiye, sadece bilim-araştırma başlığını açıp geçici olarak kapatabilmiştir. Türkiye, istatistik, işletme ve sanayi politikası ile mali kontrol fasıllarında da müzakereleri başlatmıştır. Son olarak Haziran 2008 itibarıyla Türkiye şirketler hukuku ve fikri mülkiyet hukuku başlıklarının müzakereye açılmasıyla, müzakerelere konu olan 35 başlıktan 8'inde üyelik görüşmelerini başlatmış olmuştur. Son olarak müzakereye açılan bu iki başlığın diğer müktesebat başlıklarından önemli bir farkı; Türkiye'nin bu başlıklarda müzakereye başlayabilmesi için karşılması gereken açılış kriterlerinin bulunuyor olmasıdır. Türkiye, bu iki başlıkta kendisinden beklenen eylem planı ve stratejinin hazırlanıp AB'ye sunulması ile müzakerelere başlayabilmiştir.⁵⁴

Türkiye'nin 29 Mayıs 2006'dan beri açmaya hazır olduğu eğitim ve kültür başlığı ile 4 Mayıs 2007'den bu yana hazır olan ekonomik ve parasal politika başlıkları ise Türkiye karşıtı birlik üyelerine takılmış olup, bu iki başlık, AB Konseyi'nde onaylanmasına ve açılış kriteri olmamasına karşın, ekonomi ve para politikaları başlığının içeriğinin doğrudan tam üyelikle ilgili olmasından dolayı Fransa tarafından engellenmiştir, eğitim başlığında ise Birlik içindeki Kürtçe tartışmaları nedeniyle müzakerelere geçilememiş, Türkçe dışındaki dillerde eğitim engeline takılmıştır. Buna karşın, Türkiye'nin gerekli siyasi iradeyi göstermesi halinde, herhangi bir açılış kriteri bulunmayan Trans Avrupa şebekeleri, tüketicinin ve sağlığın korunması başlıkları ile vergilendirme ve rekabet politikası başlıklarında müzakerelerin başlaması beklenmektedir.⁵⁵

Bir karşılaştırma yapıldığında görmekteyiz ki, Türkiye ile aynı tarihte üyelik müzakerelerine başlayan Hırvatistan 20 başlığı müzakereye açarken Türkiye sadece

⁵³ **Kriter Türkiye-AB İlişkileri Haber Yorum Dergisi**, Sayı 24, Haziran 2008, s.26.

⁵⁴ **Kriter Türkiye-AB İlişkileri Haber Yorum Dergisi**, Sayı 25, Temmuz 2008, s.18.

⁵⁵ Çağlayan, a.g.e.

8 başlığı müzakereye açabilmiştir. Elbette Hırvatistan'ın önünde Kıbrıs sorunu gibi zor bir engel ve tam üyeliğine sıcak bakmayan üye devletler yoktur.

Uzun bir süreç olan müzakerelerin tamamlanmasının ardından Katılım Antlaşması'nın üye devletlerin ve Avrupa Parlamentosu'nun onaylama sürecinin dahi en az iki yılı alacağı düşünülecek olursa 2014 gibi bir tarihin hedef katılım yılı olarak fazla iyimser bir tarih olacağı ortadadır. Müzakerelerin ilerlemesi, üye devlet hükümetlerinin ve Türk hükümetinin bu konudaki iradelerine bağlı olacaktır.

AB genelinde, üye ve aday devletlerinin AB üyesi olunması konusunda bir araştırma yapılmıştır. AB'nin kamuoyu yoklamalarından sorumlu kurumu Eurobarometre tarafından 2007 yılı Nisan ve Mayıs aylarında üye ve aday devletlerde yapılan bu son kapsamlı araştırmasının ilk sonuçları 20 Haziran 2007 tarihinde yayımlanmıştır. Buna göre:⁵⁶

AB genelinde, devletlerinin AB üyesi olmasını olumlu değerlendirenlerin oranı %57 olarak belirlenmiştir. Bu oran Hollanda'da %77'ye, İrlanda'da %76'ya, Lüksemburg'da %74'e çıkarken, Hırvatistan'da %29'a, Avusturya'da %36'ya, Letonya ve Macaristan'da %37'ye, Birleşik Krallık'ta %39'a, GKRY'de %44'e, İtalya'da %51'e, Fransa'da %52'ye, Yunanistan'da ise %55'e düşmektedir.

Araştırma sonuçları, Türklerin %52'sinin Türkiye'nin AB üyeliğini desteklediğini, %29'unun ise Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıktığını ortaya koymaktadır. Hırvatistan'da ise ülkenin AB üyeliğine destek oranı %29'dur. Ayrıca araştırma Türklerin %36'sının ülkenin ekonomik durumundan memnun olduğunu göstermektedir. AB vatandaşlarının ortalama %52'si ülkelerinde ekonomik durumun iyi olduğunu savunurken, bunun aksini düşünenlerin oranı %44'tür.

Genişleme süreci ile ilgili olarak ise araştırma, AB vatandaşlarının %49'unun AB'nin genişlemesine destek verdiğini, %39'unun ise karşı çıktığını ortaya

⁵⁶ İKV, Haftalık e-bülten, 15–22 Haziran 2007.

koymaktadır. Araştırma sonuçlarına göre Türklerin %50'si AB'nin genişlemesinden yanadır. Bu oran Polonya'da %76'ya çıkarken, Almanya'da %34'e, Fransa'da %32'ye, Avusturya'da %26'ya, Lüksemburg'da %25'e kadar inmektedir.⁵⁷

2007 yılında açıklanan Eurobarometre araştırması sonucuna göre, AB-25'in Türkiye'nin AB üyeliğine bakışında öne çıkan unsurlar şunlardır:⁵⁸

- İnsan hakları %85;
- Ekonomi %77;
- Göç %66;
- Kültürel farklılıklar %61;
- Coğrafya %56;
- Tarih %40.

Türkiye'nin yapması gerekenler kadar yaptıklarının da görülmesi gerekmektedir. Demokratikleşme ve sivilleşme konusunda alınan kararlar, yapılan yasal düzenlemeler AB içindeki muhalif kesimlerin dahi dikkatini çekmektedir. Ancak temel hak ve özgürlükler, düşünce ve ifade özgürlüğünün genişletilmesi gibi konular halen yetersiz bulunmaktadır. AB'nin atacağı her türlü geri adım, AB'ye karşı bir güven kaybına neden olmaktadır.

Zaman zaman AB çevrelerinden resmi-gayrı resmi yapılan açıklamalar Türk kamuoyu üzerinde olumsuz ve karamsar etki yaratmaktadır. Örneğin; Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy, Türkiye'nin Avrupa'ya ait olduğuna inanmadığını, Çünkü Türkiye'nin bir küçük Asya ülkesi olduğunu söylerken, Ulusal Cephe Partisi Lideri Jean Marie Le Pen, Türkiye'nin AB üyeliğine karşı ulusal düzeyde imza kampanyası başlatmıştır.⁵⁹

⁵⁷ A.e.

⁵⁸ Standart Eurobarometer 66,Public Opinion in the European Union,(Çevrimiçi) <http://ec.europa.eu>, 30 Mart 2008

⁵⁹ Dış Haberler,(Çevrimiçi) <http://haber.mynet.com>, 24 Eylül 2007.

Bir başka örnek; AB Konseyi'nin, gelecek yıl tedavüle girecek yeni madeni euro paralarının arkasındaki haritadan Türkiye'yi sildiği bildirilmiştir. Karara karşı çıkan iki İtalyan milletvekili de, Konsey'in "bilinçli ve gizlice" Türkiye'yi haritadan sildiğini belirterek büyük tepki göstermiştir.⁶⁰ Üyelik müzakerelerinin sürdürüldüğü bir devletin haritadan silinmesi, bir yandan tam üyelik yerine "imtiyazlı ortaklık" gibi tercihlerin konuşulmasına sebep olurken diğer yandan "istenmiyoruz-üye olmayalım" gibi yorumlara da sebep olmaktadır.

AB Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barroso ise, "Türkiye ile AB üyelik müzakerelerine başlanması vaadinde bulunulmasının, bu devletin doğrudan AB üyesi olacağı vaadinde bulunmak anlamına gelmediğini" ifade etmiştir. Barroso, Alman Frankfurter Allgemeine Zeitung gazetesine verdiği röportajda, Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin, Türkiye'yle de bağlantılı olarak Avrupa'nın sınırları konusunu gündeme getirmek istediğinin hatırlatılması ve bu konuda ne düşündüğünün sorulması üzerine; "AB ortakları arasında, diğer devletlere verilen vaatlerin yerine getirilmesi ilkesi mevcuttur. Biz Türkiye'yle müzakereler yapma vaadinde bulunduk. Türkiye'nin üye olacağına dair bir vaat yok. Müzakereler bir konu, üyelik diğer bir konudur. Bu nedenle her iktidar değişikliğinde, daha önce verilen vaatlerden şüphe duyulmamalıdır. Bu bir inandırıcılık meselesi." Barroso, "Günümüzdeki ve gelecekteki kuşaklara da Avrupa'nın sınırlarını belirleme hakkı tanınmalıdır. AB'nin sınırları günümüzde 27 üye devletle kesin olarak belirlenmiştir. Aday devletlerle üyelik perspektifi verdiğimiz devletlerin de bu sınırlara dahil olma hakları vardır" demiştir.⁶¹

Türkiye AB ilişkilerinde şüpheli yaklaşanların en çok ileri sürdükleri tezlerden biri de Türkiye'nin AB üyeliği ile birlikte AB şehirlerinin fakir, eğitimsiz, işsiz Türkler tarafında sarılacağı korkusudur. Salt bu nedenle geçmişte Türkiye'nin tam üyeliğine karşı çıkıldığı olmuştur. Örneğin Helmut Kohl Almanya'sının Türkiye'ye karşı çıkmasının en önemli nedenlerinden bir tanesi de nüfus olmuştur.

⁶⁰ (Çevrimiçi) <http://www.milliyet.com.tr>, 25 Eylül 2007.

⁶¹ (Çevrimiçi) <http://www.referansgazetesi.com>, 23 Temmuz 2007.

Oysa ki Almanya başta olmak üzere işçi göçünün yaşandığı yılların Türkiye'si ile günümüz Türkiye'si arasında büyük farklar vardır: 1960 ve 1970'lerin Türkiye'si'nin dış ticaret hacmi 1 milyar dolarlar civarındadır, ihracatın %70'ini aşan kısmı tarım ürünleridir. 2000'li yılların Türkiye'si ise dış ticaret hacmi 150 milyar dolara artmıştır. Gümrük Birliği süresince Türkiye AB'den ciddi bir yardım almadan, AB gibi dev bir pazarla serbest ticaretin tüm olumsuzluklarına katlanarak ayakta kalabilmiştir. Dolayısıyla sanılan aksine Türkiye'den AB'ye yoğun bir işgücü akımı olacağını söylemek kolay değildir.⁶²

Türkiye'nin nüfus büyüklüğü de AB'yi düşündüren bir başka konudur. 2025 yılında 89 milyon olması beklenen nüfusu ile Türkiye, AB nüfusunun %15,5'ini oluşturacaktır. Nüfus büyüklüğünün aksine ekonomik yönden AB'nin küçük bir üyesi olması AB'yi ciddi anlamda ürkütmektedir. Türkiye'nin AB üyeliği gerçekleştiğinde, Avrupa Parlamentosu'nda önemli değişikliklere yol açacaktır. 2015 yılında 28 üyeli bir AB'de Almanya ve Türkiye'nin 82'ser sandalye ile parlamentoda yer almaları söz konusu olabilecektir. Türkiye'nin kararları etkileyebilecek güçlü bir devlet pozisyonuna ulaşması söz konusu olabilecektir.⁶³

Yunanistan'ın AB'ye üye olmasını takip eden dönemde son derece sorunlu olan iki ülke ilişkilerinin yükü AB-Türkiye ilişkilerine geçmiştir. Kıbrıs sorunundan Ege Denizi sorunlarına kadar AB ile Türkiye sık sık karşıya gelmiştir. Uzun süre birbirini tehdit olarak gören iki devlet, güvenlik problemine kalıcı olarak, aynı siyasi yapılanma içinde yer almayı görmüşlerdir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin AB'ye tam üye olarak alınması Fransa-Almanya barışının AET içinde sağlanmasının ardından "hasımların" bir örgütlenme sayesinde barışması dünyanın şahit olacağı en önemli başarılarından biri olacaktır. AB çerçevesinde çıkarları yakınlaşacak bir Türkiye ve Yunanistan'ın Balkanlar, Karadeniz ve Akdeniz'de istikrar,

⁶² Laçiner,a.g.e.,s.122,123.

⁶³ Karluk,a.g.e.,s.673,676.

demokratikleşme ve zenginleşme açılarından katkılar sağlayacağı, bunun AB'ye de bölgede hayati bir rol kazandıracağı aşîkârdır.⁶⁴

Avrupa Birliğı'nin Kasım 2007 başında yayınladığı İlerleme Raporu 'nun verdiğı en kritik mesajlardan biri, Türk demokrasisinin, oldukça tartışmalı ve sarsıntılı geçen cumhurbaşkanlığı ve genel seçimlerden güçlenerek çıktığı konusundadır. Son bir yıl içinde AB standartlarına uyum yönünde fazla ilerleme sağlamamış olmasına rağmen, Komisyon da seçim sürecinin her ülkede sistemi yavaşlattığının bilincindedir.

Başta ifade ve din özgürlüğü ile ilgili yasalar ve Kıbrıs olmak üzere Türkiye'nin AB'nin beklentilerini yerine getirmemiş olması nedeniyle, genişleme strateji belgesinde Türkiye'yi bazı adımlar atmaya zorlayıcı ifadeler zaman zaman kullanılabilmektedir.

Teknik, yoğun, uzun bir çalışmayı gerektiren bu süreçte zaman zaman Türkiye-AB ilişkilerinde “tren kazası” olarak adlandırılan dönemler yaşanmaktadır. Türkiye'nin bu süreçle birlikte demokrasiden, örgütlenmeye, yargıdan, eğitime pek çok alanda çağdaş standartlara kavuşması söz konusudur. Türkiye AB ilişkileri iniş-çıkışlarla dolu bir süreçte ilerlemektedir. AB Türkiye'ye karşı olan tavrını kendi dinamikleri ile orantılı biçimde belirlemektedir. Yine de gelinen noktada yolların ayrılması gibi bir seçenek söz konusu olmamalıdır. AB hedefi, liberal demokrasi, ekonomik gelişmişlik, yolsuzluklardan arınma gibi pek çok gelişme arzu edilen alanlarda Avrupa standartlarının tutturulması maksadıyla önem taşımaktadır.

AB'nin kendisi de kurumsal yapısını genişlemeye açık ve uyumlu hale getirmek için uğraşmaktadır. Ayrıca üye devletler kendi siyasi ve ekonomik sorunlarını üyelik sürecinde dahil etmeye çalışmaktadırlar.

⁶⁴ Laçiner,a.g.e.,s.126,127.

Türkiye'nin AB üyeliği hem AB'nin tam üyelik konusundaki kriterlerini test edecektir, hem de AB'nin üzerine oturduğu ilkeleri ve kimliği. AB, ortaçağ Avrupası'nın bir tekrarı mı olacaktır, yoksa geçmişin deneyimlerinden yararlanarak demokratik, liberal, çoğulcu, kapsayıcı, tüm kültürlerle karşı hoşgörülü, yapıcı bir siyasi yapı mı olacaktır? Türkiye'ye verilecek makul gerekçelerden yoksun bir "hayır", AB'yi üzerinde oturduğu ilkeler açısından uluslararası arenada güç durumda bırakacaktır. Demokratikleşme, liberal ekonomi, insan hakları, terörle mücadele vb. alanlarda benzeri görüşleri paylaşan AB ve Türkiye birlikteliği söz konusu uluslararası alanlarda her iki aktörü de güçlendirecek, bu sayede Avrupa'dan Asya'ya uzanan bir bölgede istikrarlaştırmacı ve zenginliği arttırıcı etki yapan güçlü bir merkez oluşacaktır.⁶⁵

⁶⁵ Laçiner, a.g.e., s.129,130.

SONUÇ

Türkiye'nin bugünün Avrupa Birliği ile olan tam üyeliğe aday bir devlet olma statüsü yaklaşık elli yıllık bir süreçten gelmektedir. Yarım yüzyıla yakın olmasına rağmen bu yönde devam eden bir irade söz konusudur. Türkiye'nin tam üyeliği bu süreç içinde her iki taraftan da kaynaklanan sebeplerden dolayı sürekli gecikmeye uğramıştır. Dolayısıyla bu kadar uzun süren bu ilişki, üyeliğin tartışmalı bir konu olduğu izlenimini uyandırmaktadır. 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin AB'ye adaylığı kabul edildiğinden beri insan hakları ve demokrasi konusu Türkiye-AB ilişkilerinde ana eksen oluşturmuştur. Türkiye bu uzun sürecin sonunda üye olabilecek midir? Bu sorunun birlikte getirdiği ilk soru Türkiye Avrupalı mıdır? Sorusudur. Bu tezde ilk olarak Avrupalı kimliği üzerinde durulmuştur. Avrupalı kimdir? Türkiye Avrupalı mıdır? Sorularına aradığımız yanıt halen çeşitli çevrelerde farklı yorumlanmaktadır.

Avrupalılık tanımı yapılırken sadece coğrafya değil, ortak tarih, siyasi ve kültürel olarak ortak değerlerden yola çıkılmaktadır. Avrupa'da yüzyıllar süren savaşlar, dini, etnik çatışmalar vb ulusal kimlikler oluşturulmuştur. Bugün AB'de ulusal kimliklerin ötesinde bir AB kimliği oluşturulmaya çalışılmaktadır. AB'nin elli yıldır oluşturmaya çalıştığı Avrupa kimliği ise, evrensel insan hakları ve demokratik değerler üzerine inşa edilmeye çalışılmaktadır. Kopenhag kriterleri ve Temel Haklar Şartı bunun bir göstergesidir. Bu evrensel değerler, antik dönemden beri tüm dünyaya Avrupa'nın yerleştirdiği değerlerdir.

Henüz Avrupa'da ulusal kimliklerin baskın rolü devam etmektedir. AB'nin bugün din ve kültür farkı olan devletlere kapılarını açması, AB'nin farklı kültürleri de kabul ettiği anlamına gelmektedir. AB kimliğinin oluşması ve yerleşmesi zaman alacak bir süreçtir.

AB'yi bir uygarlık projesi olarak sunmak mümkündür. Türkiye, tarihsel gelişim süreci içerisinde beş yüz yıla yakın Kıta Avrupa'sında hakimiyet kurmuş bir

devlet olarak, son iki yüz yıldır modernleşme çabasıyla Avrupa'nın kültüründen etkilenmiştir. Türk ve Avrupa kimlikleri birbirlerini oluşturuca özelliğe sahiptirler.

Türkiye'nin tam üyeliği ile ilgili olarak yapılan kamuoyu araştırmaları farklı, üye devletlerde farklı sonuçlar verebilmektedir. Burada önemli olan Türkiye'nin kendini Avrupalı görmesi, yerleşik Avrupa değerlerini benimsediğini Avrupa'ya (Avrupa halkına) kabul ettirmesidir.

İnsan hakları, tarihsel evrim sürecinde uğrunda büyük çabalar sarf edilen bir gelişme yaşamıştır. Son yüzyılda özel bir öneme sahip olmuş, yasal güvenceler artırıldığı gibi evrensellik boyutu da etkili olmaya başlamıştır. Demokrasi ve insan hakları bir yandan evrenselleştirilmeye çalışılırken, ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, dini motiflerin yerel farklılıklarından dolayı sorunlar yaşanabilmektedir. İnsan hakları kavramı ekonomik, sosyal, kültürel, teknolojik her türlü gelişmeden etkilenen dinamik bir yapıya sahiptir.

İnsan hakları, bireysel haklar ve bu hakların korunması ile ilgili bir konudur. Demokrasi ise hükümetlerin oluşumu ve işleyişi ile ilgili bir konun olarak görülür. Demokrasiden söz edilince ilk akla gelen serbest seçimler, çok partililik, kuvvetler ayrılığı gibi kurumsal düzenlemelerdir.

İnsanın olduğu her yerde insan haklarında söz edilir, insan hakları evrensel olarak tanımlanır. Günümüzde insan hakları ve demokrasi birbirine sıkı sıkıya bağlı iki kavramdır ve adeta “insan hakları ve demokrasi” diye deyimleşmiş olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Demokrasi, insan haklarının korunması için en uygun hükümet sistemidir ve demokrasi insan hakları ile takviye edilmesi gereken bir rejimdir. Demokrasi ile insan hakları arasında çok yönlü bir ilişki mevcuttur.

Bugün insan hakları ve demokrasi konusu yalnızca devletlerin iç işlerini ilgilendiren bir konu olarak kalmayıp devletlerarası ilişkilerde de önemli yer tutmaktadır.

İnsan hakları ihlallerinin önlenmesi yönünde en etkin dış politika yürüten örgütlerden biri Avrupa Birliği'dir.

Avrupa Birliği'nin doğuşu da Avrupa'yı yıkan korkunç savaşın ardından olmuştur. Schuman'ın dostluk planı bugünkü AB'ye kadar ulaşmıştır. AB durağan değil dinamik bir süreç içerisinde yoluna devam etmektedir. AB evrimselleşmeye devam edecektir. Avrupa bütünleşmesi ekonomik ve siyasi güçlerin etkileşimi ile ortaya çıkan bir olgudur. 1958'den günümüze AB'nin kat ettiği yol sürekli bir gelişme göstermektedir. Tek Senet, Maastricht, Amsterdam Antlaşmaları bu gelişmenin kilometre taşlarıdır. Tek Avrupa pazarı, ekonomik, sosyal bütünleşme, parasal birlik, ortak dış politika ve güvenlik, Avrupa vatandaşlığı, adalet ve iç işleri, insan hakları ve demokratikleşmenin geliştirilmesi AB'nin temel hedeflerini oluşturmaktadır. Bu hedeflere ulaşmada barış, eşitlik, özgürlük, dayanışma ve güvenlik temel değerler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genişleme ve derinleşme yönünde ilerleyen AB, üçüncü devletlerle ilişkiler bağlamında da insan hakları politikası izleme ihtiyacı duymuştur.

Üye olmayan devletlere yönelik etkili bir insan hakları politikası yürütebilmek, kurumsal düzenlemelerin de buna uygun olmasıyla mümkündür. Bu yüzden Avrupa Birliği organları arasında uyumun sağlanması gerekmektedir. İnsan hakları alanında mevcut yürütülmekte olan farklı eylem, program ve girişimler daha iyi koordine edilmeli, farklı politika alanları daha fazla uyumlaştırılmalıdır.

Avrupa entegrasyon hareketinin ekonomik birlikten siyasi birliğe dönüşme sürecinde insan hakları ve demokrasinin özellikle tam üyelik bakımından ön plana çıktığı bir gerçektir. Avrupa Tek Senedine kadar kurucu antlaşmalarda insan hakları ile ilgili olarak doğrudan hükümlere rastlayamıyoruz. Özellikle Maastricht ve Amsterdam Antlaşmalarında yaşanan gelişmelerin ardından son gelinen nokta AB Anayasası'na eklenen "Temel Haklar Şartı" olmuştur. Ne var ki AB Anayasası yürürlüğe sokulamamıştır. Yine de bu durum insan hakları ve demokrasiye verilen

önemin sonu değildir. Tam üyelik bağlamında konuya verilen önem de devam etmektedir.

Türkiye'nin AB'ye uyum sağlaması gereken alanların tümü "Kopenhag Kriterleri"nde açıklanmaktadır. İnsan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü Avrupa Birliği'nin temel ve en önemli değerleri olarak kuruluş felsefesine yerleştirilmiş olup, Temel Haklar Şartı'nın kabulü ile pekiştirilmiştir. Birliğe katılma arzusunda olan devletler için insan haklarına saygı bir ön zarurettir ayrıca onunla birlikte ticari ve diğer anlaşmaları yapmış devletler için ön koşuldur. Ancak insan haklarına saygılı ve demokratik bir toplum olma gereği yalnızca AB tam üyeliği için bir önkoşul olarak düşünülmemelidir. İnsan haklarına saygılı ve demokratik bir toplum olma arayışı tarih sürecinde verilen mücadelelerin bugün vardığı en gelişmiş noktadır.

AB insan haklarını evrensel ve bölünmez olarak görmektedir. Bu nedenle Birlik, hem sınırları içinde hem de üçüncü devletlerle ilişkilerinde insan haklarını etkin bir biçimde desteklemeye çalışmaktadır. Dünyanın her yerinde insan haklarına ağırlık vermek amacıyla AB bütçesinden de pay ayrılmaktadır. Özellikle önem verilen konuların başında demokrasinin güçlendirilmesi, ölüm cezasının kaldırılması, işkence ile mücadele, politik haklar ve vatandaşlık hakları ile ayrımcılıkla mücadele gelmektedir. Terörle mücadele de bir diğer konudur. Üçüncü devletlerle yapılan antlaşmalarda insan hakları ve demokrasiye önem verilirken aday devletler söz konusu olduğunda konu ayrı bir önem taşımaktadır.

Tam üyelik özellikle siyasi olarak aday devletlerin tüm organlarıyla demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlık haklarının garanti altına alınmasını gerektirmektedir. Haziran 1998 Cardiff Zirvesi'nde kabul elden karar uyarınca AB Komisyonu her yıl aday devletler hakkında "İlerleme Raporları" hazırlamaktadır. Bu bağlamda Türkiye hakkında da 1998 yılından beri her yıl düzenli İlerleme Raporları yayınlanmıştır. İlerleme Raporları'nda özellikle siyasi kriterlerle ilgili olarak yer alan, insan hakları ve demokrasi, yargı bağımsızlığı, azınlık hakları, çeşitli hak ve özgürlükler, sivilleşme konularına önem verilmektedir.

Gerek Avrupa kamuoyunda gerekse Türk kamuoyunda yürütülen AB'ye üyelik tartışmaları, "Türkiye'nin farklı kimliği, ifade özgürlüğü, din ve inanç özgürlüğü, azınlık hakları, ölüm cezası, Kıbrıs sorunu, Ermeni soykırımı iddiaları", gibi konular etrafında yoğunlaşmaktadır. Tezimizde ele aldığımız bu tartışmalı konulardan biri olan "ölüm cezası", büyük tartışmalar sonucunda 2004 yılında yapılan Anayasa değişikliği ve AİHP/P-13'ün kabul edilmesi ile hiçbir istisnaya yer verilmeksizin kaldırılmıştır. Çok tartışılan bir diğer konu, "ifade özgürlüğü" ile ilgili TCK 301 maddedir. 5237 sayılı TCK'nın bu maddesi, Türklüğü, cumhuriyeti, devlet organlarını, devletin itibarını koruma amacıyla var olan bir maddedir. Düşünce ve ifade özgürlüğü ise, insan hakları ve özgürlükleri içinde hayat hakkı ile birlikte en önemli olanıdır. 1982 Anayasası 25 ve 26. maddelerinde yer alan ifade özgürlüğü, AİHS 10. maddesinde yer almaktadır. Eski TCK (765 sayılı) 159. maddesine ilişkin davaların çok sayıda olması nedeniyle, eleştiri niteliğindeki ifadeler ile hakaret niteliğindeki ifadeler arasında ayırım yapılarak değişiklik yapılmış, şimdiki 301.madde (TCK 5237) düzenlenmiştir. Her iki madde de öze ilişkin olarak aynı hukuki korumayı sağlamaktadır. Burada zor olan hem ifade özgürlüğünün hem de devletin korunması gerektiği noktasındadır. Özellikle Türkiye'nin uzun yıllardır terörle mücadelesi süresince yasalarında etkin güvenlik önlemlerini alması doğaldır. İfade özgürlüğünün de terör gibi durumlarda kısıtlanması mümkündür.

Ancak şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır ki, 301. maddede değişiklik yapılmadan (ya da tamamen kaldırılmadan) tam üyelik mümkün gözükmemektedir. Bu çerçevede 301. maddede değişiklik yapılmıştır. Her yıl yayınlanan İlerleme Raporları ve AB yetkililerinin açıklamaları bu yöndedir. Yine unutulmaması gerekmektedir ki, pek çok Avrupa ceza kanunlarında devleti ve kurumlarını aşağılamaya yönelik fiiller halen suç olarak yer almaktadır. Değişiklik yapılsa da maddenin mevcudiyeti korunmalıdır. Burada en büyük görev, maddenin yorumunu yapacak olan yargıya düşmektedir.

Din ve inanç özgürlüğü, Türkiye'nin özellikle kendi içinde yaşadığı bir özgürlük sorunu olmasına rağmen bunun da Avrupa boyutları söz konusudur.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 10 ve 24. maddelerde yer alan bu özgürlük özellikle zorunlu din kültürü ve ahlak dersleri ile başörtüsü konusunda şiddetli tartışmalara yol açmaktadır. Bu tartışmalar zaman içinde AİHM'ne taşınmaktadır. AİHM kararları Türkiye'nin türban yasağı konusundaki kararlarını meşru bulsa da, zorunlu din kültürü ve ahlak dersleri konusunda verdiği son karar, eğitim sırasında devletin ebeveynlerin dini inançlarına saygı göstermesi yönünde olmuştur. Sonuçta Türkiye'de yaşanan bu sorunlar insan haklarının ihlal edildiği izlenimini ortaya çıkarmaktadır. Hatta başörtüsü gibi konuların sık sık gündeme gelmesi Türkiye'de radikal İslamcı grubun çoğunluk teşkil ettiği imajını yansıtırken, Avrupa halkı üzerinde de Türkiye'nin laikliği konusunda şüphe uyandırmaktadır.

Azınlık hakları, AB'nin üzerinde önemle durduğu ve Türkiye ile tam üyelik ilişkilerinde anlaşmazlık yaşanan bir başka konudur. 1923 Lozan Antlaşması ile Türkiye açısından azınlık tanımlaması yapılmış ve gayrimüslim vatandaşlar azınlık olarak kabul edilmiştir. Ancak 1988 tarihli Avrupa Komisyonu'nun İzleme Raporu'nda da belirtildiği gibi, Türkiye'de 8-10 milyon civarı nüfusa sahip Kürtler'in "ulusal, ırki ya da etnik" bir azınlık olarak tanınmadığı ifade edilmiştir. AB'nin burada önemsemekten kaçındığı nokta, Kürtler'in azınlık statüsünde değil, vatandaş statüsünde olduklarıdır. Dolayısıyla burada korunması gereken bir konu varsa o da "eşitlik" konusu olmalıdır ki, bu konuda tartışmaya dahi gerek duyulmamaktadır. Çünkü Kürt vatandaşlar tamamıyla eşitlik ilkesi doğrultusunda, ayrımcılıktan uzak bir vaziyette, Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşlarına tanımış olduğu tüm haklardan ve yükümlülüklerden yararlanmaktadırlar. Avrupa'da üzerinde anlaşmaya varılmış bir "azınlık" tanımı yokken, AB'nin Türkiye'de azınlık yaratmaya çalışması kabul edilebilir bir durum değildir.

BM İnsan Hakları Komitesi'nin 1990'lardan sonraki yorumunda eğilim, bir devlette azınlık olup olmadığını o devlete sormamak, eğer etnik, dinsel, dinsel bakımdan farklılık gösteren ve bu farklılığı kimliğinin ayrılmaz parçası sayan gruplar varsa o devlette azınlık bulunduğunu kabul etmek yönündedir. Ancak, azınlık statüsünü tanıyıp tanımamak devletin kendi yetki alanındadır. Türkiye'nin gündemindeki bu ciddi sorun AB içinde de ortak bir tutuma kavuşmuş değildir. Her

üye devlet azınlıklar konusunu kendi sistemleri içinde çözmeye çalışmaktadır. Ancak tam üyelik sürecinde Türkiye'nin bu konuda daha yoğun baskılarla karşılaşması da söz konusu olabilecektir.

Türkiye'yi AB üyeliğine daha da yakınlaştırmakta olan müzakere süreci sessizce ilerlemeye devam etmektedir. Bu zorlu süreç gerçekte Türkiye'yi yalnızca siyasi kriterler ve demokratikleşme alanında olgunlaştırmakla kalmayacak, kamu yönetimini, yaşamın her alanını dönüştürecek, Avrupa düzeyine çıkaracak büyük bir çağdaşlaşma projesi olarak görülebilir.

Türkiye'nin tam üyelik süreci kendine özgü gelişmelerle ilerlese de daha önceki genişlemeler ile benzer yanları bulunmaktadır. Bu benzerlikler; zorlu aşamaların takip edilmesi, kültürel farklılıklar gibi özelliklerde kendini göstermektedir.

Türkiye'nin tarihsel gelişimi, doğu kadar batı değerlerini, çeşitli inanç ve kökenleri barındıran uygarlığı ona benzersiz bir özellik kazandırmıştır. Hem Asyalı hem Avrupalı olmanın verdiği zenginlik zaman zaman kimlik değerlendirmesinde sorunlar yaratsa da, “tarihi” bakımından değerlendirildiğinde 700 yılı aşkın süredir Avrupalı bir devlet olarak var olmaktadır. Eğer tanımlama “kültürel” olarak yapılacaksa, bu biraz daha karmaşık olmaktadır. “Avrupalı” olmak dini bir kriterle dayandırıldığında uygun görünmeyebilir ancak, Avrupa kültürü, AB'nin tanımladığı gibi “demokrasi”, “insan hakları”, “hukuk devleti”, “eşitlik”, “laiklik” gibi unsurlarla tanımlandığında Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruluşundan bugüne çağdaş Avrupa kültürünü paylaşmaktadır. AB'nin kurum olarak önem verdiği değerler de bunlardır. Türkiye'nin Avrupa bütünleşmesi içinde yer alması temel felsefesinin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan bu yana çağdaşlaşmayı kendine temel ilke edinmiş ve bunun göstergesi olarak Avrupa kuruluşlarının içinde yer almıştır.

Türk dış politikasının temel unsurlarından biri, ulusal sistemini Avrupa ile bütünleştirmektir. Bunun şu anki son aşaması da AB'ye tam üyeliktir. AB'ye tam

üyelik, binlerce yıllık tarih ve kültür birikimine sahip Türkiye'nin potansiyelini dünya ile paylaşmasına yardımcı olacaktır.

Türkiye, geleceğin temel eğilimleri olan ekonomik gelişme, modernleşme, demokratikleşme ve küreselleşmeye uyum konularında gerekli başarıyı yakalarsa, hem ekonomik olarak büyüyecek, hem de AB hedefini yakalayacaktır.

Türkiye'yi ekonomik ve sosyal açıdan etkileyebilecek olan gelişmeler şöyle özetlenebilir:

Türkiye, amaçladığı çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma hedefine, yakın tarihinde ilk kez bu kadar yaklaşmıştır. Mevcut büyüme ivmesi sürdürüldüğü takdirde, 2023'e doğru ekonomi AB'nin refah düzeyine iyice yaklaşmış olacaktır. Eğitim seviyesinin yükselmesi ve dünya ekonomisi ile bütünleşme, zaman içinde sosyal tutum ve davranışları etkileyecektir. Demokratikleşme sürecinde sıkıntılar yaşansa da demokrasinin derinleştirilmesi, sosyal ve ekonomik alanlarda gerekli reformların yapılmasını kolaylaştıracaktır. Türkiye küreselleşmeye uyum gösterdikçe içe kapanarak değil, dünya sahnesindeki rekabet baskısına başarıyla göğüs gererek ekonomisini büyütecektir. Avrupa ve dünya kalitesinde gerçekleştirilecek üretim ile Türkiye küresel pazarlarda kalıcı olacaktır.

AB Komisyonunun Türkiye'ye bir aday devlet olarak Kopenhag Kriterleri ışığında sunduğu kısa ve orta vadeli siyasi ve ekonomik öncelikleri içeren Katılım Ortaklığı Belgesi'nde ifade ve örgütlenme özgürlüğünün güçlendirilmesi, işkencenin önlenmesi, AİHS hükümlerinin uygulanması, yasa uygulayıcıların eğitilmesi, radyo ve televizyon yayınlarında dil kısıtlamalarının kaldırılması gibi hedefler sunulmuştur. 2001'de kabul edilen AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Program'ında, "Türkiye, başta insan hakları ve demokrasi alanlarında olmak üzere AB müktesebatı niteliğindeki evrensel normlar ile AB'ye uyum sağlamak amacıyla gerekli tüm uluslararası sözleşmelere taraf olacak ve bunların etkin şekilde uygulanmasını sağlayacak tedbirleri alacaktır" denilmektedir. Ulusal Program,

önemli bir belge olmakla birlikte, tam anlamıyla gerçekleştirilmesi halinde bir sonuç vermiş olacaktır.

Uyum yasaları ve reform paketlerinin kabulünden bu yana geçen zaman içerisinde uygulamaya yönelik olarak Avrupa'dan ciddi birtakım eleştiriler de eksik olmamıştır. Yayınlanan İlerleme Raporlarında sürekli olarak bir yandan Türkiye'de gerçekleştirilen yasal ve idari reformlar takdirle karşılanırken, diğer yandan eksiklik görülen konular sıralanmakta ve bu konularda Türkiye'den ilerleme beklendiği belirtilmektedir. Özellikle uygulama konusu, halen Türkiye'de, insan hakları konusunda yaşanan sorunları devam ettirmektedir. İnsan hakları konusundaki reformların yasalarda gerçekleştirilmiş olması yeterli değildir, kitlelerin, sivil toplumun desteği çok önemlidir. Üyelik sürecinin çabuk ve kolay olmadığı bir gerçektir. Yine de Türkiye için bu sürecin bugüne kadar insan hakları alanında pek çok ilerlemenin gerçekleştirilmesini sağladığı da bir gerçektir. Katılım süreci oldukça uzun bir zamana ihtiyaç göstermektedir. AB politikaları ve mevzuatı da yıllar içinde büyük değişikliklere uğramıştır.

Sonuç olarak görülmektedir ki AB'ye adaylık süreci dahi, temel hak ve özgürlükler ile demokratikleşme adına tarihi adımların atılmasına neden olmuştur. Her şeye rağmen atılan adımların tam üyelik için yeterli bulunmaması Türkiye'nin hızını kesmemelidir. Türkiye gerekli yasal düzenlemeleri gerçekleştirdiği kadar, uygulamada da bu gelişmeleri yansıtmalı ve uluslararası kamuoyu nezdindeki imajını demokratik ve insan haklarına saygılı bir devlet olarak çizmelidir.

Türkiye'de, demokrasinin tüm kurum ve kurallarıyla hayata geçirilebilmesinde zaman zaman aksaklıklar yaşanmaktadır. Türkiye'de demokrasinin önünde, başta siyasal sistemin işleyişinde yaşanan aksaklıklar olmak üzere, hukuk devleti ilkesinin tam olarak uygulanamaması, insan hakları ihlallerinin önlenememesi, gelir dağılımının adil bir şekilde gerçekleşmemesi gibi engeller bulunmaktadır. Bu noktada sanayileşme (ekonomik gelişmişlik) ile demokratikleşme arasında yakın bir ilişki olduğu da söylenebilir. Ekonomik gelişmişlik, dengesiz gelir dağılımının giderilmesinde önemli bir yere sahiptir. Ayrıca insan haklarına saygı da,

demokrasinin temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda öncelik özgürlüklere verilmeli, yasalarda kişi hak ve özgürlüklerini kısıtlayan maddeler çıkartılmalıdır. Hukuk devleti ilkesinin hayata geçirilmesi ve işkenceye, kötü muameleye karşı kararlı olunması gerekmektedir. AB'nin Türkiye'den istekleri de bu doğrultudadır.

Türkiye'nin AB'ye yönelişindeki temel neden, ekonomik, siyasi ve savunma nedenleridir. Her hangi bir kimlik arayışı değildir. AB'ye üyelik için istenen “insan hakları ve demokrasi” şartları zaten Türk halkı için vazgeçilmez değerlerdir.

1996 yılından bu yana Gümrük Birliği içinde olan, piyasa ekonomisinde son üyelerle kıyaslanamayacak bir deneyimi ve başarıyı yakalayan, Avrupa'nın güvenlik operasyonlarında önemli görevler üstlenen Türkiye için bu zorlukları aşmak imkânsız değildir. Türkiye'nin AB sürecini “duygusal” tepkiler yerine “gerçekçi” bir bakış açısıyla ele almak gerekmektedir. Her iki tarafta da yaşanan çeşitli güçlüklerle karşın, Türkiye'nin AB müzakere sürecinin “tam üyelik” perspektifi ile sürdürülmesi, hem Türkiye'nin hem de AB'nin yararına. Bu süreçte yapılması gereken, hem Türk hem Avrupa kamuoylarının Türkiye'nin AB süreci konusunda doğru bilgilendirilmesi, bazı siyasilerin yarattıkları endişe ve yanlış anlamaların yerini “gerçekçi” bir bakışın almasıdır. Olli Rehn'in dediği gibi “her gün Türkiye'nin Avrupalılığı yeniden tartışılacak ve her gün aynı tartışmalara geri dönülecekse, bunun hiçbir kıymeti kalmaz.”

Avrupa'nın siyasi ve kültürel değerlerini paylaşan, ekonomi ve siyasette istikrarı yakalamış bir Türkiye, enerji yolları ve güvenlik açısından artan stratejik önemi, güçlü kurumları ile AB'nin vazgeçilmez bir üyesi olacaktır. Uluslararası alanda “medeniyetler çatışması” tezine destek veren gelişmeler hız kazanırken, Türkiye'nin AB üyelik süreci bu teze karşı en güçlü yanıt durumundadır.

BİBLİYOGRAFYA / KAYNAKÇA

Kitap ve Dergiler:

AB’de Anayasa Süreci ve Lizbon Antlaşması : No:218, İKV, İstanbul, 2008

Akarsu, Bedia : **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Ankara,1984

Akıllıoğlu, Tekin : **Kavram, Kaynakları ve Koruma Sistemleri**, A.Ü.SBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları No.7, Ankara,1995

Aktan, Can : ‘İnsan Hakları Paneli’, **Hak-İş**, Sayı 53,Ocak 2000

Alter, Karen : **Establishing the Supremacy of European Law**, Oxford University Press, 2002

Amin, Ash, Tomaney, John : **Behind the Myth of European Union**, London, Routledge, 1996

Amsterdam Antlaşması : İKV, İstanbul, 2000

Arsava, Füsün : ‘AB’nin Anayasallaşma Sürecinde Temel Haklar Şartı’, **Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:3, No:2, Ankara, Bahar- 2004

Arsava, Füsün : **Nice Anlaşması Sonrasında Avrupa Birliği’nin Geleceği**, AÜ AT Araştırma

ve Uygulama Merkezi, Araştırma Dizisi
No:18, Ankara 2003

Avrupa Birliği Antlaşması

: İKV, İstanbul

Avrupa Birliği Genişleme Süreci

: No:170,İKV, İstanbul Ağustos 2002

**Avrupa Birliği ile Katılım Müzakereleri
Rehberi**

: No:184, İKV, İstanbul Şubat 2005

Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar
Çalışma Grubu Raporu

: **Hukuki Perspektifler Dergisi**, Sayı 3,
Nisan 2005

Batum, Süheyl

: ‘Türkiye’de Hukuk Devleti Anlayışı’,
Gündem, Görüş, TÜSİAD, Sayı 33,
Kasım-Aralık 1997

Beetham,David

: **Demokrasi ve İnsan Hakları**, Çev.
Bilal Canatan, Liberte Yayınları

Bilbilik, Erol

: **Küresel Dünya Politikaları ve Ulusal
Seçenekler**, Kaynak Yayınları, Kasım
2002

Birsel,Haktan

: **Avrupa Birliği mi?Türk Ulusal
Bütünlüğü mü?; Tehdit** , IQ Kültür
Sanat Yayıncılık, 2007

Birtek, Fatih

: ‘İfade Özgürlüğü ve Türk Ceza
Kanunu’nun 301. maddesinin Bu kavram
Işığında Değerlendirilmesi’, **İstanbul
Barosu Dergisi**, Cilt 81, Sayı 2, 2007

- Brague, Remi : **Avrupa: Roma Yolu**, Paris, 1992,
Çev. Betül Çotuksöken, İstanbul, 1995
- Bulaç, Ali : **Modern Ulus Devlet**, İstanbul, 1995
- Çakmak, Cenap : ‘Türkiye AB İlişkilerinde İnsan Hakları
Boyutu: AB ve Avrupa Konseyi’nin
Etkileri’, **Stratejik Öngörü**, Tasam
Yayınları, Sayı 3, 2004
- Cem, İsmail : ‘Türkiye AB İlişkileri’, **Yeni Türkiye-
Avrupa Birliği Özel Sayısı**, Eylül-
Ekim 2000, Yıl 6, No:35
- Charter of Fundamental Rights of the
European Union : **Official Journal of the European
Communities**, No. C 364/1, 18.12. 2000
- Craig, Paul; Burca, Grainne de : **EU Law; Text, Cases and Materials**,
Oxford University Pres, 2003
- Çavuşoğlu, Naz : **Uluslararası İnsan Hakları
Hukukunda Azınlık Hakları**, Su
Yayınları, 2001
- d’Estaing, Valérie Giscard : **Frankfurter Allgemeine Zeitung** ,
26 Kasım 2004
- Davis, Norman : **Avrupa Tarihi**, Çev. Burcu Çılgın,
Elif Topçugil, Kudret Emiroğlu, Suat
Kaya, İmge Kitabevi, 2006
- Demokrasi ve İnsan Hakları** : No:147, İKV, İstanbul, Kasım 1997

- Duparc, Christiane : **Avrupa Topluluğu ve İnsan Hakları**, Avrupa Toplulukları Komisyonu, Ekim 1992
- Düzenleyici Etki Analizi** : No.192, İKV, İstanbul, 2006
- Ecevit, Bülent : ‘Türk Siyasetinde Avrupa Birliği’, **Yeni Türkiye-Avrupa Birliği Özel Sayısı**, Eylül-Ekim2000, Yıl 6, Sayı 35
- Egido, P. : **Natural Law, in Encyclopedia of Public International Law**, Instalment 7, 1984
- Erdenir, F.H.Burak : ‘**Avrupa Kimliği**’ **Pan - Milliyetçilikten Post - Milliyetçiliğe**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2005
- Erdoğan, Recep Tayip : **Der Spiegel**, 04 Ekim 2004
- Erkal, Mustafa E. : ‘**Milli Kimlik ve Çok Kültürlülük Dayatması**’, **Hukuki Perspektifler Dergisi**, Sayı 3, Nisan 2005
- Eurobarometer** : Avrupa komisyonunun adına devamlı olarak 1993’ten beri yapılan araştırmalar 2004 B94.
- European Commission : **Budget Chepter B7-70 European Initiative for Democracy and Protection f Human Rights**, Guideline for Applicants, 1997

- Feyzioğlu, Metin : ‘Ölüm Cezası Üzerine Düşünceler ve Anayasa Değişikliği ile 4771 Sayılı kanun’un Getirdiği Yeni Düzenlemeler’, **Ankara Barosu Dergisi**, 2002/4
- Fornt, Xavier : **Die Welt**, 21 Ağustos 2004
- Gehler, Michael : **Avrupa**, Çev. Özgür Pozan, İstanbul, 2005
- Gemalmaz, Mehmet Semih : **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, İstanbul, 2005
- Gemalmaz, Mehmet Semih : ‘Türkiye’de Ölüm cezasının Kaldırılması: Son gelişmeler’, **Hukuki Perspektifler Dergisi**, Sayı 8, İstanbul, 2006
- Gökçen, Ahmet : ‘Düşünce Özgürlüğü’, **Hukuki Perspektifler Dergisi**, Sayı 2, Sonbahar 2004
- Held, David : **Models of Democracy**, Stanford University Press, California, 1996
- Hof, Ulrich Im : **Avrupa’da Aydınlanma-Avrupa’yı Kurmak**, Paris, 1993, çev. Şebnem Suner, İstanbul, 1995

İKV Bülteni 10–17 Kasım 2006
İKV Bülteni 1–15 Kasım 1998
İKV Bülteni 1–15 Mart 1998
İKV Bülteni 13–20 Nisan 2007
İKV Bülteni 15–21 Eylül 2007
İKV Bülteni 15–22 Haziran 2007
İKV Bülteni 9–15 Haziran 2008
İKV Bülteni 15–31 Aralık 1998
İKV Bülteni 16–30 Haziran 1998
İKV Bülteni 30 Mart–6 Nisan 2007

**İnsan Hakları Mevzuatı Kanun
Metinleri Dizisi 17**

: Seçkin Yayın, 2005

J.Abr.Frowein

: **Fundamental Rights as a Vehicle of
Legal Integration in Europe**, in
Cappelletti, Seccombe and Weiler, Eds.,
Integration Through Law, Vol.1, 1986

Jean-Luc Mathieu

: **Avrupa Birliği**, Dost Yayınları, 2006

**Journal of International Affairs
Special Issue on Human Rights**

: December 1998- February 1999,
Volume III, Number 4, ISSN 1300-
8641-0-9

Kalkan, Adnan

: **Avrupa Birliği mi Türk Birliği mi**, IQ
Kültür Sanat yayıncılık, 2007

Karluk, Rıdvan

: **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta
Yayınları, 2007

- Köppel, Roger : **Die Welt** 12 Eylül 2004
- Kriter** : Türkiye-AB İlişkileri Haber Yorum Dergisi, Kasım 2006, Sayı 5
- Kriter** : Türkiye-AB İlişkileri Haber Yorum Dergisi, Aralık 2007, Sayı 18
- Kriter** : Türkiye-AB İlişkileri Haber Yorum Dergisi, Temmuz 2007, Sayı13
- Kriter** :Türkiye-AB İlişkileri Haber Yorum Dergisi, Haziran 2008, Sayı 24
- Kriter** : Türkiye-AB İlişkileri Haber Yorum Dergisi, Temmuz 2008, Sayı 25
- Küreselleşme** : ÖİK Raporu, DPT :2544-ÖİK. 560, Ankara, 2000
- Laçiner Sedat, Özcan Mehmet, Bal İhsan : **Türkiye'nin Üyeliğinin AB'ye Olası Etkileri Türkiyeli Avrupa**, Uluslar arası Startejik Araştırmalar Kurumu, Hayat Yayınları, 2004
- Leyla Şahin Davası,(Karar 2005) : **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı 2005–4
- Macovei ,Monica :**İfade Özgürlüğü, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. Maddesi'nin uygulanmasına ilişkin kılavuz**, Council of Europe, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Genel Müdürlüğü, Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi, 2003

- Mahmutoğlu, Fatih Selami : ‘TCK’nın 301.Maddesini Tartışırken’,
Hukuki Perspektifler Dergisi, Sayı 8,
Eylül 2006
- McCormick, J. : **The European Union, Politics and Policies**, Cambridge, West View, 1996
- Narlı, Nilüfer : ‘Türkiye’nin Ulusal Kimlik Meselesi’,
Hukuki Perspektifler Dergisi, Sayı 3,
Nisan 2005
- Neill,Nugent : **The Government and politics of the European Community**,1992
- O’Keefe and Twomey,Eds. : **Legal Issues of the Maastricht Treaty**, Wiley Chancery, 1994
- Overviews of the EU Activities, Human Rights** : Haziran 2005
- Öktem, Niyazi : ‘Avrupa Birliği’nin Hukuk ve Devlet Felsefesi’, **Güncel Hukuk Dergisi**, Sayı:1,Ocak 2004
- Öymen, Onur : **‘Türkiye’nin Gücü’ Demokrasi, İdealler ve Gerçekler**, İstanbul, 1998
- Özek, Çetin : ‘ Türk Basın Hukuku’, **İÜHF Yayını**, İstanbul,1978

Özkan, Abdullah

: **AB Kopenhag Siyasi Kriterleri Açısından Türkiye'nin Görünümü**, Startejik Öngörü, Tasam Yayınları, Sayı 3, 2004

Özkan, Abdullah

: **Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye**, Tasam Yayınları, 2004

Pinder, John

: 'The European Community and Investment in Central and Eastern Europe', **Foreign Investment in Central and Eastern Europe**, Ed.by. Patrick Arstisien, New york, St Martin's Pres, 1993

Report From The Commission on The Implementation of Measure Intended to Promote Observance of Human Rights and Democratic Principals

: Commission of the European Communities, Brussels, 1997, Com (96) 672 Final.

Rumford,Chris

: **Human Rights and Democratization in Turkey in the Context of EU Candidature**, Journal of European Area Studies,Cilt 9,Sayı 1, 2001

Sanlı, Leyla

: **Avrupa Birliği ve Demokrasi Açığı**, Ekim 2005

- Schafberg, Herwig: : **Frankfurter Allgemeine Zeitung**,
06 Ağustos 2004
- Schröder, Gerhard : **Die Welt**, 13 Ekim 2004
- Slynn, Gordon : **Introducing a European Legal Order**, Stevens and Sons, 1992
- Sonderegger, Peter : **Die Welt**, 27 Eylül 2004
- Stürmer, Michael : **Die Welt**, 15 Ekim 2004
- Şen, Faruk : **Türkiye AB İlişkilerinde Dış Etkenler**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2005
- Tangör, Burak : **Avrupa Birliği'nde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**, G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, 1/2001
- Tanör, Bülent : 'Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri', TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 1997
- Tarhanlı, Turgut : 'Türkiye'nin Ulusal Kimlik Meselesi', **Hukuki Perspektifler Dergisi**, Sayı 3, Nisan 2005
- TCK : TC Adalet Bakanlığı Yayın İşleri Daire Başkanlığı, 2004

**The European Parliament and The
Defence of Human Rights**

: Office for Official Publications of The
European Communities, L-2985,
Luxembourg, ISBN 92-823-1222-4.

**Treaties Establishing the European
Communities, Treaties Amending
These Treaties, Single European Act**

: Resolution-Declarations, 1987

Tunçay, Mete

: ‘Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlgili
Kavramlar’, **Sivil Toplum Dergisi**, Yıl:
1, Sayı 1 / Ocak -Şubat - Mart 2003

Türk Hukuk

: Mayıs 2003, Sayı75

**Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri-
Siyasal, Bölgesel ve Ekonomik
Boyutlar**

: Editörler: Harun ARIKAN Muhsin
KAR, Ankara, 2005

Türkmen, Füsun

: ‘Avrupa Birliği ve İnsan Hakları’,
Dünden Bugüne Avrupa Birliği, Der.
Beril Dedeoğlu, İstanbul, Boyut
Yayınları, Ekim 2003

Ülgener, İrfan Kaya

:**Avrupa Birliği’nin ABC’si**, Sinemis
Yayınları, 2005

Vergin, Nur

: ‘Türkiye Çok Kültürlü Bir Toplum
mudur’, **Hukuki Perspektifler Dergisi**,
Sayı 3, Nisan 2005

Westlake, Martin

: **A Modern Guide to the European Parliament**, London, Printer Publishers, 1994

Yeni Türkiye

:Avrupa Birliği Özel Sayısı, Eylül-Ekim2000, Yıl 6, Sayı 35

Zwaak, Leo

:‘Turkey:Towards Membership in the EU;The Role of the European Convention on Human Rights’M.Dartan et al (der) Human Rights Education and Practice in Turkey, **Marmara Üniversitesi Yayını**, İstanbul, 2002

Gazeteler:

Aktar, Cengiz, **Vatan**, 26.06.2007

Dünya,17.08.2005

Dünya,30.01.2006

Hürriyet,15.06.2008

Kuzu, Burhan, **Zaman**, 02.03.2002

Milliyet, 05.05.2006

Milliyet, 08.08.1996

Milliyet,17.05.2005

Milliyet,17.05.2005

Milliyet,17.10.2006

Ortaylı, İlber, **Milliyet**, 27.05.2007

Resmi Gazete, R.G. E.1995/17,K.1995/16,21.06.1995, 24.10.1995

Resmi Gazete, Kanun No 5759,Sayı 26870, 08.05.2008

İnternet Kaynakları:

1999 Helsinki Zirvesi,(Çevrimiçi) <http://europa.eu>,23 Mart 2006

2005 yılı KOB–2003 Gözden Geçirilmiş UP–2006 yılı ilerleme raporu,(Çevrimiçi) <http://ikv.org.tr>, 02 Nisan 2006

AB Kùltürler Raporu: Türkiye’nin Katılımına Karşı Hıristiyan Miras Tezi,(Çevrimiçi) <http://www.referansgazetesi.com>, 27 Mayıs 2007

AB Mùktesebatı Uyum Programı,(Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr>,25 Nisan 2007

AB Mùktesebatı,(Çevrimiçi) <http://ikv.org.tr>

AB Mùktesebatı,(Çevrimiçi) <http://www.abgm.adalet.gov.tr>,18 Haziran 2006

AB Zirve Sonuç Bildirgesi,(Çevrimiçi) <http://www.ikv.org.tr>,18 Temmuz 2006

Aktan , Can : **Avrupa Birliği’ne Üyelik koşulları(Kopenhag Kriterleri):Türkiye Avrupa Birliği’nin Neresinde?**,(Çevrimiçi) <http://www.canaktan.org>, 26 Temmuz 2006

Avrupa Bilgi Merkezi web sitesi,(Çevrimiçi) <http://www.abm-istanbul.org>,
03 Temmuz 2006

Avrupa Birliği-Avrupa Birliğinin Tarihçesi,(Çevrimiçi) <http://www.abgs.gov.tr>,
15 Temmuz 2006

Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma,(Çevrimiçi) <http://www.abgm.adalet.gov.tr>,19 Mayıs 2007

Avrupa Parlamentosu İlerleme Raporu,(Çevrimiçi) <http://www.ikv.org.tr>,
12 Haziran 2008

Çağlayan, Ceyda : (Çevrimiçi) <http://www.referansgazetesi.com>,
06 Ekim 2007

Çandar, Cengiz : **AB (demokratikleşme) yolu: Kürt sorununa çözüm yolu**, (Çevrimiçi) <http://www.referansgazetesi.com>, 05 Ekim 2007

Dış haberler, (Çevrimiçi) <http://haber.mynet.com>, 24 Eylül 2007

Emerson, Michael : **Deepening the Wider Europe: Thinking Ahead for Europe**, (Çevrimiçi) <http://www.ceps.be>, 18 Temmuz 2006

Ferrero-Waldner, Benita : **Promotion of Human Rights and Democratisation in the European Union's External Relations**, (Çevrimiçi) <http://ec.europa.eu>,
18 Şubat 2006

Gebert, Pierre : (Çevrimiçi) <http://www.ene.lu>, 31 Mayıs 2007

Gündem 2000, (Çevrimiçi) <http://ec.europa.eu>, 02 Mart 2006

Human Rights, (Çevrimiçi) <http://europea.eu.int>, 04 Mayıs 2006

Institute for War and Peace Reporting, Tribunal Update: Briefly Noted (TU No 398, 18-Mar-05), (Çevrimiçi) <http://www.iwpr.net>, 02 Nisan 2008

Kalaycı, Hüseyin : **Avrupa Birliğinde Azınlıklar ve Mikromilliyetçilik**, (Çevrimiçi) <http://www.asam.org.tr>, 24 Nisan 2007

Lüle, Zeynel : **AİHM'nin türban kararları**, (Çevrimiçi) <http://www.referansgazetesi.com>, 21 Eylül 2007

Lizbon Antlaşması Bilgi Notu, (Çevrimiçi) <http://www.ikv.org.tr>, 12 Haziran 2008

Madeker , Ellen : **Turkey-a part of Europe?** (Çevrimiçi)
<http://www.jhubc.it>, 23 Haziran 2007

Müzakere Çerçeve Belgesi, (Çevrimiçi) <http://www.abgs.gov.tr>, 18 Nisan 2007

Paterson, Tony : ‘Challenges of a New World Role’, **The European**,
No.344, 12-18 December 1996

Rehn,Olli : **Mynet Haber**, (Çevrimiçi) <http://www.mynet.com>,
04 Ekim 2006

Rights, (Çevrimiçi) <http://ec.europa.eu>, 08 Temmuz 2006

Standart Eurobarometer 66, Public Opinion in the European Union, (Çevrimiçi)
<http://ec.europa.eu>, 30 Mart 2008

Tarama Süreci, (Çevrimiçi) <http://www.abgs.gov.tr>, 02 Mart 2007 ve 03 Mayıs 2007

(Çevrimiçi) <http://www.abgm.adalet.gov.tr>, 19 Mayıs 2007

(Çevrimiçi) <http://www.abm-istanbul.org.tr>, 14 Aralık 2007

(Çevrimiçi) <http://www.ikv.org.tr>, 02 Nisan 2006

(Çevrimiçi) <http://www.mazlumder.org>, 08 Temmuz 2006

(Çevrimiçi) <http://www.abgs.gov.tr>, 12 Ocak 2004

(Çevrimiçi) <http://www.abgs.gov.tr>, 15 Temmuz 2006

(Çevrimiçi) <http://www.referansgazetesi.com>, 23 Temmuz 2007

(Çevrimiçi) <http://www.milliyet.com.tr>, 25 Eylül 2007

(Çevrimiçi) <http://www.referansgazetesi.com>, 09 Ekim 2007

(Çevrimiçi) <http://www.alevihaber.org>, 11 Ekim 2007

ÖZGEÇMİŞ

1968 yılında İstanbul’da doğdu. 1989 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü’nden mezun oldu. 1995 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Avrupa Topluluğu’nun Siyasi Yapısı Bölümü’nde yüksek lisans programını tamamladı. “Avrupa Birliği ve Avrupa Siyasi Birliği” konusunda yüksek lisans tezi hazırladı.

Özel bir bankada altı yıl Portföy Yöneticiliği yaptı ve bu süre içinde çeşitli bankacılık eğitimlerine katıldı.

2006 yılında IATA Dangerous Goods eğitimini ve Tehlikeli Madde Taşımacılığı Uzmanlık sertifikasını aldı. 2007 yılında ISO 9001:2000 Baş Denetçi eğitimi olarak ve ISO 9001:2000 Kalite Standardı Baş Denetçi sertifikasını elde etti.

Halen almış olduğu kişisel gelişim ve eğitimleri, edinmiş olduğu tecrübeler ile Planet Uluslararası Taşımacılık ve Dış Ticaret Ltd. Şti. firmasında Finans Yöneticisi ve Yönetim Temsilcisi olarak görev yapmaktadır.

Evli ve bir çocuk sahibidir.